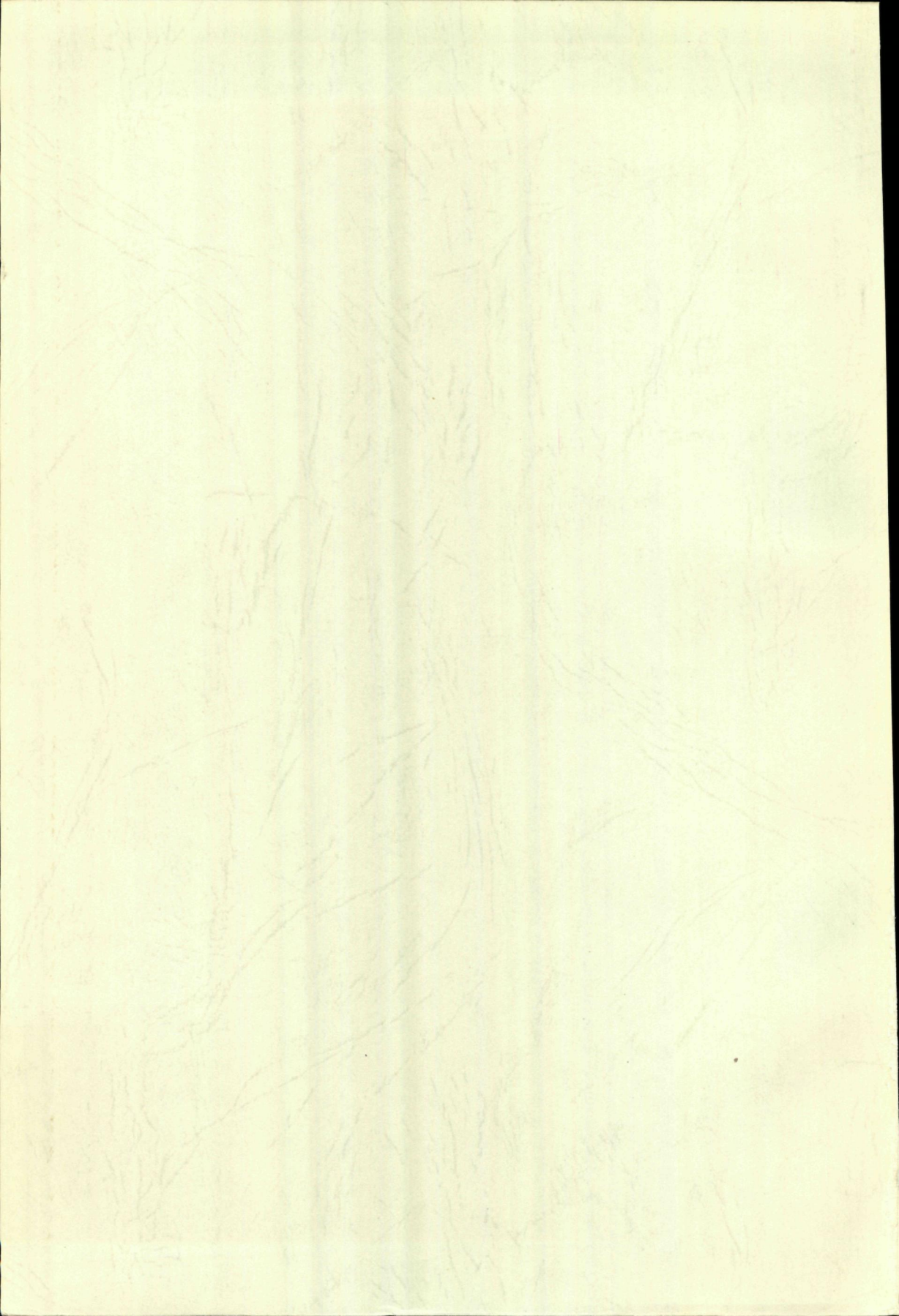

**BIJDRAGE
TOT EEN HERNIEUWDE STUDIE
VAN
CONSTANTIJN HUYGENS' GEDICHTEN**

H. M. HERMKENS

BIJDRAGE
TOT EEN HERNIEUWDE STUDIE
VAN CONSTANTIJN HUYGENS' WERKEN

PROMOTOR:

PROF. DR. A. A. WEIJNEN

**BIJDRAGE
TOT EEN HERNIEUWDE STUDIE
VAN
CONSTANTIJN HUYGENS' GEDICHTEN**

P R O E F S C H R I F T

TER VERKRIJGING VAN DE GRAAD VAN
DOCTOR IN DE LETTEREN
AAN DE KATHOLIEKE UNIVERSITEIT TE NIJMEGEN
OP GEZAG VAN DE RECTOR MAGNIFICUS T. A. BIRRELL,
HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER LETTEREN,
VOLGENS HET BESLUIT VAN DE SENAAT
IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN OP VRIJDAG 6 MAART 1964
DES NAMIDDAGS TE 2 UUR

DOOR
HENDRIKUS MARIA HERMKENS

GEBOREN TE SWOLGEN

1964
THOBEN OFFSET NIJMEGEN

Constant.

AFKORTINGEN

Titels van boeken en tijdschriften

Van Beughem	A. A. van Beughem, Bijdrage tot de studie van het geslacht der zelfstandige naamwoorden in de Zuidnederlandsche dialecten, Gent 1934
Boekenoogen	G. J. Boekenoogen, De Zaaansche Volkstaal I, Leiden 1896
De Bont	A. P. de Bont, Dialekt van Kempenland, Deel I, Assen 1962
Corn. -Vervl.	P. J. Cornelissen-J. B. Vervliet, Idioticon van het Antwerpsch Dialect (de stad Antwerpen en de Antwerpsche Kempen), Gent I 1899; II 1900; III 1903; IV 1903; Aanghangsel, Gent 1906; Bijvoegsel, Turnhout I 1936, II 1938, III 1938
Eymael	H. J. Eymael, C. Huygens' Trijntje Cornelisd', Zutphen [1912]
Van Ginneken	J. van Ginneken, Drie Waterlandsedialecten I, Alphen a. d. Rijn 1954
Van Heule	Christiaan van Heule, De Nederduytsche Spraek-konst ofte Tael-beschrijvinghe, uitgegeven, ingeleid en toegelicht door W. J. H. Caron, Groningen 1953 (Trivium Nr. I)
Hoogstraten	D. van Hoogstraten-A. Kluit, Lijst der gebruikelijkste zelfstandige naamwoorden, Amsterdam 1783
K 1	Koren-bloemen, 's-Gravenhage, Adriaen Vlack 1658
K 2	Koren -bloemen, Amsterdam, Joh. van Ravesteyn 1672
L. T.	Levende Talen
Michels	L. C. Michels, Bijdrage tot het onderzoek van Vondel's werken, diss. Nijmegen (Nijmegen-Utrecht 1941)
N. Tg.	De Nieuwe Taalgids
O. Tt.	Onze Taaltuin
Overdiep	G. S. Overdiep, De volkstaal van Katwijk aan Zee, Antwerpen 1940
Pauwels, Aarschot	J. L. Pauwels, Het dialect van Aarschot en omstreken.

- Belg. Univ. Centrum voor Neerlandistiek, 1958 (2 dln.)
- Pauwels, Bijwoord te J. L. Pauwels, Het Bijwoord te met adjectivische uitgang (...), Hand. Comm. Top. en Dial. XVIII (1944)
- Pauwels, Gesl. J. L. Pauwels, Bijdrage tot de kennis van het geslacht der substantieven in Zuid-Nederland. Tongeren 1938
- Pauwels, n Zuid-Ned. J. L. Pauwels, De n na toonloze vocaal in het Oosten van Zuid-Nederland. Hand. Comm. Top. en Dial. XXII (1948)
- Smout H. Smout, Het Antwerpsch dialect, Gent 1905
- Ts. Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde
- W. N. T. Woordenboek der Nederlandsche Taal
- Worp De gedichten van Constantijn Huygens, naar zijn handschrift uitgegeven door J. A. Worp, 9 dln., Groningen 1892-1899
- Voor de afkortingen, gebruikt bij het citeren van Huygens' gedichten, zie Tweede Deel, Eerste Hst., II De manuscripten.

SYSTEEM VAN TRANSCRIPTIETEKENS (1)

(142)	Geschrapte vers.
môijke	Het is niet zeker dat er een minuskel staat.
Môijke	Het is niet zeker dat er een majuskel staat.
môijke	Het is niet uit te maken of er een majuskel of een minuskel staat.
v~sieren	Abbreviatuur voor versieren.
vand~ }	Abbreviatuur voor vande(n).
van~ }	
eigentl~	Abbreviatuur voor eigentlich (of eigenlijk).
d~om	Abbreviatuur voor daerom.
n	Letter tussengevoegd of toegevoegd op de regel.
\dicke/	Letters tussengevoegd boven de regel.
:n:	Mogelijk is de letter tussengevoegd of toegevoegd.
<s>n> }	De laatste letter(s) door de eerste heen geschreven.
<t>de> }	
[n] }	Letter(s) doorgehaald. (2)
[een] }	
[een>en]	een doorgehaald (2), en erboven geschreven.
[**] [*]	Doorhaling onleesbaar.
ñ h	Onzekere lezing van letter.
h*aertge* }	Onzekere lezing van letters tussen sterretjes.
[*waren*] }	
door/de	Het is niet uit te maken of de woorden gescheiden staan.
//	Er begint een nieuwe versregel.
x	Rijmend op
(...)	Bij het citeren is een stuk tekst weggelaten.
	Opmerking. De vierkante haken worden tevens gebruikt als begrenzing van fonetisch schrift. Misverstand is daarbij uitgesloten.

(1) Gedeeltelijk ontleend aan Masai, Scriptorium IV (1950).

(2) Soms niet doorgehaald maar onderstreept.

VERKLARING VAN DE TEKENS DIE HUYGENS GEBRUIKTE

'K²wil¹me trouwe
docht/sij
lipgies }
wordtme }

De volgorde moet veranderd worden.

De woorden moeten gescheiden worden.

De onderstreepte letter of het onderstreepte woord moet verdwijnen of door een ander(e) vervangen worden. Soms staat de verbetering erboven geschreven; in dat geval gebruik ik het teken [...>...]

N. B. In het toneelwerk zijn ook de "terzijdes" onderstreept; enkele keren gebeurt hetzelfde met een citaat, b.v. Tr. Corn. 736; deze aanduiding neem ik niet over.

mañ

Afkorting voor mann; het teken zal wel bij nader inzien toegevoegd zijn.

^
#

Het bovengeschrevene moet hier tussengevoegd worden. Dit teken vervang ik door \.../

De woorden of regels in margine moeten hier tussengevoegd worden. Bij mijn materiaalverzameling laat ik het feit van de tussenvoeging onvermeld, tenzij het de verklaring is voor een bepaalde vorm.

VERANTWOORDING

Dit boek is een uitnodiging tot een vernieuwde studie van Huygens'werken. We staan immers nog steeds aan het begin, omdat we in het verleden verkeerd begonnen zijn; we beschikken nl. nog steeds niet over een betrouwbare tekst. (1)

Door mijn werk een bijdrage te noemen hoop ik iedere schijn van aanmatiging te vermijden: ik heb veel te danken aan de voorgangers en mijn eigen werk is niet volmaakt.

Het tweede deel is het eerste ontstaan. De paleografische aantekeningen (eerste deel) zijn geleidelijk gegroeid naar aanleiding en ten behoeve van de taalkundige naspeuringen: aanvankelijk waren ze uitsluitend voor eigen gebruik bestemd. Daarom vindt men er voornamelijk gegevens uit de gedichten die in het tweede deel geciteerd worden (2). Maar ook enkele toevallige vondsten uit andere manuscripten zijn erin opgenomen (3).

Het is zeker dat uit een bredere materiaalverzameling betere en vollediger resultaten te halen zijn; het is ook zeker dat de evolutie in Huygens' schrijfgewoonten beter tot haar recht zou kunnen komen. De fouten en onvolledigheden van mijn werk mogen echter geen beletsel zijn tot publikatie: we moeten de moed opbrengen, een gebrekkig werk uit handen te geven als het volmaakte voorlopig niet mogelijk is.

Als voornaamste resultaat van deze studie zou ik graag zien, dat ze de aanleiding wordt tot een nieuwe uitgave van Huygens' gedichten.

Het verband tussen de beide delen lijkt op het eerste gezicht nogal los. In feite is het zeer nauw, zowel in hun opzet als in hun ontstaan.

De transcriptie van de handschriften vergde enkele jaren lang een groot gedeelte van mijn tijd; ik had me immers hardnekkig voorgenomen, alle doorhalingen te ontcijferen. Verschillende weken heb ik doorgebracht in de Koninklijke Bibliotheek; een maand lang hebben de autograaf en de apograaf van Trijntje Cornelis tot mijn beschikking gestaan in het Rijksarchief te Maastricht.

Overigens heb ik me beholpen met fotokopieën.

In Maastricht zijn er honderden detailfoto's van doorgehaalde fragmenten gemaakt op infrarood-film. (4)

Bij sterke vergroting laten ze soms iets meer zien dan het origineel. Daar er bij deze eerste pogingen technische fouten werden gemaakt, waardoor het resultaat

bij veel opnamen niet boven dat van een gewone foto uitgaat, heb ik later in de Koninklijke Bibliotheek een nieuwe poging ondernomen met dezelfde film. Daarbij ontdekte ik echter, dat er voor dit werk meer tijd en meer vrijheid van handelen nodig was dan de Koninklijke Bibliotheek me kon toestaan. Daarom heb ik deze pogingen gestaakt.

Graag had ik ook opnamen gemaakt met behulp van ultraviolet licht, op twee verschillende manieren: ten eerste door het fluorescentieverschijnsel op de film vast te leggen, en ten tweede door de teruggekaatste U. V. -stralen op te vangen. Vanwege het gevaar voor de handschriften werd dit experiment echter niet toegestaan, evenmin als een behandeling met chemische middelen.

Bij al deze plannen is men mij zeer terwille geweest, maar zelfs het toegestane experiment kon niet volledig slagen omdat het uitermate tijdrovend is; men moet daarvoor over een eigen fotografisch atelier beschikken. Daar het resultaat waarschijnlijk niet zou beantwoorden aan de hoeveelheid moeite, tijd en onkosten, heb ik van verdere pogingen afgezien, al was het dan ook met droefheid: ik ben nog steeds overtuigd, dat er op deze manier wel iets te bereiken valt.

Bij mijn voortgezette pogingen om de tekst met het blote oog (of gewapend met een loep) vast te stellen groeide in mij de overtuiging, dat honderden twijfels tot een oplossing zouden komen als ik kon beschikken over een paleografisch apparaat: een nauwkeurige beschrijving van de verschillende lettertypen met hun essentiële en accidentele kenmerken. Daar dit er niet was, zat er niets anders op dan het zelf te ontwerpen. Daartoe ben ik pas gekomen, toen ik voor de taak stond, de citaten in het tweede deel te controleren en ze hun definitieve gedaante te geven.

Door deze voortdurende belangstelling voor paleografische problemen heeft mijn studie, die oorspronkelijk bedoeld was als een stuk zuivere filologie, iets schijnbaar tweeslachtigs gekregen. Schijnbaar, omdat de manuscriptologie een wezenlijk bestanddeel is van de filologie.

Ik meen dat mijn werk een duidelijke demonstratie is van deze bewering. Immers de veranderingen in het handschrift bleken vaak uiterst belangrijk voor het vaststellen van Huygens' taalkundige gedragslijn; van de andere kant vormden de gevonden fonetische regels menigmaal een sterke aanwijzing bij de ontcijfering van onduidelijke plaatsen.

Men zou het standpunt kunnen huldigen dat een tekstbezorger dient uit te gaan van de laatste druk die onder supervisie van de auteur tot stand is gekomen. Bijgevolg zou ook een taalkundige studie een dergelijke druk tot grondslag moeten nemen. Ik heb er geen bezwaar tegen dat iemand een filologisch onderzoek onderneemt met als materiaal de tweede druk van Huygens' *Koren-bloemen*. Als hij de resultaten van zijn onderzoek dan maar niet op Huygens' naam schrijft: de kopiist, de zetter en de corrector zouden bepaalde rechten voor zich kunnen opeisen. (5)

Een andere opwerping zou kunnen zijn: staat het resultaat van handschriften-onderzoek wel in een redelijke verhouding tot de inspanning en de tijd die eraan besteed worden? In mijn geval: zou het systeem voor Huygens' -n anders uitgevallen zijn als Worp's uitgave gevolgd was? Hierop heb ik een dubbel antwoord:

1. Of de filologische conclusies sterk afwijken van die welke Worp zou hebben opgeleverd, is volkomen onbelangrijk. Belangrijk is dat Worp onbetrouwbare en onvolledige gegevens verschaft, zodat men het risico loopt van onbetrouwbare en onvolledige conclusies. Om te weten of men die inderdaad getrokken heeft, zou men achteraf het materiaal van het handschrift als controlemiddel moeten hanteren. Dit lijkt me een dwaze omweg. (6)

2. Bij mijn onderzoek ontmoette ik voortdurend verrassende veranderingen en aarzelingen in Huygens' handschriften, die me de weg wezen bij moeilijke beslissingen of die een sterke bevestiging opleverden van wat ik reeds vermoedde. En dat ligt voor de hand: een gedrukte tekst is statisch, het handschrift vertoont de dynamiek van zijn ontstaan, het draagt alle sporen van de strijd die de auteur voerde met zijn stof. Voorbeelden van deze boeiende strijd vindt men overal in mijn materiaalverzameling. Ik wijs hier op de talrijke aarzelingen en verbeteringen in het begin van Trijntje Cornelis, waaruit men Huygens' systeem ziet groeien. (7)

Uit het bovenstaande zal het duidelijk geworden zijn, hoe men mijn werk moet zien: als een poging om te demonstreren, welke schatten er in Huygens' handschriften nog op exploitatie liggen te wachten. Het Tweede Deel bevat er slechts één van.

NOTEN

(1) De uitgave door J. A. Worp, Groningen 1892-1899, kan niet dienen als materiaal voor een modern filologisch onderzoek; zie hierover mijn artikel Teksteditie, N.Tg. 56(1963), pag. 79.

(2) Zie voor de beschrijving van de handschriften: Tweede Deel, Eerste Hoofdstuk, II.

(3) Voor alle onderdelen heb ik de dialectische gedichten uit de verschillende perioden bestudeerd. Ook niet-dialectische teksten (b.v. Oogen-troost, Voor-hout, C. Mall) hebben als controlemateriaal gediend. Men vergete niet dat jarenlange omgang met de handschriften een veilige vertrouwdheid met het letter- en woordbeeld oplevert. Als ik bij bepaalde onderdelen slechts enkele voorbeelden vermeld, dan handel ik toch steeds vanuit een overtuiging die door veel voorbeelden gevestigd is. Dat deze wijze van werken niet wetenschappelijk volmaakt mag heten, geef ik graag toe. Toch heb ik voldoende vertrouwen in de resultaten om ze uit handen te durven geven.

(4) Hierbij mocht ik steunen op de deskundige voorlichting van Dr. J. C. Garnier te Utrecht. Wijlen de heer Walter van Hooff te Maastricht heeft me bij de opname, ontwikkeling en vergroting belangrijke diensten bewezen.

(5) Zie mijn artikel Teksteditie, N.Tg. 56 (1963).

(6) Een onbegrijpelijke nonchalance t.o.v. de tekst legt A. P. de Bont aan de dag in zijn Dialekt van Kempenland, Dl. I pag. 207 e.v., waar hij een overzicht geeft van de sandhi-n in het Antwerps van Trijntje Cornelis. Hij ontleent zijn stof aan de uitgaven van Eymael en Bolckmans. De eerste heeft Worp overgeschreven (op een aantal plaatsen heeft hij dat overigens slecht gedaan) en de tweede levert een herdruk van K 2 (eveneens met fouten en vergissingen; zie de kritiek van P. J. H. Vermeeren in L.T. april 1962, pag. 168 e.v.). Openkele plaatsen heeft De Bont deze uitgaven gecorrigeerd volgens de gegevens die hij vond in mijn artikel in Uit de School van Michels, Nijmegen 1958.

(7) Zie b.v. Tweede Deel, Derde Hoofdstuk, IV 5, De infinitief op -e(n), vooral in rijmpositie.

EERSTE DEEL

HANDLEIDING
BIJ HET LEZEN
VAN DE MANUSCRIPTEN

EERSTE HOOFDSTUK

HUYGENS' LETTERTEKENS

Bij de transliteratie van mijn materiaal voor het tweede deel kwam ik voortdurend voor ernstige moeilijkheden te staan. Staat er een majuskel of een minuskel; zijn de delen van een "samenstelling" verbonden of los naast elkaar geplaatst; in welke volgorde hebben de veranderingen plaats gehad? Dat zijn enkele van de steeds terugkerende vragen die onoplosbaar schijnen.

Om beslissingen te kunnen nemen of twijfels te kunnen verantwoorden moest ik de eigenaardigheden van Huygens' handschrift aan een grondig onderzoek onderwerpen. Omdat toekomstige onderzoekers met de resultaten daarvan wellicht hun voordeel kunnen doen, laat ik hieronder een overzicht van de belangrijkste kenmerken volgen.

De problemen worden verdubbeld, doordat Huygens zich van twee totaal verschillende "handen" bediende: het traditionele schrift van de 16de eeuw en het geïmporteerde Italiaanse schrift, dat hier in de 17de eeuw steeds meer in zwang kwam. (1)

In de eerste periode hanteerde Huygens in Nederlandse teksten het traditionele schrift. Om typografische effecten te bereiken gebruikte hij beide lettertypen wel eens in één gedicht.

In latere werken komt het traditionele schrift bijna uitsluitend nog voor terwille van de typografische variatie. In Trijntje Cornelis b.v. zijn alleen de toneelaanwijzingen in deze letter geschreven. Ook verklarende aantekeningen in margine worden vaak in dit handschrift toegevoegd, b.v. bij de Stedestemmen. Interessant zijn de Spaanse spreekwoorden (1656 en 1657): eerst heeft Huygens de Spaanse teksten in Italiaans schrift over de bladzijden verdeeld; vervolgens heeft hij de vertalingen in traditioneel schrift tussengevoegd. Dezelfde tegenstelling wordt gebruikt waar een Latijnse en een Nederlandse versie onder elkaar worden geplaatst, b.v. Den speelman (...) Worp III 182; De Duyvel hael' (...) Worp VIII 101.

OVERZICHT

	Traditioneel schrift		Italiaans schrift	
	Majuskel	Minuskel	Majuskel	Minuskel
A	1. <i>A</i> 2. <i>A A</i>	1. <i>a</i> 2. <i>A A</i>	1. <i>A</i> 2. <i>A</i>	<i>a</i>
B	<i>B</i> met varianten	1. <i>B</i> 2. <i>B</i>	<i>B</i>	<i>B B</i>
C	<i>C</i>	<i>c</i>	<i>C</i>	<i>c</i>
D	1a. <i>D</i> 1b. <i>D</i> 2c. <i>D</i>	1. <i>D</i> 2. <i>D D</i>	1a. <i>D</i> 2a. <i>D</i> 2b. <i>D</i>	2a. <i>D</i> 2b. <i>D</i> 3. <i>d</i>
E	1. <i>E</i> 2. <i>E</i> 3. <i>E</i>	<i>e</i> <i>e</i>	1. <i>E</i> 2. <i>E</i>	1. <i>e</i> 2. <i>e e</i>
F	<i>F</i>	<i>f</i>	1. <i>F</i> 2. <i>f</i>	<i>f</i>
G	<i>G</i> met varianten	<i>g</i> <i>f</i>	<i>G</i>	<i>g g</i>
H	<i>H</i>	<i>H</i> <i>H H</i>	<i>H H</i>	1. <i>H H</i> 2. <i>H H</i>
I	1. <i>I</i> 2. <i>I</i> 3. <i>I</i>	1. <i>i</i> 2. <i>i</i> 3. <i>i</i>	<i>I I I</i>	<i>i</i>
J	1. <i>J</i> 2. <i>J</i> 3. <i>J</i>	1. <i>j</i> 2. <i>j</i> 3. <i>j</i>	<i>J J I</i>	<i>i j k</i>
Y	<i>Y</i>	1. <i>Y</i> 2. <i>Y Y</i>	<i>Y</i>	1. <i>Y Y</i> 2. <i>Y Y</i>
K	<i>K</i>	<i>K</i> <i>K</i>	<i>K</i>	<i>K K</i>
L	<i>L</i>	<i>L</i> <i>L</i> <i>L</i>	1a. <i>L</i> 1b. <i>L</i> 2. <i>L</i>	1. <i>L</i> 2. <i>L</i>
M	1. <i>M</i>	1. <i>M</i> 2. <i>M</i> 3. <i>M</i> 7	1. <i>M</i> 2. <i>M</i>	1. <i>M</i> 2. <i>M M</i>
N	<i>N</i> <i>N</i>	1. <i>N</i> 2. <i>N</i> 3. <i>N</i> 7	1. <i>N N</i> 2. <i>N</i>	1. <i>N</i> 2. <i>N</i>
O	1. <i>O</i> 2. <i>O</i> 3. <i>O</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>
P	<i>P</i>	1. <i>P</i> 2. <i>P</i>	<i>P</i>	<i>p</i>
Q	<i>Q</i> met varianten	1. <i>q</i> 2. <i>q</i>	<i>q</i>	<i>q q</i>
R	1. <i>R</i> met varianten 2. <i>R</i> <i>R</i>	1. <i>R</i> 2. <i>R R</i> <i>R R</i>	<i>R</i>	1. <i>R</i> 2. <i>R</i>
S	<i>S</i>	1. <i>s</i> 2. <i>s</i>	<i>s</i>	<i>s</i> (<i>f</i>)
T	<i>T</i> met varianten	1. <i>t</i> 2. <i>t</i>	<i>T</i>	<i>t</i> <i>t</i>
U	<i>U</i>	<i>u</i>	<i>u</i>	<i>u</i>
V	<i>V</i>	1. <i>v</i> 2. <i>v</i> 3. <i>v</i>	<i>V V V</i>	<i>v v v</i>
W	<i>W</i> (<i>W</i>)	<i>W</i> <i>W</i> <i>W</i>	<i>W W</i> <i>W W W</i>	<i>W W</i> <i>W W W</i>
X	—	<i>x</i>		<i>x</i>
Z	<i>Z</i>	<i>z</i>	<i>z</i>	1. <i>z</i> 2. <i>z</i> 3. <i>z</i>

TRADITIONEEL SCHRIFT, Tweederhande... (1620)

HET TRADITIONELE WESTEUROPESE SCHRIFT

Het traditionele schrift onderscheidt zich door zijn krullerige vorm, die gotisch aandoet. Opvallend zijn de ronde aanvangshalen (tegen de schrijfrichting in) en de golvende horizontale eindhalen; opvallend is ook de zware druk die er bij bepaalde gedeelten van letters op de pen werd uitgeoefend. De lezing wordt ernstig bemoeilijkt doordat de individualiteit van de letters verwaarloosd wordt; combinaties met m, n en dergelijke worden op deze wijze een puzzel; gelukkig zijn i en u herkenbaar door resp. een punt of een boog erboven.

Interessant is de evolutie in het algemene schriftbeeld van de jonge Huygens: in de eerste gedichten hanteerde hij de pen als een calligraaf; vervolgens openbaarde zich de uitbundigheid van de puberteit, maar geleidelijk won zijn letter aan soberheid, totdat hij de strakke Italiaanse renaissanceletter tot zijn gewone hand verkoos. Dat proces was spoedig na Voorhout voltooid.

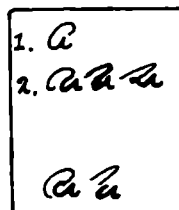
In het volgende overzicht wordt weinig aandacht besteed aan deze ontwikkeling binnen het traditionele schrift, omdat de typologie der letters er niet essentieel door veranderde: het is louter een kwestie van halen en krullen die tot een eenvoudiger vorm werden herleid. De gegevens zijn ontleend aan de Hollandse teksten vóór 1623; voor sommige letters is Voorhout helemaal gecontroleerd; C. Mall is gebruikt voor aanvullend materiaal.

A-a

De majuskel aan het begin van de versregel komt in twee gedaanten voor:

1. Het meest wordt de eenvoudige vorm gebruikt.
2. De gecompliceerde vorm kent verschillende variaties: met ronde en rechte aanvangshaal.

Vaak is de aanvangshaal dunner dan het corpus van de letter; in dat geval werd de pen opnieuw, en nu steviger, aangezet.

De minuskel kent ook beide vormen. De eenvoudige a (type 1) verschilt echter duidelijk van de majuskel; ze is vooral veel kleiner. In mediale positie is ze bijna de enige, aan het begin van niet-substantieven de gewone vorm.

1. a
2. als
majus-
kel

Bij de substantieven binnen de versregel is de keuze tussen majuskel en minuskel vaak moeilijk. Het eenvoudige type 1 is met een herkenbaar: Vr. -lof 93 in't heel' A. B.; 337 Aep; 402 Aeltge; 407 Ael.

Aep

De meeste substantieven beginnen echter met type 2, waarbij ten hoogste kwantitatief verschil tussen hoofdletter en kleine letter aanwijsbaar is. Voorbeelden: Vr. -lof 42 aeltge; 74 arrest; Roose 60 Advocaet; Voor-hout 221 aerde; 554 apen-clucht; 655 Arenden; zeker als majuskel bedoeld: Voor-hout 75 Antenor; 585 Agnietgie.

aeltge

apen-
clucht

De gecompliceerde vorm (2) komt ook in tweede positie voor, vooral aan het begin van de versregel. Voorbeelden: Grilligh 38 Van; 41 Waer; 43 Dat; 63 Maer; 66 Vaer; Roose 15 Daerme[n]; 35 Dat; 41 Maer; 51 Dattjck; 52 Langher; 103 Daerme; 139 Daer; Voor-hout 22 Van; 23 Maer. Merkwaardig is Vr. -lof 269 Griecke-landts.

Griecke-landts

Conclusie: type 2 levert moeilijkheden op bij de transliteratie; het komt voor aan de marge, aan het begin van substantieven, (minder) aan het begin van niet-substantieven, (zelden) in tweede positie. De maatstaf van de kwantiteit biedt weinig houvast: in alle posities vinden we grote en kleine modellen; aan de marge zijn de grote exemplaren het talrijkst, maar ook hier komen lilliputters voor (een duidelijk voorbeeld: Roose 113 Achter).

Achter

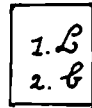
B-b.

23 23 73
23 23
23 23

Voor de majuskel kent Huygens één type, met nogal opvallende varianten.

De minuskel heeft twee vormen.

De tweede komt minder voor, maar is vooral in inlout toch niet onge-
woon; voorbeelden van type 2: Paraphr. 16 toebehoren; Vr. -lof 11
'khebjē; Voor-hout 664 slibberigh.

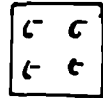

C-c.

De majuskel bestaat uit twee elementen; de horizontale streep
wordt wel eens verbonden met de volgende letter: Roose 137 Clere.

clere

De minuskel is een vereenvoudigde vorm daarvan. Soms is de hori-
zontale streep lager aangebracht (waardoor verwarring met t moge-
lijk is); meestal is hij verbonden met de volgende letter.

D-d

1. Het ronde type

1a. De majuskel is als een ronde Griekse *δ*

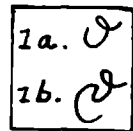
1b. Aan het begin van de versregel heeft ze echter meestal een
aanvangshaal van rechts naar links, b. v. Vr. -lof 8, 12, 13, 16.

Binnen de versregel begint een substantief een aantal keren met de
vorm 1a. Voorbeelden: Voor-hout 20 *Dicht*; 168 *Duyvel* -sang;
286 *Distelvinck*; 299 *Dach*-bodinn'; 330 *Deurtgie*; 379 *Danten*; 514
Dach; 610 *Deghen*; 824 *Dach*. Hier is zo goed als zeker een hoofd-
letter bedoeld. Twijfel blijft echter mogelijk: Voor-hout 511 doet lijk
dezelfde d te hebben; zeker is ze gebruikt in Paraphr. 3 *dach* dat
(substantief + voegwoord).

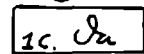
1c. Zeer onzeker wordt de majuskel als de d overloopt in de volgen-
de letter, b. v. Voor-hout 103 *daghen*; 212 *dack*.

Dit overlopende type komt immers ook buiten de substantieven voor,
b. v. Voor-hout 506 *de*; 510 *de*; ook in de abbreviatie d-om=daerom
(Grilligh 103 en 104) en d-off (Vr. -lof 65).

Binnen het woord wordt deze ronde, overlopende d nogal eens ge-
bruikt in de combinatie dt en de b. v. Grilligh 1 *kindt*; Voor-hout

Darf
Dus
Dag Sat

de
Dus
Doff
kindt

504 mondtgiens; 518 Altijdt ; 523 Avendt; 532 Avondt; 543 altijdt;
544 Vijandt; 561 seydt; 572 windt; Voor-hout 505 verkeerde; 507
-gehoofde; 510 vande; 512 gevoelende; 522 opde.

Zelden komt de verbonden d in andere combinaties voor, b. v.

Voor-hout 545 jeughdigh.

2. Overigens gebruikt Huygens in alle posities het spitse type;
ook b. v. in de combinatie de, als er op de e een letter volgt die ge-
makkelijk met e verbonden wordt: de letter na de d wordt opnieuw
aangezet. Voorbeelden: Voor-hout 498 hoenderen; 508 reden; 517
avondstonden; 542 reden; 569 ander.

N.B. Vaak is het niet duidelijk te zien of de basis van de d rond
of spits is; bovenstaand schema stelt de zaak dus te eenvoudig
voor: er zijn allerlei varianten.

2.

Overzicht

1a. Zeer waarschijnlijk een hoofdletter.

1b. Waarschijnlijk een hoofdletter.

1c. (overlopend) in beginpositie: geen zekerheid.

2. kleine letter.

Verschillende varianten bemoeilijken de beslissing.

E-e

De majuskel bestaat uit twee elementen. De combinatie hiervan
levert echter drie totaal verschillende typen op.

1. Een ruime boog met een dubbele boog in zijn boezem. Gewoonlijk
zijn ze verbonden.

2. Een merkwaardige variant in de combinatie met l (Vr.-lof 263,
264, 268).

3. Enkele keren zien we een duidelijke overeenkomst met de kleine
letter in het woord En: Tweederh. 36; 19(In>En); Vr.-lof 36
[Om>En]. Bij de veranderingen was er geen plaats voor de weidse
vorm.

1.

2.

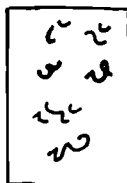
3.

De minuskel is eveneens samengesteld uit twee elementen, die soms verbonden worden (b.v. Voor-hout 25 duycken; 34 Mette).

Twee e's worden meestal aan elkaar geschreven.

De finale e heeft dikwijls een karakteristieke uitloop.

Conclusie: er is een duidelijk verschil tussen majuskel en minuskel; zelfs E3 is meestal te onderscheiden van de e door een forse uitvoering. Binnen de versregel heb ik geen enkel dubieus geval ontmoet. Voor-hout 180 <e>E> enen bewijst dat het onderscheid minuskel-majuskel voor Huygens niet onbelangrijk was.

Eng

F-f

Majuskel en minuskel zijn niet te onderscheiden.

De majuskel aan de marge vertoont een duidelijke grondvorm.

Kleine varianten hebben geen onderscheidende functie, b.v. Vr. -lof 158 Flusjes.

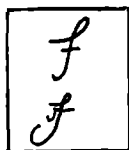
De horizontale streep wordt gemakkelijk verbonden met de volgende letter, b.v. Vr. -lof 195 Foey; Voor-hout 755 Feyl.

Binnen de versregel vinden we in beginpositie hetzelfde type, zowel bij niet-substantieven als bij substantieven.

Een enkele speelse variant heeft geen onderscheidende functie: Voor-hout 106 feylt. Die komt trouwens in mediale positie ook voor: Vr. -lof 185 ontfange.

Overigens wordt de vergelijking bemoeilijkt doordat de initiale f zeldzaam is. Substantieven binnen de versregel: Voor - hout 126 Flicker-Sout; 419 Fackel-dragher; 471 flicker-slaghen; 478 strael-fenijn; 615 flames; 619 fin; 620 faveur.

De dubbele f is meestal een ligatuur; de tweede is kleiner, ze zijn verbonden door één horizontale streep. Die ene horizontale streep komt ook voor bij de combinatie ft; daardoor is de gelijkenis met ff soms zeer sterk, vooral wanneer de tweede f rudimentair is.

figh

feylt
ontfange

ff
ff

G-g

De majuskel aan het begin van de versregel bestaat uit drie bogen: Vr. -lof 324; Voor-hout 69; 398; 430.

Soms vloeien de bogen in elkaar over: Grilligh 1; Vr. -lof 57.

De onderste boog kan in verschillende richtingen kantelen: hij heeft ongeveer de gestalte van de afnemende maan in Vr. -lof 94; Tweederh. 20; Voor-hout 86; 368; die van de wassende maan in Vr. -lof 80; Voor-hout 679. Overigens is iedere overgangsvorm mogelijk.

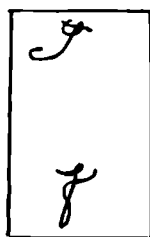
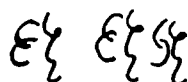
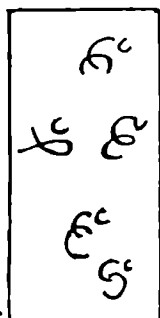
De derde boog kan overvloeien in de h: Vr. -lof 80; 94; 124; 235; 311; Voor-hout 298; 369.

Binnen de versregel treffen we dezelfde verscheidenheid aan; voorbeelden: Grilligh 84 Goddinnen; Vr. -lof 65 Godt; 269 Griecke-landts; 335 Gheus; 400 Griet; 431 Gedieuw; Voor - hout 579 Griet; 664 Ghevall; 838 Goedt.

De minuskel is duidelijk verschillend van de majuskel.

De horizontale streep brengt meestal de verbinding tot stand met de volgende letter.

In Voor-hout treffen we nogal eens een afwijkende vorm aan. Voorbeelden: 184 ghil ; 351 gheven; 74 prachtighe; 363 wronghen; 457 sweeterighe; 484 ongeval.

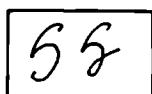

H-h

Aan de marge vinden we één type, vaak verbonden met de volgende letter.

Meestal is de spitse overgang tussen de eerste en de tweede boog duidelijk. Maar dat is geen zeker criterium voor de majuskel: in Vr. -lof 283 b.v. is de overgang nogal vloeiend.

Binnen de versregel is de beslissing tussen majuskel en minuskel uiterst riskant. Mijn indruk is, dat de minuskel meer vloeiend, minder spits in de overgang, tussen de twee bogen is; in haar uiterste vervlakking gaat ze lijken op de lange s.

Hoe = Hoe

Daarnaast kunnen we afgaan op kwantitatief verschil. Beide normen zijn echter nogal subjectief. We kunnen trouwensten hoogste spreken van een zekere tendentie naar spitse of vloeiende, naar grotere of kleinere vormen, want de overgangen zijn vaag; zelfs vinden we duidelijke exemplaren van het ene of het andere type in het kamp van de "tegenstander".

In mediale en finale positie is de bovenboog vaak zeer gering. De benedenboog gaat tegen de klok in; dit gebeurt zelden initiaal: Paraphr. 9 in huys.

ſ ſ
in ſingel

I-i en J-j

De klinker

De majuskel heb ik alleen aan de marge genoteerd.

Aanvankelijk kende Huygens twee typen:

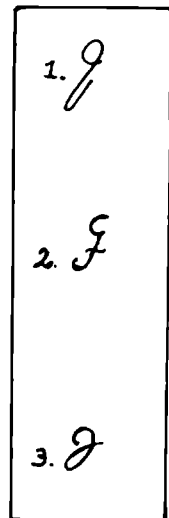
1. Met staart beneden de schrijflijn: Grilligh 14; Paraphr. 18; Vr. -lof 31; 67; 69; 140; 156; 229; 230; Tweederh. 30; Roose 86; 122.

Het betreft hier de woorden Jck, Js, Jn aan de marge; maar ook Tweederh. 38 Jen.

2. Gelijkend op onze schrijfletter I; maar met een horizontale streep, die gemakkelijk verbonden wordt met de volgende letter: Vr. -lof 142; Tweederh. 21; Roose 7; 70; 164. Hier staat de I in combinatie met de e: lenigh, lene(n); lens; maar ook Roose 21 Ist; 133 Isser.

3. In Voor-hout zijn deze twee vormen echter vervangen door één nieuwe, met de staart al of niet beneden de schrijflijn.

Voorbeelden passim. (2)

De minuskel in midden- en eidpositie is als onze i (zie verderop, type 2). Maar Grilligh 33 ontydelick; 34 belachelicke; Voor-hout 592 [mackelicke > lodderlicke]; Vr. -lof 278 hj; 279 hj (naast Grilligh 24 schielick; 87 moelick; Voor-hout 600 moeyelicke; Grilligh 40 perfessi; Vr. -lof 338 comperaci;

308 pfecksij).

In beginpositie is er een merkwaardige ontwikkeling te constateren.

a. Aanvankelijk zijn er twee mogelijkheden:

1. Een elementaire j, soms met aanvangsstreepje; ook met verbinding naar rechts. Dit is de meest voorkomende vorm, vooral in de woorden jck, js, jn; maar ook Grilligh 27 jerst; Roose 111 jens; 120 jen; 162 jene.

2. Onze i in de woorden ien, iens; maar ook vrij veelvuldig in ick, is, in.

N.B. Het onderscheid tussen i en j is niet altijd duidelijk: de staart valt wel eens erg kort uit, b.v. Grilligh 45 jn; Vr.-lof 208 jck; 336 jn.

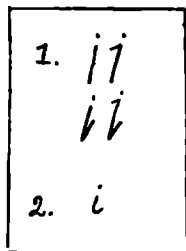
b. In Voor-hout is er een nieuwe vorm bijgekomen. We krijgen nu het volgende beeld:

Type 1 in de woorden jck, js, jn.

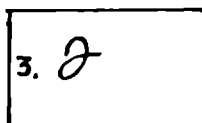
Type 2 wordt hoogst zelden gebruikt in dezelfde woorden.

Type 3 (de hoofdletter van Voor-hout) wordt ook als minuskel gebruikt in de woorden jck, js, jn. In 620 jdeen kan een majuskel bedoeld zijn.

N.B. Andere woorden beginnend met i komen in Voor-hout niet voor.

i

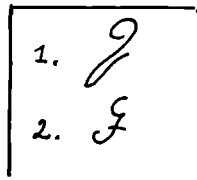

De medeklinker

De majuskel verschijnt aanvankelijk in twee gedaanten, gelijk aan de typen 1 en 2 bij de klinker.

1. Vr.-lof 203 Jae; 98 Juffer; Roose 154 Jou; 156 Jou. Alle gevallen aan het begin van de versregel.

2. Roose 47 louwenthallen; 144 lonas; 175 le. Binnen de versregel: Vr.-lof 21 luffer-rijck; 98 luffer; 165 longmans; 183 luffer-dier; 200 lan; 381 longhe. Ook in Voor-hout 10 -loffrou-; 241 laren.

SCHEMA

MAJUSKEL

	klinker buiten Voor-hout		Medekl. buiten Voor-hout		
Aan de marge	1.	<i>Jn</i>	<i>Juffer</i>	Juffer	1.
	2.	<i>Iene</i>	<i>Ionas</i>	Ionas	2.
In de versregel			<i>Iuffer</i>	Iuffer	2.

	Klinker in Voor-hout		Medekl. in Voor-hout		
Aan de marge	3.	<i>Jn</i>	<i>Juffer-</i>	Joffer-	3.
In de versregel (1)	3.	<i>Jdeen of Jdeen</i>	<i>Juffer-</i>	Joffer- of joffer	3.
	2.		<i>-Juffer-</i>	-Ioffrou-	2.

MINUSKEL

	Klinker buiten Voor-hout		Medekl. buiten Voor-hout		
Inlaut	2.	<i>schielick</i>	<i>dichgie</i>	dichgie (2)	2.
	1.	<i>belacheljcke</i>	<i>daeghje</i>	daeghje	1.
Auslaut	2.	<i>perfessi</i>			
	1.	<i>hj</i>			
Anlaut	2.	<i>jck, jen</i>	<i>je</i>	je	2.
	1.	<i>ien, ick</i>			1.

	Klinker in Voor-hout		Medekl. in Voor-hout		
Inlaut	2.	<i>moeyelicke</i>	<i>ooghien</i>	ooghien (2)	2.
	1.	<i>mackeljcke</i>	<i>rockje</i>	rockje	1.
Auslaut					
Anlaut	1.	<i>jn</i>	<i>jeught</i>	jeught	1.
	2.	<i>in (3)</i>			2.
	3.	<i>jn</i>	<i>jarigh</i>	jarigh	3.

(1) Binnen de versregel is type 3 een onzekere majuskel.

(2) Bijzonder geval: diminutief.

(3) Zeldzaam.

3. In Voor-hout worden beide typen aan de marge vervangen door hetzelfde teken als bij de klinker: 249; 412; 433; 595 ; 690. Sommige substantieven binnen de versregel hebben dezelfde beginletter, maar daarmee kan ook de minuskel bedoeld zijn. Ik maak een keuze op waarschijnlijkheidsgronden: 156 Jonge-Juffer-Rey; 192 Jaer; 416 Joffer-haet; 658 Juweel; 133 'tjaer-getij; 196 Jaren.

3. *z*

Minuskel

1. In begin- en middenpositie treffen we de eenvoudige staartletter aan.
2. In middenpositie is de staartloze letter beperkt mogelijk: Roose 34 dichgie; Voor-hout 502 ooghiens; 599 waghentie; 674 Spaengiens.
3. Voor-hout heeft in beginpositie zijn eigen lettertype (naast l), zowel in niet-substantieven als substantieven, b.v. 241 jonge; 668 Jarigh.

1. *iii*
2. *i*
3. *z*

Y-y

Bij de majuskel vertonen de schaarse voorbeelden allemaal dezelfde vorm.

Y

Aan de marge: Roose 55 You (overigens met J: 154; 156); Voor-hout 118 Yeder; 149 Yemandt; 688 Yeder; in de versregel: Voor-hout 127 Yser; misschien ook: Grilligh 53 yvoor.

yvoor

De minuskel

1. Een sterke gelijkenis met de majuskel komt in bepaalde gevallen voor: in de diftongen ey, uy, oy, aey, oey; ook Voor-hout 624 fayje; dikwijls in beginpositie: Voor-hout 269 yver (tegenover 686 ijver); Roose 152 you. In Grilligh 53 yvoor is de vorm gelijk aan die van de majuskel; er is alleen kwantitatief verschil. In andere posities is dit type zeldzaam, tenminste in zijn duidelijke vorm (b.v. Vr. -lof 5 jy).

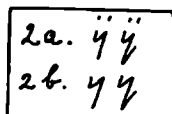
1. *y y*
yver
yvoor
jy

N.B. Dit lettertype heeft zo goed als nooit punten.

2. Gewoonlijk is de minuskel ongeveer gelijk aan onze schrijffletter,

maar de verbindingslijn van de twee verticale strepen vormt meestal geen duidelijke guirlande (boog met de opening naar boven):

- a. met punten;
- b. zonder punten.

Zelden wordt de letter afgerond met een haal; b. v. Voor-hout 482
crystal.

2a en 2b worden zonder systeem door elkaar gebruikt, met dien ver-
stande dat 2b in Grilligh de enige, in Paraphrase, Vr.-lof en Twee-
derhande zo goed als de enige vorm is. In Roose worden de punten
talrijker en in Voor-hout is de verhouding a : b reeds 2 : 1. We kun-
nen 2a en 2b dus als varianten van hetzelfde grafeem beschouwen.

Mediaal en finaal komen beide vormen voor.

In combinatie met e wordt meestal 2b gebruikt: Grilligh 85 ij^{et}; Vr. -
lof 440 Bijetges (maar Voor-hout 331 ijemandt).

Zo ook in andere woorden die geen diftong bevatten: Voor-hout 62
-tijran; 482 crystal (maar Vr.-lof 163 f(i>ij)losoop; Voor-hout 442
Zephijr-sucht). Misschien behoort hierbij ook Vr.-lof 337 Tijgher.

Bovenstaande verdeling is niet meer dan een werkhypothese. In
feite is het onderscheid tussen 2b en 1 dikwijls niet overtuigend aan
te tonen. In theorie onderscheidt type 1 zich van 2

-doordat de punten ontbreken;

- door de arcade, die in een markante haal naar beneden uitloopt :
eerst uitwijkend naar links en vervolgens (meestal gerond) naar rechts.
Het eerste kenmerk gaat echter niet altijd op, b. v. in Voor - hout
158 moy (rijmend op moy); 154 Ley (rijmend op -Rey).

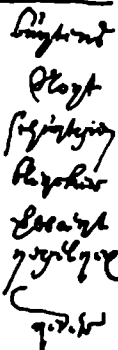
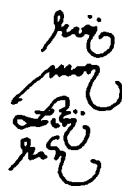
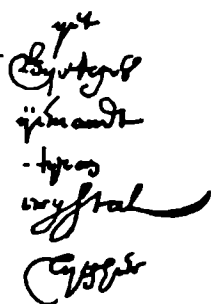
Het tweede kenmerk is niet altijd duidelijk: de guirlande van 2
en de arcade van 1 kunnen beide vervlakken; de rechte ophaal van
2 en de ronde ophaal van 1 kennen een tussenvorm.

Zo is er nauwelijks verschil tussen:

de y in Paraphr. 8 buytens; Vr.lof 335 Noyt; Voothout 204 schuytgien;
421 -bleycker; 704 v~waeÿt,

en de ij in Tweederh. 14 iegelijcx; Voor-hout 106, 495, 701 iijeder.

In de toneelaanwijzingen in Tr. Corn. is het onderscheid nog meer verdoezeld.

Conclusie

Het lijkt me (ondanks de twijfelachtige gevallen) waarschijnlijk, dat Huygens twee positioneel bepaalde typen kende: 1 en 2.

De punten zijn een vrije variatie, vooral voorkomend bij 2.

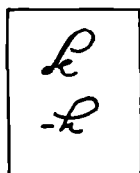
Om verder onderzoek mogelijk te maken gebruik ik bij de transliteratie vier tekens: 1z, ŷ; 2a : ij; 2b : ij.

Het is echter zeer goed mogelijk, dat we hier met extra-linguïstische variaties van één grafeem te maken hebben.

K-k

Huygens kent slechts één model voor majuskel en minuskel. Er zijn grotere en kleinere individuen, maar dit kwantitatieve verschil is nauwelijks gebonden aan een bepaalde positie: de kleine exemplaren zijn overal te vinden (zelfs aan de marge); de grote ook aan het begin van niet-substantieven, zelfs wel eens in inlaut.

Als we bij de transliteratie moeten beslissen tussen hoofdletter of kleine letter, kunnen we ons alleen maar laten leiden door een vage indruk. Waar Worp in de versregel sommige substantieven met majuskel laat beginnen, berust dat op zuiver-subjectieve gronden; we zouden dat willekeur kunnen noemen.

L-l

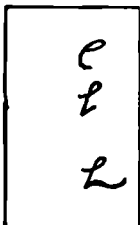
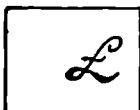
De majuskel wordt steeds naar hetzelfde patroon gevormd; er zijn slechts kleine variaties.

De minuskel kent drie varianten:

In beginpositie loopt de neerwaartse haal meestal in een gekromde lijn, maar de rechte lijn is niet zeldzaam.

In middenpositie gebruikt Huygens hetzelfde type, maar meestal is het tweezijdig verbonden.

In eindpositie gaat zijn voorkeur uit naar een andere vorm: de neer-

haal verloopt meestal recht en hij eindigt is een forse golvende uithaal naar rechts.

De dubbele l: meestal is de eerste groter; de rechte, spitse exemplaren zijn talrijker dan de ronde.

ll
ee

M-m

Ook hier vinden we ronde en spitse vormen.

1. Aan de marge komt alleen de ronde uitvoering voor, met een inzet tegen de schrijfinrichting in. Soms is deze initiaal erg klein, maar bijna altijd is hij herkenbaar aan de aflopende "daklijn".

2. Binnen de versregel is de toestand gecompliceerd. In middenpositie bestaat de m meestal uit drie duidelijk spitse toppen.

In beginpositie komt zowel de ronde als de spitse vorm voor; de spitse m begint echter beneden de schrijflijn, vaak met een weerhaak als inzet; de ronde is geheel gelijk aan de majuskel zoals die aan de marge voorkomt.

Substantieven en niet-substantieven beginnen, zonder regelmaat, met type 1 of 2b. Ik meen dat de spitse uitvoering steeds als minuskel bedoeld is; bij de ronde modellen is er nergens een zekere majuskel aan te wijzen; de grotere en de kleinere typen komen aan het begin van willekeurige woordsoorten voor.

In eindpositie worden twee spitse toppen gevolgd door een ronde neerwaartse haal.

Minder gebruikelijk is de eindvariant die bestaat uit een horizontale lijn en een lange neerwaartse haal; b.v. Tweederh. 41 naem; Voor-hout 56 beschaem; 191 roem.

1.

2a.

2b.

3a.

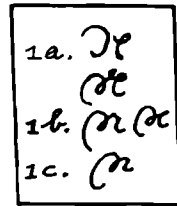
3b.

N-n

Hier is de situatie ongeveer gelijk aan die bij M-m. Maar de twijfel tussen majuskel en minuskel is zeldzamer.

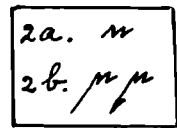
1. Aan de marge komt evenals bij de M uitsluitend het ronde type voor, maar meestal bestaat de tweede top uit een sierkrul (1a). Als dit element vervaagt (1b) of zelfs helemaal verdwijnt (1c), wordt de majuskel, vooral bij de kleine exemplaren, echter gelijk aan de minuskel. Aan de marge in Voor-hout heeft het woord Nae(r) voorkeur voor deze bescheiden vorm: 200; 270; 320; 402; 546; 668.

Binnen de versregel treffen we de duidelijke majuskel (1a) aan in: Vr. -lof 18 Noordende; Voor-hout 2 Noorder-Creeften-heck; 89 Noordwaert; 285 Nachtegael; 600 Neen; 822 Noord.

Overigens staan we bij het ronde type voor dezelfde twijfel als bij M-m. Het kwantitatieve verschil fungeert slechts als een subjectief criterium: de grote exemplaren komen ook bij niet-substantieven voor, en de kleine zijn zelfs aan de marge te vinden. De majuskel bij Worp, Vr. -lof 247 Nettuer; Voor-hout 422 Nummer - blindt e. a. is twijfelachtig.

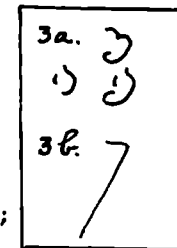
2. In middenpositie zijn de twee duidelijk spitse toppen normaal. In beginpositie komt zowel de ronde als de spitse vorm voor; de spitse n begint dan echter beneden de schrijflijn, vaak met een weerhaak als inzet; de ronde is geheel gelijk aan het type 1 c aan de marge.

Substantieven en niet-substantieven beginnen zowel met 1c als 2b; substantieven vertonen echter een duidelijke voorkeur voor de ronde vorm.

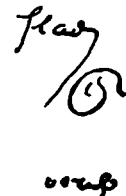
3. In eindpositie valt het zwaartepunt op de eindkrul; vooral na e ontaardt de eind-n in één enkele haal.

Minder gebruikelijk is de eindvariant die bestaat uit een horizontale lijn en een lange neerwaartse haal; b. v. Tweederh. 17 vaten; 30 schelden; 33 klijven; 34 pruylen; 34 wijven; 35 slaen; 36 gegaen; 41 sletten; 42 setten.

N. B. 1. In de toneelaanwijzingen van Tr. Corn. komt het voegwoord en in de oude abbreviatie voor.

N. B. 2. Doorhaling van n na e komt meestal tot stand doordat het tweede element van de e opnieuw wordt aangebracht, maar nu door de n heen; b. v. Vr. -lof 431 oore[n]. Soms is het moei-

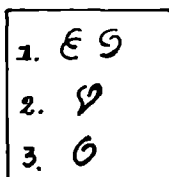
lijk uit te maken wat het laatst is aangebracht: de eindhaal van de e of de finale n (Vr.-lof 169 tribblere|n|; Roose 161 overloôpe|n|; beide n's zijn waarschijnlijk toegevoegd).

tribblere
overloope

O-o

Aan de marge komen drie verschillende typen voor:

1. als twee bogen (b. v. Grilligh 19; 20; Voor-hout 43; 164) ;
2. als twee verbonden bogen, met spitse basis;
3. met ronde basis.

Vooral type 3 valt soms erg klein uit, zodat het onderscheid met de minuskel gering of zelfs moeilijk waarneembaar is.

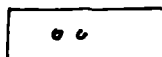
Binnen de versregel komt type 1 niet voor; type 2 in Vr. -lof 29 Os; 68 Oblegaci; Voor-hout 264 Oogst; 65 Och; type 3 in Voor - hout 291 Oyevaer; 297 'tOore, e. a.

Os
Oogst

Bij dit laatste type treffen we twijfelgevallen aan. Het kwantitatief onderscheid met de minuskel is gering; de kleine exemplaren aan de marge bewijzen, dat louter gradueel verschil een moeilijk hanteerbare norm is. Als een woord met twee o's begint, is het geringe verschil met zekerheid vast te stellen, b. v. Voor - hout 603 Oompgie.

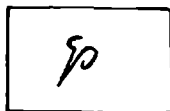
Oompgie

De minuskel is steeds gelijk aan de tegenwoordige, maar aan de bovenkant vaak niet gesloten.

P-p

De majuskel komt in één vorm voor, met kleine varianten. Ook binnen de versregel treffen we ze in een aantal substantieven aan. In Vr. -lof 258 <p>P|an<ing>ten (3) is een onduidelijke vorm ontstaan, die sterke overeenkomst vertoont met de Italiaanse letter.

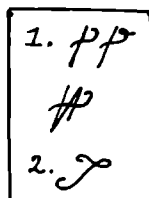
De minuskel komt in twee gedaanten voor:

Type 1, passim in Grilligh en Vr. -lof. Als de p met de volgende letter wordt verbonden, geschiedt dat van boven af.

De dubbele p wordt als een ligatuur gerealiseerd, waarbij de eerste meestal langer is.

Type 2, reeds zo nu en dan opduikend in het begin, b.v. Grilligh 19 prijzen; Paraphr. 8 praten; Vr. -lof 315 paerel; 63 spellen; 99 spreke; 178 spellen; 427 dieper. In Roose overheerst dit type al. In Voorhout wordt het de gewone vorm in alle posities (type 1 wordt zeldzaam, b.v. 48 paerden; 74 prachtige; 236 Opten; 402 praten; 493 dieper); de tweeling behoudt echter zijn eerste gedaante; slechts enkele keren treffen we de tweede vorm dubbel aan, b.v. 349 lippen; 566 stappen.

N.B. : Type 2 vertoont gelijkenis met x, maar deze laatste eindigt met een benedenhaal naar rechts. Verwarring met y is eveneens uitgesloten.

paerel

paerden

lippen

paerden
lippen

Q-q

De majuskel heb ik uitsluitend aan de marge aangetroffen. Er is één type, met varianten, dat sterke overeenkomst vertoont met de G. Ook de Q is opgebouwd uit drie elementen; het derde element brengt het verschil met de G tot stand.

De tweede boog kan in verschillende richtingen kantelen (Grilligh 109; Voorhout 267; Grilligh 18).

De eerste twee elementen vloeien gemakkelijk in elkaar over (Voorhout 342).

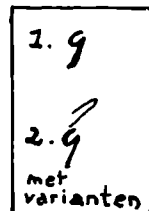
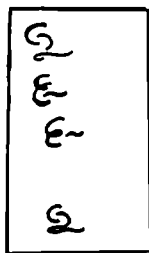
Het tweede en derde element kunnen even gemakkelijk verbonden worden (Vr. -lof 206).

De minuskel roept herinneringen op aan de a:

1. Zonder aanvangshaal: Grilligh 18 quaet; Roose 27 quaet; Vr. -lof 257 quantgen; Tweederh. 36 'kquam.

2. Met aanvangshaal (dun en zelfstandig; niet altijd verbonden met het corpus van de letter): Grilligh 16 ten quaetste; 64 de quinten;

Q = G

Roose 45 quellaedgie; Vr. -lof 61 quelt; 64 quelle; Voor-hout 284 'tquackeltgien; 365 quicken; 377 quanten; 75 quam; 727 quijlen.

N.B. Bij de A werd het gecompliceerde type ook aan de marge aangetroffen. Daar de Q aan de marge niet in deze gedaante voorkomt, mogen we binnen de versregel geen enkele keer tot majuskel concluderen. We mogen de majuskel echter ook niet uitsluiten (b.v. in quanten): de schaarste van het materiaal noopt tot voorzichtigheid.

quelt
quella
quicken
quanten
quam
quijlen

R-r

De majuskel aan de marge heeft twee gedaanten:

1. Het normale type bestaat uit een verticale en een horizontale constructie: Vr. -lof 71; Roose 101. Daarbij is een of andere spel-se variatie mogelijk: Roose 1.

De twee elementen kunnen verbonden worden: Grilligh 6; Roose 148; Vr. -lof 214; Voor-hout 107; 142; 300.

2a. In Tweederh. 35 staat een type dat op de minuskel lijkt; er is echter een duidelijk verschil in hoogte. Ook bij de verandering door bovenschrijving ontstaat ongeveer deze vorm: Vr. -lof 257 [Com>Raeck] ; Grilligh 70 [Comt uijt>Rust op] ; Voor-hout 650 \Recky/ <Z>z>oo.

In de versregel heb ik enkele keren type 1 genoteerd: Vr. -lof 281 Rotterdammer; 336 Reus; Voor-hout 751 Roomen.

Type 2 is meestal twijfelachtig, daar er ten hoogste een gradueel verschil is met de minuskel. Soms is de forse beginlus het kenmerk van de majuskel, b.v. C. Mall 329 Rocken-maet.

In Voor-hout 31 drukt Worp Rym, maar de r is in de autograaf niet groter dan die in Voor-hout 158; 191; 616; 621; 156, waar hij roij, roem, retour, revesche en jonge-juffer-rey leest (in dit laatste voorbeeld interpreteert hij J3 als minuskel).

2b. Misschien is de variant met de hoge inzet ook wel eens als majuskel bedoeld. In Voor-hout 749, waar dit type nogal rijzig is uit-

1.

2a.

Rontom
Rontom
Rontom
Rontom
Rontom
Rontom

Rocken-maet

Rij
Rij

2b.

gevallen, drukt Worp Reyser.

Worp Reyser

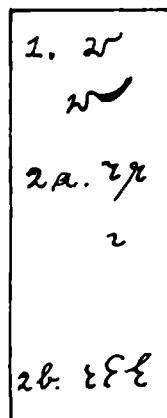
Voor de minuskel gebruikt Huygens twee vormen:

1. In alle posities, vooral echter mediaal en finaal: de beneden gesloten vorm. Dit is ook de gewone schrijfwijze voor rr.

De eindhaal is vaak lang en dik, b. v. in Voor-hout 541; 543; 592; 594; 596.

2a. In beginpositie vaak de boven gesloten vorm. Deze r is zeldzaam in middenpositie, en dan degenereert ze nog gemakkelijk tot een vage haal, die soms net zo goed als type 1 geïnterpreteerd kan worden. Enkele keren behoort ook de dubbele r tot dit type: Grilligh 107 morren; 108 knorren; Vr.-lof 74 arrest.

2b. De variant met hoge inzet heeft wel eens de allures van een majuskel. Daar hij uitsluitend in anlaut en vooral aan het begin van substantieven voorkomt, kan hij aanleiding tot twijfel geven.

S-s

De majuskel vertoont aan de marge altijd dezelfde grondvorm, met kleine variaties. Binnen de versregel komt ze vrij veel voor in substantieven; eenmaal zelfs binnen een woord: Voor - hout 823 beSonnde (vgl. geLauwert, Italiaans schrift). In verbinding met t wordt de opwaartse haal vereenvoudigd, b. v. in Voor - hout 152 Stadts; 200 Stier.

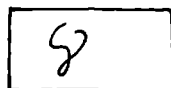
De minuskel heeft twee gedaanten:

1. Initiaal en mediaal: de staart-s.

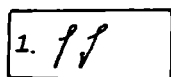
De ligatuur komt in twee vormen voor (zie ook bij de t); ss lijkt wel eens op st, doordat de tweede s veel kleiner is.

2. De finale s, lijkend op de majuskel.

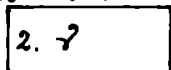
Bij samenstellingen is Huygens geneigd, de eind-s in het eerste deel te handhaven, b. v. Vr.-lof 253 Werelts-Wetten; 195 misslach; Tweederh. 5 werelts-wetten. Maar twee staart-s'en in Vr.-lof 264 misslagh.

Worp Reyser
Stadts
Stier

st
ss

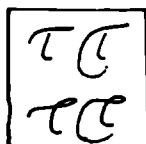
Worp Reyser
Wet
Wet
Wet

N.B. Als men bij samenstellingen en bij enclise twijfelt tussen-
'los' of 'verbonden', kan het lettertype soms helpen bij de be-
slissing tot aaneenschrijving b.v. in Vr.-lof 419 Asmen; 131 asden
dach (staart-s); met conclusies in tegenovergestelde richting moet
men voorzichtig zijn, zoals blijkt uit de handhaving der finale
s in samenstellingen.

*afm
af d. s. d. s.*

T-t

De majuskel bestaat uit twee delen, los of verbonden. Gewoonlijk
is de volgende letter eraan vast geschreven. Binnen de versregel is
de hoofdletter niet ruimschoots vertegenwoordigd.

N.B. Het proclitische lidwoord of voornaamwoord aan de marge
wordt als majuskel geschreven; het is meestal duidelijk verbonden
met het volgende woord; de apostrof ontbreekt wel eens. Maar bij
toevoegingen en wijzigingen komt er gemakkelijk een minuskel
te voorschijn: Voor-hout 765 |'t| Schoon.

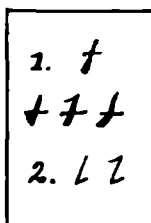
'Rogon

Eenmaal heb ik een oorspronkelijke minuskel genoteerd: Vr.-lof
70 'tschrickelicke.

tschrickelicke

De minuskel bestaat in principie uit twee elementen: een verticale
en een horizontale lijn, die echter op twee manieren gecombineerd
kunnen zijn.

1. Een kruis (vaak is de verticale lijn zwaar op het papier gedrukt),
met verschillende varianten. De horizontale streep is meestal verbon-
den met de volgende letter.

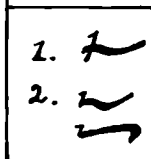

2. De dwarsstreep ontspringt uit de voet.

Mediaal zijn beide typen bijna altijd verbonden naar links en rechts.

In finale positie is de horizontale streep vaak ongeproportioneerd
lang en dik, vooral op het eind van de regel.

Als de horizontale lijn uit de voet ontspringt, is de verticale streep
meestal zeer kort.

Ligaturen ontmoeten we in de combinaties ft, st en tt.

1. ft; in middenpositie loopt de horizontale streep meestal in de volgende letter over.

2. st; hier zijn twee verschillende ligaturen mogelijk:

de gewone vorm: staart-s + t;

de tweede vorm, vooral initiaal. Voorbeelden van dit tweede type :

Voor-hout 1 stooten; 65 woeste; 117 stammen; 157 staen; 161 stijlen;
183 staen; 186 straet; 326 straet; 369 staen; 466 v~standt; 478 strael-;
528 staet; 698 herffsten-; 711 luyster-; 714 -verleydster; 725 stijlen;
753 steyleen; 758 verstaen; 760 staen; 790 lusten; 809 stranden.

Enkele keren strekt de beginhaal van de t zich over twee tot vier versregels uit; b.v. Voor-hout 323 reedtst; 372 schoonste; 713 plaester.

3. tt; twee exemplaren worden gecombineerd door één horizontale streep, die bovendien de eventuele verbinding met de volgende letter tot stand brengt.

ft

st st

st st

st st

st st

tt tt

U-u en V-v

De klinker

De majuskel heb ik slechts enkele keren aangetroffen.

1. Ongeveer als onze U aan de marge in Voor-hout 484 Uyt.

N.B. Daarnaast Voor-hout 642 Wt.

2. Geheel gelijk aan de medeklinker in het voornaamwoord V: aan de marge in Voor-hout 689 en 692; binnen de versregel in Voor - hout 612: *U.E.*

De minuskel kent drie vormen.

— Als onze u (maar dan meestal spits), al of niet met het diakritisch teken (in het laatste geval niet te onderscheiden van de n).

In midden- en eindpositie is dit de enige vorm. Een vaste gedragslijn voor het weglaten van het diakritisch teken is er niet; ook in gevallen waarin de leesbaarheid er beslist een eiste, ontbreekt het

1. u

2. u

?
u n

wel eens; b.v. Voor-hout 342 nummermeer.

nummermeer

In beginpositie is het de gewone vorm in woorden als uyt, uren, uw.

Betrekkelijk zelden in het voornaamwoord u: Voor-hout 105, 132; 224; 251; 259; 309; 762; 764; 810; 816; 833; 835.

— Het voornaamwoord u krijgt meestal het teken van de v, type 1 of 2.

v 1: Voor-hout 25; 51; 55; 57; 69; 115; 116 (2x); 128; 141; 158; 160; 173; 196; 205; 251; 254; 255; 297; 333; 380; 425; 430; 457; 466; 482; 495; 560; 562 [v > je]; 644; 647; 657; 671; 681; 751; 797; 804.

v 1

Enkele keren ook v': Voor-hout 71; 72; 107 (2x).

Zelfs vw komt voor: Voor-hout 154 v|w|; 155 v|w|; ; 828.

v 2, meestal met brede aanzet; soms in één regel met v 1: Voor-hout

v 2

11; 13; 22; 29; 86; 136; 175; 177; 181; 223; 253; 271; 472; 564;

[v > jou] ; 568 [v > je]; 644; 683; 685; 732; 735.

Enkele keren ook v': Voor-hout 9; 66; 67; 71.

De medeklinker

De majuskel is goed vertegenwoordigd. Aan de marge komt er slechts een type voor, met kleine varianten.

MDP
2

Vaak is het niet te zien of de laatste lus met de klok meedraait of ertegenin. Binnen de versregel ontmoeten we dezelfde vormen, maar vaak veel kleiner. In de meeste gevallen zijn de kleine exemplaren wel te onderscheiden van de minuskel doordat twee kenmerken tegelijk aanwezig zijn: de ronde aanvangshaal en de gelijke hoogte der beide lussen; b.v. in Vr. -lof 255 Vrouwen; Voor-hout 337 Venster; 828 Vadererve. Toch bekruipt me wel eens een zekere twijfel, als ik constateer dat volgens bovenstaande hypothese de hoofdletters bij de substantieven nogal talrijk zijn.

Uro ubb
U. l. f. v.
U. d. v. - l. v.

De minuskel heeft drie gedaanten.

1. Initiaal en mediaal: ongeveer als r 1; het tweede element eindigt echter meestal lager dan het eerste en de lus slaat meestal naar binnen. De inzet kan rond of recht zijn. In de praktijk vervlakken deze vormen nogal eens, b.v. in Voor-hout 821 even.

1. *l. l.*
l. l.

l. l.

2. Uitsluitend initiaal, maar minder frequent dan 1, ontmoeten we zowel bij substantieven als niet-substantieven een ronde v, meestal met

2. *~*

een lange, brede aanzet.

3. Initiaal en mediaal komt een b'achtige v voor; ze is zeldzaam:

Grilligh 8 ontvillen; Voor-hout 219 ontveynsen; 348 vel.

N.B. 1. In Franse woorden is de u gebruikelijk: Voor-hout 621 reuesche; 623 seruage. In Nederlandse woorden is deze spelling hoogst zeldzaam; b.v. Vr.-lof 226 grieven.

N.B. 2. Voor het voorvoegsel ver- gebruikt Huygens gemakkelijk het bekende contractieteken: Grilligh 4 v^wswelghen ; 35 v^wsinnen; 79 v^wgaet; 96 v^wsieren; Voor-hout 15 v^wderven; 23 v^wdooven; 99 v^wgelijcken; 109 v^wvallen; 128 v^wcoolde; 133 v^wwinnen, enz. Maar de volledige vorm is niet zeldzaam: Grilligh 11 versieren; 12 verciere; Vr.-lof 188 verstant; Voor-hout 113 versinnen; 232 vergaen; enz. (meestal type 1, soms type 2).

3. Gb

reuesche
servage
grievens

verantwoord

W-w

De majuskel bestaat uit twee V's, die het middenstuk gemeen hebben.

Meestal loopt de middelste boog door.

Zelden loopt de middelste boog terug; dan wordt de tweede V van beneden af ingezet; Grilligh 3; Vr.-lof 37.

Binnen de versregel is de majuskel zeldzaam.

N.B. Naast Uyt ontmoeten we Wt: Voor-hout 642.

W

W

Ook de minuskel is steeds samengesteld uit twee v's. Door combinatie van de drie typen v ontstaan er vier typen w:

- Type 2 + 3

a. In beginpositie is dit aanvankelijk de bijna uitsluitend voorkomende vorm; later wisselt hij af met 1 + 1.

b. Een variant waarbij de eerste v ongeveer dezelfde schrijfhoek heeft als de tweede, komt weinig voor: b.v. Vr.-lof 272 wasser; 273 wilje; 444 woont; Voor-hout 96 water-smack; 557 wat; 780 waer.

Buiten de beginpositie komt type 2 + 3 zo goed als nooit voor: Voor-hout 676 Onverwinnelijcke (b); als tweede deel van een samenstel-

a. w

b. w

ling: Voor-hout 753 eewich-witte (a); merkwaardigerwijs ook in Vr-
lof 9 'Talder;waertste (b); 270 e;weten (a). (In beide gevallen lij -
ken er twee woorden te staan.)

Deze w valt enkele keren erg groot en breed uit(zodat Worp een
majuskel afdruckt):Voor-hout 515 wielen (a);718 winter-keer (a).

- Type 3 + 3

a. De eerste v is meestal iets groter; beide steken boven de normale
letterhoogte uit. Dit is aanvankelijk het gewone type in midden-en
eindpositie (later wisselt het af met 1 + 1); ook bij proclise: Vr. -lof
169 'Kwilme; 213 'Kwouwje; 227 'Kwedd'; 283 'twijff, enz.

In beginpositie is deze vorm ongebruikelijk; Voor-hout 711

[bes]wijcken kan niet als uitzondering gelden.

b. Een variant met spitse eerste v staat in alle posities; b.v. Voor -
hout 147 weijden; 258 -waen; 505 wijsers; 11 grauwen; 89

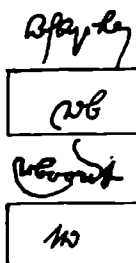
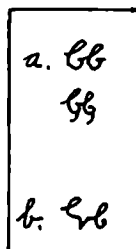
Noordwaert;504 nauw.

N.B. De w in Voor-hout 717 beswijcken bestaat slechts uit één
v; de lus van de s bracht de schrijver in de waan dat de w klaar was.

- Type 1 + 3 is uiterst zeldzaam; b.v. Voor-hout 70 weynich . In
Vr. -lof 252 't;mannen wordt is de vorm onduidelijk:waarschijnlijk
is het 2 + 3.

- Type 1 + 1, een combinatie van een halve en een hele v 1, waarbij
de eerste twee toppen vaak boven het letterniveau uitsteken, is aan-
vankelijk niet talrijk. Vanaf Roose is het normaal in alle posities .

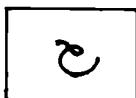
v. b. h. 2
v. b. h. 2
v. b. h. 2

X-x

De majuskel heb ik nergens gevonden.

De minuskel heeft steeds dezelfde vorm, in inlaut en auslaut:
Voor-hout 122 Blixem-; 164 blixem-; Vr. -lof 197 Noortwixcx ;425
feex; Tweederh. 14 ijegelijcx; Voor-hout 204 onlancx;209 onlancx;
708 Onlancx.

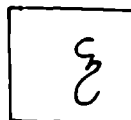

Z-z

Majuskel en minuskel zijn niet te onderscheiden: er is ten hoogste gradueel verschil.

Aan de marge is de Z goed vertegenwoordigd; steeds in dezelfde gedaante. Binnen de versregel drukt Worp met hoofdletter: Vr. -lof 303 Zy; Voor-hout 62 Ziel-; 292 Zwaluw; 388 Zij; 397 Zuyder; 404; 811 Zuyder-; 661 Zielen; 822 Zuyd. Ik zie echter geen verschil met Roose 175, waar hij zee; Voor-hout 442, waar hij zephijr - sucht geeft; evenmin met Vr. -lof 42 zeyt en veel andere niet-substantieven. Instructief is Voor-hout 381 e. v. waar Zoo (aan de marge) vier maal naast zoo (binnen de versregel) staat; daar is geen verschil te constateren.

In mediale en finale positie is er een klein verschil in vorm: dan is de beginhaal kleiner door de aansluiting bij de voorafgaande letter: Vr. -lof 56 *mutz*; Voor-hout 84 *spitze*.

Ziel-
Zey

Zephe

Zoo Zoo
Zoo Zoo }

mutz
spitze

II HET ITALIAANSE SCHRIFT

De humanistenhand is berucht om haar onleesbaarheid, maar Huygens' Italiaanse letter is strak en regelmatig; alleen als hij klein gaat schrijven (Hofwijck en Tr. Cornelis), is hij zonder loep niet te ontcijferen.

In onderstaand overzicht besteed ik vooral aandacht aan die eigenaardigheden waardoor Huygens' hand zich onderscheidt van de hedendaagse. Als materiaal is gebruikt: een aantal korte gedichten vanaf 1623, vooral Request en Boer; de dialectische stukken uit Hofwijck; Tr. Cornelis en Andria.

A-a

De majuskel kent twee gedaanten:

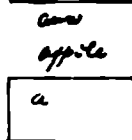
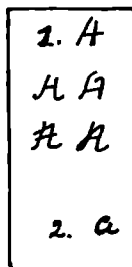
1. Duidelijk onderscheiden van de minuskel, in principe bestaande uit twee opstaande lijnen en een horizontale lijn. Vaak blijft de constructie boven open. Varianten komen in allerlei vormen voor. De eventuele verbinding met de volgende letter geschiedt vanuit de horizontale streep of vanuit de voet.

2. Uiterst zeldzaam is de enigszins vergrote minuskel: aan de marge in Tr. Corn. 157 Auw; binnen de versregel b.v. in Tr. Corn. 1459 Appele, waar de intentionele majuskel waarschijnlijk is: in de onmiddellijke omgeving gebruikt Huygens vijf maal type 1 bij hetzelfde substantief.

De minuskel is steeds als onze a. Soms is ze echter helemaal gevuld of van boven open; in dit laatste geval is ze moeilijk te onderscheiden van de u, b.v. in Boer 39 slaet.

Voor de Hollandse palatale *ā* schrijft Huygens in Boer en Tr. Corn. (4) de *a* en *e* aan elkaar vast. Daarbij volgt hij geen vaste gedragslijn: naast *æ* staat geregeld *ae* in dezelfde woorden. De verandering *ae* → *æ* op zeer veel plaatsen bewijst echter dat hij de ligatuur had bestemd voor de typisch Hollandse klank, ter onderscheiding van de als beschaafd aanvaarde. (5) De plaatsen waar *ae* is blijven staan, moeten worden beschouwd als onbedoelde afwijkingen.

Antwerpse woorden als *liæsen*, *piært*, *gæren*, *ick swært*, *belæft*

VORBERICHT.

[illegible]

ITALIAANS SCHRIFT, Tr.Corn. , pag. 3^r , vers 1 e.v. (1653)

krijgen hetzelfde teken.

In Latijnse woorden komt naast æ ook e voor; b.v. Boer 95 Cęsar; Tr. Corn. in margine bij vers (135): pęparata; bij 135: pęparata; bij 1513 Paratę insidię.

De ligatuur bij de majuskel is een combinatie van A en E: Tr. Corn. 899 Aevent;lagh.

Cęsar
Ævent

B-b

De majuskel heeft steeds dezelfde grondvorm, met allerlei varianten. Opvallend veel substantieven beginnen ermee.

De laatste haal buigt vaak nauwelijks of niet naar binnen. Als de volgende letter dan nog verbonden staat, is men geneigd een R te lezen. De afloop van deze letter is echter totaal anders.

N.B. In de titel van Request staat de eigennaam S. van baerle.

Of zou hier toch een hoofdletter bedoeld zijn ?

S. van baerle

Ook de minuskel is één type met variaties. De beginlus treffen we vooral in middenpositie aan: aanvankelijk (Boer) ook vaak in beginpositie.

b b

De benedenboog is meestal erg smal; soms blijft er zeer weinig van over, zodat men een t zou kunnen lezen (Tr. Corn 84 bij; 516 bekans).

bj
blans

C-c

De majuskel is steeds hetzelfde: na een ronde inzet (soms verbonden met proclitisch 't) loopt ze in een rechte of zwak geronde lijn naar beneden, waar ze onder de schrijflijn eindigt in een ronding.

C

De combinatie Cl levert vaak twee nagenoeg gelijkvormige figuren op, waarvan de tweede echter op de schrijflijn rust.

Cl
cl

Ook de minuskel kent maar één gedaante, al vertoont deze zich niet altijd even duidelijk. De cedille voorkomt velare uitspraak vóór velare klinkers, b.v. Tr. Corn. 673 medeęaijn; 384 Franç(i>o)is; 431 Françoijs.

c

franęois

N.B. Voor de varandering <t>c> in woorden als conscien<t>c>i en na<t>c>i, zie Tweede Hoofdstuk, IV 2.

Majuskel en minuskel zijn meestal moeilijk te onderscheiden. Huygens gebruikt twee typen (6): het spitse en het ronde. Vaak is het verschil echter verdoezeld, zodat onderstaand overzicht een vereenvoudigde voorstelling van de werkelijkheid is.

1. Het type met de hoge inzet, die nagenoeg recht verloopt, meestal een scherpe hoek aan de basis vormt en door de eindboog gekruist wordt (majuskel).

a. In Request en Boer is dit aan de marge de gewone vorm.

Binnen de versregel heb ik dit type enkele keren aangetroffen; Boer 14 Daelders; 145 Domine (door ronde basis lijkend op 2a); 93 (na puntkomma) Daer.

1a. *D*

Daer
Domine

b. In de minderheid van de gevallen loopt deze D over in de volgende letter, b.v. Request 6 Die; Boer 98; 158 Die. Binnen de versregel heb ik van deze vorm geen duidelijke voorbeelden gevonden.

1b. *D*

Die

2. Het ronde type (majuskel en minuskel).

a. In Hofwijck, Tr. Cornelis en Andria is dit aan de marge de gewone vorm (type 1 is in onbruik geraakt). Binnen de versregel in beginpositie eveneens; daar is de beslissing tussen majuskel en minuskel meestal uiterst moeilijk: de kleinere exemplaren komen ook aan de marge voor; de grotere staan ook aan het begin van niet-substantieven. Reeds in Request en Boer vinden we dit type binnen de versregel. b.v. Boer 45 douw.

2a. *D*

Mediaal en finaal geschiedt de verbinding met de voorafgaande letter vaak vloeiend, zodat de inzet van de d vervalt.

Douw
Gand

b. Het verbonden type is minder frequent, maar het komt in Hofw., Tr. Corn. en Andria geregeld aan de marge voor. Binnen de versregel treffen we het aan in alle onderzochte gedichten; daar is de beslissing tussen majuskel en minuskel meestal uiterst moeilijk; vaak kan men slechts een majuskel vermoeden.

2b. *D*

De verbinding met de voorafgaande letter geschiedt vaak vloeiend.

Andria

3. In Request en Boer treffen we geregeld een duidelijke minuskel aan in alle posities.

3. *d*

Conclusies

Type 1 is zo goed als zeker hoofdletter;

Bij 2a en 2b hebben we geen zekerheid;

type 3 is zeker een kleine letter.

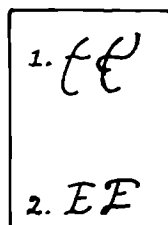
N.B. Voor de verandering <t>d> in gevallen als wa<t>d>den, wa<t>d> ick, da<t>d>det, me<t>d>den, hou<t>d> ou, zie Tweede Hst., IV, 3.

E-e

De majuskel heeft twee gedaanten:

1. Een combinatie van C (uitlopend beneden de schrijflijn) en een min of meer horizontale haal. In Request en Boer is dit bijna de enige vorm; daarna is hij zeldzaam geworden (b.v. Tr. Corn. 994 Engelsmans).

2. Ongeveer als onze blokletter; b.v. Boer 79 Een; 107 'tEij. Later wordt het de gewone vorm. In de versieringen zijn allerlei variaties mogelijk. Merkwaardig is Andr. 119 En.

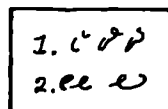
En

De minuskel komt in twee vormen voor:

1. De oude tweeledige e, waarvan de elementen vaak verbonden zijn.

2. De nieuwe vloeiende vorm, die in finale positie (vooral op het eind van de regel) vaak een uithaal heeft. Beide typen komen in alle posities voor.

Doorhaling van de -n na e geschiedt op twee manieren: door een verticale streep of door een nieuwe aanzet van het tweede element dwars door de n.

en

N.B. Type 1 is in het Antwerpse woord euijt wel eens onduidelijk uitgevallen doordat Huygens aarzelde in zijn spelling, b.v. Tr. Corn. 476; de kopiist schreef æuijt.

euijt

F-f

Deze letter komt in twee gestalten voor:

1. Ongeveer als de gedrukte kapitaal, met allerlei kleine variaties; vooral de neiging om het bovenste stuk te ronden valt op. Voorbeelden binnen de versregel: Tr. Corn. 183 Francisco; 431 François; Fransje; 431; 505; 535; 571 Frans; 641 François; 745 Fiel; Filosoof; 1095 (na punt) Fielt.

2. De eenvoudige vorm, die als majuskel en minuskel gebruikt wordt.⁽⁷⁾

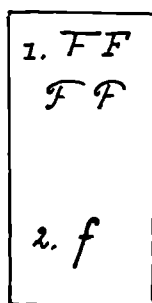
Majuskel (?): Tr. Corn. 1482 K.Flus (aan de marge); 196 Francisco; 384 S^r.François; 432 S^t.Franciscus; 755[Franco]. Misschien zijn er bij de substantieven nog wel meer intentionele majuskel, b.v. Tr. Corn. 183 fortuijn; 198; 440; 1286 feest; 489 filosell; 551 fiel; 588 Fiel (naast Bogger en Schipper); 1091 funne; 1186; 1523 fielt; 1424 flebbe; 1481 festien.

Overigens komt dit type in alle posities als minuskel voor. Allerlei kleine varianten zijn mogelijk; het meest opvallend is die in Andr. 78 fine. Deze variant komt ook als majuskel voor: datering Tweederh.: Feb.

Type 2 is meestal d.m.v. de horizontale streep verbonden met de volgende letter; verbinding met de voorafgaande letter is zeldzaam (wel vaak met de e).

Bij de dubbele f is er slechts één horizontale lijn; de tweede f is veel kleiner, vaak is er alleen een streep van overgebleven, zodat ze moeilijk te onderscheiden is van de t (b.v. in Tr. Corn. 277 offer).

N.B. De Antwerpse assimilatie tv>f leidt tot merkwaardige spellingen. Zie Tweede Hoofdstuk, III 7b.

fine

ff

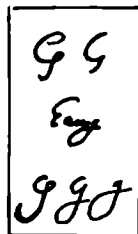
offer

G-g

De majuskel verheft zich helemaal boven de schrijflijn. Aanvankelijk heeft ze sierlussen, die in Hofw. en latere werken achterwege blijven (deze versobering vond ook plaats in andere letters).

Een zeldzaam variant vinden we in Tr. Corn. 1559 Gang.

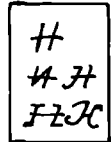
De minuskel is ongeveer als onze g. Meestal is ze boven gesloten

of nagenoeg gesloten; de benedenlus overheerst wel eens; de verbinding met de voorafgaande of volgende letter kan er zijn of niet zijn.

H-h

De majuskel heeft de vorm van de blokletter (al of niet met de volgende letter verbonden vanuit de horizontale lijn). Allerlei varianten verlevendigen het beeld.

N.B. In de dagtekening van Request staat de plaatsnaam *hag*, (minuskel type 1); of zou hier een majuskel bedoeld zijn? Hetzelfde kan men zich afvragen bij Tr. Corn. 392 't*hollands* (type 1) (zie Tweede Hst. II 2a, Toponiemen), Hofw. 2251 on*gse* lieuen *heer* (type 2) e.a. Gevallen als Tr. Corn. 880 e.v. Meer(...) *hengst* (type 1) (...) Ruijn versterken het vermoeden dat het kleine type wel eens als majuskel bedoeld is. Maar zekerheid geven ze niet: Huygens was nu eenmaal niet consequent en bovendien schreef hij bepaalde majuskels gemakkelijker dan andere (8).

De minuskel heeft twee gedaanten:

1. Het traditionele type. Vooral in begin- en eindpositie is de mid-denknik zeer flauw, zodat de h moeilijk te onderscheiden is van de l, b.v. in Tr. Corn. 1189 enoogh; Boer 21 wan*h*oep.

1. *ε*

enough
ε

Bij verbinding met de voorafgaande letter (talrijke voorbeelden) ontstaat er een volledige lus.

2. Het andere type is ongeveer als onze schrijffletter. Bij verbinding met de voorgaande letter(zeldzaam) is de overeenkomst volledig.

2. *h h*
h

Soms vermoed ik dat deze vorm als majuskel bedoeld is (zie boven).

Er is geen vaste gedragslijn in de keuze van de twee typen.

-Initiaal komen beide volkomen willekeurig naast elkaar voor; vaak in één versregel : Tr. Corn. 678 hoeck (1); hoet (2); 698 ho*(i>o)*t (1); herrensens (2); 721 hemmeke (1); hals (2); 1530 huijt (1); hoit (2).

hoek
hoet

Hetzelfde woord begint nu eens met 1 en dan weer met 2, b.v. Tr. Corn. 1432 hande (1); 1431 handen (2).

hande
handen

-Mediaal en finaal overheerst later type 1.

I-i en J-j

De klinker

De majuskel is steeds hetzelfde type, met kleine variaties. Meestal bestaat ze uit twee elementen; een licht gebogen ophaal en een neerhaal die in een zwakke boog eindigt; zo goed als nooit komt ze beneden de schrijflijn (Tr. Corn. 1212 In).

De benedenboog blijft wel eens weg. Ook beweegt hij zich een en - kele keer in tegenovergestelde richting (Andr. 195 Ick). Enkele keren (vooral in Boer) blijft alleen de rudimentaire vorm over.

De minuskel is in alle posities als onze schrijffletter. Enkele keren is ze iets naar beneden uitgehaald, zodat ze op een j gaat lijken; b.v. Andr. 71 Verdiend'; Tr. Corn. 1225 haddi. In Tr. Corn. 700 galanteri zijn i en j door elkaar geschreven. Daar j in eindpositie bij Huygens niet normaal is, vermoed ik dat de i het laatst is aangebracht. De letterverbinding geeft trouwens ook reden voor dit vermoeden; de apograaf heeft echter: galanterij.

I

Ick

Ick

Ick

i

Verdiend'

j = lankij

De medeklinker

De majuskel is hetzelfde als bij de klinker. Geen enkel geval heb ik genoteerd waarin de benedenboog onder de schrijflijn kwam. De benedenboog naar rechts komt ook hier voor als een ongewone variant (Andria 42 lachten), maar hij kan geïnterpreteerd worden als de verbindingshaal van de a.

De minuskel heeft een staart; soms ook een kleine beginhaal. De eventuele verbinding met de voorafgaande letter geschiedt met dezelfde aanvangshaal; verbinding met de volgende letter is ook mogelijk. Enkele keren is de staart zo gering, dat de j nauwelijks van de i te onderscheiden valt (b.v. Andr. 30 stickjes; 144 moetje; bij bovenschrijving: Andr. 102 jae). Andere keren is de j duidelijker, ofschoon de staart erg kort gecoupeerd is (b.v. Tr. Corn. 431 geldj'en). Ik vermoed dat de ultrakorte exemplaren toch als j bedoeld zijn.

II

lachten

ij
iij

stickjes
moetje

geldj'en

Slechts enkele keren wordt de medeklinker weergegeven door een duidelijke i: Tr. Corn. 71 Traelien; 329 Cabeliau; 136 Siæsis naast 140 Sjæses; 537 Tian; 565 'Tian. Dit blijven echter sporadische gevallen, die niets afdoen aan Huygens' voorkeur voor j. In het diminutiefsuffix is de i relatief zeldzaam; zie Samenvatting Hollands, Het diminutiefsuffix (Tweede Deel, Vijfde Hst., V 5).

Y-y

De majuskel ziet er steeds hetzelfde uit: het eerste element staat bijna loodrecht op het tweede, dat beneden de schrijflijn in een krul uitloopt; de punten zijn (evenals andere kleine variaties) volkomen facultatief. Alleen aan het begin van de versregel is de majuskel zeker: ze vertoont ten hoogste een subtiel kwantitatief verschil met minuskel l.

De Y staat voor twee fonemen:

-de klinker: Tr. Corn. 449; 1282 *Ȳ* gurcke; 1150 *Ȳ* gut.

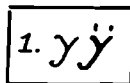
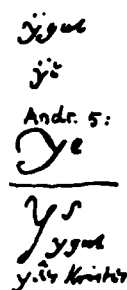
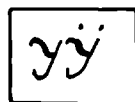
- de medeklinker: Tr. Corn. 154; 362; 1085; 1353; 1377 *Ȳe*; Tr. Corn. 957; 1088; 1151; 1184; 1185; 1302; 1356; 1361; Andr. 5 *Ye*; Tr. Corn. 1007 *Y'*; Hofw. 1782; 1783; 1784; Tr. Corn. 959; 1514 *You*.

Binnen de versregel vermoed ik ook enkele majuskels, b.v. Boer 49 *Ȳs*; Hofw. 2250 *Ȳ* gut (na punt); Tr. Corn. 859 *Ȳêes*; 1158 *Ȳ* gurcke (na punt); 1414; 1415; 1420 *Ȳeranje*; 1419 *Ȳeranje* (naast *Cijters* en *Appele*).

De minuskel schijnt verschillende vormen te hebben, maar het onderscheid is zo subtiel, dat ik over combinatorische varianten van één grafeem zou willen spreken.

In theorie bestaan er de volgende typen:

1. In beginpositie komt er een frappant evenbeeld van de majuskel voor, dat vooral gekenmerkt wordt door de golvende of rechte beginhaal, bijna loodrecht op de tweede lijn.

Voorbeelden

Zonder punten: Hofw. 2259 ys're; Tr. Corn. 1023 yverigh; 126 yegelick; 690 yevers.

Met punten: Tr. Corn. 72 ŷs're; 1463 ŷser; 1233 ŷstlick; 370 ;395 ŷe.

De loodrechte stand van de beginhaal op de tweede lijn is echter lang niet altijd duidelijk (b. v. in Tr. Corn. 1093 ŷou; Andr. 4[ŷets]), zodat het verschil met type 2 (waarbij ook een geronde neerwaartse haal mogelijk is) niet meer aan te tonen valt.

2. In midden- en eindpositie is de minuskel gewoonlijk ongeveer gelijk aan onze schrijffletter. Verbinding met de voorafgaande of volgende letter is niet ongewoon. Soms heeft de neerwaartse lijn een kleine weerhaak.

a. Met punten;

b. zonder punten.

De inzet valt wel eens erg klein en horizontaal uit, zodat er nauwelijks twee horentjes te onderscheiden zijn, vooral in de combinatie uij (b. v. Tr. Corn. 129 uijr). In de titel van Doublet is de ij in gedraeijd alleen te herkennen aan de twee punten die erboven staan: het lijkt anders een j (zoals Worp afdrukt).

N. B. In Tr. Corn. 790 dijen botte Frans (tweelettergrepig) staan i en j onverbonden naast elkaar, maar in Tr. Corn. 588 dije Fiel (tweelettergrepig) zijn ze verbonden, ofschoon ze meer individualiteit bezitten dan het ene grafeem ij.

In eindpositie is de rechte afloop favoriet. De punten ontbreken zelden. Dat ligt trouwens voor de hand: de pen behoefde niet terug te springen; mediaal zijn de punten meestal ook aanwezig als de letter na de ij opnieuw wordt ingezet. Het aanbrengen of weglaten van de punten was blijkbaar een indifferente zaak.

N. B. Bij de tweeklanken is de situatie verward. Mijn indruk is, dat in de combinatie uij de ij met de rechte neerwaartse lijn overheerst; dat in aeij, oeij en ôij de ij met de ronde afloop gebruikelijk is en dat in oij en aij beide vormen gelijkelijk voorkomen. In finale positie heeft de eij meestal een ronde afloop; ei is zeldzaam, b. v. Boer 121 Sche(ij>i).

ys're
yverigh
yegelick
yevers

2a. ŷŷ
ŷ ŷ
2b. y y
y y

uij
gedraeijd

dijen
dije

ij

In mediale positie is ei normaal; in het begin aarzelt Huygens echter nog: Boer 23 vle<ij>i>sch (punten op ij onzeker); 27 Vrijheit (aarzeling bij i); 35 arbeit; 67 Waerheit; 72 [ei>ei]g(e>he); 75 ereijs; 81 dre<ij>i>gt (punten op ij onzeker); 82 welbekle<ij>i>d (punten op ij onzeker; 94 e<ij>i>schen (punten op ij onzeker). Soms sluit ik type 1 zelfs niet uit, b.v. Request 2 Meÿss<i>j>es; Tr. Corn. 994 Neerdeuÿts.

vrijheid
dringt
Meÿssijs
neerdeuÿts

Bovenstaande verdeling is niet meer dan een werkhypothese. In feite is het onderscheid tussen 1 en 2 dikwijls niet overtuigend aan te tonen, nog minder dan bij de traditionele letter.

Type 2 heeft nl. dikwijls een variant met geronde neerwaartse haal, die o.a. in tweeklanken nogal eens voorkomt. Als de beginhaal (min of meer) loodrecht op de neerwaartse lijn gaat staan, is het onderscheid met de initiale y verdoezeld. Bovendien is de richting van de beginhaal vaak moeilijk te bepalen: in mediale positie is de neiging aanwezig, de beginhaal minder markant te verwezenlijken, zodat de twee horentjes een nauwelijks zichtbare golf vormen. Het betwijfelde teken is o.a. aanwezig in de volgende voorbeelden (1 of 2 met geronde eindhaal): Tr. Corn. 250 ÿet; 992 ÿet; 1019 ÿeuers; 430 ÿe; 254 ÿet; 462 ÿemand; 702 ÿemant; 772 ÿevers; 412 ÿe; 428 ÿe (9).

y y

J

250 jiz
992 jiz
1019 jiuers
430 je
254 jet
462 jemand
702 jemant
772 jevens
412 je
428 je

Ook de letter met rechte eindhaal kan twijfelachtig zijn: als de eerste neerwaartse lijn naar rechts uitwijkt, b.v. Boer 77; 78; 87 ijou.

Conclusie

Nog meer dan bij het traditionele schrift is het dubieus of de varianten een functie hebben. Er zijn wel enkele plaatsregels te formuleren, maar die zijn zo onzeker en vaag dat we er weinig mee kunnen doen. De aan- of afwezigheid van punten is in ieder geval extra-linguïstisch. Zolang we twijfelen aangaande de functie van de variaties, zullen we ze echter moeten opnemen in ons transcriptiesysteem. Zie Derde Hst, II 7.

you

De majuskel aan het begin van de versregel bestaat uit twee elementen (afgezien van de horizontale sierstreepjes): een verticale lijn en een C'achtige figuur. Deze laatste kan echter spits of rond zijn. Bovendien kunnen deze twee stukken los of vast gecombineerd worden.

Ook binnen de versregel staan veel duidelijke hoofdletters.

Maar er zijn gevallen waarin er ernstige twijfel kan zijn:

1. De letter met het ronde tweede stuk dat los staat en minder hoog is dan de verticale lijn, komt aanvankelijk ook als minuskel voor, b.v. Boer 37 kinderlijcke. Daardoor worden twijfelachtig: Boer 25 Koning; 152 Keijseren; 107 Kaes; 121 kaers.

2. Later ontmoeten we aan de marge het type dat normaliter als minuskel fungeert: Hofw. 1744 Kom.

In Cluijs-werck heeft het proclitische voornaamwoord aan het begin van de regel bijna steeds deze vorm: 214, 287 ['k> lck], 299, 401, 514.

Daardoor worden twijfelachtig: Tr. Corn. 1384 K. 'k sel; 1105

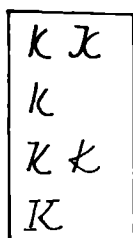
keesjen; 1134 'tkees; 1290 en 1293 knelis; 1372 en 1376 kernelis.

In 811 (<k> K)eesse blijkt dat de auteur de mogelijke verwarring zelf hinderlijk vond.

De minuskel begint meestal met een ronding. Die treffen we in Boer reeds aan; in Hofw. en Tr. Corn. vertoont de gewone vorm een sterke gelijkenis met de h.

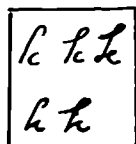
N. B. Evenals in het voornaamwoord of lidwoord 't schreef Huygens in het proclitisch voornaamwoord 'k (niet in 'K) de apostrof meestal aan de letter vast, b.v. in Tr. Corn. 95 'kverstae/je; 1048 'kben. Hierbij moeten we echter bedacht zijn op twee verschillende vergissingen:

1. 'tk in plaats van 'k, waarvoor gevallen als Tr. Corn. 120 'tketters, 395 'tken, 1385 'tkacke model hebben gestaan: Tr. Corn. 442 'tkschenck; 881 'tkweet; 892 'tkmagh; 1165 'tkmeught; 1377 'tkwou; 1521 'tkmagh.

k
kinderlijcke
koning
kaes
k

k. ksel
keesjen
811: keesse

tketters

tketters
tken
tkacke
tkmagh

Instructief zijn de gevallen waarin Huygens deze vergissing corrigeert: 353 '[t]ksout; 876;879;882 '<t>k>ben.

2. 't in plaats van 'k: 108 'thoud't; 871 'tlegg.

Interessant is de verwarring van de kopiist. Soms rectificeert hij de fout, maar de volgende curiosa blijven: 1165 'tkmeught; 1337 'tkwou; 1521 'tkmagh; 871 't/legg.

L-I

De majuskel bestaat uit twee elementen: een verticaal en een horizontaal stuk. De verschillende verschijningsvormen kunnen we in twee groepen indelen:

1. Met korte horizontale lijn.

a. De verticale lijn wijkt naar links uit voordat hij met de enigszins geronde 'horizontale' lijn een zeer scherpe hoek vormt. Dit type is zeldzaam, b.v. Boer 75 Lett (aan het begin van de versregel).

b. Beide lijnen zijn ongeveer recht. In Tr. Corn. is dit aan het begin van de versregel de gewone vorm. Binnen de versregel is dit type nergens een zekere hoofdletter: wegens de overeenkomst met de rechte minuskel. Overigens zijn er exemplaren te vinden die niet duidelijk partij kiezen voor a of b; Boer 13 Lonten zou zelfs bij de minuskel 1 ondergebracht kunnen worden.

2. Met lange horizontale lijn, die schuin naar beneden uitloopt tot onder de volgende letter(s). In Boer is dit aan het begin van de versregel de gewone vorm. In Hofwijck, Tr. Cornelis en Andria is het binnen de versregel de veelvuldig voorkomende (en enig duidelijke) hoofdletter. Zelfs binnen het woord komt dit type voor: Boer 154 geLauwert (vgl. beSonnde, Trad. schrift).

1a.

1b.

2.

De minuskels kunnen eveneens in twee groepen verdeeld worden:

1. Het rechte type, dat een sterke overeenkomst vertoont met majuskel 1b. Soms valt de horizontale lijn weg (Boer 31 lustigh).

2. Het ronde type, met of zonder beginlus.

1.

2.

In de praktijk valt het onderscheid vaak minder duidelijk uit; type I kan b.v. zwak gerond zijn.

Beide typen kunnen in alle posities voorkomen.

Beide kunnen door een bovenlus met de voorafgaande letter verbonden worden; verbinding met de volgende letter vanuit de horizontale lijn is ook steeds mogelijk. Zeldzaam is de verbinding zonder bovenlus (Tr. Corn. 954 Quacksalvers).

quacksalvers

In mediale positie wordt in latere werken (b.v. Tr. Corn.) meestal de ronde vorm gekozen (behalve bij een nieuwe aanzet, b.v. in Claes; Tr. Corn. 924 slech).

*Claes
slech*

De dubbele I is meestal rond; de tweede is kleiner.

In finale positie gebruikte Huygens aanvankelijk vaak het rechte type, met of zonder horizontale afsluiting: Boer I; 8 wel; 13 Trommel; 20 vlegel; later gewoonlijk het ronde type, met of zonder bovenlus.

II

N.B. In Hofw. en Tr. Corn. steekt de I meestal nauwelijks boven de lage letters uit.

M-m

De majuskel heeft twee gedaanten:

1. De duidelijke hoofdletter heeft twee spitse toppen; verschillende varianten verlevendigen het beeld:

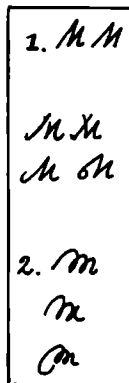
- de eerste opwaartse lijn staat vaak los van de rest;
- de eerste lijn begint vaak met een neerwaartse aanloop.

Aanvankelijk is dit type (zo goed als) de enige vorm voor de hoofdletter.

2. De onduidelijke hoofdletter heeft drie ronde toppen; de derde top is echter wel eens spits en leunt bijna tegen de tweede aan. De inzet is vaak een beweging met de klok mee.

Meestal vertoont het niveau een dalende lijn.

Dit type verschilt slechts gradueel van de minuskel; soms valt het, ook aan de marge, zo klein uit, dat alle onderscheid ontbreekt.

In Hofw., Tr. Corn. en Andr. is deze ronde M de meest voorkomende vorm.

Vooral in de latere werken is de keuze tussen majuskel en minuskel 2 dus uiterst moeilijk.

De majuskel kan enkele millimeters groter zijn; bij de beoordeling daarvan is echter voorzichtigheid geboden; de grotere exemplaren komen ook voor bij niet-substantieven en de kleinere staan zelfs aan het begin van de versregel.

Verder kunnen we met de nodige voorzichtigheid soms een intentionele majuskel veronderstellen op grond van de gegevens die in het Tweede Hst. ter sprake komen. In feite zullen we dus meestal onze twijfel of ons voorzichtig vermoeden moeten uitdrukken: zekere majuskels zijn zeldzaam bij type 2.

De minuskel heeft twee gedaanten:

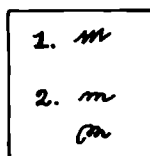
1. drie spitse toppen;
2. drie ronde toppen, in initiale positie dikwijls niet te onderscheiden van de majuskel.

Beide typen komen in alle posities voor; type 2 met de geronde inzet alleen aan het begin van een woord.

De dubbele m bestaat altijd uit twee duidelijke individuen.

Enkele m met verdubbelingsteken is zeldzaam; het teken wekt de indruk, bij nader inzien te zijn toegevoegd: Tr. Corn. 1395 *Comissi*; Hofw. 2221 Leidsen *dam*; 2274 *dam*.

N. B. In Tr. Corn. 1050 wa[t]meer is de t doorgehaald met een royale inzet van de m, die beneden de schrijflijn begint; bij de n en de v wordt dezelfde techniek wel eens toegepast.

Comissi

dam

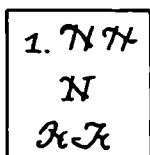
wa[t]meer

N-n

De majuskel heeft twee gedaanten:

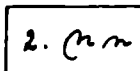
1. De duidelijke hoofdletter bestaat uit drie lijnen. Horizontale streepjes kunnen als versiering gebruikt worden.

Een plechtige gekrulde variant is zeldzaam, b.v. Tr. Corn. 7 Noch;

Tr. Corn. pag. 2 recto: Ne attendas; Woordenlijst 14 Naeckte. Deze N verschilt van de plechtige H door de niet-horizontale ligging van de dwarsbalk.

2. De onduidelijke hoofdletter is als de ronde minuskel, maar de inzet is wel eens een beweging met de klok mee.

Aan het begin van de versregel is ze zeldzaam, ook in die gedichten waarin de ronde M veelvuldig voorkomt.

Voorbeelden: Hofw. 1769 Nouw; 2231 Naer; Tr. Corn. 110; 797 Nou; 1256 Neen; Andr. 63, 187 Nouw; 82 Nam.

Binnen de versregel (waar type 1 geregeld voorkomt) heb ik slechts enkele zekere of waarschijnlijke N 2's genoteerd, en dan nog steeds in latere werken.

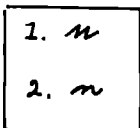
Voorbeelden: Tr. Corn. 8 Nederland; 994 Neerdeuſts; 429 Neus; 440 Nicht; 147 Niemendal (na punt). Misschien ook: 187, 193 nicht; 99 neus; 326 neuske.

neus
nicht
neus

Conclusie: door Huygens' voorkeur voor N 1 is de chaos hier lang niet zo erg als bij de M, maar er blijven twijfelgevallen.

De minuskel kent twee gedaanten:

1. spits;
2. rond.

Beide typen worden in alle posities gebruikt.

De finale n had aanvankelijk wel eens een krul. Later viel deze af, maar het tweede element behield zijn lage, naar rechts uitwijkende vorm (Tr. Corn. 3 Thien; 9 lusten; 10 Custen); hieruit ontwikkelde zich de onduidelijke -n, vooral na e (b.v. Andr. 61 Ten minsteñ).

n
n
minsteñ

De dubbele n bestaat meestal uit twee duidelijke individuen. Als de enkele n van het contractieteken voorzien wordt, kan dit bij nader inzien toegevoegd zijn.

Voorbeelden: Tr. Corn. 1104 meñigh; Boer 41 -Soñ; 105 't/gewiñ; Hofw. 1742 -soñ; 1800 Toñ; 1828 Mañ; 2234 siñ; Tr. Corn. 111 'tbegin; 213, 236, 287 mañ, 233, 255 Mañ. Daarnaast ontmoeten we geregeld de spelling man en mann. Latere toevoeging van het contractieteken in plaats van n is zeker in Tr. Corn. 8 Diē slagh; 798

gewiñ

Diē slagh

overloope[td].

overloope. Tr. v. t.

De -n kan op twee manieren geschraapt zijn:

- door een verticale streep; b. v. Tr. Corn. 57 ti[e[n]; 58 mi[e[n]; 59 loope[n]; 60 late[n]; 61 verneme[n]; 62 neme[n];

ty

- door de eindhaal van de e, die opnieuw door de n heen werd getrokken; b. v. Tr. Corn. 197 hôte[n]; 198 betôte[n].

te

N. B. In Tr. Corn. 444 <*>n>obel is er een ongewone n- ontstaan met een royale inzet tegen de schrijfrichting in.

hobel

O-o

Majuskel en minuskel kennen maar één gedaante. Aanvankelijk (Request, Boer) is er echter een duidelijk kwantitatief verschil. Of- schoon er in Boer aan het begin van de versregel enkele kleinere exemplaren zijn (91, 154 Of), nemen ze nooit de gestalte aan van de minuskel. Daarom kunnen we met zekerheid spellen: Boer 51 Oue; 7 ongevall; 42 ouerschott; 112 ooren; 157, 168 ouervloed; 160 oogen. In Hofw. en Tr. Corn. zijn er echter zeer veel twijfelgevallen. Deze hss. zijn in zulke kleine letters geschreven, dat van kwantitatief verschil (ook aan het begin van de regel) vaak weinig of niets overbleef. Daar komt nog bij dat de meeste letters van boven af met de majuskel verbonden worden, evenals met de minuskel.

O

*of
oue
oore
oogen*

Voorbeelden van twijfelgevallen:

1. Substantieven: Hofw. 2222 osse; Tr. Corn. 317 Oesters; 322 Oli; 977 Officier; 1047 ooge (de eerste o is iets groter, maar dat komt in andere situaties ook voor: 29 Soo; 77 oock); 1325 Orientaels; 1405 oeventuer.

osse

*ooge
oock*

In al deze gevallen constateren we een minimale vergroting van de o, maar het gaat hier om een kwantiteit die ook voorkomt bij de andere woordsoorten, b. v. Tr. Corn. 7 overgunstigh; 50, 114 of; 404 ontraijge.

Veel substantieven beginnen met het duidelijk kleine type, maar zelfs daar is de intentionele majuskel niet helemaal uitgesloten; immers

ook aan de marge komen enkele kleine exemplaren voor, b.v. Tr. Corn. 686 Ontlasten.

ontlasten

2. Na leesteken: Hofw. 2233 . of; Tr. Corn. 773 . F. oppene; 1034 ;ô vaer.

Soms is er voldoende kwantitatief verschil; als de context zich er niet tegen verzet, kiezen we in zo'n geval tussen majuskel of minuskel: Tr. Corn. 474 . F[R]. Ô; 958 . O Klaes; 820 ?onnoosle.

*. Tr. Ô spinnels
? onnoosle*

Speciale moeilijkheden bij de minuskel:

1. De o is vaak van boven open, waardoor er gelijkenis met de e kan ontstaan.

Voorbeelden: Hofw. 1792 tot; 1801 ronde; Tr. Corn. 1409 ôvond (ik heb even gedacht dat er ôvend stond, maar een vergrote foto bracht zekerheid); 422 ontfonck; 88 doof; 1496 Moör; 1147 'tvoörongder.

ovond

doof

2. De verbindingshaal met de volgende letter slaat wat ver door naar beneden, zodat er verwarring met de a ontstaat. Voorbeeld: Boer 130 noijt.

noijt

Andersom beweegt de verbindingshaal bij de a zich wel eens te weinig naar beneden. Zelfs ontbreekt de verbindingshaal in Tr. Corn. 719 präij (Warp las proij, de kopiist trouwens ook; de drukken hebben ay).

proij

3. In Tr. Corn. ontmoeten we voortdurend een gevulde o, die dik - wijls een oorspronkelijke a verbergt, Zie Tweede Hst. IV 4.

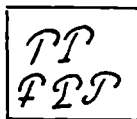
4. Over Huygens' aarzeling tussen o en i, zie Tweede Hst. IV 5.

P-p

De majuskel bestaat uit een verticale lijn met een overkoepeling. De variaties zijn steeds te vinden aan de voet.

Binnen de versregel is deze hoofdletter vrij talrijk.

N.B. In Tr. Corn. 329 Pl(a>o)daijs staat een nogal groot uitgevallen minuskel; waarschijnlijk was ze eerst kleiner, maar ze werd vergroot om als majuskel te fungeren (in een opsomming van

pladijs

substantieven met hoofdletters; ook de s van Tr. Corn. 329 Scheluis is vergroot).

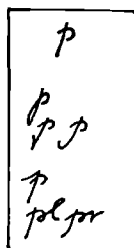
De minuskel bestaat in principie uit dezelfde elementen, maar de verticale streep schiet beneden de schrijflijn en de koepel verzakt naar rechts.

Varianten ontstaan door verbinding van de twee stukken en door een weerhaak of een boog aan de voet.

Verbinding met de vorige letter is mogelijk;

met de volgende letter geschiedt ze d.m.v. een lus.

De dubbele p, mediaal of finaal, bestaat uit twee strepen van meestal ongelijke lengte en één boog. Als de p's afzonderlijk gevormd zijn, is de tweede waarschijnlijk bij nader inzien toegevoegd. In Tr. Corn. 380 dippotteken (twee volledige individuen) wilde Huygens waarschijnlijk eerst twee woorden schrijven.

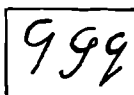
pp

dippotteken

Q-q

Zekere majuskels vinden we alleen aan het begin van de versregel; ze zijn te herleiden tot één type: een ovale ronding, uitlopend in een neerwaartse lijn. De voorbeelden zijn zeldzaam: Qua Neel, titel; idem vers 4; Een Boer, die 2 [Quam>Krödp] ; Tr. Corn. 593 Quam ; 954 Quacksalvers; Cluijs-w. 286 Quijt.

In Snicken (1625, Worp II 124) 4 Quadē staat een variant met een ronde uitloop, zoals die in vroege Latijnse en Franse teksten voorkomt.

Q

De minuskel verschilt slechts gradueel van de majuskel: de kop is kleiner. Vaak is ze van boven open; soms heeft de neerwaartse lijn een weerhaak naar rechts of links; meestal is ze verbonden met de volgende letter (in Tr. Corn. 762 quant geschiedt dit d.m.v. een lus, die het onderscheid met de g opheft).

q
quant

Het is niet helemaal uitgesloten dat sommige substantieven een intentionele majuskel hebben (Tr. Corn. 762 quant; Andr. 113 quant), maar dit valt nooit te bewijzen: er is geen enkel verschil met de vrij tal-

rijke minuskels in woorden als quam, quæd, qualick, quellen, quijt, quansuïjs, quaps.

R-r

De majuskel heeft evenals de P maar één gedaante, met enkele variaties voornamelijk in de afloop. Ook binnen de versregel komt ze vrij veel voor; eenmaal zelfs in een niet-substantief: Tr. Corn. 756 Reuïjterlaïjck.

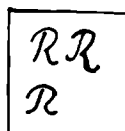
De minuskel komt in twee vormen voor:

1. Het normale type, dat soms moeilijk te onderscheiden is van de s of de v. De combinatie ru is wel eens moeilijk te onderscheiden van m: Tr. Corn. 69 ruïjme; 154 ruecke.

Ook andere combinaties (vooral vr)leveren moeilijkheden op: de opwaartse haal loopt immers meestal over in de volgende letter; zelden geschiedt de overgang d.m.v. een nieuwe neerwaartse haal (b.v. in Tr. Corn. 743 raïjcke).

2. Het type dat gelijkenis vertoont met onze schrijffletter is zeldzaam, b.v. Boer 51 hart; 67 Waerheit; 83 hart; 115 Gouertse; Hofw. 1776 's Grauesoe[d].

Bij slordige notering is het onderscheid tussen type 1 en 2 niet duidelijk.

1. r r

*ruïjme
ruecke*

raïjcke

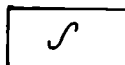
2. r

*Eart
's Grauesoe[d]*

S-s

De majuskel onderscheidt zich ten hoogste door een klein kwantitatief verschil van de initiale minuskel.

Vooral in Hofw. en Tr. Corn. vinden we aan het begin van de versregel vaak kleine en zeer kleine modellen, kleiner dan een aantal beslist als minuskel bedoelde exemplaren binnen de versregel. Daardoor wordt het onmogelijk, altijd uit te maken of de substantieven in de versregel met S of s bedoeld zijn.

De S, zelfs aan de marge, is meestal kleiner in gestalte dan de andere majuskels; de s- daarentegen steekt bijna altijd boven de andere minuskels uit.

In enkele gevallen hebben we zekerheid:

1. Als de kwantiteit opvallend is (zeldzaam).
2. Als de s bij nader inzien vergroot is: Boer 130 (s>S)on; Tr. Corn. 329 (s>S)cheluis; 925 (s>S)ommier.
3. In de combinatie St.

Aan de marge vormt de S nooit een ligatuur met de t. Een interessant geval vinden we in Tr. Corn. 1438 Still, still.

Binnen de versregel komt deze zelfstandige S bijna uitsluitend in substantieven voor; zeer vaak zal een majuskel bedoeld zijn.

In niet-substantieven wordt de s- meestal klein, alsof ze zich ver- schuilt onder de mantel van de t.

Als dit kleine type aan het begin van substantieven staat, is er zeker een minuskel bedoeld; waarschijnlijk ook als de s- haar normale grootte heeft, maar gevolgd wordt door de t met de hoge ophaal (vgl. Boer 58 stuyue).

Voorbeelden: Request 7 stael; Boer 101 stall; Tr. Corn. 57 stick; 69 straten; 80 stoel; 800 stieen; 836 straten; 837 steghe; 1212 steghe; 1344 steegh; 1344 stræte.

Als het zelfstandige type aan het begin van substantieven staat, mogen we met enige voorzichtigheid tot majuskel concluderen. Voorzichtigheid is geboden omdat de kwantiteit vóór t dikwijls bescheiden blijft en omdat het zelfstandige type ook wel eens in niet-substantieven voorkomt, b.v. Tr. Corn. 823 stee[ds]; 262 stijue.

Voorbeelden van zekere of waarschijnlijke majuskel: Boer 104 Stremmeless; 105 Stéwaert; 114 't Steedsche VELERHAND; 150 Steën; Hofw. 1813 Strate; 2241 Streke; Tr. Corn. 32 Straet; 58 Straet (nogal klein) 75 Stadhuys; 76 Straet (klein); 99 Straet; 118 Statie; 160 Stadt; 235 Stadt (klein) 255 Stadt; 702 Stróót; 1212 Str(a>æ)ten; 1213 Steghe; Stræte; 1345 Stadt; 1495 Staert; 1495 Stiært; 1544 Stadt.

Absolute zekerheid geeft dit alles niet. Ook de kopiist wist er geen

St

Stick, still

s

st

stael
stall

stee

Stremmeless
Steën

raad mee: hij gebruikte drie typen; het tweede koos hij nogal eens als er ernstige reden tot twijfel bestond.

ſ s

Voor de minuskel gebruikt Huygens twee vormen:

1. De gewone s .

In beginpositie als de hoofdletter, maar soms kleiner.

Mediaal en finaal is het aanvankelijk een duidelijk slangetje; In Hofw. en Tr. Corn. degenereert deze s echter meestal tot een verticale streepje, al of niet verbonden naar links of rechts; vóór t blijft er dikwijls slechts een puntje over.

1. s

12

ſ

2. De staart-s komt slechts occasioneel voor: Request ó Rekeſſe; Boer 135 opte ſchoer (ter verduidelijking; hier was geknoeid); Tr. Corn. 266 nies; ſain (eerst stond er nie of niet zain); 301 (ſ>ſ)eeet; 447 (*ſ>ſ)praken; (137) re(n>ſ)conter; 742 me(*>ſ)wærelde (eerst t of s); Andr. 150 was(t>ſ)er.

2. ſ

In Tr. Corn. 617 sprôock kan ik niet goed zien of er een staart-s staat of een gewone s die wat ver naar beneden geschoten is; waarschijnlijk het laatste.

T-t

De majuskel bestaat uit twee elementen: een verticale en een horizontale lijn.

Slechts zelden begint de tweede met een duidelijke ronding (Andr. 10 Twie; 65 Ter.).

T T

T T

N. B. Het proclitisch lidwoord of voornaamwoord aan het begin van de versregel is een majuskel (10), meestal duidelijk reëel of intentioneel verbonden met de volgende letter; deze laatste is steeds een minuskel, behalve soms de L (Tr. Corn. 857 'TLuijck; Andr. 136 'TLijck. Bij de verandering in Tr. Corn. 1183 ['K;ſie>t;ſtaet] is het niet uitgesloten dat het voornaamwoord in derde instantie is toegevoegd.

K

De apostrof komt wel eens boven de horizontale streep terecht.

Andere keren blijft ze achterwege (Tr. Corn. 342 Tgôot; 393 Tsal; 897 Twijf; 1018 Tis; 456, 558, 731, 1070, 1211 Ten).

Wel moet men steeds rekening houden met de mogelijkheid dat ze ongelukkig terecht gekomen is, zodat ze samenvalt met de inzet van de horizontale lijn: Tr. Corn. 729 Tw[eu>ö]rdr.

De minuskel heeft als grondpatroon: een verticale lijn die door - kruist wordt door een horizontaal streepje. De verticale lijn vertoont vaak de vorm van een boog.

In beginpositie heeft de t zelden een kleine ophaal.

De horizontale streep loopt meestal over in de volgende letter; soms zijn de beide elementen van de t daarbij door een lus verbonden (Tr. Corn. 16 te).

Minder gebruikelijk is de verbinding met de volgende letter vanuit de voet (Tr. Corn. 13 te); de horizontale streep blijft dan achterwege.

In middenpositie is de t meestal verbonden met de voorafgaande en volgende letter; als dit vanuit de voet gebeurt, ontbreekt de dwarsstreep.

In eindpositie is de vorm met dwarsbalk zeldzaam; meestal eindigt de -t in een horizontale uitloop vanuit de voet. Door haar geringe hoogte is ze moeilijk herkenbaar. In de eerste periode (Request, Boer) eindigt de uithaal naar rechts in een benedenwaartse haal.

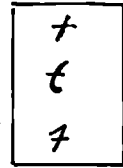
De verbinding ft heeft één dwarsstreep (ook in finale positie).

Hetzelfde geldt voor tt.

In Tr. Corn. 283 schietter is de eerste t zo minimaal, dat haar aanwezigheid twijfelachtig* wordt. De vergelijking met Tr. Corn. 794 uytte, waar de eerste t ook klein maar nog juist herkenbaar is, doet ons echter vermoeden dat we toch schietter moeten lezen.

Soms is het duidelijk te zien dat een enclitum bij nader inzien is toegevoegd (Tr. Corn. 592, 1210 uytte).

De verbinding st wordt gekenmerkt door de overheersende positie van de t; in midden- en eindpositie zijn de letters vaak verbonden, maar de hoge gestalte van de t blijft.

te

tw

ti

tt

ft

ft ft ft

the

st st

st

Het grafisch pro- of encliticum

Als het voornaamwoord of lidwoord uitgesproken wordt als een zuivere medeklinker, zijn er de volgende grafische mogelijkheden:

1. De apostrof staat zelfstandig vóór de t (als ze tenminste niet achterwege blijft).

't t t t

2. De apostrof is verbonden met de t. Dit is de normale schrijfwijze.

t t t

N.B. 1. Soms ontmoeten we overgangsgevallen tussen 1 en 2 :

de apostrof zit nog net niet vast aan de t. Lidwoord: Tr. Corn. 1449

t t

'tStadt. Voornaamwoord: Tr. Corn. 890 'tsaght; 935 'twel; 1399

dat 't gesuccedeert is.

N.B. 2. Soms degenereert de verbonden apostrof tot een bijna

onherkenbaar golfje: Tr. Corn. 22 koste't; 1454 'tis.

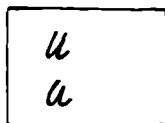
tt

Voor de verbonden of losse notering van het voornaamwoord of lidwoord 't: zie Tweede Hst., III 6f.

U-u en V-v

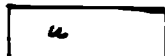
De klinker

De majuskel is ongeveer als onze schrijffletter; ze is echter nogal klein. Als de inzet enigszins gerond verloopt, is ze boven bijna gesloten.

De voorbeelden aan de marge zijn zeldzaam (Hofw. 2252 Uijt; Tr. Corn. 156 Uijt); binnen de versregel kan ik slechts weinig zekere of waarschijnlijke majuskels aanwijzen: het kwantiteitsverschil met de minuskel is minimaal (Tr. Corn. 618 Uffrouw; 313 en 1042 Uffrouw; 780 Uffrau).

De minuskel is in alle posities hetzelfde. Meestal is ze duidelijk herkenbaar; zelfs woorden als ummers (Tr. Corn. 1329 en 1330) en dunn (Tr. Corn. 852) leveren geen moeilijkheden op: de letters hebben een eigen individualiteit en het onderscheid tussen arcaden en guirlandes is duidelijk. Uiterst zelden neemt Huygens zijn toe- vlucht tot het diakritisch teken: Boer 10 krūppen (hier was de u inderdaad erg onduidelijk uitgevallen); Tr. Corn. 548 Hanneken eūijt (het teken is overbodig); 828 gūstre (niet duidelijk, maar er kon moeilijk iets anders gelezen worden). (11)

In vier gevallen is de u bijzonder moeilijk herkenbaar:

1. Soms is ze niet te onderscheiden van de a (die vaak open is). Ik

u

zie geen verschil tussen de u en de a in Tr. Corn. 61 quam; Tr. Corn. (144) lustigh kan net zo goed als lastigh gelezen worden.

gaam
lastigh
a

2. Soms is ze erg smal, zodat ze zelfs dicht loopt, b.v. in Tr. Corn. 14 vreughd; 1277 Meu.

3. Het onderscheid met n verdwijnt als de guirlandes vervagen: Tr. Corn. 767 dreutele[n].

dreutele
mijne

4. In combinatie met r lijkt ze wel eens op m; Tr. Corn. 69 ruïme.

De medeklinker

De majuskel kan beneden rond of spits zijn; ook is er een variant met een knik in de benedenwaartse lijn: aan het begin van de regel in Tr. Corn. 1563 Vertelts'; Andria 120 Van; Zee-str. passim. Bij al deze vormen is de eerste boog hoger dan de eindhaal.

V V
v

De V is zelden met de volgende letter verbonden (van boven af).

Binnen de versregel is het onderscheid met de minuskel vaak zeer moeilijk te constateren: het is louter gradueel.

Er zijn weliswaar een aantal zekere majuskels en nog meer zekere minuskels, maar het aantal twijfelgevallen blijft groot.

In Boer meen ik een aantal duidelijke majuskels te kunnen aanwijzen: 27 Vrijheit; Vrede; 46 Vrouw; 78 <v>Vrouw; 84 <v>V>aer. Op het eerste gezicht zou ik daaronder ook rangschikken: 86 Vaer; 92 Vaertgiens; 153 Victori-; 154 Vorst. Maar als we gaan vergelijken met andere gevallen, begint de twijfel: 15 Vee; 56 vonck; 127 vaertgie. Waar ligt de grens? Bijna iedere v steekt nl. uit boven de andere letters, althans met de eerste ophaal.

Vrijheit
Vrede
vonck

In Hofwijck en Tr. Corn. (zeer klein schrift) is de beslissing nog veel moeilijker. In Tr. Corn. durf ik in een aantal gevallen voor majuskel te beslissen, vooral als een groter exemplaar niet verbonden is met de volgende letter.

De variant met de knik (die in de onderzochte werken zelden voorkomt) doet ook gemakkelijk aan een majuskel denken: Tr. Corn. 1 Vrede; 4 Vrienden; Andr. 16 Vrij; man; 64 Vrouw<j>tje; maar Tr. Corn. 924 vouwtje (tamelijk groot) brengt me aan het twijfelen, en 1563 van achteren tot vōren (tamelijk groot), is zeker als minuskel

Vrede
vrienden

bedoeld; hetzelfde geldt van Andr. 6 metter vaert; 159 vernomen. In Zee-str. zijn de zekere minuskels met knik talrijk.

De minuskel heeft dus dezelfde vormen als de majuskel, maar ze kan iets kleiner zijn. De eerste boog ligt bijna altijd boven het normale niveau. Meestal is ze vanaf de tweede ophaal verbonden met de volgende letter.

Speciale moeilijkheden ontmoeten we voornamelijk in twee gevallen:

- V66r r, e, i is de v vaak moeilijk leesbaar. Meestal gaat ze nl. zonder horizontale tussenverbinding geleidelijk in deze letters over.

Deze combinatie moet men leren herkennen (Tr. Corn. 1112 velle; 1064 gevrieest; 1086 vriend).

- V66r l wordt het onderscheid tussen majuskel en minuskel volledig genivelleerd: de eerste opwaartse haal ligt nl. altijd op hetzelfde niveau als de l.

Bij een verandering heeft de v- wel eens dezelfde aanloop die we bij de m en de n hebben gezien; hij dient om de ongewenste letter weg te strepen (Tr. Corn. 853 (?>v)ær).

Nergens heb ik een contractie van ver- ontmoet.

N. B. Het teken u fungeert in inlaut geregeld als medeklinker in de volgende situaties:

1. Aan het begin van een onbeklemtoonde lettergreep, tussen vocalen.

Boer: 3 Houenier; 11 'tLeuen; 11 leuen[d], enz.

Ik heb 27 gevallen genoteerd, steeds vóór toonloze vocaal.

Daarnaast staan slechts vier gevallen met v: 95 Wijven; 120 lieve; 131 bedrijve; 154 oversaegh.

Hof w. 1747 duijuel; 1754 ouer; gaen; 1757 schuijuen, enz.

In de dialectische stukken van 1741-2272 heb ik twintig gevallen genoteerd, steeds vóór toonloze vocaal. Daarnaast geen enkel geval met v; zelfs 2260 seue.

Tr. Corn. : 32 ouer; 45 leuendigh; 103 bouen; 187 lieue, enz.

Ik heb eenenzestig gevallen vóór toonloze vocaal genoteerd. Op twee plaatsen zouden we even kunnen twijfelen: 943 leue (lijkt

v v v

alle
gemint
min

vl

vaer

u

leue

op v, maar de neerwaartse eindhaal verraaft de u); 1076 duuel
(de aanzet is die van de v, maar de afloop is die van de u).

duuel

Daarnaast heb ik vierentachtig gevallen met v vóór toonloze vo-
caal opgetekend; bovendien nog: 635 ôvon<d>t); 676 vastelôvont;
809 ovont; 1409 ôvond.

Andr.: 21 bouen; 33 leuentje; 50 ouerete[n]; 54 leue, enz. Zes-
entwintig gevallen heb ik genoteerd vóór toonloze vocaal; bo -
vendien 40 Auontschool; 129 droeu<igh>er).

Daarnaast heb ik drie gevallen met v opgetekend: 111 drave; 151
kijve (eerst krijte: verandering in u was moeilijk); 188 overstreem.

2. Aan het begin van een onbeklemtoonde lettergreep, na een
liquida.

Boer: 74 eruen; 155 steruen; 156 deruen.

Hofw.: 2253 erue; 1805 seluen.

Tr. Corn.: selue(r): 110, (140), 353, 540, 699 (2x), 758,
880, 893 (2x), 963, 964, 1106, 1421; halve(n): 1165, 1313,
1398.

Bovendien: 434 Serviteur; 329 <s>S>scheluis (tegenover 1086
Stockvis).

Daarnaast met v: halve, halver, halven: 457, 683, 768, 794,
1567; Wolve: 941, 942; kalve: 458; sulver: 935; Quacksalvers:
954; deurve of dörve: 642, 1503; verkurven: 1153.

Andr.: selue(n): 80, 145.

Tussen liquida en andere consonant is v normaal: naast Boer 89
silure staat Tr. Corn. 482 sulvren; 936 sulvre.

3. Aan het begin van een beklemtoonde lettergreep, na de pre-
fixen ge- en be-.

Boer 7 ongeual; 8 geual; Andr. 11 beuel; 22 beualle.

Meestal staat in deze situatie echter v, bij voorbeeld: Boer 50
bevoel; Tr. Corn. 328 gevinde; 460 gevôijer; 640 gevulen; 719
-gevanghe; 950 evoedt; 1402 bevel; 1457 geval[t]; 1491 gevôre;
1548 evalle; Andr. 128 gevoel.

4. Enkele keren in een Romaans woord: Tr. Corn. 1460 inuenci
(maar 585 inventie); 309 Cauolieer; 400 auant<a>ôs)i. Maar Tr.

Corn. 827 Evanجلي.

Slechts zelden is er reden tot twijfel tussen u en v; daarvoor is het verschil tussen deze letters te groot. Alleen bij slordige notering laat Huygens ons in onzekerheid.

W-w

De majuskel is een combinatie van twee V's; de eerste is meestal spits.

De geknikte V als eerste element is zeldzaam in de onderzochte werken (b.v. Tr. Corn. 930 Waer). In Zee-str. komt ze geregeld voor.

Meestal is de W niet verbonden met de volgende letter; vooral de e echter wordt gemakkelijk in één ruk met de W geschreven.

Binnen de versregel is de beslissing tussen hoofdletter of kleine letter vaak moeilijk of onmogelijk, vooral in Hofwijck en Tr. Cornelis: bij de minuskels komen grote exemplaren voor, en aan de marge zeer kleine. Er zijn een aantal zekere majuskels, een zeer groot aantal zekere minuskels en een groot aantal twijfelgevallen.

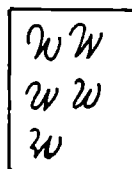
De minuskel is gelijkvormig met de majuskel, maar meestal kleiner. Ook hier is de geknikte variant zeldzaam (b.v. Andria 14 waerd); in Zee-str. is hij gewoon (meestal tamelijk groot, ook in niet-substantieven).

Soms zien we nog duidelijk twee v's: Boer 19 wijck.

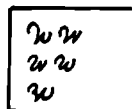
In initiale positie steekt de eerste boog bijna altijd boven de rest van het woord uit; vaker dan bij de majuskel is de begin-w echter verbonden met de volgende letter.

In finale positie is de normale combinatie spits-rond.

Evenals de v is de w dikwijls moeilijk leesbaar voor e en i, doordat ze zonder horizontale verbindingslijn erin overgaat; ten hoogste is er een zwakke knik in de laatste ophaal.

Wel =
Wel

wijck

w

w

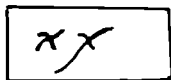
X-x

Van de majuskel heb ik geen representanten gevonden. Ook de minuskel in anlaut ontbreekt.

Mediaal en finaal ziet ze er uit als een Andreaskruis, waarvan de tweede balk (van links beneden naar rechts boven) dikwijls langer is. Eventuele verbinding met de voorafgaande of volgende letter (het laatste is zeldzaam) geschiedt door middel van de eerste balk (van links boven naar rechts beneden); in Tr. Corn. 156 blaïx lijkt de ij verbonden te zijn met de tweede balk, maar de verbinding is duidelijk later aangebracht.

Mediaal: Boer 94 Alexander; Tr. Corn. 11 Dirxze; 296 excuseerme; 316 kiexke; 435 Laijsterbakke; 436 taxke; 953 Huijckefaexe; 1530 excelent; 1560 mackelixt;

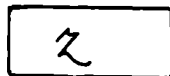
finaal: Boer 10 -boeckx; Qua Neel 2 kax; Tr. Corn. 155 dagelaijx; 156 blaijx; 211 fix; 216 flux.

ax

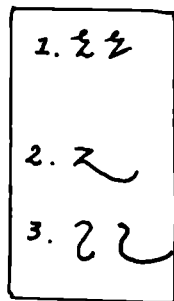
Z-z

Van de majuskel heb ik in Tr. Corn. slechts twee gevallen aan de marge genoteerd: 961 Zijn; 1364 Zijn. Ze beginnen beide iets hoger dan de meeste minuskels. Binnen de versregel kunnen we slechts spreken van waarschijnlijke majuskels: Hofw. 372 Zee; 2793 Zuidwestwaerd.

De minuskel kent drie vormen:

1. Met korte horizontale lijn, gebogen of recht. Deze z is nogal hoog; ze is steeds verbonden met de volgende letter. Het is de gewone vorm in Boer; in Hofw., Tr. Corn. en Andr. komt ze niet voor.
2. Met lange horizontale lijn, meestal uitlopend tot ver onder het woord. In Hofwijck, Tr. Corn., en Andria is dit de gewone vorm.
3. Een vloeiende combinatie van twee tegengestelde bogen, meestal niet verbonden met de volgende letter; de uithaal loopt niet altijd tot onder de volgende letter(s).

We treffen dit type aan in Hofw., Tr. Corn. (vrij talrijk) en Andria. De typen 2 en 3 komen in Tr. Corn. ook mediaal voor. Soms ontmoeten we een exemplaar dat we pas na enige aarzeling bij 2 of 3 onderbrengen. Overigens ben ik er niet altijd zeker van dat we met een minuskel te doen hebben, b.v. in Tr. Corn. 191 en 298 ziel ; 1516 zeemans.

In finale positie is de z zeldzaam; type 3: Scheeps praet, opschrift: Mauritz ; 27 trotz; 40 mutz; type 2: Tr. Corn. 754 lôz.

ziel
zeemans
trotz

NOTEN

(1) Ronald B. Mc Kerrow, *An introduction to Bibliography for literary students*, Oxford 1927, maakt onderscheid tussen de Engelse en de Italiaanse hand. De eerste kan men echter even goed de Duitse of Nederlandse hand noemen.

(2) Ook in C. Mall heb ik type 3 ontmoet, maar ik heb dit gedicht niet systematisch onderzocht, evenmin als andere werken uit dezelfde tijd.

(3) De laatste verandering is onzeker. Worp las als eindresultaat : Plantgten.

(4) Worp drukt in Boer steeds *ae* af. Daardoor leidt hij Te Winkel, Ts. 20, pag.163 op een dwaalspoor: "Het is dus niet uit te maken of hij aan zijn Hagens de bij hen later heersende *ae*-klank en aan zijn Delflandse boeren de bij hen nu gebruikelijke *a*-klank toekent". In Tr. Corn. volgt Worp gewoonlijk het handschrift.

(5) In Tr. Corn. 76 (latere toevoeging in de marge) vergist Huygens zich; daar schrijft hij *Stræt* in een niet-dialectisch stuk.

(6) Daarnaast ontmoeten we een enkele keer een blokletter, b.v. Tr. Corn. 97 Domene. *Domene*

(7) Het Italiaanse schrift onderscheidt zich van het traditionele doordat de majuskels een sterke gelijkenis vertonen met de drukletters. Naast de strakke vormen staan meestal wel enigszins vloeiende varianten (B, K, N, P, R), maar vergelijking met de duidelijke blokletters in Tr. Corn. (de aanduiding van personagiën) toont aan dat de verschillen uiterst miniem zijn.

De A is bijna steeds een blokletter, de D zelden, de E bijna steeds na Boer. Vooral bij de F en de H staan we voor serieuze moeilijkheden. Hiergebruikt Huygens in sommige situaties waarin we majuskel verwachten, het type van de minuskel. Bij M-m en N-n doet hij dat geregeld, zodat we hier zonder aarzeling besluiten tot twee typen voor de majuskel.

Bij de F-f komen we na enige aarzeling tot de conclusie, dat het eenvoudige ty-

pe majuskel kan zijn; de sterke gelijkenis met de F uit het traditionele systeem versterkt deze mening.

(8) Zie over de moeilijke beslissing tussen majuskel en minuskel: noot 7. Daar kwamen we tot de conclusie dat de eenvoudige vorm ook wel eens als majuskel bedoeld was: de aanwijzingen in die richting waren zo sterk dat ze niet genegeerd konden worden. Bij de H-h zijn de betrokken gevallen echter minder overtuigend. Als ze allemaal met type 2 begonnen, zou de grote gelijkenis met de H uit het traditionele systeem ons ertoe gebracht hebben een majuskel te aanvaarden. Thans bepalen we ons ertoe, de majuskel niet helemaal uit te sluiten.

(9) De spelling je, jij, jou is daarnaast heel normaal; in enclise is de y zelfs niet mogelijk.

(10) Dit geldt voor de door mij onderzochte handschriften. Bij een toevallige inzage van Cluijs-werck (Koninklijke Bibliotheek, signatuur K. A. X, Le) is het mij opgevallen dat daar aan de marge 't staat: 48 't En; 129 't/Is; 342 't/Getal ; 370, 373, 375, 376, 378, 't Zijn; 442, 592 't/Geen. Slechts één keer staat er 'T: 109 'Ten.

Uit deze mededeling blijkt dat er bezwaren verbonden zijn aan een beschrijving van een lettersysteem op basis van onvolledig materiaal. Men mene echter niet dat door deze ontdekking al mijn conclusies twijfelachtig zijn geworden: incidentele inzage van veel autografen heeft me de overtuiging gegeven dat het hier ontworpen systeem ten hoogste accidentele wijzigingen zou ondergaan bij een uitgebreider onderzoek. Als de Latijnse en Franse teksten uit de beginperiode bij het materiaal waren opgenomen, zouden veel letters er een of meer weelderige varianten hebben bijgekregen. Dit decoratieve materiaal heb ik echter met opzet geweerd.

(11) Het diakritisch teken wordt hier incidenteel afgedrukt. Op alle andere plaatsen wordt het weggelaten als een extra-linguïstische variatie.

TWEEDE HOOFDSTUK

BIJZONDERE MOEILIKHEDEN BIJ DE TRANSLITERATIE

1. DE DIAKRITISCHE TEKENS. (1)

In de snelle schrijfbeweging kwamen allerlei tekens wel eens te ver naar links of rechts terecht. Ook kwam het voor, dat de rechtmatige plaats reeds was ingenomen door een lus of een haal van een naburige letter, zodat het teken zich moest vergenoegen met de ruimte die in de onmiddellijke nabijheid vrijgebleven was.

In deze gevallen moeten gelijksoortige gevallen ons helpen bij de transliteratie: de bedoeling van de auteur, niet de onwillekeurige beweging van zijn pen, is onze norm.

Bij de plaatsbepaling moeten we natuurlijk wel rekening houden met de schrijfhoek (2); een teken kan recht boven de tweede letter staan, maar vanuit de schrijfhoek tussen de eerste en de tweede letter zweven. De moeilijkheid van de plaatsbepaling wordt vergroot doordat het teken dikwijls nogal hoog terecht is gekomen.

1.1. De circumflex

1.1a. Bij syncope van d, met verlies van syllabe.

Zo goed als altijd zweeft het teken duidelijk midden boven de twee letters, b.v. Voor-hout 582 jck(...)trêe; Roose 135 rêen; Tr. Corn. 877 lêen; gebeên; 1168 beneên; 1446 trêe (= treden, één syllabe; apogr.: iets naar rechts); 913 kêel; 1413 kêel x Vêel; in Boer 61 lêen staat de circumflex boven de tweede e, maar de l liet weinig plaats over. In Roose 136 besteên is het teken te veel naar rechts gekomen (het rijmwoord rêen demonstreert echter de bedoeling). In Roose 140 deê staat de circumflex echter duidelijk boven de tweede e.

In Voor-hout 138 gelâen, en 251 âertgiens is er geen twijfel mogelijk; maar Boer 67 aêm (duidelijk boven de e) ontnemt ons toch het houvast voor de combinatie âe. (3)

Een vreemd geval is Tr. Corn. 922 leâlicke (Hollands). Eymael verstaat: niet leâlick= niet lelijk (ironisch bedoeld); begrijpelijk zou dan zijn: lêêlicke, maar dat staat er beslist niet.

Eerder zal hier een bijwoord van loyaal, leael bedoeld zijn (4). De circumflex dient dan om de twee klinkers tot éénvoet te verenigen (met een consonantische uitspraak van de e: ljalicke).

In plaats van, of in combinatie met de circumflex wordt de apostrof gebruikt, steeds op de plaats van de gesyncopeerde d. Voorbeelden: Boer 134 Le^êere; 150 Ste^êen; Oogentr. 353 bo(o>')m x toom; Tr. Corn. 102 tre^êen (deze apostrof lijkt op een circumflex; apogr. :apostrof); 1189 bene^ên; 1449 te vre^ê; Andr. 48 re^ên.

Veelvuldig is ook de notering zonder diakritisch teken: Tr. Corn. 370 weer; 426 keel; 1130 en 1177 beneen; 1149 en 1355 te vreen; Andr. 63 eleen; 127 besneen; 187 tevreen x overstreen.

N. B. Grilligh 45 tre^ên bevat twee syllaben.

1.1b. Onduidelijk is de functie van de circumflex in Roose 150 *renemêe* (Meyers Woordenschat 1669: *Renommée*); het lijkt onwaarschijnlijk dat de syncope ermee in herinnering wordt gebracht (5). Misschien wordt wel een syncope aangeduid in Tr. Corn. 858 Kê^ês (iets naar links; apogr. : zonder circumflex); 857 Kê^ês (twee maal; de tweede keer iets naar links; apogr. : zonder circumflex). Deze vormen staan als curiosa temidden van 16 loci waar we Kees lezen. Tr. Corn. 859 Ye^ês (apogr. : idem) is de vorm met syncope, naast 867 leses.

Dezelfde functie is mogelijk in de Antwerpse vormen, Tr. Corn. 777 se^êt x lê^êt (zegt, ligt); 992 se^êt; 562 en 662 he^êt (heeft). De circumflex moet hier steeds midden boven de twee e's staan, maar in 777 is ze door plaatsgebrek iets naar links en in 662 door dezelfde oorzaak iets naar rechts gedrongen; de apograaf heeft in 662 S'he^êt. Overigens spelt Huygens dezelfde en soortgelijke woorden zonder teken: 270 seet; 574 partic. onderleet; 607 Sheet; 609 en 639 leet; 638 heettoch; 642 heeti; 640 en 669 heet; 738 heechgieen; 740 leess[e]; 757 partic. verseet; 1443 lee nie (= ligt niet).

1.1c. Bij syncope van *a* na *ee*, *ie*, *ij*.

In Voorhout 598 twe^ên lijkt de circumflex bedoeld te zijn als een overkoepeling van beide e's, ofschoon ze iets naar rechts versprongen is. Daarnaast heb ik met apostrof genoteerd: Boer 85 gedij'n; Tr. Corn. 556 die kost (één syllabe); en zonder teken: Tr. Corn. 196 tween; Andr. 64 zeen; Tr. Corn. 551 die fiel; 587 dien Bedelær; 588 Dien Bogger; die Schipper (naast het tweelettergrepige 588 dije Fiel).

1.1d. De circumflex met prosodische functie.

In Tr. Corn. 1152 beduij^ê duidt het teken aan dat de ə omwille van het metrum in de tweeklank wordt opgeslokt.

In Tr. Corn. 1560 drijvende^onder wordt de elisie aangegeven; ik meen dat er eerst een apostrof stond (apograaf : geen teken).

1.1e. In Tr. Corn. 185 presentie^â (Antwerps) zweeft de circumflex tussen de twee letters in, nogal hoog (apogr. : tussen de letters). De functie is: te voorkomen dat de combinatie als twee lettergrepen werd uitgesproken; ik vermoed dat we [ʃə] moeten lezen (6).

Dit geval staat apart; vgl. de Antwerpse vormen (steeds één syllabe) in Tr. Corn. 585 inventie; 586 conscientie; 623 patientie. Later spelt Huygens ci: 778 conscien<tr>c>i; 1459 passienti; 1460 inuenci.

1.1f. De spelling êu in Antwerpse woorden moet wel een aanduiding zijn van een meer geopende uitspraak: Tr. Corn. 148 schêurtmen; 282 B<tr>o>êu>rger (verandering in donkerder inkt).

In het laatste voorbeeld staat de circumflex iets naar links, maar in het eerste is er geen twijfel mogelijk omtrent de bedoeling (de apogr. heeft het teken in beide gevallen in het midden). Tot het einde toe wist Huygens niet goed raad met deze klank. Op de pagina's 7^r, 7^v, en 8^r heeft hij eu in ø veranderd; deze veranderingen zijn tegelijk geschied: 570 v[eu>ø]rst; 613 w[eu>ø]rdt; 642 d[eu>ø]rve; 729 Tw[eu>ø]rdt; 743 [worden] w[eu>ø]rden; 744 p[eu>ø]rde; 746 'tw[eu>ø]rdt. Hetzelfde zien we in de Hollandse vormen: 1339 s[eu>ø]rghe x m[eu>ø]rghe. Maar op veel plaatsen is de eu blijven staan, b.v. 162 Weurdt; 162 keurt (kort); 278 beursen; 282 w<tr>o>eu>rdt; 351 sleurpkes; 318 W<tr>o>e>urste (verandering onzeker); 323 [weurdt]; 491 Beurstjēs; 596 sleurpen; 706 deurft; 792 Beurste; 1503 deurve; 1517 weurden.

In de Woordenlijst koos Huygens tenslotte de eu met circumflex: Beûrger, beûrs, da schêurtmen (bij het eerste woord te ver naar rechts); en zonder circumflex : weurdt. In de Woordenlijst na de apograaf vinden we een andere reeks: Beûrghen, qu: bôrge<tr>n>, beûrs, weûrt, da schort of scheurtme. Ofschoon het teken bij de eerste twee woorden iets naar rechts uitwijkt, meen ik dat het als overkoepeling van beide letters bedoeld is.

1.1g. Het meest treffen we de circumflex aan in ô en ôô, waar een open uitspraak van de klinker wordt aangeduid: Antwerps sprôock, vrôogh, ôôn, gedôôn, môor enz.

Ik heb honderden gevallen met elkaar vergeleken. Daarbij ben ik tot de conclusie gekomen dat het teken tussen de twee o's moet staan, ofschoon het dikwijls te ver naar links of rechts terecht is gekomen. Er is een duidelijke tendentie naar rechts te constateren, maar die is verklaarbaar door de snelle schrijfbeweging, waardoor de hand vanzelf niet ver genoeg terug sprong.

Ook de apograaf heeft de circumflex in het midden. De drukkers moesten echter kiezen; ze kozen de rechtse o als drager van het teken (met afwijkingen, b.v. in de Woordenlijst).

N.B. In Tr. Corn. 532 schijnt lŕt te staan, met twee streepjes; ook de kopiist schreef een trema. Het is echter heel goed mogelijk dat er een circumflex bedoeld is: Huygens bracht de twee streepjes dikwijls apart aan; soms werden ze verbonden door een ophaal: (b.v. Boer 61). Nu is het niet onmogelijk, dat deze streepjes bij slordige notering op een trema gaan lijken.

In de Hollandse teksten ontmoeten we hier en daar de spelling met circumflex(7).

1. Voor de oo<au>: Roose 161 overlôopen x hope. (De circumflex staat boven de tweede o, maar de s van sift uit het vorige vers stond in de weg); Tr. Corn.1021 en pôôs (iets naar links; apogr. : in 't midden); Een Boer, die 2 [Quam>Krôop]; Tr. Corn. 1121 krôper. Meestal blijft hier het teken achterwege, b.v. Tr. Corn.189 loope x Antw. slôpe.

2. Voor ô<ö, ũ>: Boer 21 wanhōop ; 26 Wōōning x Koning (iets naar rechts); ook in Huygens' A. B. N. : Tr. Corn. 1563 vōoren x hooren.

3. In de uitroep Ô of ô : Tr. Corn. 828, 1034, 1310 e. a. (naast o in 1236 e. a.).

4. In enkele woorden met o(o) ipv. oe (ø) : Tr. Corn. 294 sôockt; 295 geno<e>gh (2x, beide keren is de circumflex toegevoegd, de eerste keer boven de eerste o, de tweede keer boven beide o's; de apograaf heeft twee maal ôô, maar de tweede keer is het teken wat ver naar links terecht gekomen); 853 vrôogh (iets naar rechts; apogr. : midden); 1023 en 1081 vrôogh; 1107 rôpe x loope.

Daarnaast staat een serie voorbeelden zonder circumflex: Hofw. 1781 soken x besproken; Vr.-lof 434 clogen; Tr. Corn. 262 soockje; 823 bookje; 845 enoogh x 'toogh; 902 Broock; 1003 broock; 1189 enoogh x en oogh; 1259 bro<e>ckje x ho<e>ckje; 1296 ondersoke x spoke; 1289 verblome; 1349 Pinxterbloom; 1380

broocke; 1493 Genoogh; 1521 genoogh; 1524 Broock; 1534 vroogh; 1558 genoogh (2x).

Ook de oe is vertegenwoordigd: Vr.-lof 147 cloecke; 241 cloeckste; 306 cloeckheyte; 250 soecken x boecken; Tr. Corn. 415 Corebloem.

1.2. De apostrof

1.2a. Bij syncope van *a* of andere onbeklemtoonde klinker wordt gewoonlijk de apostrof aangewend. Evenals andere tekens komt ze wel eens te ver naar links of rechts terecht, maar naar de bedoeling van Huygens moet ze steeds op de plaats van de syncope staan; dat blijkt uit het grote aantal vergelijkbare gevallen. In Roose 46 stond eerst *cræedgie*; Huygens schrapte de apostrof en bracht ze op - nieuw aan tussen *c* en *r*. In Tr. Corn. 46 *koſtlick*, 119 *luijſten* heeft de *t* het teken te ver naar rechts gedrongen, maar bij de transliteratie zetten we het op zijn eigen plaats.

Meestal onderbreekt Huygens het woord niet op de plaats van de apostrof, waaruit blijkt dat hij ze het laatst aanbracht.

Voorbeelden: Tr. Corn. 72 *ysre*; 109 *Geſten*; 120 *ontkluiſten*; 278 [*munck*]; 299 *wandie*; 1158 *louſten*; 556 *dië*; Boer 85 *gedijn*.

Vaak verdubbelt Huygens de klinker niet in gevallen als *Oogen-tr.* 605 *schemren*; Hofw. 253 *schoſten*.

De apostrof blijft wel eens achterwege, hetgeen bijzondere leesmoeilijkheden oplevert in gevallen als *Oogen-tr.* 312 *ketlen*.

1.2b. Over de apostrof bij syncope van *d*, zie 1.1a.

1.2c. De apostrof in geval van procope en apocope levert meestal geen moeilijkheden op. Soms echter is het moeilijk uit te maken of er pro- of apocope bedoeld is, vooral in gevallen als Tr. Corn. 1553 *siejer* (of is de bedoeling *siejer*?). Het pronomen 't na preteritum sg. laat weinig reden tot twijfel: Huygens spelt bekendet e.d. (Zie Deel II). Daarom interpreteer ik een onduidelijk geval in die richting (Andr. 132 *maecktet*). Bij een verandering wordt het beeld anders: Andr. 71 *Verdiend'*[h]et.

In Tr. Corn. 621 *wast* is de apostrof in feite links van de *s* terecht gekomen. De bedoeling is echter duidelijk.

Zuiver visueel is de spelling in Tr. Corn. 1093 *wat roertt ijou*?

Bijzondere leesmoeilijkheden kunnen zich voordoen in gevallen als Grill 71

des' lompe jongen; C. Mall 228 des' sweeterighe. Maar deze notering impliceert niet noodzakelijk een lange klinker; vergelijk: Cluijs-w. 136 -kom' x droom; Hofw. 1675 waerom x ick kom' (conjunctief).

Zie verder: 'k (III.6a), m' (III.6b), j' (III.6c), s' en 'er (III.6e), 't en 'et (III.6f), w' (III.6g), s' (III.6h), m' (III.6i), 's (III.6o), 'er en 'r (III.6p).

1.2d. Gewoonlijk wordt de elisie aangegeven door een apostrof die de weggeval-
len ə vervangt: Tr. Corn. 13 weeldrigh' honighbie; 17 packtes' in; 53 liets' haer ;
54 sui'ck'r' Amandelen.

In 166 passeerd' [lck] is de elisie gebleven, toen het volgende woord met be-
ginklinker verviel. De apograaf heeft dubbele punt na passeerd: de kleine apos-
trof boven de punt gaf aanleiding tot deze verkeerde lezing.

Elisie zonder teken hebben we in Tr. Corn. 175 Mortje[n] \hiet/ Anne; 840 læte
we onse. Zelfs over het leesteken heen is elisie zonder teken heel gewoon: Tr.
Corn. 407 Dôor komse;en; 1005 zaide ? T[R].e man; 1039 vrouwtje (< > ?) H. och;
1190 læwe. hij; 1198 segge.eij.

Hoe dit kunststuk bij wisseling van personage verwezenlijkt moet worden is een
probleem voor de regisseur. (9)

In Qua Neel 2 dient een boog als teken van de elisie: hebbje_op.

1.2e. Een eigenaardige functie heeft de apostrof in Tr. Corn. 614 Wa komd' ons over;
1488 Segd', e. In het eerste geval is het teken moeilijk herkenbaar; in de apo-
graaf is het dan ook weggekrabd.

Het betreft hier twee voorbeelden van assimilatie vóór klinker; waarschijnlijk
wilde Huygens de Brabantse liaison aanduiden. Zie ook IV.3.

1.3. Accent aigu en accent grave. (10)

Voor de ee-klank in auslaut gebruikte Huygens bij voorkeur de spelling é in be-
paalde woorden (niet in twee, vee, zee e. a.)

Voorbeelden:

mé (=mede): Boer 123, 134; Hofw. 1772, 1775, 2254; Tr. Corn. 29, 99, 185, 511,
571, 847, 1090, 1133, 1221, 1241, 1361, 1370, 1383, 1387, 1493, 1516; Andr.
27, 98, 113, 179. Soms blijft het teken achterwege, b.v. Hofw. 1829, 2271;
Tr. Corn. 721, 1534. Twijfelachtig geval: Tr. Corn. 1491 (Is het streepje in het
verlengde van de bovenstaande f terecht gekomen ? (Apogr.: me).

sté(= stede): Hofw. 1771; Tr. Corn. 1453; in een samenstelling: Boer 105 Stéwaert; Tr. Corn. 69 Stéwaerd. Soms blijft het teken achterwege, b.v. Tr. Corn. 190 en 201 slaepste. In 823 stee[ds] volck heeft Huygens de dubbele e laten staan.

tré (= trede): Boer 61, 79.

vré (= vrede): Zee-str. 44 (Eerst stond er waarschijnlijk vred').

dé (= dede): Andr. 109, 114. In Tr. Corn. 9 staat een doorgehaald dè (bedoeld zal zijn dé) en een toegevoegd de.

ké (uitroep). Naast het Antw. Ké of ké in Tr. Corn. 219, 590, 674, 1480 staat het Antw. Ke in Tr. Corn. 228, en het Antw. Bð kè in (136). In dit laatste geval is de korte klinker bedoeld die we vinden in de hedendaagse Antwerpse uitroep sè; vgl. voor de aanduiding van de korte, afgebeten klinker: Tr. Corn. 747 Hollà. De Antwerpse uitroep [e.] heb ik alleen zonder accentteken genoteerd: Tr. Corn. 651 he.

hé (Antw. heet=heeft, met apocope van t)(11): Tr. Corn. 726; zonder teken in 168. Zo ook 411 gémen soen (Holl.).

Merkwaardig is de verandering in Tr. Corn. 603 hé|ech|, waar het teken abusievelijk bleef staan.

sé: in Tr. Corn. 558 Ten sé niet. (Aan de e is geknoeid: door een nieuwe aanzet van het tweede element lijkt een letter weggevaagd; misschien wilde Huygens eerst seet schrijven).

Ook in inlaut komt de spelling é voor: Tr. Corn. 1492 Béme (naast 1504 Beme x neme).

II. MAJUSKEL OF MINUSKEL

Bij de beslissing tussen hoofdletter en kleine letter komen we voor een moeilijkheid te staan, die nooit volledig op te lossen zal zijn: sommige majuskels verschillen slechts gradaal van de minuskels; dikwijls is het verschil in grootte zo gering, dat de keuze tussen groot of klein zuiver subjectief is.

De volgende letters zijn hierbij betrokken.

Het traditionele schrift			Het Italiaanse schrift		
A	type 2		A	type 2	
D	type 1c in mindere mate 1a	 	D	type 2a type 2b	
F			F	type 2	
H					
I, J	type 3				
Y	type 1		Y	type 1	
K			K		
			L	type 1	
M	type 1		M	type 2	
N	type 1b en 1c		N	type 2	
O	type 3		O		
			Q		
R	type 2a en 2b	 			
			S		
			U		
V	type 1 (geringe twijfel)		V		
			W		
Z			Z		

Ter wille van de objectiviteit heb ik drie lettertypen gekozen: voor de waarschijnlijke Majuskel, voor de waarschijnlijke minuskel, en voor het "misselijke" teken.

Natuurlijk is op deze wijze de subjectiviteit niet helemaal uitgeschakeld. Maar om ze tot een minimum te beperken heb ik de handelwijze van de kopiist als controlemiddel gebruikt (12); bovendien bieden enkele algemene regels enig houvast.

II.1. Huygens' keuze was afhankelijk van de positie.

II.1a. Aan het begin van de versregel staat een majuskel, ook in geval van en - jambement (13).

Proclitica wijken hoogst zelden af van deze regel; naast een groot aantal majuskel ('Tcomt; 'Tswijghe; 'Kmien; 'Savondts; S'heet; T'scheep; I' hebt (14) staan slechts weinig gevallen met minuskel, b. v. Vr.-lof 70 'tschrickelicke; Voor-hout 765 'tSchoon; Tr. Corn. 1183 [K/'sie>'t/'Stoet]; Bijslapen 4 'tWas.

Na de namen der sprekende personen aan de marge zijn er enkele minuskels te vinden in proclitica: Tr. Corn. 1384 K. 'ksel; Andr. 40 So. 'tIs.

Bij veranderingen aan de marge lette Huygens er meestal op dat het nieuwe be-
ginwoord een hoofdletter kreeg; een overtuigend voorbeeld is Tr. Corn. 334 [Lief Nicht,] {g>G}he.

Meestal is de eerste letter van de regel iets groter dan de normale majuskel; hiermee moeten we rekening houden, als we twijfelachtige gevallen in de tekst vergelijken met de exemplaren aan de marge.

II.1b. Bij persoonswisseling binnen het dramatische vers begint de nieuwe claus gewoonlijk met een majuskel.

Er zijn echter nogal wat uitzonderingen, waarvan een groot gedeelte bij enkele categorieën kan worden ondergebracht. Daar deze slechts vaag-omschrijfbaar zijn, kunnen we de twijfelgevallen niet volgens een vaste regel oplossen; ten hoogste kan men spreken van een voorkeurregel.

De minuskel komt gemakkelijk te voorschijn:

- In korte woorden: ontkenningsspartikel en: Tr. Corn. 601, 1427, 1455; lidw. e(n): 764, 1005, 1201; is: Tr. Corn. 1064, 1497; jæ: Tr. Corn. 1106, 1384. Daarnaast is echter ook de majuskel mogelijk: Tr. Corn. 230 Een; 1183 En (lidw.); 363,

525 Is; 355 Iô; 396 Iô.

-Bij bepaalde letters, vooral h en k. (Bij deze laatste is het niet helemaal uitgesloten, dat Huygens een majuskel bedoelde; zie Ital. letter.)

Voorbeelden: Tr. Corn. 203 heddene; 460 hoe ist; 439 hadôor; 992 haij; 1092 heruijt; 1251, 1291 hoe; 1518 het; 1519 help; 1498 hei| (Daarnaast 621 Haij; 1071 Ho; 1135 Hierſ; 1529, 1553 Hoe.); 1080 k|jck; 1087 kedære; 1425, 1474, 1483 kom (Daarnaast 1480 Ké; 1107, 1541 Kom; 1180 Kon). Proclitisch 'k: Tr. Corn. 820, 1020, 1029, 1112, 1384. (Daarnaast 'K: 348, 353, 582, 589.)

Veel waarde hebben deze regels niet: ze zijn heterogeen (zodat ze elkaar overlappen) en ze bevatten al te veel afwijkingen. Ik heb ook gezocht naar stilistische motieven, maar het is me niet gelukt een duidelijke gedragslijn te vinden. Het zou aantrekkelijk zijn als we konden vaststellen, dat het syntactisch verband de doorslag gaf. Bij voorbeeld:

1. Als de spreker de draad van zijn verhaal of betoog weer opneemt na een interruptie, staat er een minuskel (Tr. Corn. 152).
2. Korte antwoorden beginnen met een minuskel (Tr. Corn. 1530). Maar deze en dergelijke formules blijken nog meer uitzonderingen te hebben dan die welke hierboven gegeven zijn (b.v. 375; 622).

Onderstaande en andere twijfelgevallen zullen dus wel blijven:

D of d: Tr. Corn. 285; 347; 468; 654; Andr. 27; 85.

M of m: Tr. Corn. 203; 343; 360; 776.

N of n :Tr. Corn. 470; 581; 1289; Andr. 30.

O of o: Tr. Corn. 773; 1039.

S. of s: Tr. Corn. 467; 1237.

W of w: Tr. Corn. 259; 696; 739; 1447; Andr. 109.

II.1c. Na een komma volgt een minuskel. (15)

Deze regel geldt bijna volstrekt. De afwijkingen behoren tot duidelijke categorieën:

- Substantieven werden vaak met majuskel geschreven, onafhankelijk van hun plaats.
- Citaten beginnen gewoonlijk met een majuskel, onafhankelijk van het voorgaande leesteken (b.v. Een Boer sprack 1; Tr. Corn. (136); 948; Andr. 115); zelfs

zonder voorafgaand leesteken (Qua Neel 2). Daarom vermoed ik een majuskel in Een Boer docht 3 *Dat's*; Vr.-lof 287 *Foey*; e. a.

- In Boer 122 (Die mo*i* is is't in 't*i*hem, Ick toon je naers om naers) is de hoofdletter verklaarbaar door de emphatische inzet na rustpauze: een punt of dubbele punt was hier logisch geweest.

N.B. In Tr. Corn. 1347 viel de k wat groot uit daar ze de s moest overdekken; bedoeld is een kleine letter: Sie voor*j*e, <si>k>*i*ck.

II.1d. Na een puntkomma volgt een minuskel.

Deze regel geldt bijna volstrekt.

Uitzonderingen:

1. Substantieven.

2. Bij een citaat (Tr. Corn. 136).

3. Bij een nieuwe emphatische aanzet, b.v. als er een serie epitheta wordt opge - somd of als er een tegenstelling geformuleerd wordt (Boer 3; 132; Tr. Corn. 5 <a>A>ls).

Natuurlijk heersen er in dit geval subtiele motieven, die tot inconsequenties aanleiding geven: vgl. Boer 3 (Een Houenier) met Boer 6 (een volle man).

II.1e. Na een dubbele punt volgt gewoonlijk een minuskel.

Uitzonderingen zijn vaak verklaarbaar:

- Substantieven.

- Het pers.vnw. 1 enk. blijkt een voorkeur te hebben voor de majuskel: Boer 73; Tr. Corn. 425; 927; 1223; Andr. 90 an: [Ick>Soo].

Maar de minuskel is niet ongewoon: Tr. Corn. 599; 1191; 1422; Andr. 18.

Even dikwijls zijn de uitzonderingen willekeurig: Boer 129 mocht: Lae; Hofw.

1835 doen: <Tis>M>aer; Tr. Corn. 817 bekend: Tis; 939 deuijt: Hoe; 1175 hout: Kijck; 1182 hulle \—/: Kijck; 1555 sien: \—/Kijck.

In een aantal van deze gevallen was er een duidelijke pauze, hetgeen in de twee laatste gevallen blijkt uit de toegevoegde ruststreep. Deze pauze maakt de majuskel verklaarbaar.

II.1f. Na een punt volgt een majuskel of een minuskel.

Ik heb de indruk dat de keuze afhangt van de graad van samenhang tussen twee

zinnen; een consequente werkwijze moeten we echter niet verwachten.

Sommige letters of woorden schijnen de kleine gestalte te prefereren: de proclitica 'k en (minder) 't verschijnen in het klein; het woordje en (voegwoord, ontkenningspartikel, lidwoord) is bijna uitsluitend bekend in klein formaat (uitzondering Tr. Corn. 889); het pers. voornw. I enk. heeft een zwakke voorkeur voor de majuskel; de H heeft een kleine meerderheid, A is in de minderheid.

Om de zaak voorgoed ingewikkeld te maken verschijnen er in groten getale de twijfelgevallen, meestal beginnend met d, m, v, w, s, o.

Het lijkt me niet mogelijk een sluitend systeem in deze chaos te ontdekken; we nemen dus onze toevlucht tot de transliteratie die de twijfel uitdrukt.

II.1g. Na een vraagteken volgt gewoonlijk een minuskel.

We zouden hier kunnen spreken van de regel der logische of ritmische verbondenheid, maar die werkt voornamelijk in negatieve zin: er staat geen hoofdletter als het gedeelte na het vraagteken zeer nauw aansluit.

Voorals het vraagteken opgenomen wordt binnen een syntactische eenheid, is de hoofdletter uitgesloten: Tr. Corn. 651 Wôor loipte ? kacken<,>? he; 661 Wie sou de vôiier zaijn ? ghaij ? paijs ick; 820 Hoe [ken>magh] Trijn daerbij op ? onnoosle sloof; Andr. 106 Wat staeter teuge dan <,>? as icket wete magh (16).

In positieve zin werkt de regel der logische of ritmische verbondenheid slechts zeer occasioneel: er zijn talrijke gevallen waarin de minuskel op een zware syntactische scheiding volgt. Een extreem voorbeeld is wel Tr. Corn. 1296 e. v. : Trijn, riep hij, ben je't self ? je meughtet ondersoke, // Seij'ck soo op mijn benier.

Als het vraagteken in de plaats van een komma kwam, werd de minuskel niet in een majuskel veranderd: Tr. Corn. 312 Wassitt; en fanteseert <,>? ghe moet ou nie bedruue (17); 600 [Das>Nie] wôor <,>? all wôorse doot; 811 Wel, <k>K>eessje mæt wat ræd<,>? ick ben soo moe eslooft, vaer; 1201 en Duijvelin <,>? en Vrouw ?; 1344 Was dat soo neuen dingh <,>? 'ken ken hier steegh noch stræte.

We moeten dus ook een minuskel veronderstellen in 1475 Voor neghe mannetjes <,>? die kennen all wat bijte.

Zelfs als Huygens de naam van een nieuwe spreker tussenvoegde, vond hij het

niet nodig de kleine letter in een hoofdletter te veranderen: Tr. Corn. 834 Souje wel huijle, Baes ? \Cl./ is 'tniet waerd dattick schreij // Om sulcken lieuen pand ?

Ook wanneer een ruststreep later werd aangebracht achter het vraagteken, bleef de minuskel (18). Voorbeelden: Tr. Corn. 520 Lôt sien, is 'tlang genogh ? \ — / jôt, [*]môor 'tis wat te nauw; 931 Waer is men Borsrock ? \ — / waer men hemde ? — waer men hose ?

Hieronder volgen enkele plaatsen waar een majuskel na het vraagteken staat; de gewone twijfelgevallen zijn buiten het materiaal gehouden.

Boer 69 e. v. „Wat schort men an men goed ? Al ben ick ien van tien, // „De neghen benne voort; Tr. Corn. TÛscheep sl[o]ôpe, daerck ick woon ? 'Ten sal veur; woôr [nie[^{*}t] > nies]; <z>s)ain (19); 492 e. v. Sott, wa maijnde dat de die// Wa meer zaijn as de maijn? Tis all vell as en ander; 525 e. v. Is dat all dacheme maijnt te gheue// Veur men getrouwichait ? 'Ken [**] kom hier niechedreue// Op ene stroijwiss; 981 e. v. Hoe sitt' hier sus allieen ? Het schaijnt ene lackaij // Of soo e pôsike te zaijn; 1150 Ygut, Moer, kenje sulcke kunsjes ? Gæ jij heen; 1341 Hoe lijck'tet mijn daerbij ? Kedær, en schoone zoo; 1466 van wær ? læwel , 'kwouw dat ick saegh // Dattet van hier wær, Mæt.

Het zal moeilijk zijn aan te tonen, dat het verband tussen deze zinnen minder nauw is dan bij sommige gevallen met kleine letter (b. v. Tr. Corn. 399; 488; 535; 1085; 1094; 1299).

11.1h. Na een uitroepeten volgt bijna altijd een minuskel.

De regel van de logische of ritmische verbondenheid werkt ook hier vooral in negatieve zin: geen hoofdletter als het gedeelte na het uitroepeten nauw aansluit. Vooral als het uitroepeten opgenomen wordt binnen een syntactische eenheid, is de hoofdletter uitgesloten, b. v. Tr. Corn. 674 ké ! l; brengm'eensuijtte paijn; 676 Bat ! ick had bekans verschoten; 855 Wel hei ! heitet te nacht eregent ? 861 Wel hei ! ick droomde strack; 1129 e. v. Bræf ! 'ksel ierst dit vuijle goet// Gæn schodde van men nærs; 1447 Ke ! gôowe; 1478 Wel hei ! ten is gien beuijt.

Bij de verandering van een komma in een uitroepeten blijft de minuskel : Tr. Corn. 95 lae, lae, watje toch seght < , > l > 'kverstae; je niet een woord.

De verandering van vraagteken in uitroepeten heeft natuurlijk ook geen conse-

quenties: Tr. Corn. 622 e.v. Paschier ⟨?>!⟩ haij magh sen blauwe schene // Gô smære met wassalf vā[n] patientie. Beide tekens hadden primair een modale en slechts secundair een syntactische functie. Ze werden dan ook daar geplaatst, waar de intonatie ze vereiste (b.v. Tr. Corn. 867 Hoe droomden ick te nacht ! Heer,).

In positieve zin werkt de regel van de verbondenheid slechts zeer occasioneel: na een zware syntactische scheiding volgt er vakereen minuskel dan een majuskel. Zelfs als Huygens de naam van een nieuwe spreker tussenvoegde, vond hij het niet nodig de kleine letter in hoofdletter te veranderen: Tr. Corn. 651 Wôor loipte ? kacken ⟨, > ?⟩ he! van bangichaijt ! \F[R]/ nieen trouwe. Hieronder volgen enkele plaatsen waar de majuskel na een uitroepteken staat; de gewone twijfelgevallen zijn buiten het materiaal gehouden.

Boer 76 Ô minnelick geboomt ! Ick sie ⁴sen ampgies strecke; Tr. Corn. 700 Das en galanter ⟨i>j⟩ ! Ick will me lôten brôij; 1419 Dat bennen Appele ! Hael Cijters en Yeranje.

Ook hier kan ik geen duidelijk motief ontdekken, evenmin als bij het vraagteken.

II.1i. Wat tussen haken staat begint gewoonlijk met kleine letter: Boer 34; Hofw. 1772; 1797; Tr. Corn. 457; 1022; 1124; 1178. Maar in Tr. Corn. 1205 staat een hoofdletter wegens de persoonswisseling.

Meestal volgt er ook geen majuskel na de sluitingshaak: Tr. Corn. 682; 1421.

N.B. De openingshaak wordt bijna nooit voorafgegaan door een leesteken. De sluitingshaak wordt meestal noch voorafgegaan noch gevolgd door een syntactisch leesteken; maar Tr. Corn. 683 somtaijts.); 1205 lae.) Hieruit blijkt dat de haken als leesteken golden. Vraagteken en uitroepteken zijn echter niet door de haken verdrongen: ze hadden een modale functie.

II.2. Huygens' keuze was afhankelijk van de woordsoort.

Substantieven kunnen (ofschoon ze normaliter met een minuskel beginnen) op iedere plaats in de zin een majuskel krijgen.

II.2a. Eigennamen beginnen met een majuskel.

Roepnamen : Tr. Corn. 30 Claes; 62 Trijn; 175 Anne; 622 Paschier; 1078 Liesbet; 204 St Ann; 729 St Ian; 828 Sinte Pieterceli; 1031 Sint Ieuris. In Tr. Corn. heeft Maeij of Môij dikwijls een onduidelijke majuskel (type 2); de

kopiist beschikt over een tussenvorm tussen M en m, die hij nogal eens gebruikt bij twijfelgevallen (20). In Tr. Corn. is Frans, François, François, Francisco meestal duidelijk (type 1), maar soms onzeker (type 2): Tr. Corn. 196 Francisco; 384 Fran<ci>ço<is>; 432 St Franciscus; 755 [Francisco]. De apograaf heeft hier steeds de majuskel, die echter slechts door een aparte sierkrul aan de kop van de minuskel verschilt. Tweederh., datering: Feb. moet als majuskel bedoeld zijn. Vergelijk de vele andere dateringen, b.v. Vr.-lof: Ian.; Roose: April.; Request: Septemb.; Qua Neel: Aug.; Twee Taerten (Worp IV 249): Feb.; en vele andere. In Tr. Corn. heeft Kees meestal een duidelijke majuskel; maar in 1105 keesjen; 1134 'tkees is de gelijkenis met de minuskel zeer groot. In 811 <k>K)eessje mæt blijkt dat deze gelijkenis voor de auteur zelf hinderlijk was. De apograaf van Tr. Corn. kent slechts kwantitatief verschil tussen K en k; in 1105 staat een groot, in 1134 een klein exemplaar.

Bij degradatie tot soortnaam of scheldnaam vervalt de majuskel gemakkelijk; naast Tr. Corn. 235 Hanne; 600 Treuij; 637 Treuijke, treffen we aan: 432 hanssje; 496 hannen (21); 781 malle jan.

De apograaf, die slechts een kwantitatief verschil kent tussen H en h, heeft in 432 en 496 een tamelijk klein exemplaar.

Patroniemen: Tr. Corn. 175 Anne Ians; 236 Claes Gerritse; 173 Trijn Kernelis; 781 [Iansse malle jan]; 1327 Moer Kernelis; 1530 Moer Knelis.

Maar onzeker: Tr. Corn. 1290 Moer knelis; 1293 Moer knelis (apogr.: beide exemplaren tamelijk klein); 1372 Moer kernelis (apogr.: iets groter dan minuskel); 1376 Trijn kernelis (apogr.: groot).

Bijnamen hoeven echter geen hoofdletter te krijgen: Tr. Corn. 548 en 805 Hanneken euijt (apogr.: idem); 1041 loffrouw klappermans (apogr.: groot); 806 Ian gat (apogr.: idem); 1347 Ian slæper (apogr.: het twijfelachtige type) (22).

Toponiemen:

Tr. Corn. 1 Westphalen; 2 Engeland; 11 Saardam; 16 Antwerpen; 164 Woterland; 193 Holland; 444 Nass<a>ouwe; 1420 Poortegael; 1492 Béme; 759 Leuuen; 759 Berghe; 1061 Brussel; 29 Kill en Keeten; 132 'tLepelstraetje; 231 Het Bierhoot. Onduidelijk: 47 Waterland (apogr.: typeminuskel, maar iets groter); 1420 Spanje. Merkwaardig zijn baerle en hag. in de titel en de datering van Request. Beide woorden beginnen met een minuskel (Italiaanse type). Zou hier toch een majuskel bedoeld zijn?

Afleidingen van toponiemen

Tr. Corn. 10 Brabantsche; 311 Brôbans; 426 Brabantse; 91 Antwerps; 308 Hollan[d]s; 310 Hollans; 617 en 637 Hollands; 997 Hollan<t>s[s]; 511 Hollanders; 994 Engelsmans; 995 Ingels.

Waarschijnlijk minuskel: 392 'thollands waijf (apogr. : groot exemplaar).

Onzeker: 218 Wormer; (apogr. : majuskel); 394 Spoinse (apogr. : minuskel). Ook op andere plaatsen vinden we de twijfelachtige S in Spaensche of Spoins(s)e; 554 wôterlands (apogr. : type minuskel, maar iets groter); 989 wals (apogr. : type minuskel, maar iets groter); 994 Neerdeuijts (apogr. : type minuskel, maar veel groter); 996 D<u>euijts (apogr. : minuskel); 818 onduijts (apogr. : type minuskel, maar groter).

Namen van windstreken en seizoenen met hun afleidingen krijgen een hoofdletter:

Voor-hout 2 Noorder-Creeften-heck; 89 Noordwaert; 18 Somer; 26 Winter-meel; 40 Seumer; 278 Somer-nacht; 413 <*>Somer-brengher; 445 Somer-soelte; 458 Somer-brandt.

Ook de Z in Voor-hout 397 Zuyder landen; 404 Zuyder-steyl; 811 Zuyder; landen is nauwelijks twijfelachtig, hetgeen blijkt uit de combinatie Voor-hout 822 Zuyd off Noord. In Hofwijck en Tr. Corn. is dat een S geworden: Hofw. 1742 'tSuijen; Tr. Corn. 1155 Suijdoost (apogr. : iets grotere minuskel); 1385 Suijer Son (apogr. : grotere minuskel).

Maar minuskel in Vr.-lof 134 't suyen.

II.2b. De naam van het Opperwezen begint met een majuskel: Tr. Corn. 34 God; 83 Gods woord; 649 de Moeijer Gods; 786 Gods haijlige; 972 God zæghen ons.

Naast 904 onse lieuen Heer (subject) staat 920 Lieuen Heer (aanspreking). Ook als de naam van God degradeert tot een loze uitroep, blijft de majuskel meestal: Tr. Corn. 407 om Goeds will; 742 lieuen H<e>ijeer; 136 Siæsis; 140 Sjæses; 859 Yêes Kristes (apogr. : Yêes); 867 leses kindere; 867 en 891 Heer; maar 793 och h i j eer.

In bastaardvloeken waarin het sacrale element bijna onherkenbaar is, schrijft Huygens een minuskel: Tr. Corn. 449 en 1282 Y gurcke (beide aan het begin van de versregel); 400 Baijloij (apogr. : Baijloy); 1158 Y gurcke (de beide laatste

aan het begin van een zin); 956 bi| gans wonde; 996 bai| gans eleweke . Als de heilige naam herkenbaar blijft, kan er een majuskel staan: Hofw. 2265 Gut; Tr. Corn. 1150 Y gut.

II.2c. Substantiva die personen aanduiden krijgen gemakkelijker een majuskel dan zaaknamen, vooral wanneer ze als quasi-eigennamen gebruikt worden: Tr. Corn. 23 Moer (overigens vaak twijfelachtig: 52; 293 e. a.); 40 Petemeu; 55 onse Bessje; 186 Nicht; 141 Nichtje (Deze titel is frequent; ook wel eens met (twijfelachtige) minuskel: 289; 456; 461 e. a.; de majuskel heeft echter de voorkeur, vooral bij aanspreking, zodat we in 1217 zelfs lezen: se (...) Nichteme); 240 Cosajñ (Ook deze titel komt veel voor; voorzover ik dat gecontroleerd heb, steeds met majuskel); 152 Ma Tant; 175 Mortje[n]; 963 Vær (aanspreking; maar 1034 vær); 826, 834 en 1033 Baes; 845 Bæs (aanspreking; ook in andere functie: 1096; 1245); 1284 Schipper; 411 Keuning; 445 Gemanne; 1486 loffer; 879 Kristene; 923 Toovervrouwte; 995 ene Stiært; 693 Bloet; 1136 Bloetje (beide als aanspreking.)

Deze neiging tot majuskel kan ons wel eens over een twijfel heen helpen. In Vr.-lof 163 de F(i>ij)losoop is de hoofdletter zo goed als zeker, ofschoon ze in het traditionele lettertype volkomen gelijk aan de minuskel is.

Men moet echter niet verwachten hier een streng systeem te ontdekken: de keuze tussen majuskel en minuskel schijnt bepaald te zijn door een nonchalante willekeur. Ten hoogste kan men spreken van vage tendenties.

Er zijn nl. gevallen aan te wijzen, waarin een quasi-eigenaam (zelfs in vocatieffunctie) geen majuskel heeft gekregen, b.v. 430 le geux; 634 hoere-po(o>i)rt; 636 goei| liens; 747 me joncker; 976 jongman; 986 vriend; 1019 me kint; 1334 lieue puijs.

Wel zit er dan toch soms weer een reden achter; scheldnamen b.v. blijven gemakkelijker verstoken van de majuskel: 460 sloir, slet; 495 leurefôos; 734 spoick; 797 slet; 1108 leughenaer. Ook als diernamen in denigrerende zin op personen worden toegepast, verschijnt er meestal een minuskel: 590, 643, 858, 1445 uijl of euij; 1085 honsfot; 718 vercken (apogr.: minuskel, iets groter); 965 varckens (apograaf: minuskel); 1514 varcke; 1110 malle koe; maar 12 Koe (troetelnaam); 458 Koeij; 459 de [Koei|>Beest] (beide denigrerend).

Ook als persoonsnamen niets van een eigenaam hebben, krijgen ze gemakkelijk

een majuskel; maar hier zijn de minuskels talrijk.

II.2d. Bij de zaaknamen worden de minuskels talrijker. Een soortnaam die als quasi-eigennaam gebruikt wordt, krijgt gemakkelijk een majuskel, b.v. Tr. Corn. 3 de Thien (maar in dezelfde regel: de seven volckeren); 10 [Hollands]onse Custen; 32 't; Hoofd; 102 de Vlaemsche Custen; 130 'tCasteel; 279 'tCastijjeel; 255 in Stadt; 1449 in 'tStadt (apogr. : grote minuskel); 1544 de Stadt (apogr. : minuskel).

Interessant is de vergelijking van twee verschillende lezingen in Tr. Corn. (1509) Nou, l ['t] laddertje, van kant; 1513 Nou, Laddertje, van kant.

In de eerste redactie was 'tladdertje oorspronkelijk onderwerp, in 1513 werd Laddertje meteen genoteerd als een aanspreking, waardoor het woord een quasi-eigennaam werd.

II.3. Overigens werken allerlei subtiele motieven door elkaar: positieve of negatieve appreciatie, expressiviteit, de context en vooral weer de willekeur van het moment.

II.3a. Eerste rangsgegevens (23) (zowel personen als zaken) worden gemakkelijk gemarkeerd door een majuskel, b.v. 44 Popp; 80 Paep; 54 Amandelen; 63 een' Bell; 352 Geriefke; 680 Lackaij; 802 Camfers; 733 'tHem; 792 Beurste.

Maar dat gebeurt niet consequent: 690 breuijt; 722 de hoere; 148 ratteken; 343 respect; 557 rapier, enz.

II.3b. Een opsomming van personen of zaken levert meestal een serie majuskels op, b.v. Tr. Corn. 951 e.v. Heere, // Hoerwaerde, Koppelaers, // Besteedsters, Heelsters, Huijckefaexe, Dobbelaers (apogr. : majuskel), // Quacksalvers, Heijens; 79 <O>rgel-pijp en Vaen; 902 Broock en Wammes; 926 e.v. Broock, Rocken, // Hoed, muts (apogr. : grote minuskel); 1414 e.v. Cijters en Cijters, Yeranje en Yeranje, Appele (apogr. : 3x Yeranje, 1x Yeranje); 1495 e.v. Staert (apogr. : minuskel), Toom, Roer, Roef (de Passeniers der Kæmer), Meubeltjes (apogr. : grote minuskel), Slet (beste Kæmer) (apogr. : slet); 1524 Broock en Wammes (apogr. : majuskel); 1558 Biers, Broots.

Merkwaardig is echter dat er heel dikwijls een paar minuskels binnen sluipen, b.v. Tr. Corn. 4 e.v. Vrienden (apogr. : minuskel), Bien, vrienden, geburen, Buren; 37 e.v. Bruijds pack, boven-lif, rocken, Trouwring, Suff, sleutelraex (apogr. : minuskel) 357 e.v. Aij, pastaij, Amandeltoert, pastaijkens; 377 Kæsen

broit; 543 plets, Ermezaijn.

Zelfs zijn er wel plaatsen waar de opsomming volledig in klein tenue verschijnt b.v. Tr.Corn. 116 e.v. maeghgelicken staet, contentement, mortificatie; 157 oogskens, neus, mondeken; 985 gelt, kous, schoenen; 1432 e.v. hande, nægele, tanden, bloet; 1463 e.v. hout, yser, touwe, pick, teer.

11.3c. Een tegenstelling roept gemakkelijk majuskels op b.v. 937 e.v. Tooverij, Rooverij; 1228 Cluijsje, 'tKisteel; 1276 en 1278 Teve, Reu; 1213 Steghe, Stræte (apogr. : twee minuskels).

Maar ook hier zijn veel afwijkingen: 880 e.v. Meer (apogr. : minuskel); hengst (apogr. : nogal groot), Ruijn; 1380 e.v. de broocke, de keurs; 1429 e.v. poll, Snoll (apogr. : Poll, snoll).

Toch bieden deze gegevens voldoende houvast om in twijfelgevallen tot een voorkeurspelling te komen, b.v. 264 hij Baes, ick Vrouw (apogr. : majuskel); 1199 e.v. Duijvel, Duijvelin (apogr. : minuskels); 1508 Duijff, Doffer (apogr. : minuskels).

11.3d. Bepaalde letters verschijnen gemakkelijker dan andere als majuskel. Zo zal de C eerder te voorschijn komen dan de B. Maar een uitgebreid onderzoek leverde toch te weinig overtuigend bewijsmateriaal op voor een duidelijke conclusie.

N.B. De apograaf mag nooit de beslissing, ten hoogste een aanwijzing geven.

Interessant is het dat de kopiist, evenmin als wij, raad wist met de twijfelgevallen. Soms volgde hij zijn eigen weg, soms koos hij een tussenweg: het halfslachtige lettertype.

11.4. Conclusie

Bovenstaande regels helpen ons niet voorgoed uit de moeilijkheid, maar ze kunnen wel enige steun bieden bij het nemen van een beslissing of bij het handhaven van de twijfel.

Het resultaat van mijn moeizaam en tijdrovend onderzoek moge nogal negatief lijken, het heeft toch enkele positieve punten opgeleverd (24). Trouwens, een negatief resultaat heeft niet minder waarde dan een positief: in beide gevallen weten we waar we aan toe zijn.

III. VERBONDEN OF GESCHIEDEN NOTERING VAN WOORDEN EN WOORDDELEN

III.1. Reële en intentionele verbinding

Bij de transliteratie van Huygens' handschrift komen we voortdurend voor onzekere woordgrenzen te staan. Bij de oplossing van deze moeilijkheid moeten we onderscheid maken tussen reële en intentionele verbinding van woorden en woorddelen. De laatste alleen is filologisch van belang. We mogen dus niet als criterium aanvaarden: de feitelijke losheid of verbondenheid van de letters. Bij de behandeling van de verschillende lettertypen heb ik er reeds op gewezen, dat sommige letters zelden of nooit verbonden, andere zelden of nooit los, en weer andere even vaak los als verbonden staan.

Tot welke dwaasheid een zuiver-feitelijke weergave van het handschrift zou leiden, kan het best gedemonstreerd worden aan die gevallen waarin twee duidelijke individuen door de snelle schrijfbeweging versmolten zijn: Grilligh 75 wordtepresen; Roose 75 naemslevrey; Voor-hout 32 desHagenaersgedacht; 67 Eertijtschooft; 250 Schepseltgiensvan; 264 hopevan; 313 opwaertskijcken; 456 d'uweley<t>d> (verandering onduidelijk); 466 over-aertsv-standt; 578 Troosgiestoor; Boer 92 deburen ; Oogen-tr. 78 Dewijze luijden; Tr. Corn. 33 sijdocht; 40 VanClaesens; 50 deCabass; 53 voordewind; 62 hijClaes; 100 despitse; 331 vandezee; 518 dew[e>a]ij; 948 tebijster; 1210 uijttepau; 1572 DeVrede ; Andr. 164 Watleerdeje.

Eyckens

Wij, 2e

Opvallend is het, dat bepaalde letters gemakkelijk een uithaal naar het volgend woord maken: de ronde s in het traditionele schrift (daar het een finaal teken is, bestaat er geen gevaar voor verwarring), de e, de ij en de t; opvallend is ook dat de beginletter van het tweede woord van invloed is: de C zoekt graag aansluiting bij het voorafgaande woord.

VanClaesens

In de meeste gevallen levert de spatie het bewijs dat Huygens, ondanks de verbindende haal, twee woorden bedoelde. De spatie blijkt trouwens ook bij niet-verbonden letters een relatief veilig criterium. Maar vooral in de manuscripten met de kleine letters (Hofwijck, Tr. Corn.) gaat het om geringe verschillen, zodat ook dit grenssignaal met de grootste voorzichtigheid geïnterpreteerd moet worden.

Bij tussenvoegingen wordt de spatie gemakkelijk opgeheven. De intentie van

de schrijver kan dan echter dikwijls worden afgeleid uit analoge gevallen.

Bij veranderingen, vooral door bovenschrijving, is soms moeilijk uit te maken of het nieuwe stuk los of verbonden bedoeld is, b.v. Tr. Corn. 166

[lck] | 'k | mach[er> / icker]; 167 [lck] | 'K | hebb[er> / icker]; 266 [niet> nies]; < z> s ain; 766 sal < h> / l i.

*266 'K' hebb[er> / icker]
sal l i*

De gelijksoortige gevallen moeten ook hier de weg wijzen.

III.2. Samenstelling of woordgroep

De grootste moeilijkheid wordt veroorzaakt doordat de grens tussen samenstelling en woordgroep vloeiend is.

III.2a. Vooral de vroege gedichten bevatten een groot aantal samenstellingen volgens het recept van Spiegel, enkele aan elkaar geschreven, de meeste door een koppelteken verbonden (25).

Aan elkaar geschreven: C. Mall 440 Vijgenbladt; Voor-hout 90

Brittenlandt; 112 Lindelaen; 406 morgestonts; 702 < de> het> Linden[tack>rijs]; 719 Linde>tacken.

Linde-tacken

Met koppelteken: Vr.-lof 253 Werelts-Wetten; C. Mall 20 een Zonne-reys; 42 memmen-hol; 46 kercken-toren; 47 [karren> keernen> keeren]-vat (26); 50

huyden-rock; 52 Sielen-moorder; 96 Mane-rondt; 96 Sterre-[gang> padt] (27);

117 Kercken-stijlen; 118 hoornen-cruyn; 138 linnen-sneden; 139 wormen - web;

181 wolle-vee; Engel-eylandt; 230 koeye-cluyten; 329 Broecken-vorm;

Rocken-maet; 377 Princen-hoeder; 393 tuyte-crull; 412 Patrijsen-bout; 414

Druyue-droppen; 423 Vrouwen-pleyterij; 433 Spraken-toren; 454

Menschen-marckt; 458 Steenen-schatt; 460 Reusen-< p> v> oet; 470 poppen-fraey;

475 vadden-kas; Voor-hout 24 [winter> tijden]-rooff; 56 Linde-lij; 58

Papen-stadt; 80 linde-laen; 129 Cruyden-kieser; 165 menschen-moorder; 167

Beenen-maeyer; mueren-boorder; 176 Vrede-stammen; ketter|sl - [spijt> nijdt];

269 Minnen-yver; 306 Ooghe-lichten; 314 Linde-toppen; 340 Minnen-meer;

341 minnen-balsem; 412 Jaren-passer; 413 Dampen-trecker; 414 Vruchten-baet;

415 Beesten-bijter; 417 Wolcken-drijver; 418 Sterren-dieff; 421 Linnen-bleycker;

Tuyten-croller; 424 Morghe-wecker; 440 Linden-bladt; 460 Linden-pandt; 467

'tharte-pack; 507 loghen-prijers; 538 minnen-alver; 546 Linden-duysterheyt;

553 Linde-blaedtgien; 554 apen-clucht; 611[ader>vreughden]-voetsel (27) ;
649 Linde-toppen; 622 jaren-tall; 673 Leewen-hoeders; 691 Minne-kindens ;
726 tanden-trap; 757 linde-cruynen; 769 erve-looten; 771 Linde-pooten.

Ook in latere werken komen samenstellingen met of zonder koppelteken voor, maar in frequentie en vorm hebben ze zich aangepast aan het normale taalgebruik.

Spoedig na Voor-hout liet Huygens de gekunstelde composita achterwege. In zijn Latijnse autobiografie (28) vinden we de verklaring: hij was gaan inzien dat ze onnederlands waren (29).

In Trijntje Cornelis heeft Huygens ook in dit opzicht een treffende natuurlijkheid bereikt: zijn samenstellingen zijn gewone conversatiewoorden, en ze worden steeds minder met een koppelteken gemarkeerd. De meeste gevallen met koppelteken zijn te verklaren door betekenisreflexie.

Met koppelteken: Tr. Corn. 16 klooster-goed; 70 Deure-gaten; 72 sneppen-touw; 73 kermis-[*kosten*]malen; 79 <O>rgel-piip; 105 Tore-wachter; 128 Toren-wachter; (135) en 135 Trijn-moer; 578 Azaijn-kan (x 'tgezaijn kan); 634 hoere-po<O>rt; 719 onse|n| half-gevanghe; 868 nacht-meer; 913 wind-eij(2x); 950 Galgen-aes; 1001 luijs-nest; 1051 spreek-woord (apogr. : spreekwoord) ; 1178 vrouw-mens; 1205 Vrouwe-kot; 1209 Manne-kot; 1313 mis-troostigh (apogr.: mistroostigh); 1439 speul-goed; 1490 Geleij-boef.

Aan elkaar geschreven:

13 honighbie (apogr. : hñigh/bie); 118 'tpoppegoed; (144) Camerspels; 231 Bierhoot; 232 Bierhoofd; 270 'tspreckwoord; 290 spreekwoord; 291 jongw[ij>aij]f; 297 dienstmooght; 344 Koestront; 359 Amandel/toert (apogr. :Amandel-toert); 361 hñekammen; 374 bottekroes; 378 lackerding; 415 Corebloem; 435 [vogel>Laijster]baxke; (de kopiist schreef Laijster baxke, misleid door de feitelijke losheid van het bovengeschreven Laijster; de verbondenheid van vogel had hem voor deze fout moeten behoeden); 448 schellevisse; 459 'tkinderbet; 485 laiijnwaijke; 488 'tsloop/laijke (apogr. : idem); 490 dach/geld (apogr.: dach-geld); 495 leurefoôs; 517 br[e>a]ij/noot ; 556 hñpermert; 645 honsklinck ; 650 Schaijtebroeck; 658 schelmstuck; 679 leuijsemert; 721 braijnoot; 769 dronckemans; 876 Vroemoer; 951 brandmercke; 952 Hoerwaerde; 953 Huijckefaexe; 954 Quacksalvers; 980 longman; 1006 vroumens; 1010 vrouwmens; 1027 Laijdsman; 1031 Kaijserpoint; Kipdeurp; 1032 Wöterkant; 1048

klapperman; 1049 vrouvolck (apogr. : vrou-volck) 1085 honsfot; 1086 Stockvis ; 1151 bongtwercker; 1155 Suijdoost; 1166 Braen; bout (apogr. : Braenbout); 1253 vrouwmens; 1261 mishoop; 1349 Pinxter; bloom (apogr. : verbonden); 1352 lichtmis; 1379 manvolck; 1438 Kloostergoed; 1452 handgift; 1455 Kloostergoetje; 1468 Wôterland; 1479 roofgoed; 1535 kinnebackes.

Bij dit materiaal vinden we weinig twijfelgevallen; ze worden veroorzaakt door een smalle spatie. Gelijksortige composita doen mij vermoeden dat ze intentioneel verbonden zijn.

*Wormer Biesten Bieste Mart
Na Biesten Mart*

Een echte crux is Tr. Corn. 218 [Valckeburgher, Purmer Wormer Biesten²] Mart. Na Biesten^{*} is er een vage lijn in de richting van Mart, die een koppelteken of een verbindende haal zou kunnen zijn. De kopiist schreef Bieste Mart.

III.2b. Bij losse notering (30) van de woorden is het moeilijk uit te maken of er een samenstelling bedoeld is.

Zeker is er geen samenstelling in de volledige genitiefverbinding, die bij Huygens (vooral in de latere werken) vrij zeldzaam is (31).

Genitief enkelvoud: Voor-hout 7 al de|s| werelts glimpen; 32 des Hagenars gedacht; C. Mall 133 des anders traen; 391 eens Coninckx wijff(. . .) eens Vorsten Vrouw; 'sGravenhaghe 6 e. v. (32): Des Boers verwondering; Des Stémans steedsch vermaeck; Der werelts leckernij; des Hemels wellgevall. Zee-str. 178 des versinners draet van leuen; 282 eens Krijers mond; 766 des herten overvloed.

Genitief meervoud: Vr.-lof 72 Aller pesten pestelen(<t>c>); Voor-hout 314 der Linde-toppen goudt; C. Mall 91 aller staten top; Zee-str. 36 mijner diensten kerf; 589 der dingen Rad.

- Vooropgeplaatste substantieven in de gen. enk. zonder lidwoord versmolten nog niet altijd met het volgende substantief tot een grafische samenstelling: Tr. Corn. 704 in mans habijt; 769 dronckemans gebaer.

De vraag of er een fonische samenstelling was, is niet te beantwoorden: daarvoor zou men het criterium van de eenheidsklemtoneel moeten hanteren.

- Vooropgeplaatste substantieven in de plur. zonder lidwoord zijn echter niet meer als genitief te herkennen. Toch behoeven we hier geen los gespelde samen-

stelling te zien, getuige een voorbeeld in Oogen-tr. 464 Gods en menschen werck (33).

-De regelmatige buigingsvormen werden met de jaren steeds zeldzamer en maakten plaats voor het preattributief geplaatste onverbogen substantief.

De volgende voorbeelden voel ik aan als substantiefgroepen zonder eenheidsklemtoon; het eerste substantief fungeert preattributief : Vr.-lof 197 Noortwixcx Heeren seun en Vaertge; 255 Vrouwen slechticheyt; 306 Mannen [wijsheyt>cloeckheyt] (27); Roose 125 Wijve Sek(re>er)taris; C. Mall 31 molenaren cruyn; 117 Kercken-stijlen leeghde; Roose 56 soo menigh maenden tijdt; Boer 19 Boeren-buren hulp; 23 Menschen vle(i>i)schen en bloed (34); 125 Molenare Wijfs; Oogen-tr. 747 Christ(en>'nen) slavernij; Tr. Corn. 223 Schippers huijse; 583 euijt vrouwen hoot; 772 e. v. piæden of (...) koeije// Gegete voeijer; 815 vrouwe loosheit; (1156) ander luij secreten; Zee-str. 785 Haegsche kindren voer.

De volgende stap is het aanbrengen van een lidwoord of voornaamwoord voor deze groep. Ik zou hier voorlopig willen spreken van een semi-compositum : Vr.-lof 252 't/mannen woordt; 322 het menssen oordeel; Tweederh. 39 [het>'t leurich] leure woordt; Kees 7 't/Elsen bossje; Tr. Corn. 222 'tvrouwe goed; 504 Di[t] Boere kleet (Eerst stond er: Dees Boere klee*er*heur; apogr. : Di Boere kleet); 1072 De Schippers vrouwe; 1484 De schippers knechte. In Roose 60 blijkt, hoe dicht we hier de samenstelling genaderd zijn: en [Vrouwen] Advecaet; daarboven staan twee substantieven: luffer- (Meyssies); het koppelteken achter luffer, dat naar beneden afbuigt in de richting van Advecaet, zou erop kunnen wijzen, dat Huygens ook in zijn eerste versie een samenstelling bedoelde. Noodzakelijk is dat echter niet: luffer is geen meervoud; het kon dus niet preattributief fungeren.

Het is mogelijk dat veel gevallen gelezen moeten worden met eenheidsklemtoon; dan zou er een echte samenstelling bedoeld zijn. Voorbeelden: Grilligh 82 Totten hoogen hemel top; Tweederh. 20 [h]et minste stroom geraes; Roose 122 sen blinde Leuren yver; Boer 140 men hemde kraeghies; 147 't/Wammes tuijtgie; Tr. Corn. 1256 men doot ziel; 886 en jong mans parsoon.

Er lijkt echter veel willekeur te zijn: vergelijk Vr.-lof 442 en Vrouwen hartge met 298 en vrouwen-hoofte.

Als in het vooropgeplaatste gedeelte een onvolledige buiging voorkomt, noemt men dat een uitgespaarde flexie. (35)

Daarbij kunnen we onderscheid maken tussen drie mogelijkheden:

- Het onverbogen lidwoord of voornaamwoord hoort bij het verbogen woord: Paraphr. 13 't/ Kerckhoffs mesten; Vr.-lof 454 men eyghen hoofts v~schoonen; 165 en longmans haestich blose. In Tweederh. 7 staan drie redacties, waarvan er geen enkele doorgestreept is. Eerst stond er Aller dinghen heerlijkheyt; daarboven schreef Huygens: Al het schepsels; in de marge kwam de derde versie: 'Tgroote schepsels. Roose 66 'tjeughdich bloets gebreken; 75 jou soete naems levrey; Voorhout 399 een anders oogh en handen; 406 haer morgestonts gewoel; 638 mijn even broers v~driet; C. Mall 132 d'eene Wijsens lach; 378 [sijn>uw] Meesters Moeder; 404 't/Meyskens weder-clacht; Request 4 mijn versoecks vermoge; Tr. Corn. 617 ou Moeijers spröock; 630 e kraijsmans hert; 966 + 967 en verraders hart; 1513 en zeemans Rapier; Zee-str. 132 uijt een Monicks hoofd of uijt een Duijvels hol; 706 een anders hoof(t>d); 918 Een anders hulp.

- Het lidwoord of voornaamwoord hoort bij het laatste substantief; de uitgespaarde flexie zit in de tussengeplaatste bepalende groep: Vr.-lof 269 D'ouwe Griecke-landts Poweten; C. Mall 236 'tlanghe jaren mes.

- Het is twijfelachtig waar het lidwoord of voornaamwoord bijhoort (in de meeste gevallen waarschijnlijk bij het verbogen substantief (36)): Vr.-lof 220 de kleuters moet; Voorhout 626 Vande vrije vrijdoms vreucht; Boer 64 de Speulmans vinger; Oogen-tr. 15 De Pottebackers will; 882 de werelds beurt. Hierbij horen waar - schijnlijk ook: Vr.-lof 442 en Vrouwen hartge; Tr. Corn. 541 en vrouwe[n] kous; e mans bji jeen (= het hartje van een vrouw, enz.).

Uit dit alles blijkt, dat de grens tussen samenstelling en substantiefgroep vloeïend was. Aanvankelijk vinden we naast gezochte samenstellingen volledige en onvolledige flexies. Mijn indruk is, dat in latere werken de volledige flexie zeldzamer wordt, en dat, naast eenvoudige samenstellingen, de preattributiefgeplaatste substantieven (37) (met of zonder uitgespaarde flexie) tot de reguliere constructies behoren. Het zou verkeerd zijn hier te spreken van analytisch gespelde samenstellingen. Het zou nog verkeerder zijn, bij de transcriptie naar de synthetische vorm te streven.

III 3. Afleidingen worden niet gesplitst.

Het voorvoegsel *e-* verschijnt echter verschillende keren duidelijk geïsoleerd: Grilligh 14 *e* plandt; 18 *e* schreven; Tr. Corn. 830 *e* sien; 1136 *e* dæn; 1231 *e* trede. In andere gevallen twijfel ik: Vr.-lof 270 *e*/weten; Tr. Corn. 822 *e*/leert; 838 *e*/pleeght; 1106 *E*/stoke; 1270 *E*/gæn.

Maar de normale spelling treffen we in de meerderheid der gevallen aan, b.v. Tr. Corn. 68 *espaert*; 96 *ehoort*; 420 *emæckt*; 811 *eslooft*; 868 *etrocke*; 870 *ebeurt*; 886 *ebore*; 890 *eworde*; 894 *espeult*; 955 [g]ewentelt; ewonde; 961 *eweest*; 962 *etrocken*; 1094 *ehoort*; 1125 *eweest*; 1163 *estoke*; 1271 *ewangdelt*; 1275 *ebleve*; 1278 *Esleempt*; 1280 *estroopt*; 1291 *eklært*; 1298 *edæn*; 1314 *espoort*; 1335 *esteke*; 1343 *eweest*; 1349 *estæn*; 1452 *ekreghe*; 1548 *evalle*.

III.4. Bij de voornaamwoordelijke bijwoorden is er geen vaste gedragslijn.

In Tr. Corn. heb ik de woorden daarmee, daarom, daarbij, daarop, daarvoor, daaraf, daarin, daaraan, waartoe, waarom, waarvoor, dervan en dertoe bekeken. Ik heb daarbij gelet op de metrische waarde der syllaben, maar die bleek niet van invloed.

In een kleine meerderheid van de gevallen heeft Huygens ze als samenkoppelingen genoteerd, b.v. 35 *daerom*, 1316 *dærom*; 39 *daerbij*; 820 *dærbij*; 1341 *dærbij*; 43 *daerop*; 67 *Daervoor*; 208 *d<æ>ô<ra>*; 718 *woorum*; 780 *dôorme*; 1516 *dærmé*; 1092 *heruijt*.

Maar de gescheiden notering komt ongeveer bij dezelfde woorden voor: 379 *dôor af*; 815 *der toe*; 52 *Daer mé*; 1057 *Daer me*; 1552 *dær mé*; 364 *wôor toe*; 1445 *wôor veur*.

Daardoor zijn de twijfelgevallen moeilijk oplosbaar: 64 *daer/voor*; 259 *daer/an*; 264 *daer/in*; 99 *Daer/mé*; 787 *dôor/me*; 802 *der/van*; 1251 *dær/bij*.

N.B. Combinaties met het enclitisch *er* zijn altijd gescheiden van het aanvullend bijwoord: 60 *knielter voor*; 291 *gôter heene*; 605 *ronckter baij*; 688 *icker af*; 760 *icker in*; 952 *dieder bi verkeere*; 1075 *ick bender af verlost*; 1121 *krôper bi*; 1236 *ij moster onder*; 1280 *bleefjer in vernachte*; 1285 *wat vrægh icker næ*; 1295 *wat dunckjer of*; 1379 *leitter toe*; 1399 *wasser ôon*; 1411 *leiter toe*.

III.5. Scheidbaar samengestelde werkwoorden (met het hoofdaccent op het bijwoord (39) worden zelden verbonden:

Tr. Corn. 107 voorgaen; 381 overkomt (Dit laatste werkwoord heeft het hoofd - accent op de eerste syllabe; vgl. 614 Wa komd' ons over.) (39).

Daartegenover staat een lange rij onverbonden voorbeelden, waarvan hier een klein gedeelte volgt: Paraphr. 12 uyt clouwen; Hofw. 1773 op tijghe; Tr. Corn. 66 om sagh; 206 uyt straijke; 1532 uyt strijcke; 307 me doen; 352 over quam; 380 uyt rôken; 471 ouer gôn; 483 over wann; 492 op ete; 563 veur quam; 694 teghe quam; 796 ôn stôot; 843 op g<ae>æ>n; 894 uyt espeult; 900 toe ewese ; 905 om sien; 1022 op gaet (weinig spatie); 1136 toe e daen; 1143 uyt steeck; (1155) af liep; 1182 uyt siet; 1207 deur kijcke; 1264 an rangde; 1271 deur ewangdelt; 1275 bij ebleve; 1314 nae espoort; 1367 op treckt; 1397 deurgegôn; 1521 op sette; 1526 uyt doe.

In Tr. Corn. 268 bewijst de correctie dat de gescheiden notering tot Huygens' systeem behoorde: over/schoijen (vgl. Tr. Corn. 218 overstreke, met het accent op streke; Oogen-tr. 69 overslaen, met het accent op slaen).

Uitzonderingen zijn er niet veel te vinden: titel Bijslapen; Andr. 167 vooreschreue (in beide gevallen is nog een lichte twijfel gerechtvaardigd: de letters zijn niet reëel verbonden, maar er is geen spatie). In twijfelgevallen is er dus alle reden om aan de losse notering de voorkeur te geven: Tr. Corn. 342 op/gesett; Roose 82 uyt/elesen; Paraphr. 16 toe/behooren. In Andr. 124 staat op elesen, en niet op-elesen, zoals Worp interpreteerde.

III.6. Pro- en enclise.

III.6a. Het voorgeplaatste voornaamwoord 'K of 'k is meestal duidelijk verbonden met de persoonsvorm of het ontkenningspartikel, maar er zijn heel wat gevallen waarbij er geen reële verbinding is, b. v. Tr. Corn. 353 'K/hebb; 412 'k/seltje; 419 'k/meughse; 527 'k/hebb; 630 'K/hebb; 648 'K/hebbem; 649 'K/danck; 688 'k/will; 1054 'K/sel; 1083 'K/mien; 1096 'k/durf; 1111 'k/seltje; 1124 'k/ken ; 1205 'K/hadd; 1534 K/sel.

In al deze gevallen is de spatie echter zo gering, dat twijfel aan de intentionele verbondenheid wel uitgesloten lijkt.

Zelden (b. v. Tr. Corn. 348 'K/segg) geeft de spatie wel reden tot twijfel. De kopiist laat bijna altijd een geringe spatie na het procliticum.

Het achtergeplaatste 'ck is waarschijnlijk altijd intentioneel verbonden; feitelijke verbinding met de voorafgaande letter is echter vrij zeldzaam: de c werd immers zo goed als altijd met een nieuwe inzet genoteerd. De apostrof veroorzaakte dikwijls een kleine spatie, maar deze geeft slechts zelden aanleiding tot twijfel. De gevallen waarin de apostrof wegbleef, vormen een bevestiging van mijn vermoeden, dat 'ck alseengrafisch encliticum(40) beschouwd moet worden, b.v. Tr. Corn. 204 laeck (41); 288 sieckje; 734 Zaijck^t; 839 Wilck; 1083 dackje; 1427 jæck.

De kopiist bracht de apostrof meestal boven een geringe spatie aan.

N.B. De volledige vorm ick komt slechts in enkele gevallen als grafisch encliticum voor:

- Na de persoonsvorm.

Brabants: Tr. Corn. (136) wassienick; 644 Haddick^{et}; 647 Was^{et}souw\k/ick (eerst:souwick). Twijfelgeval: 1394 hadd^{et}ick.

Hollands: 243 lietick. Twijfelgeval: 1427 hebb^{et}ick.

Daartegenover staan talrijke gevallen zonder verbinding, b.v. Brab. 174 hadt ick; 180, 184, 788 heb ick; 316 'Khebb ick; 325 Heb ick; 357, 746, 803 hebb ick; 802 'khadd ick; 1064 hadd ick.

De verandering in 1467 mocht[i] ick toont trouwens duidelijk aan, dat de enclitische notering niet tot Huygens' systeem behoorde.

- Na dat (en wat).

Brabants: 512 en 972 daddick; 670 da<t>d>dick; 697 Wattaddick; 1060 waddick.

Hollands: 422, 834, 1015, 1056 dattick; 1119 dattickem; 1261 Datticker.

Daartegenover staan talrijke gevallen zonder verbinding, b.v. Brabants (149), 152, 207, 254, 302 dat ick; 778 Dat ick; 333 en 677 wa<t>d> ick; 379 da<t>d> ick; 802 Wat dad ick; 1396 dat [ick>ter] (ter staat meer naar links dan ick; dat ick werd dus veranderd in datter).

Twijfelgeval: 696 dad^{et}ick.

Hollands: 368, 1266, 1287, 1288 dat ick; 896, 1258 wat ick.

III.6b. De objectsvorm me(n) kan een grafisch encliticum zijn.

- Na de persoonsvorm: Vr.-lof 40, 45, 150 dochtmen; 53 Sēlmen; 57 Gaffme;

124 Gheeftme; 169 'Kwilme; 173 selme; 176 'Kstootmen; Hofw. 2265 hielmen ;
 Tr. Corn. 107 moghtme; 148 scheûrtmen; 149 siem' | i ieens (apogr. : sie m' ieens);
 179 sultme; 185 ka<n>m>me; 205 doeme; 248 en 302 dunckme; 296 excuseerme ;
 390 bieme; 392 quelme; 411 gémen soen; 411 doetme; 436 Doeme; 446 Volghme;
 774 gôme; 807 [deckme]; 808 begeckme; 873 hadme; 907 houwmen; 925 dientme;
 1021 Lientme; 1178 'thanghtme; 1184 kenme; 1187 'tbegonme; 1216 nammen;
 1217 kusteme (...) Nichteme; 1235 'tgeefme; 1242 dunckme; 1266 sprackme ;
 1267 brochtme; 1334 geefm'en; 1351, 1368 stætme; 1353 hebme; 1358 geefme;
 1447 sultme; 1477 hedme; Andr. 5 moetme; 23 'tmoeytme; 150 dochtmen; 194
 selmen; 169 laetme; 68 maeckme.

Losse notering is echter ook mogelijk: Vr.-lof 217 ken me; 433 'Tspeet men
 (apogr. : 't Speetmen) 447 Keurt men ; Roose 48, 49 Heyt me; Boer 69 schort men;
 Doublet 5 Sluyt me; 6 Houd me; Hofw. 1773 deed me; Tr. Corn. 700 will me; 711
 lôt me; 720 wil me; 779 'tsal me; 799 is me; 850 troost me; 1007 læt me; 1214
 moette men; 1361 bent me; 1404 kost me; 1457 geval[t] me (apogr. : geval/me);
 1527 spōr me; Andr. 102 boo me.

Twijfelgevallen: Boer 61 lett/me; Tr. Corn. 1021 help/men; 1026 Segh/me. In
 Roose 63 'Kstoor/me is de m reëel verbonden maar ze heeft de aanloop van de
 initiale spitse m (traditioneel schrift, m 2b). *De Jongh*

N.B. Tr. Corn. 186 helpme Nicht kan ook een bezittelijk voornaamwoord
 zijn; zie III.6j.

- Na persoonsvorm + pronomen.

Vr.-lof 64 zouwkme; Tr. Corn. 184 komdeme; 1057 seljeme; 1100 maeckjeme.

Losse notering: Hofw. 2262 moetet me; Tr. Corn. 1038 rouwtet me; 1097 stæje me;
 1102 self me; 1472 wærense m'.

Twijfelgevallen: Tr. Corn. 109 soudt/me (apogr. : soudtme); 735 Was/suldegai/me
 (apogr. : Wassulde/gaijme).

- Na een pronomen in speciale gevallen: Vr.-lof 384 Dieme (apogr. : Die men);
 Tr. Corn. 540 icksme (apogr. : ick|s|me); 916 ick'tme.

Losse notering is normaal, b.v. Grilligh 8 Die me[n]; Boer 50 ick men; Hofw.
 1773 ij me; 2269 ick me; Tr. Corn. 194, 587 ick me; Andr. 27 Wat/je me[n].

Twijfelgeval: Andr. 92 ick/me.

- Na een voegwoord: Doublet 8 Eerme; Tr. Corn. 694 damme (Brabantse assimilatie); 1024 asmen; 1264 Doeme.

Losse notering: Vr.-lof 191 zoo me.

- Na voegwoord + pronomen: Tr. Corn. 1362 oftme (apogr. : oft/me).

Losse notering: Tr. Corn. 908 Indient me; 974 Datti me; 1315 Dat ick me; 1338 datje me; Andr. 24 Dat je me.

Twijfelgeval: Tr. Corn. 790 dat/me (verholen pronomen).

N.B. De vorm met sonore klinker komt slechts in speciale gevallen als grafisch encliticum voor: Tr. Corn. 1046 hoe 'tmijn (apogr. : 't/mijn); 1510 gémiijn.

Twijfelgeval: Tr. Corn. 778 da/maij (apogr. : da may).

III.6c. Het onbeklemtoonde pronomen personale 2 sg. kan als een grafisch encliticum behandeld worden.

- Gewoonlijk als subject na de persoonsvorm.

Hollands : Tr. Corn. 58 moetje; (145), 1116 hebje; 232 noemjet; 241 hietje ; 249 dochje; 262 soockje; 293 wouwj'hem; 429 douwjese; 448 denckje; 1032 meughje; 1079 benje; 1137 meughje; 1144 Kossje; 1146 wordje; 1150, 1195, 1385 kenje; 1201 hadjet; Andr. 164 lêerdeje.

Losse notering: Tr. Corn. 143 zeij je (apogr. : zeijje); 410 ben je (apogr. : benje); 853 Ben j'all (apogr. : Ben/j'all); 1116 ben j'hier (apogr. : ben/j'hier); 1148 droom je (apogr. : droomje); 1180 Kon je (apogr. : Konje); 1551 ben je (apogr. : benje).

Twijfelgevallen: 432, 857, 1113, 1514 ben/je; 934 vond/je; 1095 wil/je; 1194 Ben/je; 1298 kom/je; 1387 sel/je; 1504 wou/je.

Al deze gevallen laten slechts een geringe twijfel toe. De apograaf spelt ze al - lemaal enclitisch.

N.B. Merkwaardig is 1367 snij-je (apogr. : snij[-]je).

Brabants: Tr. Corn. (146), 149 hedde; 144 zaijdet; 184 komdeme; 203 seghde; 348 verstonDET; 629 weette; 1028 moette, enz.

Twijfelgeval: 620 sul/de (apogr. : sulde).

- Soms als subject na een voegwoord of voornaamwoord.

Hollands: Tr. Corn. 95, 1374 watje.

Losse notering: 201 dat je; 428 of ye; 934 wie je; 1035 Dat j'hem (apogr. :

Dat; i'hem); 1129 of je.

Twijfelgeval: 1367 eer; i'op treckt (apogr. : eer i'optreckt).

Brabants: Tr. Corn. 206 ofgh'ons (apogr. : of gh'ons); 406 asge.

Losse notering: 701 So(i>o) ghe; 755 as ghe.

Twijfelgeval: 770 as; ghe.

N.B. Voor de vorm dachge e.d. : zie III.7d.

Het Hollandse je als objectsvorm kent nog meer mogelijkheden:

- Na de persoonsvorm: Tr. Corn. (139), 1081 schortje; 216 segje; 221 houtje; 423 geldje; 843 'Kversekerje; 852 kmoetje; 1008 selje; 1129 Houwij'of.

Losse notering: 1483 help je; 1136 danck je (apogr. : danck; je).

Twijfelgevallen: 95 'kverstae; je (apogr. : 'k verstaeje); 992 danck; je (apogr. : danckje); 1007 k; segg; je (apogr. : 'kseggje).

- Na persoonsvorm + pronomen: Tr. Corn. 288 sieckje; 412 'k; seltje; 924 'Kvergeeftje; 1107 selseje.

Losse notering: 839 Wilck je.

- Na een voornaamwoord: Tr. Corn. 1112 icki'in; 1118 ickje; 1196 Watmeje.

Twijfelgeval: 1123 hij; je (apogr. : hijje).

- Na een voorzetsel (ongewoon): Tr. Corn. 1347 voorje.

Twijfelgeval: 1506 van; je (apogr. : vanje).

N.B. 1. De volle vormen jij, jou of ou heb ik niet als grafische enclitica aangetroffen. Wel een enkele keer de Brabantse vorm ghaij: Tr. Corn. 546 siede; ghaij (apogr. : idem). 735 Was; suldegaij; me (apogr. : Wassulde; gaijme).

Normaal is echter de losse notering, b.v. 141 zaide gaijt; 204 zaide ghaij; 297 nuemde gaijt; 332 meughde gaij; 397 gôde gaij; 691 moette gaij.

Voor de vormen dachghij, dacchou e.d. zie III.7d.

N.B. 2. Naast Tr. Corn. 238 r(ā>o)ocktij staat het twijfelgeval 793 vuel; dij (apogr. : vuel dij).

III.6d. Het onbeklemtoonde pronomen masc. 3sg. komt in subjects-functie enkele keren als grafisch encliticum voor.

Hollands: Tr. Corn. 984 Dan/sitti[e]; 1242 datti; 1333 haddi. In 1225 haddi lijkt de i op een j (apogr. : haddj).

Losse notering: Paraphr. 5 hi| wouw hi quam; 9 zoo haest hi; 13 Piet wouw hi ; Tr. Corn. 569 indien hi; met staart-i: Vr.-lof 278 Waer hj; 279 seydhj (apogr. : hij).

Brabants (42): Tr. Corn. 642 heeti; 974 Datti. Ook de tweede lezing in 766 sal (h>l)i is aan elkaar bedoeld (apogr. : sal/hi).

Losse notering: Tr. Corn. 669 dat hi; 766 sie dōor h(a>i) kant.

N.B. Het is zeker, dat er onder de vorm hi|j vaak een fonetisch encliticum verborgen zit, b.v. Tr. Corn. 1334 seid hij.

Vgl. Worp V 181 omissie x om is hij.

Ook de objectsvorm ontmoeten we op een aantal plaatsen als grafisch encliticum :

Hollands: Tr. Corn. 413 'ten issem niet; 1156 'tseltem; 1191 sochtem; 1222 [noemden em>hietem all]; 1294 'kgaffem; 1244 naerem (apogr. : naer em).

Losse notering: Tr. Corn. 1122 preeckt' (h>e)m.

Brabants: Tr. Corn. 228 brengt(u>e)m; 410 sallem; 417 sullen|-[h]em (h door-gestreept, verbindingsstreep aangebracht; apogr. : sullen em); 498 moetem; 648 'K/hebbem (misschien is hier een aanzet tot h in e veranderd; apogr. : 'K/hebb em); 772 plantem (apogr. : plant;/em); 305 dammem; 483 ickem; 589 icktem (apogr. : ick tem).

N.B. Het is zeker, dat er onder de vorm hem vaak een fonetisch encliticum verborgen zit, b.v. Tr. Corn. 257 op dat hem; 259 kussen hem; 267 ick sal hem.

III,6e. Het onbeklemtoonde pronomen fem. 3 sg. komt in subjects-functie gereld als grafisch encliticum voor.

- Na de persoonsvorm: Tr. Corn. 36 schicktse; 47 hadse; 53 trockse; 86 kroopse; 90 wardens'inde; spandes'all'; 130 wouwse; (139) seijs'in; 402 valts'in; 404 kanset; 407 komse; 464 lōoghse; 467 Was;/souwse; 1042 wasse; 1044 Isse; dræghtse; 1109 isse.

Losse notering: 68 sei| se (apogr. : sei|se).

Dikwijls is er geen feitelijke verbinding, maar de spatie is zo gering, dat er nauwelijks twijfel mogelijk is aan de intentionele verbondenheid: 80 vond's'een'

(apogr. : vond s'een'); 82 wouw;^s'eens (apogr. : wouw s'eens); 94 Deed;^s'ofse (apogr. : Deeds'ofse); 182 kan;^s'et (apogr. : kanset).

- Na een voegwoord, bijwoord of voornaamwoord: Tr. Corn. 66 Alss' om sagh; 94 ofse; 479 Ofs' inde; 1030 hoese; Andr. 131 wiese.

Losse notering: 844 of se (apogr. : of^s'se).

Twijfelgeval: 81 nu;^s'e (apogr. : idem).

N. B. De volle vorm sij komt niet als encliticum voor; in Tr. Corn. 64

docht/sij (eerst dochtse ?) blijkt dat Huygens de verbinding bewust vermeed.

In objectsfunctie zijn er twee enclitische vormen, zowel in het Hollands als in het Brabants:

-se: Tr. Corn. 53 liets' haer; 85 souse; 125 gafs' een' ; (136) ranste' aen; (139) verstonde; 143 verstaese; 300 leerense; vultse; 403 sullense; 405 mokens' achter; 689 sullense; 1045 Laetse; 1046 Houtse; 429 douwjese; 599 ghaijse; 1393 eerghese.

Twijfelgevallen: 27 meesteren;^s'e (apogr. : meesteren se); 1043 ick;^s'e (apogr. : ick se).

-(h)er: 301 wammer; 426 beklaechter (reflexief); 1043 gaffer; 1047 kenjer.

Twijfelgevallen: (138) verstonde;^s'her; 142 verstont;^s'[h]er (h doorgestreept, apostrof toegevoegd; apogr. : verstont;^s'er).

III.6f. Het lidwoord of voornaamwoord (h)et of 't.

Aan het begin van de versregel is het procliticum zo goed als altijd een majuskel, met of zonder apostrof. Deze majuskel is meestal duidelijk reëel of intentioneel met het steunwoord verbonden. De eventuele spatie is gewoonlijk zo gering, dat er nauwelijks twijfel omtrent de bedoeling kan bestaan.

Binnen de versregel verschijnen lidwoord en voornaamwoord als het of et als ze de helft van een voet beslaan; et wordt meestal enclitisch verbonden, ook wanneer het een lidwoord is: Tr. Corn. 477 in[net]; 563 da(t>d)det; 944 oppet ; 1040 meddet; 1188 uijtēt; 1268 mettēt; 1176 verdraeiēt.

Soms wordt de h vervangen door een apostrof: Tr. Corn. 734 Zaijckēt; 909 souckēt; 1154 roertēt; 1175 waeiēt; 1176 regentēt.

Gewoonlijk moet het lidwoord of voornaamwoord echter uitgesproken worden als een zuivere medeklinker. In dit geval zijn er de volgende spellingmogelijkheden.

Het lidwoord

1. De apostrof staat zelfstandig vóór de t (als ze tenminste niet achterwege blijft (43). ʔ

-Gewoonlijk is dit grafeem verbonden met het volgende woord: Tr. Corn. 577 'tperaijkel; 907 'tspooek; 961 'twijf; 1300 'tzeil; 1340 'thuijs; 1390 'tombijten (apogr. : 't ombijten); 1451 'tander.

- Vaak komt er echter een reële verbinding tot stand met de laatste letter van het voorafgaande woord: Tr. Corn. 290 seeght spreekwoord; 791 {o}ônt gelt ; 893 selt selue Tooverwif; 1132 'k;sel't Troortjen; 1136 'K;hebt Troortje.

- Er zijn echter ook gevallen waarin het lidwoord 't los staat (ofschoon het niet als at gelezen mag worden); waarschijnlijk is het steeds intentioneel verbonden; b.v. Tr. Corn. 171 baij; 't vier (apogr. : baijt); 245 't/schip.

2. De apostrof is verbonden met de t. Dit is de normale schrijfwijze (43). ʔ

Ook dit grafeem kan proclitisch en enclitisch gebruikt worden. Het procliticum staat zelden los; waarschijnlijk is het steeds intentioneel verbonden. Wanneer het als grafisch encliticum aan een werkwoordsvorm of een voorzetsel verbonden wordt, verhindert de eigenaardige aanhechting van de apostrof de verbinding van de t met de voorafgaande letter; maar ook dan geldt dat we zo goed als altijd een intentionele verbondenheid moeten aanvaarden.

Het voornaamwoord

De honderden voorbeelden in Tr. Corn. vertonen hetzelfde lettertype als het lidwoord.

1. De apostrof staat zelfstandig vóór de t. ʔ

Proclitisch voornaamwoord: Tr. Corn. 251 'ten (ontkenningsspartikel); 337 'tis; 372 'tzaijn; 673 'tsal; 1115 'tken; 1149 'tsel (en andere loci met dezelfde woorden); vreemd is 1135 hoe 'tl(u)o)cke souw.

Vrij zelden zonder apostrof: 213 tis; 659 ten; 785 tgô; (1156) tzijn (en nog enkele gelijksoortige gevallen).

Ik heb geen enkel geval genoteerd waarin het proclitisch pronomen duidelijk geïsoleerd stond. De apograaf bevat echter veel losse of twijfelachtig verbonden pronomina.

Enclitisch voornaamwoord (de t is reël verbonden met de laatste letter van het voorgaande woord): Tr. Corn. 75 sagt oock (apogr. : sagh 'toock); 708 as wet ;

1082 ickt; 1091 datjet; 1229 hoët; 1293 benjet; 1333 bekendet (en nog een aantal gelijksoortige gevallen: na persoonsvorm, pronomen, onderschikkend voeg - woord en verbindend bijwoord).

De apostrof valt in het merendeel van de gevallen af: 168 zaij wet; 171 seght heur; 182 kanset; 333 'ksient; 346 naeijdet; 908 Indient (apogr. : Indient); en talrijke gelijksoortige gevallen.

in datter

Een groot aantal van de voorbeelden bevat de combinatie st: ist, ast, wast passim, een kleiner aantal ft: oft passim; 920 Vergeeftme (de t is waarschijnlijk tussengevoegd); 924 'Kvergeeftje; en tt: 216 datter. Deze verbindingen waren door hun karakteristieke schrijfwijze (ligatuur) voorbestemd om de apostrof te verliezen. Toch zijn er ook gevallen aan te wijzen waarin deze bleef: 124, 621 wast; 887 heft; 1054, 1331, 1567 oft; 1093 roertt. *wa'lt oft*

Merkwaardig is echter dat de apostrof in verschillende van deze gevallen te ver naar links of rechts terecht is gekomen: de ligatuur liet op de goede plaats geen ruimte over; in 916 Ast en 1442 wat't, werden de t's apart genoteerd. *At*

In verbindingen waarin het pronomen nauwelijks herkenbaar was, lag het weg- blijven van de apostrof voor de hand: 676 Bat (vgl. echter 500 Ba 'tis); 520 jô|t| (vgl. echter 697 Iô't met verbonden apostrof); 1032 jæt; 1065 N|i|eent.

De gevallen waarin het enclitisch pronomen niet-verbonden staat, zijn zeldzaam; ik vermoed dat we steeds een intentionele verbondenheid kunnen aanvaarden.

2. De apostrof is verbonden met de t.

Grafisch procliticum

De normale gevallen worden gevormd door de combinatie onderwerp-persoons - vorm: 121 'twas; 155 'tzijn; 189 'twordt; 365 'tis, enz. Losse notering komt hier zo goed als nooit voor.

De schrijfwijze van 't met verbonden apostrof geeft aanleiding tot merkwaardige gevallen. Zoals we gezien hebben, ontstaan bij zelfstandige notering van de apostrof enclitica als saght, ickt, oft, hoët. Het lettertype met de verbonden apostrof sloot echter moeilijk aan bij het vorige woord, zodat het ging aanleunen tegen het volgende: Tr. Corn. 50 als ick 'twel; 61 As 'tonse; 66 was 'teen karr ; 174 hadt ick 'toock; 214 hoe ick 'tconsiderere; 217 doe 'tpas gaf; 224 Daer 'tnou (...) gaet; 228 is 'touwen beste vrint; 302 dat ick 'tweet; 368 dat ick 'thum ;

369 Hoe 'thier estelt is; 369 sel 'tnoch lang lijen; 415 is 'tsen Corebloem; 499 dōr is 'tloss; 520 is 'tlang genogh; 576 (l>'K)sal ick 'tons klære; 577 as 'tgezaijn kan; 656 sal ick 'tou vergeve; 761 sal 'tsoo zaijn; 810 dōr 'tvaijler is; 832 as 'tmoijtjes koelt; 834 is 'tniet waard; 856 Is 'top me kliere niet; 916 Ken ick 'tme niet; 932 Hebb ick 'tall moete; 939 Hoe 'tonse Claes; 964 wien dat ick 'top sel legge; 1046 hoe 'tmijn is vergaen; 1055 weet jij 'tmær; 1112 As 'tpas geeft; 1113 ben je 'toock; 1114 souwje 'twese; 1134 as 'tkees niet en dé; 1157 datje 'tweet; 1219 was 'tje nichje; 1230 Hoe 'twas; 1246 was 'tlæt; 1493 as 'tsoo; 1502 dær is 'twel; 1566 of 'tlogen is.

Op ongeveer even veel plaatsen staat het type met de verbonden apostrofgeïsoleerd in beide richtingen; daarnaast zijn er natuurlijk de twijfelgevallen (b.v. Tr. Corn. 84 doemen 't/ongeghehort(sic); 812 dat je 't/niet; 1282 wær 't/all vrent; 1370 Ick ben 't/hier mé all moe).

Een grafisch encliticum is dit type misschien wel nergens. Uit de aard der zaak komt er geen verbinding met het voorafgaande woord tot stand, al is er vaak weinig spatie, b.v. in Tr. Corn. 22 koste/'t. *Lun. 7*
Doordat de kopiist de apostrof steeds los noteerde, ontstond er bij hem een ander beeld. Vooral bij het pronomen bracht hij vaak een kleine spatie aan tussen het steunwoord en het pro- of encliticum.

III.6g. Het onbeklemtoonde pronomen 1 plur. komt in subjectsfunctie geregeld als grafisch encliticum voor.

- Na de persoonsvorm, vooral bij elisie: Hofw. 1802 meughewer; 1833 mostewe; Tr. Corn. 176 haddewer; 339 vindew'ons; 424 spannew'iens; 435 willew'eens; 878 sinw' er; 1485 willew'ieens; maar ook: 836 gaewe; 922 staenewe; 1549 raekewe.

Losse notering: Qua Neel 1 moete we; Hofw. 1831 ginghen w'; 2222, 2224 krije we; 2225 moete we; 2229 vinde we; Tr. Corn. 840 laete we; 1189 hebbe we; Andr. 162 scheide we.

Twijfelgevallen: Hofw. 2227 moete/'w(e>'); Tr. Corn. 1316 ville/'we; 1490 hebbe/'we (apogr. : hebbe we).

-Na een voegwoord: Tr. Corn. 427 ofwe; bij Brabantse assimilatie: 155 da(t,w)e; 550 dawe; 708 da/'we.

Losse notering: Tr. Corn. 707 da we.

N.B. De volle vorm wij of waij staat steeds los: Tr. Corn. 337 houwe waij ; 567 sôte waij; 1248 wære wij.

III.6h. Het onbeklemtoonde pronomen 3 plur. is gewoonlijk een grafisch encliticum.

Als subject: Hofw. 1810 m(o>eu)ghense; 2244 wetense; Tr. Corn. 124 haddens'hier; 510 wetenset; 597 quômens'euijten; 1167 meughes'et; 1171 voerdes'oorlogh; maecktese; 1246 hebbens'ons; 1472 wærense; 1537 meughe(n>s)e; Andr. 85 noemdese.

Twijfelgevallen: Tr. Corn. 596 sleurpen;/se/(apogr. : sleurpen se); 1275 zijn;/se (apogr. : zijn se).

Als object: Tr. Corn. 419 'k;/meughse; 455 wachse; 1139 seltse.

N.B. De volle vorm staat vrij.

Twijfelgeval: Tr. Corn. 115 hadden;/sij (misschien stond er eerst se; Apogr. : hadden sij).

III.6i. Het onbepaalde voornaamwoord men wordt gewoonlijk als een grafisch encliticum behandeld.

- Na de persoonsvorm: Vr.-lof 331 Wijsmen; Tweederh. 2 Selmen; Roose 27 [wordtme>achtme]; Tr. Corn. 46 derftmen; 177 salme; 578 vindm'in; 938 seijme; 949 mæck(t>m)e; 1250 hadme; 1274 vanghme; 1284 soumeje'r; 1446 moetme; 1491 Ka(n>m)mer; 1498 Schietmer; 1503 Soume.

Losse notering: Tr. Corn. 984 kent me.

Twijfelgevallen: Vr.-lof 913 Zouw;/me; Tr. Corn. 1011 magh;/me (apogr. : maghme).

- Na een voegwoord of bijwoord: Vr.-lof 42 Zoome (apogr. : Soo men); 101 Doeme (apogr. : Doe men); 419 Asmen (apogr. : Als men); Roose 15 Daerme[n]; Boer 136 datmêt; Tr. Corn. 48 ofmen (apogr. : of;/men); 81 Als ofm'hem (apogr. : of m'hem); 305 dammem; 328 soomet; 771 damme; 819 asmer; 1518 datmet.

Losse notering: Tr. Corn. 940 As me.

- Na een voornaamwoord: Vr.-lof 97 diemen (apogr. : dat mèn); 216 Dieme (apogr. : Diemen); 379 Dieme (apogr. : Die me); Tr. Corn. 330 diem'elders; 301 wammer; 1196 Watmeje; 1198 Datmen; Andr. 52 watme.

III.6j. Het bezittelijk voornaamwoord *me(n)* staat gewoonlijk los.

-Na een werkwoordsvorm: Tr. Corn. 296 *sal me Maijsse*; 382 *is men vrouwtje*; 876 *bidde me gat*; 929 *is me muts*; 1033 *hiet me man*.

Toch lijkt het niet uitgesloten, dat we een possessivum moeten zien in :
Tr. Corn. 186 *helpme Nicht tractere*; vgl. 1109, 1283 *houdje backes toe*.
Verbonden notering: Tr. Corn. 761 *doorsmen hant*.

- Na een voegwoord: Tr. Corn. 1003 *Of men*.

De gevallen waarin *me* verbonden staat, zijn te verklaren door de sandhi: Tr.
Corn. 440 *Dame Nicht*; 787 *emme licht*.

- Na een voorzetsel: Tr. Corn. 286 *van me compas*; 888 *bij men ziel*; 1001 *an me gat*; 1008 *op men doot*; 413 *bij men zool*; 913 *bij men kēel*; 1063 *in men voet* ;
1105 *in men mont*; 1130 *van men nærs*; 1398 *op men ziel*.

Verbinding is zeldzaam: Vr.-lof 215 *Totmen*; Tr. Corn. 1512 *næmen sin*.

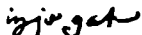
De volgende twee gevallen behoren waarschijnlijk bij de schijnbare verbindin-
gen die in III, 1 besproken zijn: Tr. Corn. 1308 *bi;/men sieternæ* (apogr. :
bij;/men); 1429 *bi;/men ziel* (apogr. : *bij men*).

Als de volledige assimilatie genoteerd wordt, ontstaat er natuurlijk een ver -
binding: Tr. Corn. 376 *memmen schotels*; 387 *me\m/me Nicht*; 529 *memmene
vrint*; 618 *immene vōock*; 750 *vamme læve[n]*; 1025 *[an>ammen] Stært*; 1027
immen doit; 1143 *immen ooghe*; 1279 *imme gedachte*; 1526 *Memmen pleuijm*.

III.6k. Het bezittelijk voornaamwoord *je* staat meestal los.

-Na een voorzetsel: Tr. Corn. 57 *op je stick*; 288 *mit je vijfve*; 874 *met ye kunst*;
992 *voor je bier*; 1101 *an je gat*; 1281 *uijt je verstant*.

Waarschijnlijk verbonden in 1281 *uijt;/je keurs* (apogr. : *uijtje*).

Hoezeer men op de plaatseigenaardigheden van de letters moet letten, blijkt uit
Tr. Corn. 1090 *in je gat*. In de autograaf heeft Huygens de verzen 1089 en 1090
in margine toegevoegd (Italiaanse hand). In de apograaf heeft hij hetzelfde ge-
daan, maar nu met het traditionele lettertype. Hier schijnt te staan: 1090 *in je
gat*; de *n* is echter een finale *n*.

- Na de persoonsvorm is opvallend: Tr. Corn. 1109, 1283 *houdje backes toe*.

III.6l. Het bezittelijk voornaamwoord se (n) staat gewoonlijk los.

- Na de persoonsvorm: Vr.-lof 100 Siet sen; Roose 62 'Klaet sen; Tr. Corn. 622 magh sen.

De sandhi bevordert echter de verbinding: Tr. Corn. 763 doessen; 764 siessene .

Twijfelgeval: Tr. Corn. 1051 hees;se (apogr. : heesse).

-Na de persoonsvorm + voornaamwoord: Tr. Corn. 796 maght sen.

- Na een voegwoord: Roose 23 Of sen; Tr. Corn. 960 of sen.

- Na een voornaamwoord: Roose 22, 54 Die sen.

-Na een voorzetsel: Vr.-lof 458 in sen; Voor-hout 606 met sen; Boer 60 bij sen; Tr. Corn. 210 van sen; 216 op sen; 220 naer sen; 262 in sen; 269 n⟨a>ð se; 883 mit sen; 946 an sen.

III.6m. Het bezittelijk voornaamwoord (d)er (vr. enk. of alle gesl. mv.) wordt dikwijls als een grafisch encliticum behandeld.

-Na de persoonsvorm: Tr. Corn. 602 hoe stōter wese; in 735 hedder Hem is het possessivum verbonden aan een verholen personale.

Losse notering: 814 heit der sinnen.

- Na een voegwoord: 1540 datter klappe.

- Na een voorzetsel: 404 opper hem; 407 opper beene; 954 opper naers; 1166 opper beste; 962 uijtter gat; 1241 metter Kesijn; 1275 mitter Kesijn; 1278 mitter Nicht; 429 voorder neus; 1104 vanner leckerst ete; 1216 inder arme.

Twijfelgeval: Tr. Corn. 394 deur;er vell (apogr. : deurer).

Losse notering: Tr. Corn. 877 an der lêen; 954 met der kindren; 1221 van der volck (apogr. : van;der).

N.B. De spelling her bevordert het isolement: Tr. Corn. 599 bai her hoot (vgl. 792 Traijn her Beurste).

III.6n. De oude genitiefvorm (e)s staat verbonden.

- Na de persoonsvorm: Tr. Corn. 165 kunnes; 198, 364 kans; 385 kan's; 386 saijghes; 390 'Kwaghs; 401 sachs; 439 wils; 785, 1395 haddes; 1010 wistes .

- Na een voornaamwoord: Tr. Corn. 234, 574, 998, 1394 icks; 302ick's; 540 icksme (apogr. : ick|s|me).

III.6o. De persoonsvorm 's wordt alleen als grafisch enclitum behandeld.

-Na de voornaamwoorden dit en dat; de s wordt gewoonlijk aan de t vastgeschreven: 883 dits; 455, 864, 1197 Dats of dats; meestal wordt er een apostrof tussen de verbonden letters geplaatst: 245 dits; 233, 242, 885, 1101, 1218 Dat's of dat's; 236 dats (met versprongen apostrof; apogr. : dat's). Zelden zijn de letters niet reëel verbonden: 262 dat's.

Met volledige assimilatie: 446 Da<t>s; 505, 523, 1041 Das of das; 614, 971 Was.

- Na de bijwoorden daar, waar en hier: 501, 980, wôrs; 761 doorsmen; met apostrof: 500 wôr's; 642 Wôr's; 1135 Hier's; 1090 daer's (44).

III.6p. Het bijwoord (d)er is zo goed als altijd grafisch encliticum.

- Na de persoonsvorm: Tr. Corn. 21 souder; 56 magh'er; 128 [het lieper op]; 137 scheider; 166 |'k|mach[er>icker]; 167 |'K|hebb[er>icker]; 197 saller; 210, 254, 347, 534 isser; 251 leiter; 283 schietter; 291, 524 gôoter; 417 <*>'k>hebber; 443, 1543 hepper; 452 wild'r; 566 wôorder; 713 moet[er]>icker; 715 meught'er; 891 wildren; 1001 hongeder; 1211 quamper; 1450 weter.

Onder de apostrof zijn de letters niet altijd verbonden; het is echter waarschijnlijk, dat er geen twee woorden bedoeld zijn: 542 salt e stuck; 1449 doors'er.

- Na een voornaamwoord: Tr. Corn. 166 watter; 169, 930 icker; 952 dieder.

- Na persoonsvorm + voornaamwoord: Tr. Corn. 176 haddewer; 420 willjer; 430 Hebjer; 1111 siejer; 1284 soumejer; 1476 meughjer; 1553 sieje'r (of sieje'r ?); 652 wildemer; 332 schaijder; 350 stômer; 382 moster; 1181 ister; 1491 Ka<n>m)mer; 1498 Schietmer.

- Na een voegwoord of verbindend bijwoord: Tr. Corn. 215 indiender; 216, 944 datter; 277, 592 offer; 1182 hoeder.

- Na voegwoord + voornaamwoord: Tr. Corn. 326 sooter; 348 datter.

III.6q. Het ontkenningspartikel is een grafisch encliticum na enkele pronomina met uitgestoten klinker.

Tr. Corn. 205, 357, 401 ken; 439, 497 'ken (apogr. : 'k;en); 785 Ken (maar: 227, 389 ick en); 165, 179, 399, 752 ghen; 341 Gen; 738 Sen; sen. 195, 456, 471 Ten; 266 'Ten; 251, 457 'ten (apogr. : 't;en); 495 wen; 556, 638, 752 Men of men.

N.B. Tr. Corn. 810 hier'n (apogr. : hier; 'n) is in mijn (onvolledig) materiaal een eenzame verschijning.

- III.6r. Het lidwoord *de* wordt gemakkelijk aan het voorzetsel verbonden.
- Aan: Hofw. 1742 aenden; Tr. Corn. 30, 39 aeende; 721 oonden; 1276 [v]ande ; Andr. 92 ande.
 Losse notering: Tr. Corn. 907 a⟨e>n⟩ de; 942 an den; 1032 ⟨***>oôn⟩ de.
 Twijfelgevallen: Tr. Corn. 233 aen/de; 1413 an/de (apogr. : an de); Andr. 142 an/den.
 - Van: Grilligh 30 vande; Vr.-lof 381 Vande; 416 vande (apogr. : van de); Oogen-tr. 460 vanden; Tr. Corn. 133, 451 vander; 250 vande[n]; 252, 484, 679, 1369, 1562 vande; 331 vande (apogr. : van de); 1276 [v]ande; 244 vanden.
 Losse notering: Tr. Corn. 120 van/de Hell (apogr. : van de); 388 van de. Beide gevallen zijn niet te vertalen door een Latijnse genitivus, de bewuste scheiding in 120 is verklaarbaar doordat hier een separatie uitgedrukt wordt.
 Twijfelgevallen: Hofw. 2229 van/den (waarschijnlijk verbonden); 2239 van/de (waarschijnlijk niet verbonden); Tr. Corn. 31 van/de (apogr. : vande); (135) van/de; 354 van/de (apogr. : van de); 244 van/den (apogr. : vanden).
 - In: Vr.-lof 320 inden; Roose 31 inde; Voor-hout 572 inde; Boer 47, 118 inden; 68 inde; Tr. Corn. 90, 472, 479, 871, 1053, 1105, 1161, 1348, 1364, 1549 inde ; 415 inde (apogr. : in/de); 518 inde (apogr. : in/de); 653 inde (apogr. : in de); 1096 inde (apogr. : in/de); 748 inden; Andr. 61 inden.
 Twijfelgevallen: Tr. Corn. 476, 1483 in/de; 464, 825 in/den.
 - Door: Tr. Corn. 519 deurden.
 Twijfelgeval: Tr. Corn. 7 door/de (apogr. : door de).
 - Voor: Tr. Corn. 53 voorde (apogr. : voor/de); 901 voorde; 1230 voordien; 576 veurde; 228 veurden; Andr. 168 voorde.
 Losse notering: Tr. Corn. 753 veur de; 1141 voor den.
 - Bij: Paraphr. 10 bijde; Vr.-lof 239 Bijde (apogr. : Bij de); Oogen-tr. 130 bijden; Hofw. 1811 bijde; Tr. Corn. 49 bijde.
 Losse notering: Tr. Corn. 211 bij de (apogr. : bijde); 1245 bij de.
 Twijfelgevallen: Boer 63 bij/de; Tr. Corn. 86 bij/de (apogr. : bij de); 905 bij/de (apogr. : bij de).
 - Na: Tr. Corn. 416 nôde.
 Losse notering: Hofw. 1816 na de; 1816, 1817 na den; Tr. Corn. 409 nô de; 598 n⟨a>ô⟩ de; 1546 næ de.
 Twijfelgeval: Tr. Corn. 910 na/den (apogr. : na den).

Als het voorzetsel op een stemloze medeklinker eindigt, volgt het Brabants andere assimilatieregels dan het Hollands (45).

Als de verscherping in de spelling wordt uitgedrukt, is losse notering niet goed mogelijk. Dit verschijnsel betreft de volgende voorzetsels:

– Op

Hollands: Vr.-lof 359 Opten (apogr. : Op;^hden); Tweederh. 32 opte; Tr. Corn. 363, 1506 opte; 1505 opten.

Brabants: Tr. Corn. 391, 552, 722 opde; 548 opde (apogr. : op;^hde).

Losse notering: A. B. N. : Tr. Corn. 14 op de; Hollands: Andr. 165 op de; Brabants: Tr. Corn. 441 op de (apogr. : op;^hde).

Twijfelgevallen: Hollands: Tweederh. 41; Roose 143 op;^hte (waarschijnlijk verbonden bedoeld,); Tr. Corn. 1268 op;^hte (waarschijnlijk verbonden bedoeld, maar de apograaf heeft ook een kleine spatie); Brabants: Tr. Corn. 625 op;^hde.

– Met

Hollands: Paraphr. 17 mette; Boer 119 mitten; Hofw. 1751 metter; 2228 metten (n onduidelijk, apogr. : met den); Tr. Corn. 918 [mitte]; 945 met|te| [de]; 1508, 1529, 1550 metten.

Brabants: Tr. Corn. 162 metter; 275, 568, 1073 mette.

N. B. Vgl. Brab. metta(t): Tr. Corn. 435, 637.

Losse notering: A. B. N. : Tr. Corn. 99 met den; 1569 met der; Hollands: Tr. Corn. 105 met den; 108 met de.

– Uit

Hollands: Tr. Corn. 1210 uijtte (46); 1509 uijtte.

Brabants: Tr. Corn. 219 uijten; 592 uijtte (46); 674 uijtte; 678 euijten; 794 uijtte.

Losse notering: A. B. N. : Tr. Corn. 129 uijt den; Brabants: 476 euijt de.

– Tot

Hollands: Grilligh 82 Totten; Tr. Corn. 1151 totten.

Losse notering: A. B. N. : Tr. Corn. 118 tot de; Brabants: Tr. Corn. 282 tot de.

III.6s. Het lidwoord de na dat, wat en as.

Na dat en wat wordt de assimilatie enkele keren enclitisch genoteerd.

Hollands: Tr. Corn. 843 datten dagh (apogr. : dat den);

Brabants: Tr. Corn. 549 Datte nacht; 568 datte Guijt; 665 watte.

Na as verscherpt de dentaal van de in het Hollands; dit wordt waarschijnlijk

zonder grafische enclise genoteerd in Tr. Corn. 142 as;te (apogr. : as te); in 1036 as|te|[de] moest het tussengevoegde te wel tegen as aangedrukt worden (apogr. : aste); in 827 as de bleef de fonetische spelling achterwege; Vr.-lof 131 asden dach heeft een staart-s; op grond daarvan weten we dat asden intentioneel verbonden is. In het Brabants vinden we natuurlijk alleen de spelling as de: Tr. Corn. 493, 675.

N. B. Overigens wordt de verscherping slechts zelden genoteerd. De schaarse voorbeelden bewijzen echter dat de hedendaagse assimilatie reeds gebruikelijk was, b. v. voor het Hollands: Tr. Corn. 928 maghte Geck; 853 istit ; 1052 hier oftaer; daarnaast 862 dad;dack.

III.6t. Het lidwoord en wordt wel eens verbonden.

-Met een voorzetsel.

In het Hollands zelden: Tr. Corn. 945, 1056 oppen (apogr. : op en); daarnaast 939, 1359 op en.

In het Brabants vaker (47): Tr. Corn. 1450 oppen; 773 oppene (maar 383 op e; 527 Op ene); 327, 473, 1461 innen; 555 Me<t>d>den; 750 medden; 794 me<t>d>;enen; 589 Medde; 579 vannen (maar 1075 van en; 983 Van ene); 585 veuren (maar 487, 987 veur en; 604 voor en).

Waarschijnlijk hoort hierbij ook: 597 euijten bet; als hier de derde naamval van het lidwoord het bedoeld was, zou Huygens waarschijnlijk twee t's geschreven hebben.

- Met het uitroepend voornaamwoord wat.

Hollands: Grilligh 21 [Watten]; Tr. Corn. 1158 watten; 1203 watte.

Brabants: Tr. Corn. 506 wadde; 480, 491 wadden; 987 wadden; 1486 wa<t>d>den; 1057 Wa<t>d>|d|en; 491, 506 waddenen.

Daarnaast: 517 wa<t>d>/en; 595 wad e; 1489 wad en; en zelfs: (137), 141, 1489 wat e; 715, 1012 wat en.

N. B. De Brabantse verzachting vóór klinker leidt ook in andere gevallen tot grafische enclise: zie III 6a (daddick, waddick); III 6f (meddet, daddet); IV 3 (t>d).

-Met persoonsvorm + voornaamwoord (zelden):

Tr. Corn. 203 heddene man|n|; 1448 moetm'en Appeltjen (apogr. : moetm';en); 411 gémen soen.

N.B. Na sulck of suck is het lidwoord steeds een grafisch encliticum. Maar na soo staat en los: Tr. Corn. 1437 soo en; waarschijnlijk ook in Tr. Corn. 1185 soo; 'n.

III.6u. Als grafisch procliticum komt het onbepaalde lidwoord e enkele keren voor: Hofw. 1825 e; mens = iemand (apogr. : emens); Tr. Corn. 973 emens; 560 emess; steeds ereis of ereys (= eens).

III.7. Nog enkele gevallen waarin assimilatie de verbinding bevordert

III.7a. In het Brabants wordt het bijwoord toch gemakkelijk aan de persoonsvorm gekoppeld: Tr. Corn. 407 lettoch; 638 heettoch (apogr. : heet toch); 715 siettoch.

III.7b. Zeldzaam zijn de Brabantse vormen als Tr. Corn. 380 dippotteken; 1526 dibbroexken.

III.7c. De Antwerpse assimilatie tv > f (49) leidt tot merkwaardige spellingen. Om de moeilijke plaatsen te kunnen ontcijferen heb ik de verschillende gevallen hieronder in systeem gebracht (49).

Het materiaal uit Tr. Corn. bevat de woorden dit, dat, wat, met, niet, goed, staat, gaat, gevolgd door initiale v.

De volgende spellingen treffen we aan:

1. De assimilatie wordt niet genoteerd: Tr. Corn. 497 niet vinde; 564 niet vervært (apogr. : nief vervært).

2. De t valt af, maar de verscherping wordt niet genoteerd, vooral bij niet (werd ze niet gerealiseerd?): 159 nie[t] verr (apogr. : nie|f|; verr; de doorhaling leverde inderdaad enige gelijkenis met een f op); 499 wa verwert; 663 nie vrôghe; 714 nie veur; 747 st<ā>o vast; 801 nie vergete.

N.B. Huygens was, zoals iedere schrijver van dialectische teksten, inconsequent in zijn keuze tussen fonologische en fonetische spelling: 807 Sit vast; 799 ontfallen.

3. Er ontstaan twee woorden, waarvan het tweede begint met f: 495 gô;foirt (weinig spatie; de kopiist schrijft: gôfoirt); 610 nie finde; 615 Wa frind; Goe frind; 635 wa;feur (weinig spatie; de kopiist schrijft: wafeur); 781 [gô foirt, gô foirt]; 782 Gô foirt; 801 nie feur.

In de Hollandse tekst vergist Huygens zich een keer: 1164 nie|t| <f>v eul (waar-

schijnlijke gang van zaken).

4. Er ontstaat één woord met ff: 518 diffolck (i en f niet verbonden, maar de beginhaal van f wijst op intentionele verbondenheid): 571 waffrôgens; 711 meffreje; 1462 [diffeur]. Vgl. 785 meffrancio.

5. Er ontstaan twee woorden met de spelling -f v-: 181 dif vogeltjen (apogr. : difvogeltjen).

6. f en v worden verbonden (50):

- twee woorden: 736 nie fvrôge (apogr. : nief /vrôge);

- één woord (Bij sommige voorbeelden blijft een lichte twijfel; vermoedelijk zijn ze echter intentioneel verbonden: de spatie is minimaal): 325 wafviss (Het lijkt of de verbinding tussen f en v later is aangebracht; apogr. : waf viss); 329 Wa:fversse (apogr. : Waf:/versse); 337 niefvàn (Er is een kleine kans dat de f is tussengevoegd; apogr. : niefvàn); 389 niefvies (misschien met tussengevoegde f); 408 wa:f/v<oo>eu)r (apogr. : waf:/væur); 455 wa:f/veur (apogr. : wafveur); 598 dafvolck (apogr. : daf:/volck); 737 Stôfvast; 1409 da:f/volck (spatie tamelijk groot; aan de f en de v is geknoeid, maar het is niet na te gaan wat hier precies gebeurd is; stond er eerst fo ?; apogr. : dafvolck); 1409 nie:f/veur (apogr. : niefveur); 1462 [diffeur] difveur; 1477 niefverstoôn (apogr. : nief verstoôn).

Een gecompliceerde aangelegenheden dus, waarin slechts een ding duidelijk is: Huygens' voorkeur ging uit naar de spelling fv. Dat blijkt ook uit de wijzigingen: 239 da|f|vernome (apogr. : da vernome); 324 wa|f|vorietaijts (apogr. : waf 'vorietaijts); 513 wa|f|verschuijve (apogr. : waf verschuijve); 562 nie<t>f, vrint (Waarschijnlijk is eerst de t doorgehaald en vervolgens de doorhaling inf gewijzigd; apogr. : nief, vrint); 665 me:f/v\erwondering (apogr. : mef verwondering); 733 da:f|va (zo goed als zeker tussengevoegd; apogr. : daf va); 1010 nie,|f|veur (apogr. : niefveur).

— In 757 komen we voor een puzzel te staan, die te wijten is aan een vergissing in de afwisseling staand-slepend rijm (51).

(reconstructie naar een vergrote foto)

In 755/6 stond het rijmpaar courtois[$11 \rightarrow ai$] doen x bai doen. Dit is een slepend rijm, maar het eenlettergrepige woord doen wekte bij oppervlakkige beschouwing de indruk van staand rijm. De aarzeling van Huygens is af te lezen uit de genesis van de tekst. Maar dat groeiproces is achteraf niet meer precies te volgen; bij de reconstructie zijn we op conjecturen aangewezen; ik geef er twee :

1. wa[$f \langle be^* \rangle vers$] [besproke \rightarrow verseet]

Men verwondere zich niet over deze ingewikkelde formule: ze is minder gecompliceerd dan het schriftbeeld. In woorden: eerst schreef Huygens wa be^{*}; hij veranderde be^{*} in fvers, zó dat de v over de b viel; daarna streepte hij fvers weer door en schreef besproke achter de doorhaling; tenslotte streepte hij besproke door en zette er verseet boven. Het resultaat wordt: wa verseet. De mogelijkheid blijft echter dat hij waf bedoelde: de doorhaling van de f (die niet duidelijk is) kon gemakkelijk over het hoofd worden gezien.

2. wa[$f \langle vers \rangle be^*$] [besproke \rightarrow verseet]

In woorden: eerst schreef Huygens wafvers; hij streepte de f horizontaal door en verving vers door be^{*}; daarna streepte hij be^{*} weg en schreef besproke achter de doorhaling; verder hetzelfde als boven. Het eindresultaat is ook hetzelfde.

De eerste gissing lijkt me beter dan de tweede, omdat de horizontale doorhaling [$f \langle be^* \rangle vers$] in één beweging gebeurd schijnt te zijn.

Overigens is het best mogelijk dat beide gissingen eraanast zijn.

- Ook in 315 is niet te zien wat de volgorde van de veranderingen is geweest. Is het resultaat: wafferfrô₁je of wafverfrô₁je ? De kopiist schreef : waf ferfrô₁je. In feite staan er een f en een v door elkaar. Ik vermoed dat de ontwikkeling is geweest : wa $\langle t \rangle f \langle v \rangle$ erfrô₁je, waarbij de beide f's een gemeenschappelijke horizontale streep hebben gekregen; dan is het resultaat: wafferfrô₁je.

waffrô₁je

N.B. In de Hollandse tekst vergist Huygens zich een keer, maar hij haast zich de fout te corrigeren: 1541 Nie \uparrow [f]veul.

Conclusies

1. Huygens' voorkeur ging uit naar de spelling fv.
2. In een aantal gevallen is het moeilijk of onmogelijk uit te maken of Huygens een of twee woorden bedoelde: de f is meestal niet naar links verbonden, maar de spatie is gering. Als de f tussengevoegd werd, is er van zelf geen spatie overgebleven.

Merkwaardig is de voorkeur van de kopiïst, die de woordscheiding tussem de f en de v liet vallen. Hij blijkt niet autonoom te hebben gehandeld, want in zijn woordenlijst doet Huygens hetzelfde, als hij tenminste niet ff spelt: daf volck ; nieffies; waf veur; waf vorietaits; daf vernome; Waffis; waf verschuijve; meffreje. De woordenlijst bij de apograaf, die van Huygens' hand is, heeft bovendien: dif vogeltjen; maar in afwijking van de eerste lijst: dafvolck; nief fies; waf; veur; daf; vernome; Waf vis; waf; verschuijve. De zaak blijft dus onduidelijk.

III.7d. Een enigszins ander beeld krijgen we bij de Brabantse assimilatie tg>ch(52).

1. 194 da geluck (apogr. : da|ch|geluck; toevoeging door Huygens zelf); 165 nie gedencke (apogr. : nie|ch|gedencke; toevoeging door Huygens zelf); 205 nie[t] gepaijse (apogr. : nie|ch|; gepayse; toevoeging door Huygens zelf ?); 602 Ge saij geck (apogr. : saij|ch|geck; toevoeging door Huygens zelf ?); 644 nie gedoôn; 738 nie gôôn.

N. B. Met dubbele g: 384 Daggôôt.

2. (141) dacche; 525 dacheme; 526 niechedreue; 718 dacchet.
3. 145 dachge; 168 wa|ch|gewent (apogr. : wach gewent); 182 Hauchg[ij>a]ij (apogr. : Hauch gay); 214 Da|ch|ghij (apogr. : Dach ghij); 277 wa|ch|gebrack (apogr. : wach gebrack); 377 moechgeue; 387 [Dagg>Dach]; geld (apogr. : Dach geld); 398 goechgetaij; 416 niechgekom(e>m)e; 433 wacchge (apogr. : wachge); 489 goech; g; enoch (apogr. : goechgenoch); 489 dach|g|geld (apogr. : dachgeld); 658 wa|ch|gedeckt (apogr. : wach gedeckt); 682 dachghe (apogr. : dach; ghe); 725 dachgeluck (apogr. : dach geluck); 729 niechgedoôn (apogr. : niech gedoôn); 738 heechgieen (apogr. : heech gieen); 767 wachgôôn; 770 <T>G>ôchgaij (apogr. : Gô; chgay); 779 dichgô; 788 nie; chgedoôn (in de apograaf lijkt ch naar beide kanten geïsoleerd te staan); 971 goech[ad]; gat (apogr. : goech gat); 1403 dachgheme; 1404 niechgemoderere (apogr. : nie; ch; gemoderere); 1443 niechgære; 1451 dich; goet (apogr. : dich goet); 1461 niech; geeren (apogr. : niech geeren).

Huygens' voorkeur blijkt uit te gaan naar de spelling chg. Slechts enkele keren is er een duidelijke woordgrens: 1026 dach ghe; 1407 wach gô; 603 hé|ech| gieen. Bij de vele tussenvoegingen is het niet te zien of er een woordgrens is; vergelijking met de ongewijzigde vormen doet ons vermoeden dat de verbinding in alle gevallen bedoeld is. In de woordenlijst wordt echter meestal de gescheiden no-

tering gekozen (de onzekerheid in de aangegeven gevallen is gering): dach;^gge;
dach;^ggaij (tweede lijst: dach ghaij); Hauch gaij; dachgôot; e goech gat;
niech;^ggedôon; dich gô; gôch;^ggaij; niech gære; goech getaij; dach geluck; wach
gedeckt; dach;^ggelt (tweede lijst: dach gel< t>d); dacheme; niech gedreve;
heech gieen; wach gebrack; moech geven.

Uiteindelijk scheidde Huygens de woorden dus zoals de kopiist het deed: nief
veur, dach geluck. Misschien vermeed hij in de woordenlijst de Brabantse
liaison om het woordbeeld te verduidelijken.

III.7e. Bij de oorspronkelijke combinatie tz in het Brabants kent Huygens drie
spellingmogelijkheden:

1. De verscherping blijft achterwege of twijfelachtig: Tr. Corn. 191 Da sweirick
(apogr. : Da|s|sweir ick); 229 da sweir ick (apogr. : da|s|sweir ick); 544 nie sien;
619 nie zaijn. Vgl. 1456 Daschip; 1457 da schip; 789 dasmôke.

2. Er ontstaat één woord met ss: Tr. Corn. (136) wassienick; 303 dasse; 312
Wassitt;^{en} (apogr. : Was;^ssitt en); 399 Wasseghde; 471 dassal; 478 Wassaijd;^{de} 479
doesse; 553 Wassouwe[me]; 623 wassalf; 696 Wassoude (apogr. : Was;^ssoude); 732
Wasseghde; 734 Heess'oick (apogr. : Hees;^s's); 748 Wassufte (apogr. : Was;^ssufte);
751 Wassalt (apogr. : Was;^ssalt); 759 dassall (apogr. : dass'all); 763 doessen; 764
wasseggen; 764 siessene; 1011 wass'in; 1042 wasse (apogr. : waerse). Vgl. 509
disscheurke.

In een aantal gevallen koester ik een lichte twijfel of de woorden verbonden zijn:
Tr. Corn. 315 da<t>s)/sal (apogr. : das sal); 323 Was;^sseer (apogr. : Was seer); 467
Was;^ssouwse (apogr. : Wassouwse); 519 das;^ssoo (apogr. : d<u>a)s soo); 647
Was;^ssouw\ 'k/ick (apogr. : was souwk ick); 735 Was;^ssuldegaij/me (apogr. :
Wassulde;^ggaijme).

Onoplosbaar is 266 [nie<t>nie)s];<z>s)ain (apogr. : nie<t>s) sain).

*mit
sain*

Soms lijkt de scheiding zelfs duidelijk: 528 was seggen; 590 nies segge; 777
was sêet; 795 was sitten;. Vgl. 783 Das schip.

Toch stellen we vast, dat Huygens de neiging vertoont tot verbonden notering.
De kopiist brengt bij voorkeur een scheiding aan.

In de woordenlijst is de tendentie tot verbinding minder overtuigend: was;^ssalf ;
dis;^sscheurke; nies saijn; heesse (de tweede lijst: idem).

3. Er ontstaan twee woorden met -s z- (bij het werkwoord zijn): 461 wa|s|, zaijde

(apogr. : was, zijde); 505 das zijn; 722 was zijn; 987 was zijde; 1005 Was zijde.

III.8. Na dit onderzoek blijven we met een gedeelte van de twijfelachtige gevallen zitten. Daarbij drukken we onze onzekerheid uit in de typografie. In ieder geval nemen we niet onze toevlucht tot een willekeurige oplossing, met een beroep op het onbelangrijke van de zaak en de onverschilligheid van de auteur. De zaak is nl. niet onbelangrijk: ze levert stof voor taalkundige conclusies; en de auteur was op dit punt niet onverschillig, hetgeen blijkt uit de scheidingsstreep die hij soms zelf aanbracht in onduidelijk gescheiden woorden: Boer 110 be₁₁/de; Tr. Corn. 64 docht/sij (eerst se ?); 120 van/de; 128 Toren-wachter/₁g/aen; 503 da|t|/rô|e; 517 wa<t>d>/en; 594 did/ding; 948 Dan/sittit[e]; 1222 [lijcken/en].

IV. TWIJFELACHTIGE VERANDERINGEN

IV.1. In III 7c, d, e zijn reeds enkele twijfelachtige veranderingen ter sprake gekomen; de voornaamste kwestie was daar echter: staan de woorden los of verbonden genoteerd ?

IV.2. <t>c> of <c>t>

De A. B. N. -woorden in Tr. Corn. 117 mortificatie, 118 Statie staan tegenover de Antwerpse: 247 v^oc^ocⁱj; 248 gr^ocⁱj; 987 n^ocⁱ; 988 gr^ocⁱ; 1075 temt(a>ô)cⁱ; 1076 gr^ocⁱ; 1408 negoci; 256 <*>c>ondicij; 975 speci; 976 discreci.

Alleen na de n hebben ook de Antwerpse woorden aanvankelijk t: 185 presentie; 585 inventie; 586 consciencie; 623 patientie. Maar dan komt de ommezwaai: 778 conscien<t>c>i (apogr. : conscienci); 1459 passienti; 1460 inuenci.

Ook in het Hollands is de c favoriet: Vr.-lof 67 Condemnaci; 68 Oblegaci; 338 comperaci; 141 na<t>c>i x 142 reppetaci; Tr. Corn. 850 [actie] accij.

Na n is er dezelfde aarzeling als in het Antwerps: Vr.-lof 71 Rekenventie off Sentenci; 72 pestelen<t>c>i ; 444 passienti; Roose 124 sentenci; Tr. Corn. 1115 pestelen^{ci} (de c lijkt op t; apogr. : pestelenci); 1116 pissienti.

Waar er reden tot twijfel was, heb ik die, gesteund door de algemene tendentie die we constateren, steeds opgelost in de richting van de c: niet <c>t> maar <t>c>.

IV.3. <t>d>

IV 3a. d vóór klinker in het Antwerps

In Tr. Corn. ontmoeten we geregeld een d in eindpositie, die duidelijk tot type 2a behoort, maar waarbij de verbinding met de voorgaande letter spits verloopt; de spits springt trouwens sterk omhoog.

Meteen reeds vermoedde ik dat een oorspronkelijke t hier was aangevuld tot d. Een onderzoek van het verschijnsel bracht zekerheid: het betreft steeds de Antwerpse assimilatie vóór klinker, die Huygens aanvankelijk vergat te noteren.

IV.3b. Assimilatie vóór klinker in het hedendaags Antwerps.

Het hedendaags Antwerps (53) wijkt in zijn sandhiregels sterk af van de Hollandse praktijk, vooral in de behandeling van de dentale occlusief.

- De fricatieven vóór klinker zijn stemhebbend, onafhankelijk van hun oorspron-

kelijke aard. Dus niet alleen in: ik lag in mijn bed; ik schrijf op een blad papier; ik lees altijd; maar ook in: ik lach altijd; ik stef (-stot) altijd; Ik vis in 't Scheld.

Uitzonderingen: Als de s voorafgegaan wordt door p, t of k, blijft ze stemloos: rats af, de koets in, niks aan.

Vóór het enclitische er of (h)em blijft iedere spirant van de ww. -stam scherp; verklaring: de latente d of h.

- De occlusieven p en k worden vóór klinker niet verzacht: de trap op, de hoek om.

- De t is onderworpen aan zeer gecompliceerde regels, waarvan ik hier vermeld: 1. t>d in het, wat, dat vóór klinker.

Niet en met hebben hun eindconsonant verloren: niej ieëns, meeje mes, mèn nen dag (54).

2. De t (oorspronkelijk d<đ) wordt stemhebbend vóór klinker in een aantal ww. -uitgangen: Doed alles op tijd; hij gaad in een café; hij komd aan; komd eens hier; hij diend in 't leger; hij leend altijd zijn boeken uit; hij vald in de put; voeld eens even; roed eens in de pap; hij liegd altijd; zuigd aan de fles; hij leefd in een groot huis; hij leesd in een boek.

De uitgang is afhankelijk van de voorafgaande klank: een scherpe occlusief of spirant op het eind van de ww. -stam verhindert de assimilatie. Dus met stemloze dentaal: Hij spreekt altijd over zijn moeder; zoekt eens mee; hij slaapt in een bed; koopt een koe; hij lacht altijd; lacht eens; hij slegt altijd; zift ook eens mee; hij vist in 't Scheld; ik laat altijd de vrouwen voorgaan.

Bij de occlusieven geldt dezelfde uitzondering als bij de fricatieven: de eindmedeklinker van het werkwoord is scherp vóór het enclitische (h)em en er.

3. De d blijft stemhebbend vóór klinker in: ik geloof dat het goed is; hij spreekt altijd over zijn moeder, e.d.

IV.3c. De orthografische weergave bij Huygens.

Het is mijn indruk dat Huygens allerlei assimilaties vóór een klinker slechts occasioneel noteerde (b.v. Tr. Corn. 385 laijvæn; 754 lôz ? ick (55).

De d<t was voor hem echter zo opvallend, dat hij ze wenste te spellen.

1. Naast wat ontmoeten we wad: Tr. Corn. (137), 141, 1489 wat e; 715, 1012 wat en; 468 wat as; 497 wat op; 522 wat uijt; 585 wat ist; 1523 wat is. 480, 491 wadden; 1489 wad en; 987 wadden; 506 wadde; 595 wad e; 491, 506

wadden; 1060 waddick.

Ik heb negen veranderingen (56) genoteerd; bij enkele daarvan ben ik niet helemaal zeker of er eerst een t stond; als de nieuwe aanzet zichtbaar is, kan er echter geen twijfel zijn: 333, 677 wa<t>d ick; 517 wa<t>d/en; 677 wa<t>d ist; 973 Wa<t>d ist; 1057 Wa<t>d|den; 1486 wa<t>d den; 1495 wa<t>d is; 1500 wa<t>d all.

Een merkwaardige tegenstelling vormt het Hollands 1158 watten, 1203 watte.

2. Naast dat staat geregeld dad : Tr. Corn. 150, 151 dat ieens; 152, 193, 654 dat ick; 516 dat is.

454 daddet (apogr. : dattet); 474 daddet; 512, 972 daddick; 696 dad; ick; 697 Wattaddick; 802 Wat dad ick.

Ik heb vier veranderingen genoteerd: 379 da<t>d ick; 563 da<t>d det; 670 da<t>d dick (hier ben ik niet helemaal zeker); 749 da<t>d afgraijsselaick.

Een merkwaardige tegenstelling leveren de Hollandse vormen op: Tr. Corn. 422, 834, 1015, 1056 dattick; 1119 dattickem; 1261 Datticker; 1467 Dattet.

3. Naast 357 niet en; 359 Niet en; 791 niet eens, heb ik genoteerd: 752 nied ieens, waarbij een verandering <t>d niet onmogelijk lijkt.

4. Naast met staat med : Tr. Corn. 206 met ou; 589 Medde; 750 medden; 1040 meddet.

Ik heb twee veranderingen genoteerd: 555 Me<t>d den; 794 me<t>d enen.

N.B. Over mé of me, zie Tweede Hst., 1.3.

5. Naast wacht (fonetisch juist) en valt (fonetisch onjuist) staan vormen als spoelid : Tr. Corn. 408, 458 wacht ou (beide imperatief); 298 Valtoulie; 807 valt in (beide indicatief 3sg.). 629 spoelid ou; 1488 Segd', e Schip (beide imperatief); 614 Wa komd'ons over (indic. 3sg.; na de d staat een s'achtig haaltje, dat ik als apostrof interpreteer, vgl. 1488 Segd'; in de apograaf ontbreekt de apostrof).

In de woordenlijst van de apograaf is opgenomen: dach gel<t>d ou.

Gevallen als 617 kund ou (= kunde ou); 644 Haddicket laat ik erbuiten. (Vgl. voor het Hollands: 875 het selfd, en; 1225 haddi; 123 Siij hadd een man etrouwt, en hadt noch...).

Verandering: 775 hou<t>d ou (imperatief).

Merkwaardig is de verandering in 971 goech[ad]; gat in; hier verzacht de Antwerpenaar de t inderdaad niet; blijkbaar hoorde Huygens een stemhebbende oc -

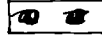
clusief in Tr. Corn. 681 de helfd ol; het hedendaags Antwerps heeft hier een t.

N.B. In Tr. Corn. 635 ôvon<d>t> (apogr. : ôvont) is de t zeker het laatst aangebracht: ze is door de d heen geschreven.

IV.4. <a>o>

Op tientallen plaatsen in Tr. Corn. ontmoeten we een o die er nogal mysterieus uitziet: een grote inktvlek waarin meestal een linker- en een rechterpartij te ontdekken is.

Ik vermoed dat hier in de meeste gevallen <a>o> staat. Vaak komt de o in de boog te liggen van de neerwaartse haal der dichtgelopen a. Andere keren is de ã (bijna) helemaal onder de o verdwenen.

Als we hier met veranderingen te maken hebben (en dat lijkt wel waarschijnlijk, want buiten Tr. Corn. heb ik deze merkwaardigheid niet aangetroffen), dan blijft het toch vreemd dat Huygens zich tot bijna aan het einde toe bleef vergissen, al vallen de meeste veranderingen in de eerste helft.

Op een aantal plaatsen is trouwens ae blijven staan waar ôa bedoeld is.

Met enig voorbehoud vermeld ik enkele voorbeelden (57)

- De o is gedeeltelijk aan de rechterzijde van de a terechtgekomen: 238 r<ã>o>ocktij; 400 auant<a>ô>si; 444 Nass<a>o>uwe; 549 g<a>ô> m<a>ô>ke (de verbinding met de k is duidelijk van beneden af); 575 draijm<a>o>ol; 598 n<a>ô>; S<a>o>usse (lezing onzeker: de o lijkt het laatst aangebracht; dan is er een nieuwe verbinding gemaakt met u, nu van boven af; apogr. : sousse); 629 G<a>o>ot; 630 <a>ô>venant; 707 n<a>o>om; 711 <ae>ôô>n; 732 qu<a>ô>laijcke; 775 qu<a>o>om; 1075 temt<a>ô>ci.

- De o is over de a gevallen; doordat de ã (bijna) helemaal onder de o verdwenen is, zitten hier de meeste twijfelgevallen: 209 Kr<ã>o>ij; 658 door<ã>o>on; 747 st<ã>ô> (de o komt iets lager dan de a te liggen); 626 g<a>ô>[e]; 683 m<a>ô>ke (nog steeds door een neerwaartse haal verbonden met k; de circumflex is de enige zekere aanwijzing voor ô).

IV.5. <o>i> of <i>o>

IV.5a. De dalende diftong in woorden als doit

Vaak aarzelt Huygens tussen oo en oi, zodat o en i door elkaar geschreven worden. De vraag is dan: welke letter is het laatst aangebracht?

Om tot een oplossing te komen heb ik de betrokken woorden met hun verschil - lende spellingen bij elkaar gebracht. De klank van het hedendaags Antwerps moet als verklaring dienen.

Het materiaal bracht mij tot de volgende theorie: het 17de-eeuwse Antwerps kende een dalende diftong met als eerste element een [u] of gesloten [ɑ] en als naslag een [ə]. Deze naslag kon onder bepaalde omstandigheden wegvallen.

IV.5b. In het hedendaags Antwerps bestaat deze tweeklank nog steeds (58) in woorden als: [nu^ət] nooit; [du^ət] dood; [blu^ət] bloot, [sɣu^ən] schoon, [bu^ən] boon, [ru^əs] roos, [u^əp] hoop = cumulus, [ku^əpə] kopen, [lu^əpə] lopen, [du^əpə] dopen, [ɣ^əlu^əf] geloof, [tu^əvəɾə] toveren, [dru^əmə] dromen, [tu^əm] toom, [ru^əmə] Rome, [ru^ək] rook, [spu^ək] spook.

De naslag wordt dikwijls zwak gerealiseerd; zelfs kan hij helemaal wegvallen in woorden als [u.χ] oog, [u.χskəs] oogskes, [dru.χ] droog, [u.χ] hoog, [spu.k] spook.

Merkwaardig is [zu.] of [zu] zo, dat bij sterke klemtoon zijn naslag behoudt en dat vóór klinker een bilabiale w als overgangsklank heeft.

Vóór r + dentaal hoor ik ook bijna steeds een zwakke naslag: [mu^ərt] moord, [pu^ərt] poort, [stu^ərt] stoort.

Minder duidelijk wanneer er geen dentaal volgt of als de dentaal heterosylla - bisch is: [ku:r] koord, [u:r] hoor, [slu:r] sloor, [u:rdə] hoort ge.

In sommige woorden is de oorspronkelijke diftong verkort: [vurt] voort, [ə kupkə] een koopje.

Daarnaast kent het tegenwoordige Antwerps de [o^u], die in de platte uitspraak bijna als [a^u] klinkt: woord, ze bloost, noot, hij goot, de goot, schotels, ze verschoten, ik hoop, proper, open, koken, besproken.

Huygens spelt de laatste groep met o(o); de openheid wordt aangegeven in 477 gôot; in 684 hōop (= spes) lijkt de circumflex doorgestreept (apogr. : hoop).

Bij de eerste groep geeft hij de tweeklank weer met oi (59), een spelling die consequent onderscheiden wordt van oij = [o.i] in woorden als 527 stroijwiss; en die we ook vinden in 394 Spoinse; 474 Spoinse; 989 Toloins (thans [ɔ^ə]).

IV.5c. De orthografische weergave bij Huygens

Zonder aarzeling spelt Huygens oi vóór r(+dentaal). Afgezien van het losse geval 517 koordekens schrijft hij steeds oi in voirt, foirt: 331, 495, 581, 781, 782, 785, 797, 1405; hoir, hoire(n), behoirt: 360, 439, 468, 469, 990, 1406; point(e): 465, 786, 1031; moirt, vermoirt: 1517, 1518, 1519 (2x); sloir: 460; geboirt: 533.

De verandering is hier steeds <oi>: 440 sto<oi>re; 618 sto<oi>rm'; 505 ko<oi>rde; 506 ho<oi>rde; 607 slo<oi>r; 634 hoere-po<oi>rt; 1517 Mo<oi>rt (2x).

In al deze gevallen staan de o en i door elkaar; de punt is niet weggestreept. De apograaf heeft steeds oi.

In andere posities is er aarzeling.

Vóór de dentale occlusief:

-oot, noot (= ooit, nooit): 170, 184, 239, 401 (x malloot), 583.

oit, noit: 462, 507, 1396.

De verandering in 577 no<i>o>t is duidelijk: de punt is weggestreept (apogr.:noot).

-doot, dood: 584 (x hoot), 600 (x hoot); 1520 (binnenrijm met hoot).

doit: 461, 466, 644, 1027, 1498.

De verandering in 697 do<i>o>t x ho<i>o>t (apogr.: doit x hoit) lijkt me duidelijk: bij do<i>o>t is de punt weggestreept. Merkwaardig is, dat de spelling oo gede - creteerd werd door het rijmwoord hoot.

-hoot (= hoofd) (60) is bijna de enige spelling: 170, 231, 316 (2x), 336, 351, 547, 583, 599, 762, 777, 1520.

hoit: 1530.

De verandering in 698 ho<i>o>t x do<i>o>t lijkt me duidelijk: de punt van do<i>o>t is weggestreept (apogr.: hoit x doit).

Merkwaardig is echter 643 'tho<oi>t x doit (apogr.: 't ho<oi>t x doit).

N. B. Misschien zag men in 402 malloot een samenstelling met (h)oot.

- Naast groote(n) (160 (2x), 1486) staat groit (357, 1042).

De verandering 538 gro<i>o>te (apogr.: groote) is onduidelijk doordat de punt niet doorgestreept is. Ik meen dat de o links onder tegen de oorspronkelijke i aan geschreven staat; als de o er eerst stond, dan heeft Huygens ze in i veranderd alleen door er een punt boven te zetten, hetgeen onwaarschijnlijk lijkt.

-noit (=nood) is de enige vorm: 471 (apograaf: noijt) 603. Maar in 268 spelt Huygens schoijen x noijen. Het moderne Antwerps heeft hier ook een [u], die m. i.

zich ontwikkeld heeft uit de tweeklank [u^a].

-broit (= brood): 377.

- Stoit (=hij stoot): 800 (apogr. : idem).

-scho<o>i)t (subst.): 518 (open o in i veranderd door bovenplaatsing van punt ; of is er geen verandering, alleen maar een aarzeling ? apogr. : schoit). Maar 498 ~~veurscho~~<i>o>t (de punt is weggestreept).

- blo<o>i)t: 1028 (x doit; apogr. : bloit).

Vóór n :

Naast 416 Boinen staat 1396 schoon (apogr. : idem).

Als de n afvalt, blijft de spelling oo: 1407 schoo weer.

Vóór s :

Naast 479 Roise staat 480 Roose (apogr. : Ro<o>i>se).

1009 bois bestaat niet in het hedendaags Antwerps, 610 altoos evenmin; hetzelfde geldt van 303 looste; 806 losen, 1393 lose is ook niet meer gebruikelijk.

Francisco of Frans wordt ook *Fran*<ci>ço)is genoemd in 384, waar we evenals in andere Franse woorden (b.v. 176 courtoisij) dezelfde diftong moeten lezen als in rois. Daartegenover staat 431 François in de mond van Trijn, te lezen als ooi evenals 431 Troijtje. Ook de Franse diftong in auslaut (516 par ma foi; 712 ma foi) zal in de mond van Marie als ooi geklonken hebben.

Vóór p.

Hier constateren we een duidelijke tendentie naar oo: 284 koope (x hope); 532 koomenschapp 680 ontloope (x gedrope); 331 Gedoopt; 773 Mishoop.

Veranderingen gaan steeds in de richting van de o: 798 overlo<i>o>pe|d|; 1448 ko<i>o>pe x ontlo<i>o>pe (beide punten zijn weggestreept; apogr. : in beide gevallen oi, maar bij ontloipe is er een verandering <o>i); 497 kno<i>o>p (o en i door elkaar, punt weggestreept; apogr. : knoip).

Twee maal ontmoeten we oi: 804 mishoip; 651 loipte.

Vóór f, v :

746 geloof (x Filosoof); 342 Toiveraij.

Vóór m :

470 droomt; maar 808 Haij dro<o>i>m' (o en i door elkaar, punt niet doorgeestreept; apogr. : droim'); 1497 Toom; 572 Ro<o>i>me (dichte o, punt erboven; apogr. : Roome; liet de kopiist zich misleiden door de verbinding vanaf de oor - spronkelijke o met de p ?)

Vóór g :

157 oogskens; 333 oogskens x droogskens; 1396 oogske(n>s). 710 oigenblick; 763 oighen.

334 droogskens; 675 droogh, deurdroogh; 627 drogen (subst.); 675 droghen (subst.). 970 draigh; 327 dro<oi>gh (punt niet weggestreept; apograaf oi).

393 ho<oi>ger (dichte o met punt erboven; apogr. : oo; liet de kopiist zich misleiden door de verbinding met de g van boven af ?); 398 ho<oi>gh (dichte o met punt erboven; de g is niet met de vorige letter verbonden; apogr. : oi).

Vóór k :

338 Roick; 734 spoick.

Aanvankelijk spelt Huygens oock: 173, 174, 180, 182, 307. Spoedig echter verschijnt oick: 325, 389, 563, 565, 606, 640, 667, 668, 670, 677, 716, 723, 733, 764, 793, 1467. De apograaf volgt trouw, met een afwijking in 389 ooick.

Ik heb één verandering genoteerd: 562 o<oi>ck (dichte o, punt erboven; apogr. : oick).

In eindpositie kon de naslag gemakkelijk verdwijnen, vooral als het woord onbeklemtoond was.

Huygens spelt meestal soo; in het begin reeds is soi in de minderheid; van vers 331-728 is er aarzeling, zoals blijkt uit de vele veranderingen; na 728 is soi voorgoed verdwenen.

soo: 155 [soo]; 196, 270, 325, 328, 335, 391, 472, 519, 539, 548, 596 (2x), 663, 761, 770, 777, 790, 990 (2x), 994, 1028, 1035 (3x), 1041 (2x), 1050, 1074 (2x), 1077, 1455, 1478.

soi: 479 Soi doesse (apogr. : So<i>o); 488 soi ? treck (apogr. : so<i>o); 671 soi, beghinde (apogr. : o en i door elkaar ; de o lijkt het laatst aangebracht); 704 Soi mennigh; 705 Soi slecht; 728 soi veul.

Bij de veranderingen treffen we enkele onduidelijke gevallen aan. Op grond van de algemene tendentie vermoed ik echter, dat we moeten interpreteren als <i>o> .

Duidelijke gevallen (punt weggestreept): 331 so<i>ϕ> voirt (apogr. : soo); 496 so<i>ϕ> te (apogr. : soo); 539 so<i>ϕ> dickwils (apogr. : so); 560 so<i>ϕ> x sno<i>ϕ> (punt weggestreept; streep weer verwijderd met zigzaglijn, vermoedelijk uit vrees dat hij als een grafeem geïnterpreteerd zou worden; apogr. : soo); 701 So<i>ϕ> ghe (apogr. : Soo); 714 so<i>ϕ> nie (apogr. : soo).

Onduidelijke gevallen (punt niet weggestreept):

662 so<i>o> en (dichte o lijkt overheersend; de apograaf heeft eveneens o en i door elkaar; de o lijkt het laatst aangebracht); 672 So<i>o> [za| we ..] rôckt (open o; alleen de punt verradt de oorspronkelijke i; apogr. : Soo); 682

So<i>o> gôghet (dichte o met punt; hier twijfel ik ernstig; apograaf:Soo); 683

so<i>o> ter (dichte o met punt; hier twijfel ik zeer ernstig ; de i lijkt te overheersen; de kopiist las eerst ook i, maar hij veranderde de i in o); 736 so<i>o> veul (dichte o met punt; zeer ernstige twijfel; de kopiist schreef soi).

N. B. In plaats van het voegwoord soo gebruikt de moderne Antwerpenaar as of gelak.

NOTEN

(1) In het onderstaande wordt o.a. gesproken over de functie van de tekens. Het doel is echter de vorm en de plaats te bepalen in onduidelijke gevallen: door vergelijking met andere plaatsen.

(2) Het traditionele schrift staat bijna rechtop, het Italiaanse helt meer over; de gemiddelde helling van het eerste is ongeveer 80° , van het tweede ongeveer 65° .

(3) De Commissie-Hoofd (Proeven van tekst en commentaar voor de uitgave van Hoofts Iyriek, Amsterdam 1961) drukt in Ps. VI, v. 25 weldaën af. Het hand-schrift (fotokopie op de flap) heeft echter weldaën. Dergelijke veranderingen zijn m. i. ontoelaatbaar bij een tekstuitgave.

(4) Het W. N. T. neemt bij loyaal ook leael op. Bij de afleidingen wordt loyaal-lijk herhaaldelijk vermeld.

Het lijkt me niet waarschijnlijk dat Huygens met leâlick dezelfde klank aanduidt, die we beschreven vinden in het Schevenings van Buisero, De schoonste, of het ontzet van Schevening, uitgave K. Heeroma, Amsterdam 1963, pag. 12 (vers 67 leâlick = lelijk).

(5) Zie Edouard Bourciez, *Éléments de Linguistique Romane*, Paris 1946, pag. 62, § 68, waar hij spreekt over de abstracta als *bellitatem* > *beauté*; *annata* > *année*. *Renommée* wordt daar echter niet vermeld. Het is geen afleiding uit het Latijn: *renommare* bestaat niet. Volgens Bloch-Von Wartburg, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris, 1950, s.v. *nommer*, is *renommée* pas in de 12de-eeuwse bronnen gevonden: bij Chrétien de Troyes, ongeveer gelijktijdig met *renom*. We zouden bij dit woord dus niet aan ontlening maar aan analogievorming moeten denken: *nominare* > *nommer*, *renommer* → substantief *renom*, *renommée* (naar analogie van *an*, *année*). Deze gegevens heb ik voor het grootste deel ontvangen van drs. J. van Rooy.

(6) Het hedendaagse Antwerps is $[-\epsilon \eta s \epsilon]$ met een nogal palatale $[\epsilon]$.

(7) Voor de spelling en de klank der verschillende o's, zie vooral B. v. d. Berg, Naar aanleiding van de o's van P. C. Hooft, Ts. 75 (1957); W. H. J. Caron, Historische verwijzingen inzake uitspraak, *Taal en Tongval* 7 (1955); Diederik Buisero, *De schoonste, of het ontzet van Schevening*, uitgegeven door K. Heeroma Amsterdam 1963, pag. 11.

(8) De Haagse volkstaal uit de achttiende eeuw kende: bok, brok, dok, hok, kok, snok, sok, vlok, genug, vrog, domme, stop, most, mot. Zie het artikel van G.G. Kloeke Ts. 57 (1938), waarin de vraag wordt gesteld of de o in Huygens' Delflandse woorden soken en cloken nog niet geheel kort was.

(9) Het is niet juist, de alexandriijnen te lezen alsof het proza was. Huygens heeft de klucht streng metrisch bedoeld. Zie Deel II, Eerste Hst. 1.5.

(10) Het teken is niet altijd duidelijk. Daarom is dit onderwerp ondergebracht in dit hoofdstuk: Bijzondere moeilijkheden bij de transliteratie. Bij voorkomende twijfel kan de vergelijking met gelijksoortige gevallen een goede dienst verlenen.

(11) Zie Smout, pag. 99.

(12) De kopiist van Tr. Corn. volgde zeer trouw het origineel, althans volgens 17de-eeuwse begrippen. De drukkers vertonen hun eigen systeem.

(13) Het duidelijkste voorbeeld is wel Snicken uit 1625 (Worp II, 124), waarin iedere regel slechts één woord bevat. De autograaf heeft twee versies: een doorgehaalde in Italiaans schrift en een definitieve in traditioneel schrift.

(14) Soms zonder apostrof, vooral in Tr. Corn.

(15) Voor de 17de-eeuwse leestekens, zie Johanna Greidanus, Beginselen en ontwikkeling van de interpunctie, in 't biezonder in de Nederlanden. Diss. Utrecht, 1926 (Zeist). Op blz. 234 citeert ze A. L. Kok, Ontwerp der Nederduitsche Letter-konst, t'Amsterdam, 1649. Die kent naast de punt drie pauze - tekens: 1. Snê oft Streep (Latijn: Comma, Incisum, Virgula): onze komma bij de Latijnse letter, de verticale streep bij de gotische letter; 2. Lidt (Latijn: Colon, Membrum): onze dubbele punt; 3. Half-lidt (Latijn: Semicolon): onze puntkomma. Deze tekens hadden een andere functie dan thans: ze betekenden een ritmische of logische geleding met gradueel verschillende waarde. De komma betekende "de minste her-ademing." De puntkomma was "een teken van een wainigh meêr her-ademings/ als in een Snê; maar een wainigh min/ als in een lidt". De dub -

bele punt bewerkt een nog sterkere scheiding. De volzin wordt afgesloten door een punt. Het arsenaal van leestekens wordt compleet door het vraagteken, het uitroepteken ("het Wonder-teken") en de haakjes ("het Teken van Tusschen-stelling").

Naast de gradatie in scheidingstekens is er volgens J. Greidanus in de praktijk van Kok ook nog het onderscheid in hoofdletters en kleine letters, waardoor een grotere of kleinere scheiding aangeduid kan worden; ze vermeldt in dit verband alleen de dubbele punt, gevolgd door hoofdletter.

Zie ook C. G. N. de Vooy, *Opmerkingen over theorie en praktijk van interpunctie*, N. Tg. 1937; Verz. Taalk. Opst. III Groningen 1947; K. Iwema, *Hoofdletter en humor*, N. Tg. 56 (1963).

(16) In dit laatste geval is het niet zeker dat er eerst een komma stond.

(17) Het vraagteken is nauwelijks gebogen. Het zou ook een uitroepteken kunnen zijn; dat is immers ook wel eens licht gebogen. Vergelijk Tr. Corn. 1005 Was zijde ? met 1006 E yroumens ! Het eerste is nog net kenbaar als vraagteken; het tweede zal wel een uitroepteken zijn.

(18) Een pauzestreep alleen wordt niet gevolgd door hoofdletter; zie Tr. Corn. 851 e. v.; maar wanneer er tevens een uitroepteken of vraagteken voorafgaat, volgt de hoofdletter wat gemakkelijker; zie Tr. Corn. 853, 884, 973.

(19) Het vraagteken is nauwelijk gebogen.

(20) Hetzelfde verschijnsel zien we bij andere letters b. v. W, S, N.

(21) Het lijkt me onwaarschijnlijk dat hier de majuskel H bedoeld is. Zie Italiaans schrift bij de letter H-h.

(22) Zie Italiaans schrift, S.

(23) Hiermee bedoel ik: wat psychisch op de voorgrond staat, wat een sterke expressieve waarde heeft, in tegenstelling tot anaforische gegevens. Zie B. v. d. Berg, *Beknpte Nederlandse Spraakkunst*, Den Haag, ³1959, § 34.

Dat de majuskel voor Huygens expressieve kracht had, blijkt uit Voor-hout 823 beSonnde; Boer 154 geLauwert.

(24) Ten eerste is de transliterator attent gemaakt op de gevallen waarin hij op majuskel of minuskel verdacht moet zijn. Ten tweede kan hij in een aantal van die gevallen een duidelijke voorkeur uitdrukken voor majuskel of minuskel.

Daardoor wordt de absolute willekeur (die we bij Worp aantreffen) voorkomen; daardoor wordt vooral de noodzaak om twijfelachtige schrijffletters door twijfelachtige drukletters te vervangen duidelijk gemaakt.

(25) Het koppelteken is niet altijd duidelijk: het werd gemakkelijk aan het eerste of tweede element van de samenstelling vastgeschreven; zelfs werd het wel eens met beide verbonden.

Het hier verzamelde materiaal is onvolledig; ik heb een keuze gemaakt.

(26) Verandering door bovenschrijving, zonder doorhaling; de twee laatste versies zijn naast elkaar boven het onderstreepte karren geschreven.

(27) Verandering door bovenschrijving, zonder doorhaling.

(28) Gepubliceerd door J. A. Worp in Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap XVIII (1897). Een Nederlandse vertaling is bezorgd door A. H. Kan, De Jeugd van Constantijn Huygens door hemzelf beschreven, Rotterdam-Antwerpen 1946.

(29) Zie A. H. Kan, De Jeugd, blz. 45.

(30) J. H. v. Lessen, Samengestelde naamwoorden in het Nederlandsch, diss. Groningen 1928, pag. 21, spreekt alleen over jongere formaties.

Het tegendeel (verbinding waar deze abnormaal is) komt zelden voor: Voor-hout 662 (n weijnigh jaren-tall; Tr. Corn. 53 haer buijckvoll (naast 299 menen buijck voll; de samenkoppeling handvoll, b. v. in Tr. Corn. 728 diende hier als model).

(31) Volgens J. O. S. van der Veen, Het Taaleigen van Bredero, Amsterdam 1905, § 90, is dit bij Bredero de gewone constructie; W. L. van Helten, Vondel's Taal, Groningen 1883, § 264, maakt voor Vondel onderscheid tussen enkelvoud en meervoud: in het eerste geval ontmoette hij soms de normale buiging, in het tweede

geval kwam hij ze geregeld tegen.

(32) Autograaf in de Koninklijke Bibliotheek, signatuur K. A. XLa, 1624, No. 12, fol. 2^r.

(33) Samenstelling d.m.v. samentrekking is hier uitgesloten. De betekenis is: het werk van God en van mensen; niet: het Godswerk en het mensenwerk.

(34) Punten op ij onzeker.

(35) Vgl. Michels, blz. 44 e.v.; A. Weijnen, Zeventiende-eeuwse taal³ blz. 67 e.v. Voorbeelden bij W.L. van Helten, Vondel's Taal, Groningen 1883, blz. 138 e.v.; J.O.S. van der Veen, Het Taaleigen van Bredero, Amsterdam 1905, blz. 50 e.v.

(36) Vergelijk vaders vinger = de vinger van vader; de Speulmans vinger = de vinger van de Speulman. Als de voorgeplaatste genitief geen lidwoord vereist, valt de weg; het lidwoord is dus verbonden met Speulman, niet met vinger.

(37) Volgens Gerlach Royen, Ongaaf Nederlands, Amsterdam 1941, is deze constructie thans een anglicisme. In de N.Tg. 37 (1943) pag. 11 e.v. wijdt hij een nadere bespreking aan de meervoudige pregenitief, uitgaande op s (zijn zusters aangelegenheden, zijn ouders huis).

(38) Als het bijwoord eenlettergrepig is, kan het in de metrische daling komen, b.v. 563 veur quam; 1021 op gaet; 1143 uijt steeck; 1182 uijt siet; 1526 uijt doe. Dit gebeurt noodzakelijk als het werkwoord meerlettergrepig is en initiaal ac - cent heeft, b.v. 206 uijt straijke; 1532 uijt strijcke; 380 uijt rôken; 492 op ete; 1207 deur kijcke; 1264 an rangde.

(39) Zie Boekenooien, I, pag LXX: "Enkele samengestelde werkwoorden, die in de algemeenetaal onscheidbaar zijn, worden in ons dialect gescheiden, nl. overkomen, overrijden, en voorkomen. Men zegt dus: Wat kòmt mǝ óvǝr; hij reed ǝn vrouw óvǝr, ðm ðngelukka voor tǝ kðmma".

(40) De termen proclitisch en enclitisch worden gewoonlijk in fonetische zin bedoeld. Hier wordt echter alleen de spelling onderzocht: grafische pro- of enclitica zijn aan het steunwoord vastgeschreven. Daarbij is het mogelijk dat een fonetisch procliticum (b. v. het lidwoord) een grafisch encliticum is.

(41) Huygens zag hier nog het voornaamwoord, getuige de spelling met apostrof in Tr. Corn. 1148, 1232, 1531, 1551.

(42) Het hedendaags Antwerps kent als enclitische vorm uitsluitend [əm].

(43) Zie Italiaans schrift, T-t.

(44) In dit laatste voorbeeld zijn r en s niet reëel verbonden; er is echter geen spatie. In de apograaf, waar deze verzen, evenals in de autograaf, door Huygens' hand in margine zijn toegevoegd, zijn de r en de s duidelijk verbonden. De verklaring ligt voor de hand: in de apograaf bediende Huygens zich van het traditionele schrift: de ronde s werd gemakkelijker verbonden genoteerd dan de rechte. autograaf: *Jairr*; apograaf: *Jairr^s*

(45) Zie de discussie Leenen-Van Haeringen-Kloeke: Taal en Tongval VI (1954), VII (1955); Ts. 74 (1956).

(46) De eerste t is een finale t; pas in tweede instantie werd het een enclise.

(47) De Brabantse liaison verklaart deze spellingwijze. Zie: J. Leenen, Liaison in het Frans en in het Nederlands, Album Blancquaert, Tongeren 1958.

(48) De formule tv>f is niet helemaal juist. De assimilatie is tv>tf; de t is in een later stadium verdwenen, niet alleen in deze positie maar ook in gevallen als is da nie wôor ?

(49) Deze kwestie wordt hier ondergebracht omdat de grootste moeilijkheid is : zijn de woorden verbonden of los ?

(50) In 1089 gaefvje (apogr. : toegevoegde regels in Huygens' hand: gaef<v>j)e) gebruikt Huygens dezelfde combinatie fv, maar hier meen ik een Hollandse assimilatie te ontdekken: [ʔa.vjə] . Thans nog verzachten Hollanders de spiranten vóór m, n, l, w, j, r. Andere voorbeelden heb ik bij Huygens niet ontmoet (Tr.Corn. 1280 bleefjer; 1336 bleefje; 1358 geefme; enz.).

(51) Om dezelfde reden een verandering in 333/4 ; om dezelfde reden de tussenvoegingen van 437b-439a (in apograaf, door Huygens zelf); 655b - 657a (in autograaf).

(52) Zie over deze formule: noot 48.

(53) Ik heb dit overzicht opgesteld in samenwerking met de heer Frans Beersmans, geboren en wonende te Borgerhout-Antwerpen.

Gegevens zijn ook te vinden bij Smout, blz. 33 e.v. ; 51 e.v. ; 81, 105.

Voor het Aarschots heeft J. L. Pauwels een helder overzicht geleverd in Het Dialect van Aarschot en omstreken, Belg. Univ. Centrum voor Neerlandistiek 1958, Dl. I blz. 218 e.v.

(54) Vgl. J. L. Pauwels, Aarschot, blz. 221 e.v, waar hij niet vermeldt bij de groep het, tot, wat, dat, met de opmerking dat het haast nooit meer met eind - consonant voorkomt.

(55) Het leesteken is geen beletsel voor de assimilatie, evenmin als voor de elisie. Zie Deel II, Eerste Hoofdstuk, I. 4.

(56) Dikwijls bracht Huygens de veranderingen aan voordat het woord voltooid was, b.v. in wa<t>d>den, da<t>d>det.

(57) Zelfs sterk vergrote foto's boden niet altijd uitkomst.

(58) Smout, pag. 159 beweert dat de scherplange oo te Antwerpen geen naslag heeft; hij spelt dan ook steeds û.

Ik heb bij mijn zegsman echter een onmiskenbare dalende diftong [uʔ] geconsta-

teerd. Zijn uitspraak van een groot aantal woorden (in zinsverband) heb ik op de band vastgelegd. De naslag is soms moeilijk hoorbaar, maar hij is er. Vergelijk [u^ər] oor met [u:r] hoer.

(59) Vgl. W. J. H. Caron, *Klank en teken bij Erasmus en onze oudste grammatici*, Groningen 1947, blz. 46 e.v., waar Erasmus' beschrijving van de Latijnse u en de Franse tweeklank oi (in trois fois) ter sprake komt: deze laatste blijkt een dalende diftong te zijn, waarvan de tweede component niet meer als een i klonk, maar als een zwakke (ongeveer toonloze) e, die zelfs in de loop der zestiende eeuw te Parijs de neiging vertoonde te depalatiseren tot a (al of niet met accentverspringing). Erasmus bedoelde dus waarschijnlijk een duidelijke o-klank, gevolgd door een ə als naslag. Volgens Caron was deze o open.

(60) In het hedendaags Antwerps: kop. Smout, pag 31, vermeldt nog ût, dat "tegenwoordig" meer en meer uit de spraak verdwijnt en door kop vervangen wordt.

DERDE HOOFDSTUK

SAMENVATTING EN CONCLUSIES

1. OBJECTIVITEIT EN EERLIJKHEID

De gegevens over de schrijfgewoonte van Huygens, die in de voorgaande hoofdstukken verzameld zijn, moeten gezien worden als een gebrekkig resultaat van een jarenlange worsteling. Gebrekkig vooral, omdat ze niet tot een zekere oplossing van alle vragen en tot een vaste handelwijze in het weergeven van alle twijfelachtige grafemen hebben geleid. Het lijkt me ook niet mogelijk, tot een zekere oplossing van alle twijfels te komen: zolang we naar volstrekte eerlijkheid streven, zullen ze blijven. Een valse zekerheid is trouwens minder waard dan een gefundeerde twijfel. De transliterator moet zijn onzekerheden niet wegwerken, als daardoor de objectiviteit geschaad wordt.

1.1. De trouwe weergave van de tekst als princip

Hiermee ben ik gekomen aan mijn voornaamste conclusie: we kunnen de eerlijkheid in het weergeven van onze interpretatie van een handschrift niet overdrijven. Een filoloog kan allerlei vergeeflijke fouten maken; één fout echter is onvergeeflijk: dat hij zijn eigen lezing laat afdrukken als de authentieke lezing. Als het eerste gebod van de zuiver-wetenschappelijke tekstitgave geldt: de trouwe weergave van het handschrift; men moet de genesis van de tekst laten zien; men mag geen tittel of jota veranderen; men mag geen enkele onzekerheid onvermeld laten.

Over dit laatste punt wil ik graag uitweiden. Natuurlijk trachten we onzekerheden op te lossen. Daarbij staat ons voor ogen: niet de mechanische maar de intentionele weergave van het handschrift.

De middelen tot het verkrijgen van zekerheid zijn de volgende:

1. een minitieuze studie van de schrijfgewoonten van de auteur;
2. een voorzichtig gebruik van de wet der analogie, waardoor we in een schijnbare chaos toch een bepaalde tendentie op het spoor komen;
3. een kritische vergelijking met de handelwijze van de kopiist;
4. een nog kritischer vergelijking met de handelwijze van de drukker.

1. 1a. De studie van de schrijfgewoonten van de auteur

- We onderzoeken de kenmerken van de lettertekens. Daarbij ontdekken we linguïstische en extra-linguïstische variaties van de grafemen. Tot de eerste behoren: de distinctieve kenmerken van de majuskels en minuskels. De tweede groep bevat de vrije of toevallige varianten (b.v. de verschillende typen van de *l* in het Italiaans schrift) en de gebonden varianten, die we weer onderverdelen in combinatorische varianten (b.v. de typische vorm van de *s* in de ligatuur *st*) en vaste varianten (begin- en eindvarianten, b.v. de typische vorm van de initiale en finale *m*, *n*, *s* of *t* in het traditionele schrift).

- We proberen enkele regels te vinden voor het gebruik van verwante lettertekens: *i* en *j*; *ij*, *ij* en *y*, *ÿ*; *u* en *v*.

Zolang de linguïstische functie der varianten twijfelachtig blijft, besluiten we ze in onze transcriptie te handhaven om de weg voor verder onderzoek open te houden.

- We formuleren de tendenties bij het gebruik van de hoofdletter, berustend op positie, woordsoort en een aantal stilistische en psychische motieven (expressiviteit, tegenstelling, opsomming).

- We onderzoeken het gebruik en de plaats van de diakritische tekens. We komen daarbij tot de conclusie, dat de circumflex zo goed als altijd midden boventwee lettertekens staat. Door bepaalde omstandigheden kan ze naar links of rechts uitwijken. Bij de transliteratie volgen we echter de intentie van de auteur.

De apostrof heeft verschillende functies. Bij syncope van klinker of medeklinker wordt ze, evenals de circumflex, midden boven twee letters geplaatst; deze letters staan zonder spatie naast elkaar : *gedij'n*.

Bij grafische pro- of enclise kan ze recht hebben op een eigen ruimte, maar er mag vóór of na de apostrof geen spatie worden aangebracht: dat's. Meestal zijn de letters in het handschrift echter reëel verbonden; de typografische weergave is dan: *sieje'r*. Bij de elisie zou men een woordscheiding verwachten: *liets' haer*; meestal plaatst Huygens de apostrof hier echter midden tussen de woorden: *liets'haer*.

- We onderzoeken de verbonden of losse notering van samenstellingen en pro-of enclitische formaties. We ontdekken, dat de grens tussen samenstelling en woordgroep niet zo vast lag als thans: de flexievormen waren aan het verdwijnen, maar de synthese van de oorspronkelijke elementen was nog niet voltooid.

Bij de beslissing in moeilijke gevallen hanteren we als criteria: de spatie (relatief en subjectief) en de grenssignalen (initiale en finale lettertypen)(1).

- We onderzoeken de gebruikelijke methoden bij het aanbrengen van veranderingen. Als er slechts een of enkele letters veranderd werden, schreef Huygens de nieuwe versie meestal door de oude heen. Om te achterhalen welke letter het laatst is aangebracht moeten we vooral de kenmerkende letterverbindingen bestuderen: een c wordt anders naar links en rechts verbonden dan een t, een a anders dan een o, een o anders dan een i.

I.l.b. Als de interne factoren onze onzekerheid niet opheffen, nemen we onze toevlucht tot analoge gegevens.

In een aantal gevallen kunnen we een duidelijke tendentie, een duidelijke groei ook, naar een consequente spelling constateren.

I.l.c. Als laatste controlemiddel gebruiken we de apograaf, als deze betrouwbaar is. Die van Vr.-lof is onbruikbaar (hij kenmerkt zich door willekeurige veranderingen en zelfs door een systematische "zuivering"); die van Tr. Cornelis draagt de kenmerken van een trouwe kopie (voor twijfelgevallen kiest de kopiist meestal een ambivalent teken (2); veranderingen berusten gedeeltelijk op vergissingen, gedeeltelijk op de intentie van de auteur).

I.l.d. De drukken kunnen slechts in enkele gevallen aanwijzingen bevatten voor de linguïstische waarde van grafeemvarianties. Voor de verhouding ij : y en u : v bieden ze b.v. interessante gegevens.

II. DE GEVALLEN WAARIN DE transliteratie (VOORLOPIG) EEN TWIJFEL- ACHTIG KARAKTER DIENT TE DRAGEN (3).

II.1. De onzekere majuskel of minuskel.

Op grond van relatieve kenmerken (vooral kwantitatieve verschillen) en op grond van semi-objectieve kenmerken (plaats, woordsoort, tegenstelling e.a.) trachten we tot een voorkeur te komen, die we uitdrukken in het lettertype A of a; Is er geen voorkeur mogelijk, dan kiezen we het type a.

Met nadruk wijs ik erop, dat de beslissing dikwijls enigszins subjectief is. De le-

zer moet dus niet te veel waarde hechten aan het gekozen teken; de drie tekens hebben een gemeenschappelijke functie: ze drukken twijfel uit.

11.2. Een onzekere verbondenheid geven we aan door een onderbroken verticale streep. Omdat hier de motieven voor een keuze nog subtieler zijn dan bij de majuskel, maken we geen onderscheid tussen de gradaties in onze twijfel (4). Wel blijkt dikwijls, dat de een twijfelt waar de ander zeker is, en zelfs dat een en dezelfde persoon op het ene moment twijfelt waar hij op een ander moment zeker is. Daarom zetten we het teken van de twijfel als er ook maar een geringe reden voor is.

11.3. Een onzeker letterteken wordt gemarkeerd met een sterretje: een onzekere lezing van een woorddeel, woord of woordgroep komt tussen twee sterretjes. Meestal zal dit teken beperkt blijven tot doorgehaalde fragmenten.

11.4. Als het onzeker is of duidelijk leesbare letters een tussen- of toevoeging zijn, worden ze tussen twee onderbroken verticale strepen geplaatst; gradaties in twijfel worden niet aangegeven.

11.5. Andere onzekerheden (b. v. omtrent de volgorde van veranderingen) worden zonder specifieke tekens vermeld.

11.6. De verschillende tekens voor de I - i en J - j worden in de druktechniek gehandhaafd voorzover hun linguïstische functie onzeker is.

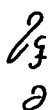
11.6a. Voor de teksten die met de traditionele hand geschreven zijn, kies ik de volgende tekens:

Majuskel:

Type 1: J

Type 2: I ;

Type 3: J.

Minuskel:

i voor de staartloze letter;

j voor de staartletter;

j voor het puntloze type in Voor-hout.

N.B. 1. Twijfel tussen majuskel en minuskel is alleen mogelijk bij type 3. In dat geval kies ik, en vermeld mijn onzekerheid.

N.B. 2. Korenbloemen 1 en 2 geven in Voor-hout voor de klinker steeds I en i; de gedragslijn bij de medeklinker is verschillend: K₁ : I en i (maardik-wijls i in diminutieven); K₂ : J en j (in de diminutieven alleen i na g, b.v. 199 Bockgien).

11.6b. In het Italiaanse schrift is de zaak minder gecompliceerd. De majuskel, zowel de klinker als de medeklinker, wordt steeds als I afgedrukt: Huygens maakt immers geen enkel onderscheid; de verschillende varianten blijven met hun benedenboog steeds boven de schrijfflijn.

Bij de minuskel kunnen we volstaan met het onderscheid in i en j.

N.B. Korenbloemen 1 en 2 geven in Tr. Corn. voor de klinker steeds I en i.

Het verschil in behandeling van de medeklinker is kleiner dan in Voor-hout: K₁ spelt J in woorden als J^{ae}, J^{uyst}, J^{ans}, J^{offers}; ook in de geapocopeerde vorm van het pronomen 2sg. : Jⁱ; maar bijna steeds: Ie; ook heb ik geno - teerd: 980 longman (naast 976 Jongman).

K₂ kent uitsluitend j.

De minuskel is in K₁ en K₂ steeds j, de diminutieven in K₁ niet uitgezonderd.

Ik heb niet gezocht naar de verklaring van deze evolutie. Ongetwijfeld is ze echter te danken aan de invloed van de verschillende drukken die als legger gebruikt werden: hoe verder de 17de eeuw vorderde, des te duidelijker tekende zich in de typografie het onderscheid tussen I - i en J - j af.

11.7. De verschillende tekens voor Y - y (IJ - ij) worden in de druktechniek gehandhaafd voorzover hun linguïstische functie onzeker is.

11.7a. Het traditionele schrift.

Voor de majuskel kunnen we volstaan met één teken: Y.

De minuskel substitueer ik door vier tekens: 1.: y, (ÿ);

2a. : ij;

2b. : ij.

Y
y (ÿ)
ij
ij

In het eerste hoofdstuk heb ik niet verzweigd, dat het onderscheid tussen 1 en 2 niet altijd duidelijk is. Het is mogelijk dat ik bij verder onderzoek mijn ideeën

en mijn praktijk wijzig; dit is een van de onderwerpen waarbij ik voor mezelf niet tot klaarheid gekomen ben.

11.7b. Het Italiaanse schrift

De majuskel

Ofschoon de punten een toevallige variatie zijn, handhaaf ik (voorlopig) het onderscheid tussen Y en Ÿ.

Y Ÿ

De minuskel plaatst me voor ernstige moeilijkheden. De typen verschillen zo weinig, dat een typografische onderscheiding (ij, ij, y en Ÿ) op muggezifterij gaat lijken.

Een vereenvoudiging tot ij en y, berustend op de aan- of afwezigheid van punten, is echter beslist onjuist: de punten hebben zeker een toevalliger karakter dan de andere distinctieve kenmerken. Daarom zie ik me verplicht (voorlopig) de volgende gedragslijn te volgen:

- beginpositie: y of Ÿ;
- eindpositie: ij of ij;
- middenpositie: ij of ij (soms vermoed ik y of Ÿ).

y Ÿ
ij ij

De twijfel wordt meestal niet vermeld: die heb ik in hoofdstuk I, II reeds in het algemeen uitgedrukt. De lezer moet dus niet te veel waarde hechten aan de onderscheiden tekens: ik ben zelf in deze kwestie niet tot klaarheid gekomen. Vreemd is b.v. dat ik door mijn oplossing tot een opvallend verschil in het traditionele en het Italiaanse schrift kom met betrekking tot tweeklanken: trad. :ey enz.; Ital. : ei enz. Dit resultaat berust echter niet op zuivere willekeur.

11.7c. De praktijk van de kopiïst van Tr. Corn.

Voor de majuskel gebruikt hij steeds hetzelfde teken.

N.B. Hij spelt Ye en You waar de autograaf dat doet, behalve in 1302 Je.

Voor de minuskel is het systeem als volgt:

Initiaal: Ÿ (yegelick, yet, ye) of y (ye).

Ÿ y

Mediaal: ij.

Maar 262 lodijis heeft een eigen teken (de drukken hebben hier y).

Ÿ

Finaal: ij, soms Ÿ.

Ÿ Ÿ

De tweeklanken vertonen een onduidelijk beeld; de voorkeur gaat uit naar de volgende notering: uij; aeŸ; -ôij-; -ôŸ of ôy; oŸ; oeŸ; -aij-, -aŸ (naast ai);naast

het mediale ei staat het finale eij of eÿ.

II. 7d. De praktijk van K1 en K2 (5)

De majuskel is steeds Y.

De minuskel is y of ij:

1. Initiaal: steeds y: yver, yser, ys'lick, enz.

2. Finaal: steeds y: ghy, ij, my, hy, zy, by, gety, ry, slaverny, dry, Lotery.

N. B. Het eerste element van een samenstelling behoudt zijn finale y:

Hofw. 1232 dry-eenigh; 1863 het vryspel; 1555 Bywegh.

3. Mediaal:

- ij: rijm, slijck, spijt, twijffel, wijf, tijd, gelijk, bijster, lijster, mijner, blijve, grijs, stijlen, liiden, swijmen, dozijnen, drijven, wijven, stijve, getijden, pijn, mijmeringh, hijlick.

- y: vóór klinker: vyand, rye, lyen (ook Hofw. 86 versny'n). Meestal kunnen de voorbeelden met de regel van de gelijkvormigheid tot de groep van de finale y herleid worden: vryen, vryer, vodderyen, vryheit.

N. B. 1. Afwijkingen komen geregeld voor, vooral in de drukken van Adrian Vlack (1657¹, 1657² en K1). Uit K2 heb ik genoteerd: Tr. Corn. 66 rystenbry; Hofw. 1607 myl; 602 quynend; 1105 Lyster; 1225, 1271 Pylen; 1365 vyverlicke.

N. B. 2. De wet van de gelijkvormigheid werkt grillig: naast vrijster ontmoeten we (minder frequent) vryster; tegenover Hofw. 1536 Gedijsd staat 61 bedydt (= 3^e persoon enk. van bedyen).

N. B. 3. Hofw. 343 en 1648 Bij x sie is eenlettergrepig; 305 knijen beslaat twee syllaben; 983 Dye is eenlettergrepig, 1177 dyen x lyen beslaat twee syllaben.

4. Steeds uy, oy, aey, oey, ôy, ay, (in mediale positie soms ai, maar daarvoor is geen vaste regel te geven).

Algemene regel voor ei - ey: ey in finale positie; ley, rey, Ey, sey; ei in mediale positie: weinigh, eighen, weide, leiden, beiden, Reiger, steil, heit; ook Tr. Corn.

38 bei (gelijkvormigheid); daarnaast ontmoeten we echter vormen als spreyn, schreyen, verkeyen, vleyens (in Voor-hout, te verklaren door de regel van de gelijkvormigheid) en Weynich (Voor-hout 212 K1), weygh're (Voor-hout 568), weynigh (Tr. Corn. 1657, K1 en K2), gesondicheyt (Voor-hout 424 K2).

De meeste afwijkingen zijn te vinden in de oudste werken; in Tr. Corn. zijn ze zeldzaam.

5. In plaats van i of j : yet, yemand of yemant, yegelick, yeder, yevers of yewers, vyer, ye, you (je en jou zijn veelvuldiger dan in het hs.; in enclise is het steeds je, evenals in het hs.).

N.B. Ontleende woorden moeten apart bekeken worden: Voor-hout 442 Zephyr; 482 crystal; Tr. Corn. 262 lodjys; 430 vijfve.

II.7e. Uit bovenstaande gegevens blijkt overduidelijk, dat auteur, kopiist en drukkers hun eigen systeem hadden; dat van de auteur is echter nauwelijks een systeem te noemen.

II.8. De verschillende tekens voor U - u en V - v worden in de druktechniek gehandhaafd voorzover hun linguïstische functie onzeker is.

II.8a. Het traditionele schrift

Bij de majuskel hebben we twee tekens nodig: U duidt steeds een klinker aan; V een medeklinker ; het voornaamwoord is echter ook V.

Bij de minuskel beperken we ons eveneens tot twee tekens: u staat voor de klinker, zelden voor de medeklinker; v voor de medeklinker en (meestal) voor het voornaamwoord. Voor v1, v2 en v3 hebben we geen aparte tekens nodig: het zijn vrije varianten.

II 8b. Het Italiaanse schrift

Bij de majuskel maken we ook hier onderscheid tussen de tekens U en V; het eerste is voor de klinker, het tweede voor de medeklinker.

Bij de minuskel volstaan we met u en v: resp. voor klinker en medeklinker. Het teken u kan in vier gevallen consonantische waarde hebben:

1. aan het begin van een onbeklemtoonde lettergreep tussen vocalen (lieue) ;
2. aan het begin van een onbeklemtoonde lettergreep na een liquida (steruen);
3. aan het begin van een beklemtoonde lettergreep na de prefixen ge- en be- (beuel);
4. in Romaanse woorden (inuenci).

Voorlopig vind ik het onjuist, in deze gevallen v af te drukken. Waarschijnlijk heeft het onderscheid tussen het medeklinkerteken in leuen en vele geen fonetische of fonologische functie (Tr. Corn. 1527 læue x begræue); het is echter een belangrijk filologisch gegeven: we hebben te maken met twee verschillende letters, die in de 17de eeuw nog verwisselbaar waren volgens zekere positionele wetten. Als we dit onderscheid wegwerken in de transliteratie, bemoeilijken we een voortgezet onderzoek naar de orthografie van de auteur.

II.8c. De praktijk van de kopiist van Tr. Corn.; K₁ en K₂

De majuskel:

K₁ en K₂ handhaven het onderscheid tussen U (Uyt, Uffrouw, Ugnerij) en V (Van, Vryer, Visscher). De apograaf van Tr. Corn. en de druk van 1657 waren hierin voorgegaan.

N.B. In Voor-hout 484 en 642 heeft K₁ Wt, K₂ Uyt.

In K₁ vinden we ook nog wel eens V voor het voornaamwoord: Voor-hout 689 en 692.

De minuskel.

Het voornaamwoord wordt in Voor-hout steeds met u gespeld; in het bezittelijk voornaamwoord wordt meestal een w toegevoegd. Ik heb nergens spellingen als leuen, silure, beuel aangetroffen. De apograaf van Tr. Corn. had hier reeds overal v.

II.9. Abbreviaties los ik niet op, vooral omdat de volle vorm niet altijd zeker is: vand~ = vande, vanden; eigentl~ = eigentlick, eigentlijck.

II.10. Vrije varianten van een grafeem, waarvan vaststaat dat ze geen enkele linguïstische functie hebben (b.v. de verschillende typen van l of r) worden bij de transliteratie niet onderscheiden.

Moeilijker wordt het, als het onderscheid positioneel gebonden is. Het lettertype kan dan linguïstische functie krijgen, b.v. als grenssignaal voor woorden of als verklaring voor een verkeerde lezing door kopiist of drukker. Daaronder vallen de rechte en de ronde s; de ligaturen pp, ff, ft, st, tt; 'k of 't met losse of verbonden apostrof.

Voorlopig weet ik er geen raad mee. Daarom verwaarloos ik de verschillen. Het is echter mogelijk, dat ik bij een eventuele tekstitgave zou besluiten tot nauwkeurige weergave: men kan de lezer gemakkelijk onrecht aandoen door hem te weinig, moeilijk door hem te veel te bieden.

NOTEN.

(1) Een mooi voorbeeld hiervan is Vr.-lof 275 blinde **man**.

Een watervlek maakt het woord moeilijk leesbaar, maar de ronde inzet van de **m** is het zekere initiale kenmerk.

In Vr.-lof 57 drie maal wordt de twijfel opgeheven door de aanloop van de spitse initiale **m** (Trad. schrift, m 2b).

Zie voor de mediale of finale **s**: Traditioneel schrift, S-s, Opmerking.

Vr.-lof 378 vise vassen (trad. schrift) is intentioneel onverbonden: de **-e** heeft de karakteristieke uitloop van de finale letter, de **v** is initiaal (type 2); het is niet uitgesloten dat de verbindende streep als koppelteken bedoeld is.

(2) Een interessante proef heb ik genomen door de **m**'s van het Italiaanse handschrift (type 2) in drie categorieën te verdelen :

- vrijwel zeker majuskel;
- waarschijnlijk of misschien majuskel;
- zeker geen majuskel;

en door vervolgens mijn keuze te vergelijken met die van de kopiist. Dikwijls, maar lang niet altijd, had hij dezelfde keuze gedaan. De kopiist gebruikt binnen de versregel nl. ook drie typen:

- voor de (zo goed als) zekere majuskel (met verschil in grootte);
- voor de waarschijnlijke of mogelijke majuskel (met verschil in grootte);
- voor de zekere minuskel.

(3) Vergelijk W. Gs. Hellinga, *Principes linguistiques d'édition de textes*, *Lingua*, Vol. III (1952 - 1953), pag. 295 - 308. Hij maakt onderscheid tussen *figurae* (lettervormen) en *signa* (linguïstische tekens). Bij de transliteratie moet men een semiologisch-linguïstisch standpunt innemen: men moet de tekens onderscheiden niet naar hun accidentele vormen, maar naar hun linguïstische waarde. Hierbij zou ik willen aantekenen: onder linguïstische waarde valt natuurlijk meer dan fonetisch verschil: een majuskel kan b.v. "drager" van waardering zijn; ook een zuiver spellingonderscheid berustend op vaste regels (*i~j*, *u~v*, *y~ij*) is een taalkundig gegeven.

(4) We zouden dit kunnen doen door het al of niet aanbrengen van de spatie ; waarschijnlijk los: komen₁/se ; waarschijnlijk verbonden; komen₂se; het is niet uit te maken: komen₃se.

(5) Dit overzicht is zeer globaal; waarschijnlijk is het hier geschetste beeld onvolledig en gebrekkig. Een nauwkeurig onderzoek naar de praktijken der verschillende drukkers is gewenst.

Bij de oude grammatici vinden we hier en daar belangrijke beschouwingen of aanwijzingen. Zie vooral S. Ampzing, *Nederlandsch Tael-bericht*, uitgegeven en van commentaar voorzien door F. L. J. Zwaan, *Uit de geschiedenis der Nederlandsche Spraakkunst*, Groningen 1939.

Op blz. 31 geeft Zwaan een overzicht van Ampzings betoog: A. betreurt de spellinggewoonten maar legt er zich bij neer; hij spelt dus ij in gesloten lettergrepen (mijn) en de daarmee samenhangende vormen (mijne), bovendien ter aanduiding van i vóór vocaal van de volgende syllabe (pri jeel); y in alle andere gevallen ; ook in "twee- en drieklanken" blijft de traditionele y gehandhaafd, zowel in open als gesloten lettergreep. Bij bastaardwoorden neemt hij zoveel mogelijk de vreemde spelling over.

TWEEDE DEEL

DE -N IN HET ANTWERPS EN HET HOLLANDS VAN CONSTANTIJN HUYGENS

EERSTE HOOFDSTUK, HET MATERIAAL

I. ORDENING VAN HET MATERIAAL

1.1. Bij de ordening van het materiaal zijn de woorden die met *h* beginnen, gescheiden gehouden van die welke een klinker als inzet hebben. Het valt immers moeilijk te bewijzen dat de *h* in Huygens' Antwerps (ofschoon ze waarschijnlijk niet werd uitgesproken) geen enkele foneemwaarde had: in de orthografie werd ze immers trouw in acht genomen; dit zou iets te maken kunnen hebben met het taalbewustzijn.

Voor de twee Hollandse dialecten is de foneemwaarde waarschijnlijker (1).

1.2. De *c* is gedeeltelijk ondergebracht bij de *k*, gedeeltelijk bij de *s*.

De woorden die met *s* of *z* beginnen, zijn echter samen genomen, omdat ik niet altijd durf te beslissen voor [s] of [z], zeker niet in het Hollands.

Het zou al te willekeurig zijn als we de spelling als norm van indeling namen.

Daar er in Huygens' Hollands en Antwerps geen verschil is in de behandeling van *s* en *z*, is er geen bezwaar tegen ze samen te nemen (2).

In inlaut staat de dubbele *s* dikwijls voor de stemloze sibilant. A. B. N. : Tr. Corn. 46 *Coussen*. Hollands: Boer 32 *herssens*; Tr. Corn. 59 *kaerssen*; 421 *Monsieur*; 877 *menssen*; 903 *wensse*; 904 *mensse*; 914 *Trijnsse*; 1093 *Krijnsse*; 1235 *Spænsse*.

Antwerps: Tr. Corn. 296 *Maijsse*; 314 *Spō<ñ>i>nsse*; 474 *Spoinsse*; 523 *Coussebande*; 530 *Coussen*; 597 *kousse*; 598 *ſ<a>o>usse* (lezing onzeker: *a* en *e* door elkaar; *apograaf*: *sousse*); 698 *herssens*.

In auslaut staat dikwijls *ss* volgens de gelijkvormigheidsregel (naar analogie van een geflecteerde vorm): Boer 58 *ass*; 104 *Stremmeless*; Tr. Corn. 50 *Cabass*; 242 *wiss*; 250 *brass*; 337 *brass x Ass*; 437 *'tboss*; 565 *'tmess*; 589 *mess*; 691 *sess*; 864 *wiss*; 928 *loss*; 1043 *less*; 1247 *'Kgiss*; 1272 *wiss*; 1274 *viss*.

Een consequente houding moeten we niet verwachten: 564 *mes*; 1145 *kas*, enz.

Wie deze zaak onderzoekt moet echter rekening houden met de sandhiwetten: Tr. Corn. 37 *kermis waer* (Hollandse assimilatie *vóór m, n, l, r, w, j*); 459 *bras*. *d'oor* (het is mogelijk over het leesteken heen te lezen); 672 *d'as*. *de*, enz.

De mening dat Huygens weinig consequent was in spellingzaken is algemeen

verbreid. Er zijn voor deze stelling ook wel bewijzen aan te voeren, maar een gedeelte van de tot nu toe gehanteerde argumenten vervalt als men de sandhiregels in zijn beschouwing betreft.

De enkele s vinden we ook op plaatsen waar ss gewent was:

Hollands: Tr. Corn. 1221, 1426; Andr. 87 *Monseur*; Tr. Corn. 1223 *Monseurs*.

Antwerps: Tr. Corn. 394 *Spoinse*; 523 en 1002 *Monseur*.

In allerlei andere gevallen durf ik niet voor stemloze of stemhebbende uit-spraak te beslissen.

Zeker moeten we een stemhebbende consonant lezen in woorden als Tr. Corn 278 *beursen*; 539 *liäersen*; de [ʒ] ligt voor de hand in (135), 135, 1046 *'tversier*; 1204 *versiere*; Grilligh 11: *versieren* (x *vercieren*) (3); waarschijnlijk ook [z] in de verbogen vormen van *Claes*: Tr. Corn. 40 *Claesens*; 422 en 1241 *Claese*.

De spelling z is relatief zeldzaam.

- Voor de periode van het traditionele schrift is er geen vaste regel te geven. Ten hoogste kan men zeggen: Huygens had een duidelijke voorkeur voor s; sommige woorden komen daarnaast geregeld met z voor, b.v. *zoo*, *zou*, *zoet*, de vormen van de werkwoorden *zijn*, *zien*, *zeggen* en *zenden*; in auslaut: Vr.-lof 56 *mutz* (naast 423 *muts*); 73 *Mauritz*; in inlaut: Voor-hout 84 *spitze*.

- In de periode van het Italiaanse schrift komt er iets meer systeem in. Bijna uit-sluitend met z: de vormen van het werkwoord *zijn* (behalve soms bij assimilatie; zie Tweede Hst., III 7e). Helemaal consequent is Huygens niet: 602 *Ge saij*; 878 *Soo sinw'er*.

Bij voorkeur z in: *zij* = *'latus* (maar Tr. Corn. 1470 op *sij*), *zeil*, *zee*, *ziel* (maar Tr. Corn. 120 *'tketters sieltje*); ook in Tr. Corn. 413 bij *men zool* (verbastering van *ziel*).

De vormen van *zeggen* krijgen in de grote meerderheid van de gevallen een s-; maar Tr. Corn. 143 *hoe zei je*; 201 *ick zaide*; 1394 *'kzeij*; 734 *Zaijck'et*; Andr. 131 *sij zeide*; 161 *Daer'tege zaid ick*.

Geïsoleerde gevallen: Tr. Corn. 46 *zijde* Coussen (maar 534 *z'faijen*; 751 *saij*); Andr. 128 *zedighjes*; Tr. Corn. 1341 en *schoone zoo* (x *bijw. soo*).

In inlaut: Hofw. 2535 *peze-loos*; 2538 *azijn-kann* (x *'t'zijn kan*; Tr. Corn. 89 *bezeffen* (naast *besinnen*); 113 *dozijnen*; 265 *Cozain*; 389 *Cozaijn* (overigens *sin* dit vaak voorkomende woord); 577 *Azaijn-kan*; (x *'tgezaijn kan*); 1040 *bizeart*.

In austaut is de z niet meer gebruikelijk; in Scheeps praet ontmoeten we nog trotz en mutz; in Tr. Corn. is het echter 36 en 484 muts; Tr. Corn. 754 lôz is een san - dhigeval.

1.3. Ook in andere gevallen zie ik af van fonetische onderscheidingen. Als men leest: vóór b blijft de n, dan versta men deze uitspraak fonologisch en orthografisch. Het Antwerps (4) en het Hollands van de 17de eeuw kenden ongetwijfeld (ongeveer)dezelfde assimilaties die ze thans toepassen.

1.4. De loci waar de -n door een leesteken van het volgende woord gescheiden is, behoren gewoonlijk in de rij thuis; het leesteken betekent lang niet altijd een rust. Een sterk bewijs voor deze bewering vormen de gevallen waarin de elisie zelfs over het leesteken heen tot stand komt: Zee-str. 852 wat soecktm'⟨; >?⟩u te verdrijuen ?; Tr. Corn. 166 passeerd'. [lck] ; 407 komse; en; 1190 læwe. hij; 1198 segge. eij (5).

Ook de assimilatie wordt door het leesteken niet verhinderd: 461 wa|s|, za|j|de doet.

Maar omdat het moeilijk uit te maken is of de interpunctie in bepaalde gevallen een logische of een ritmische functie heeft (6), heb ik de voorbeelden waarin een leesteken betrokken is, apart vermeld, met dien verstande dat de fonetische omgeving als primair ordeningsprincipe blijft gelden.

Het zou onjuist zijn, de gevallen met leesteken zonder onderscheid bij het andere materiaal op te nemen: het leesteken heeft wel eens een ritmische functie, vooral als het samenvalt met de cesuur. Huygens vond deze rust in de alexandrië een belangrijk prosodisch element. Hij verweet de Italianen, dat ze "selfs naer den Middelstuyt niet en vraghen, dien doch de Françoisen noch hoochelijck bevolen houden" (7). Hij vat de middelstuyt op als woordgrens, liefst ook als syntactische grens na de derde voet, evenals Cats en in tegenstelling met Hooft, die de cesuur dikwijls midden in een woord liet vallen.

Wel is het me opgevallen, dat de latere werken van Huygens in dit opzicht minder star zijn dan de vroege. C. Mall is veel regelmatig dan Oogen-troost. Cluijs-werck heeft nog meer afwijkingen: in Oogen-troost bevatten ongeveer 70 van de 1002 regels zelfs geen zwakke syntactische scheiding op de cesuur, in Cluijs-werck ongeveer 90 van de 566.

1.5. Bij de interpretatie van spellingeigenaardigheden houde men voor ogen dat de afwijking van het metrum tegen Huygens' bedoeling is.

Tr. Corn. is geschreven in strenge alexandriënen, die een toonbeeld zijn van alternerend ritme (8).

Huygens heeft zich over het metrum nogal duidelijk uitgesproken. In mei 1623 schreef hij zijn korte verhandeling "Voor de eenparicheyt der dichten ende van de voetmaet". Hooft voorzag het stuk van kanttekeningen. In een brief van 30 oktober 1624 vroeg Huygens de toestemming van de commentator, om de gedachtenwisseling te publiceren in de Otia. Op 3 nov. 1624 schreef Hooft zijn weigerend antwoord (9).

Huygens verwijt de Fransen dat hun verzen op losse voeten staan, en bewijst met voorbeelden dat ze zich meer vrijheden veroorloven dan Hooft in zijn voorbericht van *Granida* (1615) had toegestaan. Daartegenover stelt hij zijn eis van de zuivere jambe: "eenparighe silbrant" met regelmatige afwisseling van korte en lange syllaben. De termen "kort" en "lang" bewijzen niet dat de zeventiende-eeuwers een onjuiste opvatting hadden over de Nederlandse accentuatie. Hooft noteert dan ook, dat de "lanckheit der silben naer de bijclanck" (=accent) genomen moet worden, een inzicht waarvan Huygens eveneens blijk geeft in *Otia* van 1625, II 60 (Worp, I 209 voetnoot), waar hij "la Cadence des syllabes" van de moderne talen tegenover het Latijnse kwantiteitsaccent plaatst. In zijn briefwisseling met Corneille (1663) (10) zegt hij het zo mogelijk nog duidelijker. Belangrijk is het onderscheid dat hij maakt: "lange, kortte en gemeene silben". Een systematisch onderzoek van Huygens' gedichten heeft me gesterkt in mijn overtuiging dat antrimetrische elementen in strikte zin bij hem uiterst zeldzaam zijn. De "antrimetrische" woorden zijn onder bepaalde categorieën te rangschikken: het zijn vooral eenlettergrepige woorden, dus "gemeene silben", ze staan willekeurig in een heffing of een daling.

De volgende monosyllaba staan geregeld in een metrische heffing tegen het huidige zinsaccent in: (11)

- voorzetsels, b.v. Oogen-tr. 364 met bruijn gansevell;
- lidwoorden, b.v. C. Mall. 79, dan den henxt; 80 dan een knip;
- bezittelijke voornaamwoorden, b.v. Worp V 275:4 Noch syn'Tong, noch sijn' keel;

- aanwijzende voornaamwoorden, bijvoeglijk, b.v. VI 62:1 Keurt dit Goud;
 - het voegwoord en, b.v. IV 218:1 Wijs en Soet, Kloeck en Vroom;
 - het voegwoord of, b.v. Cluijs-w. 97 Sien (en) of ontmoeten;
 - het voegwoord dat, b.v. VI 148:2 Denckt dat hij;
 - het voegwoord dan of als na een comparatief, b.v. C. Mall 216 meer als een; Oogen-tr. 54 meer dan wij;
 - persoonlijke voornaamwoorden, b.v. Oogen-tr. 948 Hoe ick meer; VI 33:1 Neemt het niet;
 - wederkerende voornaamwoorden, b.v. C. Mall 164 Schaemd'haer;
 - onbepaalde voornaamwoorden, b.v. Cluijs-w. 349 mits men mij;
 - betrekkelijke voornaamwoorden, b.v. VI 134:1 'Tpeert dat; VII 204:1 Neel, die.
 - 't ontkenningsspartikel, b.v. V 259:2 Heer en verlaet mij niet
- Andere monosyllaba komen geregeld voor in de metrische daling, tegen het huidige zinsaccent in:
- het verbum finitum (vooral aan het begin van de regel) b.v. imperatief: C. Mall 238 Verwt eens; VI 16:1 Laet de verwaenste; indicatief: C. Mall 93 maeckt van; Cluijs-w. 286 Quijt ick;
 - zelfstandige naamwoorden b.v. C. Mall 50 uw'huydt; VI 61:1 God door; meestal een eigennaam (aan het begin van de regel), b.v. Tr. Corn. 33 Trijn trockt IV 38:1 Claes vond;
 - bijv. naamwoorden, b.v. Oogen-tr. 892 van klaer Lood;
 - bijv. telwoorden, b.v. Cluijs-w. 470 als bij drij mael drij hondert;
 - bijwoorden (meestal in de eerste voet), b.v. IV 51:1 Hier en wegh; Oogen-tr. 295 Waer ? onder; 883 Daer staet (...) strax werdt;
 - het persoonlijk voornaamwoord als antecedent, (12) b.v. Voor-hout 467 Hoe hem 'tharte-pack moet wegghen// Die gestadelijcken brandt; vgl. Voor-hout 639; 735; Oogen-tr. 542; Tr. Corn. 344; VI 146:1 ; Cluijs-w. 112; 590.

Zelfs de aanloop in de zin is vaak zonder metrische klemtoon, b.v. VI 140 : 1 Klein is de doorn; II 11:39 T'huys vindt hij; Cluijs-w. 257 Niet noem ick; 435 Danck hebben sij.

Ook het bijwoord in een scheidbaar samengesteld werkwoord, b.v. I 289:148 opblasende; II 10:18 Najagen; Oogen-tr. 137 uijt stonden; VI 219 :1 waernemen.

Bij de meerlettergrepige woorden zijn de samenstellingen interessant. Bij Huy-

gens ontmoeten we geregeld accentwisseling in die gevallen waarin hoofdtoon en bijtoon in onmiddellijk contact staan; het zijn de accenttypen *lándmànen lánd - lèven*, (tegenwoordige uitspraak).

Voorbeelden: (met het metrisch accent op de tweede syllabe): C. Mall 167 Middach; Oogen-tr. 377 voor-wind; VI 135:I Kooplie'n; Cluijs-w. 499 Nanoen; C. Mall 3 Dack-decksel; I 254:53 Stieffmoeder; II 10:31 'Tplecht-ancker; Oogen-tr. 300 Goud;laken; 109:703 quicksiluer.

Bovenstaande voorbeelden zijn een willekeurige greep uit het materiaal na 1619, het jaar waarin Huygens de jambische (of trocheïsche) stabiliteit heeft bereikt(13).

1.6. Vanwege het aanzienlijk tijdsverschil tussen de eerste en de laatste gegevens heb ik bij het citeren van de Hollandse gedichten zoveel mogelijk de chronologische volgorde gehandhaafd. Daardoor wordt het mogelijk een eventuele ontwikkeling in Huygens' praktijk te volgen. De fonetische situatie is echter het primair beginsel van indeling gebleven.

1.7. Bij de materiaalverzameling heb ik naar volledigheid gestreefd. Het leek me niet juist, regels te formuleren met achterhouding van de gegevens waarop die regels gebaseerd zijn: dan kon niemand mijn conclusies controleren. Om deze reden heb ik zelfs de voorbeelden van het lidwoord *en* en het bezittelijk voor-naamwoord *men* volledig vermeld. De afwijking *e* of *me* krijgt temidden van de overstelpende hoeveelheid *en* - en *men* - vormen haar juiste beoordeling. Zouden we volstaan met de vermelding: de gewone vorm is *men*, maar "in de volgende gevallen" verdwijnt de *-n*, dan zou de uitzonderingspositie van deze gevallen niet duidelijk worden.

Wel is het me herhaaldelijk gebleken dat ik hier en daar een geval over het hoofd heb gezien; daardoor worden mijn conclusies echter niet aangetast: afwijkingen zullen wel steeds genoteerd zijn.

1.8. Graag had ik ook een overzicht gegeven van Huygens' handelwijze in zijn A. B. N. Daarvoor heb ik zelfs materiaal verzameld. Maar de onvolledigheid van de gegevens bevredigde me niet. Een verantwoorde behandeling van dit onderwerp zou te veel tijd vragen (14). Ik troost me met de gedachte dat ik daarvoor de grondslag gelegd heb door de beschrijving van Huygens' Hollands en Brabants.

II. DE MANUSCRIPTEN

II.1. In Huygens' werken komen twee dialecten voor: het Hollands en het Antwerps. Het eerste zou men nog in tweeën kunnen splitsen: het Delflands en het Waterlands. Ik heb de verschillen tussen deze laatste niet systematisch onderzocht. Mijn indruk is echter dat Huygens ze ongeveer gelijk behandelde.

Overigens bestaat er ook nog de mogelijkheid dat Huygens' Haags onderscheiden moet worden van zijn boeren-Delflands (15). Voor mijn onderwerp is het onderscheid in verschillende Hollandse dialecten echter niet belangrijk gebleken: in de behandeling van de -n blijkt er geen verschil te bestaan.

II.2. De volgende teksten zijn in mijn materiaal verwerkt; de handschriften bevinden zich in de Kon. Bibliotheek, tenzij anders vermeld wordt (16).

II.2a. Grilligh trilligh Trilloos kindt (Geciteerd: Grilligh). Worp I 166. Autograaf in traditioneel schrift; Kon. Ak. XL a, omslag 1619, nr. 12; enkelblad, recto zijde.

Titelloos gedicht. Getekend en gedateerd: Constanter 20. 9^b. 1619 raptim et ludibundus. vix trib. hor.

II.2b. Wie seyt dat Piet en Trijn niet comen over ien ? (Geciteerd: Paraphr.). Worp I 170. Autograaf in traditioneel schrift; Kon. Ak. XL a, omslag 1619, nr. 12; hetzelfde blad als het vorige, verso zijde. Onderschrift: Paraphr. Ex Anglico Ben. Johnson. Titelloos gedicht. Getekend en gedateerd: Constanter 27° 9^b. 1619.

II.2c. Tvrouwe-lof // alias // Mans handt bouen. (Geciteerd: Vr.-lof). Ondertitel (tussengevoegd): [Boertighe] (17) v~antwoordinghe onde leught van 'tsGravēnhaegēn (18).

Worp I 171-182. Autograaf in traditioneel schrift (titel in Italiaans schrift); apograaf in zeer regelmatig, gemakkelijk leesbaar schrift.

Kon. Ak. XL a, omslag 1620, nr. 1. Vier stukken, met potlood als volgt onderscheiden:

1. (dubbelblad) } apograaf; 1b. (dubbelblad) } autograaf.
 1a. (enkelblad) } 1c. (enkelblad) }

1b en 1c hebben door vocht sterk geleden; Worp heeft de onleesbare stukken aanvuld met behulp van de apograaf. Daar deze sterk afwijkt van de autograaf, ja zelfs dwaze fouten bevat, b. v. in 417 en 423, heb ik van deze gegevens geen gebruik gemaakt.

De volgende stukken zijn (gedeeltelijk) onleesbaar: ondertitel; de verzen 1, 91, 137, 138, 139, 181 (gedeeltelijk afgescheurd), 391 t/m 410, 437, 438.

De autograaf is getekend en gedateerd: Constanter. 23° Jan. 1620.

II.2d. Twēederhande (19) slach van Vrouwen (Geciteerd: Tweederh.). Worp I 182. Autograaf in traditioneel schrift (behalve de dagtekening), Kon. Ak. XLa, omslag 1620, nr. 1: versozijde van 1c (zie het vorige).

Een paar grote watervlekken vallen grotendeels naast de tekst; alleen het op - schrift en het einde van de verzen 1, 2 en 9 zijn getroffen (het laatste is nog net leesbaar).

Worp drukt als opschrift af: Gar. . . . Bij oppervlakkige beschouwing lijkt er Gard. . . . te staan, maar de haal van deze "d" is doorgeloeid van de rectozijde.

Ik heb me afgevraagd of er niet Par. . . . moet gelezen worden, als de beginletters van Paraphr. ; maar dan zou de P afwijken van het normale type: zie vers 3 en het onderschrift bij no. 2b. *Gar. v. 3. Paraphr. 2b. Paraphr.*

Getekend en gedateerd: Constanter prid. cal. feb. 1620.

II.2e. Roose mongkie, krale lipgies (20). (Geciteerd: Roose). Worp I 202. Kon. Ak. XLa, omslag 1621, nr. 2. Titelloos gedicht, Delflands. Autograaf in traditioneel schrift, vanuit Londen gericht aan Maeyke de Bye. Dubbelblad, tweede blad blanco.

Worp vermeldt het bestaan van een apograaf, waarschijnlijk niet van Huygens' hand; die is niet in de verzameling van de Kon. Ak. (Kon. Bibl.).

Gedateerd: Lond. 7° April 1621.

II.2f. BATAVA TEMPE//dat is//T; VOOR-HOVT//van//S; Grauenhage. (Geciteerd: Voor-hout) Delflandse fragmenten: 39 en 40; 561-608.

Worp I 214 e. v.

Kon. Ak. XL a, omslag 1621, nr. 1. Autograaf, traditioneel schrift (behalve de ti-tel).

Drie dubbelbladen met potloodcijfers 1, 1a, 1b; met negentiende-eeuwse hand in inkt gepagineerd van 1-12.

Het eerste dialectisch couplet (561-568) is interessant: het is pas in tweede instantie Hollands geworden doordat H. enkele vormen veranderde (21): [mijn>men]; [v>je of jou]; [mij>me]; [een>en]; [sal>sel]; (dus ook [ball>tell]). De -n bleef echter overal staan.

Getekend en gedateerd: Constanter 179 Hag. 1621.

II.2g. Request//Aen//Anna en Tess. Visschers//door Nicht S. van *baerle*, //te presenteren. (Geciteerd: Request.)

Daaronder, rechts in margine: *Om twee beschreuen ruyten.*

Worp II 9. Kon. Ak. XL a, omslag 1623, nr. 6.

Autograaf op enkelblad, aan een kant beschreven; Italiaans schrift. Getekend en gedateerd: Constanter. 79 Septemb. 23, *Hag.* (22).

II.2h. Een Boer. (Geciteerd: Boer)

Delflandse fragmenten: 45-88; 115-150.

Worp II 31 e.v. Kon. Ak. XL a, omslag 1623, nr. 14, bestaande uit dertien stukken, gepagineerd; drukkerskopij voor Otia. Autograaf in Italiaans schrift, met aanwijzingen voor de drukker.

Doorgehaalde ondertekening en datum: Constanter. //Hag. 139 Hag. 23.

II.2i. Aen loff^w Isab. *Doublet*, met een //gedraeijd *doosken*. (Geciteerd: Doublet). Worp II 103. Kon. Ak. XL a, omslag 1625 nr. 1.

Enkelblad, aan een kant beschreven. Autograaf in Italiaans schrift. Gedateerd 1625; de inhoud doet veronderstellen dat het gedicht van januari is.

II.2j. Qua Neel op haer *doodbedd*. (Geciteerd: Qua Neel)

Worp III 217. Kon. Ak. XL b, omslag 1642, nr. 31.

Autograaf in Italiaans schrift. Vierregelig gedichtje, waarvan anderhalve regel in Delflands dialect. De vormen zijn echter niet helemaal overtuigend: hebbje, willje; maar ook: Als kax; [nouw>nu]; de behandeling van de -n is halfslachtig:

moete we; sitten beijen, en; scheijen x schreijen.

Gedateerd: Ib. 21. Aug. 42. (De voorafgaande sneldichten waren geschreven in Bodberg.)

II, 2k. Een Boer, die sloop-sieck lagh (Geciteerd: Een Boer, die)

Worp IV 168. Kon. Ak. XLc, omslag 1649, nr. 6, Spaensche Vliegen; rode potloodnummering 79. Autograaf, Italiaans schrift. Zesregelig gedichtje, waarvan de laatste drie regels in Delflands dialect: Stiermann, je, ereijsje. Gedateerd: eod. (= 8 dec. 1649).

II, 2l. Een Boer docht door een' Beeck te waeijen, en het miste (Geciteerd: Een Boer docht)

Worp IV 168. Kon. Ak. XLc, omslag 1649, nr. 6, Spaensche Vliegen; rode potloodnummering 80. Autograaf, Italiaans schrift. Vierregelig gedichtje, waarvan het laatste stukje in Delflands dialect: Hadd^[1] hij de Bregg' ebruijckt, hij hadd^[1] lang [th] tuijs eweest.

De derde regel is echter minder correct: Dat 's een Beest. Gedateerd: eod. (= 8 dec. 1649).

II, 2m. Hofwijck (Geciteerd: Hofw.) (23)

Worp IV 266 e.v.: "Daar de beide HSS. sedert eenigen tijd zoek zijn, moest de tekst der 1ste uitgave van Hofwyck hier worden afgedrukt". Worp IX 14: "Zij zijn den 20sten Oct. 1898 (...) door de Kon. Bibl. te 's Gravenhage aangekocht". Worp IX 26 e.v.: beschrijving van "het klad" (autograaf) en "het net" (apograaf); collatie van het klad.

Kon. Bibl. 128 D 24.

Autograaf

Klein Italiaans schrift, precies zoals in de autograaf van Tr. Corn. Acht dubbelbladen, door drie blauwe koordjes bij elkaar gehouden, genummerd, met inkt door Huygens zelf, van 1-8. Daaromheen een dubbelblad met op de eerste rectozijde een ontwerp van de titelpagina. Moderne potloodpaginering van 1-18, op rectozijde van alle bladen, de omslag inclus.

Datering aan 't begin: 26. Maij 1650; bij v. 253:14. Aug. 51.; bij v. 1189:21.

Octob. 1651; bij v. 1582:4. Nouemb. 1651. Zuyllichem; bij v. 1979:20. Nou .
1651.; bij v. 2395:30. Nou. 1651.; aan het einde: Constanter. // 8. Decemb.
1651. // Deo gloria in æternum.

Apograaf.

Los in perkamenten band met andere gedichten en stukken, betrekking hebbend
op Vitaulium. Misschien dezelfde hand als die van Tr. Corn., apograaf.

De tekst is doorschoten; op de tussengeschoven bladen zijn de bijschriften aan -
gebracht door Huygens zelf.

22 dubbele bladen voor de tekst, 22 dubbele tussenbladen voor de bijschriften; de
laatste hebben een ander watermerk.

De apograaf bevat drukkerssignaturen.

Delflands: dubbelblad 6, versozijde 1e blad en rectozijde 2e blad: 1741-1836 .
Voor de benaming Delflands, zie v. 1768: 1e vrijt niet min as 'tpuijck van [***>
Delfland en sen] jeughd.

Merkwaardig is wel dat Huygens voor de Delflandse idylle dezelfde namen kiest
als voor de Waterlandse klucht: 1741 Trijn; 1749 Claes Gerritse; Keesje; 1771
Anne Ians.

Waterlands: dubbelblad 7, rectozijde 2e blad: v. 2217-2272. Zie 2219 e.v.: We
laden 't te Sa[e]rdam (24) (...) om te Schiedam te losse; 2224 e.v. en krijg we
dan slip, // En moete leegh nae huijs.

II.2n, Trijntje Cornelis (25) (Geciteerd: Tr. Corn.)

Worp V 48 e.v.

*de mde was in vland, de mgslyt van Mr. Jph. .
De mde was in t land, den mgslyt van Mr. Jph. .*

Autograaf en apograaf, v. 1572

Autograaf

1. De tekst: Kon. Ak. XLc, omslag 1653, nr. 7.

Zeven ongenummerde dubbelbladen, als volgt verdeeld:

- ① 1^r : vijf Griekse en een Latijns citaat.
1^v : blanco.
- ② 2^r : twee Latijnse citaten.
2^v : Personagien.
- ③ 3^r : Links boven: 20. Sept. 53. De verzen 1-56.
3^v : 57-124.
4^r : 125-192. Met zegellak is een half tussenblad vastgeplakt aan de bovenrand van de pagina, waarop 135-152.
4^v : 193-258. Links beneden: 22. Sept. 53.
- ④ 5^r : 259-322.
5^v : 323-394.
6^r : 395-472.
6^v : 473-554. Links beneden: 24. Sept. 53.
- ⑤ 7^r : 555-624.
7^v : 625-706.
8^r : 707-786.
8^v : 787-(865). Links beneden: 26. Sept. 53. manè. (met een verandering: misschien stond er eerst 25.)
- ⑥ 9^r : 865-938.
9^v : 939-1014.
10^r : 1015-1082. Links beneden: 26. $\overline{\text{fb}}$. 53.
10^v : 1083-1146. Links beneden: 27. $\overline{\text{fb}}$. 53. manè.
11^r : Links boven: 27. Sept. 53. 1147-1196. Na 1154 zijn de oorspronkelijke eindverzen (met de ondertekening: Constanter. // 27. Sept. ante merid. // 1653.) geschrapt.
11^v : 1197-1262.
- ⑦ 12^r : 1263-1332.
12^v : 1333-1400.
13^r : 1401-1460.
13^v : 1461-1522.
14^r : 1523-einde. Na 1560: ondertekening en datering: Constanter. // Hag. 5. Oktob. 1653. Na 1572: eod.
14^v : blanco. Samen met het losse blad van de woordenlijst zijn het vijftien bladen in folioformaat (26).

2. De woordenlijst: Kon. Ak. XLc, omslag 1653, nr. 8. Enkelblad, aan één kant beschreven. Links boven: 25. Octob. 53. De linker helft van het blad bevat twee kolommen:

1. Brabants; 2. de vertaling. Op de rechter helft worden de twee kolommen nog over negen regels voortgezet.

Beide nummers van de autograaf zijn in klein Italiaans schrift; toneelaanwijzingen in traditioneel schrift. Latijnse bijschriften in margine, later toegevoegd, in Italiaans schrift.

Uit de verdeling van de bladen kan men het ontstaan volgen. Nog boeiender wordt het, als men het manuscript in details bestudeert: doorhalingen en toevoegingen (tussen de regels of in margine) in verschillende tinten inkt, watermerken, vouwen in de bladen en nog vele andere gegevens vormen een fascinerend materiaal voor de geduldige speurder naar Huygens' geheimen. Bij een uitgave van de tekst zouden al deze merkwaardigheden tot hun recht moeten komen.

Apograaf

Kon. Bibl. 74, C-9. Elf katernen, gebonden in perkament. Het papier is van iets betere kwaliteit dan dat van de autograaf; ook het watermerk is anders. Op de band heeft een latere hand geschreven: Klugt van Trijntje Cornelisz; op het titelblad staat: TRYNTIE CORNELISd! //KLUCHT.// CICIICLIII.

De hele tekst is gecalligrafeerd, volgens Vermeeren door dezelfde secretaris die ook de apograaf van Hofwijck verzorgd heeft (27).

Er zijn wel enkele aanwijzingen dat er een secretaris aan het werk is geweest. Daar ik deze kwestie niet voldoende onderzocht heb, onthoud ik me van een oordeel. Zeker is dat de toneelaanwijzingen, enkele verbeteringen, enkele toevoegingen (b.v. 437 b- 439b), de bijschriften, de woordenlijst en de lijst van Perso- naedjen van Huygens' hand zijn; de drie laatste in Italiaans schrift.

II.2 o. Kees liep met Elsje inden elst (Geciteerd:Kees)

Worp V 146. Kon. Ak. XLc, omslag 1654, nr. 19.

Dubbelblad. Het zevenregelig gedichtje staat op het tweede blad, rectozijde.

Autograaf, Italiaans schrift. De laatste vier regels zijn Hollands getint: doeje ; je kossje; hebbe. 't Materiaal is echter niet belangrijk. Gedateerd: Ib. eod. (=Hof- wijck 17. Nou.).

II.2p. Een Boer sprack, Thien geboden (Geciteerd: Een Boer sprack)

Worp V 155. Kon. Ak. XLc, omslag 1654, nr. 22.

Dubbelblad. Het achtregelig gedichtje staat op het eerste blad, rectozijde. In de marge: Zingraef Apophthegmata (hetgeen een afkorting is van Apophthegmata) (28).

Duidelijk Hollands dialect: Gemanne, ien, gien, eboden, of, je, sen, klaere, mit. Gedateerd: Ib. eod. (= Hofwijck 22. Nou. 1654.)

II.2q. Andrië scena prima. // Vernaculè versa. (Geciteerd: Andr.)

Worp VI 297 e.v. Kon. Ak. XLd, omslag 1661, nr. 4. Katern van twee dubbelbladen.

Autograaf, Italiaans schrift; 196 verzen in Hollands dialect. Gedateerd: aan 't begin: Hofwijck 8. Jan. 1661; aan het einde: Hofwijck 9. Jan. 1661.

II.2r. Bijslapen, riep Agniet (en streedt haer' dochter aen) (29) (Geciteerd: Bijslapen)

Worp VIII 130. Kon. Ak. XLe, omslag 1675, nr. 6.

Autograaf in Italiaans schrift; op enkelblad, horizontaal middendoor gescheurd.

Dit vierregelig gedichtje staat op het onderste stuk van de rectozijde. Gedateerd: Naerden 26. Aug. 75.

Apograaf met enkele afwijkingen; gedeeltelijk onleesbaar door watervlek. Het gedichtje is in duidelijk Hollands dialect geschreven: You; dorstje; 't/Strick; ye bent verabbeseert; gien; Moertje.

II.3. De volgende teksten zijn als niet bruikbaar terzijde gelegd: ze bevatten wel enkele Hollandse eigenaardigheden, maar ze zijn niet consequent in Hollands dialect geschreven; of ze bevatten geen woorden waaruit de behandeling van de -n blijkt; of er is geen autograaf voorhanden.

II.3a. Grill

Worp I 161.

Autograaf, Universiteitsbibliotheek Amsterdam. Traditioneel schrift. De titel staat onder het gedicht: Grill // off // Haechsche herder-boeren-luyt-liedt (...).

Getekend en gedateerd: Constanter. // 3^e Id. Nouemb. 1619.

Apograaf, Kon. Ak. XLa, omslag 1619, nr. 14. Dubbelblad.

Vermeeren, Werkkaart, Kon. Bibliotheek: "Drukkerskopij, die als grondslag heeft gediend voor de Otia, waarin Huygens' wijzigingen blijken afgedrukt". "Het afschrift, zoal niet door Huygens zelf geschreven, is althans door hem gezien, gecorrigeerd en voor de druk in gereedheid gebracht".

De tekst bevat slechts weinig dialectische elementen; ze staan voornamelijk in het tussengevoegde fragment: v. 29-44. Maar zelfs daar vinden we 34 als; 38 veel; 39 sijn; 41 heele, e.a.

II.3b. THE, de soetste van ongs bueren

Worp I 165: "Het gedicht is niet gedateerd en ik ben niet volkomen zeker, dat het handschrift van H. zelf is". Worp IX 19: "alleen (...) in afschrift van andere hand". Kon. Ak. XLa, omslag 1619, nr. 13. Enkelblad, aan een kant beschreven. Ofschoon het gedicht duidelijk Hollands is, heb ik er geen gebruik van gemaakt: het is zeker een afschrift van een andere hand. De tekst wijkt dan ook sterk af van Huygens' gewone vormen: ien in plaats van en; -n in allerlei posities waar Huygens ze zeker had laten wegvallen.

II.3c. Scheeps praet.

Worp II 126. Kon. Ak. XLa, omslag 1625, nr. 8. Enkelblad, aan twee zijden beschreven.

Autograaf, in Italiaans schrift, ongedateerd. Drukkerskopij voor de Korenbloemen. De eerste twee coupletten bevatten geen dialect; het derde couplet vormt de o-
vergang (ekropen, gemaectt); vanaf het vierde couplet is er een duidelijk Hol-
lands, maar gekuist: een in plaats van en; sijn in plaats van sen; de -n wordt
angstvallig gespeld waar ze niet werd uitgesproken.

II.3d. Ian en Griet.

Worp III 203. Kon. Ak. XLb, omslag 1642, nr. 20.

Autograaf in Italiaans schrift; gedateerd: lb. 8. Aug. 42. (=Bodberg).

Het zesregelig gedichtje bevat enkele Hollandse elementen: nummer, je, nouw,
as; naast onhollandse vormen: sal, kan, gediënt.

Het bevat voor mijn onderzoek geen bruikbare gegevens: er staat geen enkel woord
in dat inlichtingen verschaft omtrent het gebruik van de -n.

II.3e. Ian was de lessen moe die Trijn hem daglix gaf

Worp IV 65. Kon. Ak. XLb, omslag 1646, nr. 19.

Autograaf in Italiaans schrift. Gedateerd: 15. Dec 45.

Vierregelig gedichtje; twee regels dialoog tussen Ian en Trijn, in eentaaltje dat als Delflands dialect bedoeld kan zijn; heb'ier. slaeder nae; doen ick behoeft geen dialect te zijn; af is als rijm op gaf verklaarbaar (de normale Hollandse vorm vinden we in Vrouwe-lof 25 en 26:off; maar 119 aff).

Het rijmpje levert geen materiaal op voor mijn onderzoek: er staat geen enkel woord in dat inlichtingen verschaft omtrent het gebruik van de -n.

II.3f. Neel, onse Pachtster, kreegh elf koeijen in den Bocht

Worp IV 201. Kon. Ak. XLc, omslag 1650, nr. 1a (potloodnummering); dubbelblad; het zesregelig gedichtje staat op de versozijde van het eerste blad.

Autograaf in Italiaans schrift. Gedateerd: Ibid. 6. Ian. 50. (=Sylvae Ducis).

De vier laatste regels zijn in dialoogvorm. De woorden van Kees kunnen moei - lijk dialectisch worden genoemd; die van Neel maken een betere kans als zodanig bedoeld te zijn: jij, le <v>V>aertje, heijt, sen. Vanwege de tweeslachtigheid van het geval heb ik het terzijde gelegd.

II.3g. Twee Taerten, twee Taerten

Worp IV 249. Kon. Ak. XLc, omslag 1651, nr. 2. Enkelblad, aan een kant beschreven.

Autograaf in Italiaans schrift; gedateerd 11. Feb. 51.

Niet dialectisch; het is Hollands getint A.B.N.: twee, mij; naast: geseit, hounen, isser, se. De -n valt in geen enkele situatie af.

Er zijn nog wel meer sneldichten aan te wijzen die lichtelijk Hollands gekleurd zijn, b.v. Worp IV 202 en 204. Ik heb ze echter als volkomen onbruikbaar ter zijde geschoven.

NOTEN

(1) Zie de discussie over de foneemwaarde van de h in het 17de-eeuwse Hollands: A. Verdenius, N. Tg. 37 (1943); L. C. Michels, N. Tg. 47 (1954); K. Kooiman, N. Tg. 48 (1955); C. Kostelijk, N. Tg. 48 (1955), 49 (1956); F. de Tollenaere, Ts. 75 (1957) en Album Blancquaert, Tongeren 1958; F. Kossmann, Ts. 1959; J. Leenen, Taal en Tongval 1959.

Waarschijnlijk viel de h in bepaalde dialecten af zoals thans nog op Marken en in Volendam (Van Ginneken, pag. XXIX). In andere dialecten viel ze in bepaalde gevallen af zoals thans nog in Monnikendam (Van Ginneken, pag. XXIX). A. C. Crena de Jongh (G. C. van Santen's Lichte Wigger en Snappende Siitgen, Assen 1959) constateert pag. 77 e.v. dat de h-anlaut in het 17de-eeuwse Delfts in bepaalde gevallen op één lijn gesteld werd met de vocalische anlaut. Boekenooogen, pag. XLV, noemt alleen Assendelft als plaats waar de h dikwijls aan het begin van woorden weggelaten wordt en bij andere "verkeerdelijk" toegevoegd. Elders in de Zaanstreek spreekt men de h "als in het Hollandsch".

(2) De Bont, pag. 210, vermeldt de z als een medeklinker die de -n in het Oerles bevordert. Bij Huygens heb ik geen verschil tussen de factoren s en z ontdekt. Wel blijft voor het enclitum -se meestal de -n, maar dat kan een papieren vorm zijn (vgl. gevallen als oogskens, trouwens, neffens, danckens).

(3) Mnl. visieren. Het moderne slang kent versieren (met stemloze sibilant). Het is echter niet waarschijnlijk dat dit een voortzetting van het oude versieren is (cfr. C. Kostelijk, Versieren, organiseren en hap in het militaire slang, N. Tg. 52 (1959) pag. 165). De orthografische tegenstelling versieren-vercieren bij Huygens is zo goed als zeker de weergave van een fonetisch verschil: Grilligh 12 vercieren; C. Mall 189 Verciart; Worp I 293:20 vercieren; Oogen-tr. 435 verciert; Worp II 41:38 vercieren; VIII 52:3 verciert. Daartegenover staat steeds versier, versieren, versierlick (= visier, visieren, visierlick), b.v. C. Mall. 113, 139, 146, 178, Boer 54, Worp II 2:24; 91:117; 97:334; Tr. Corn. 135. Merkwaardig is echter de spelling Worp VIII 333:3 Vizier x Vis hier (=minister van een sultan).

(4) Over de Antwerpse assimilatie, zie Smout pag. 53.

(5) Zie ook Michels, pag. 156 e.v.

(6) Volgens Johanna Greidanus, *Beginnelen en ontwikkeling van de interpunctie*, in 't biezonder in de Nederlanden, Utr. diss. 1926 (Zeist), pag. 227, was het humanistische interpunctiesysteem in hoofdzaak syntactisch (logisch), niet rit - misch. C.G.N. de Vooyo, *Opmerkingen over theorie en praktijk van interpunctie*, N.Tg. 1937 (V.T.O. III), suggereert dat de oude auteurs zich voornamelijk lieten leiden door het ritmisch principe; in zijn strijd voor de goede zaak was hij echter niet helemaal onbevooroordeeld.

(7) J.v. Vloten, *P.C. Hoofts Brieven*, I Leiden 1855, pag. 439 (Voor de eenpa - richeyt der dichten ende van de voetmaat).

(8) Afwijkingen van het jambisch metrum zijn uiterst zeldzaam, b.v. 1013 e memmeke lôte sien. Of moeten we elideren: memmeklôte ? Zuivere antimetrie is ook zelden, b.v. Tr. Corn. 1187 Mit men ooghe voll slaeps.

(9) Van Vloten, *P.C. Hoofts Brieven*, I, Leiden 1855, pag. 433 e.v.; J.A. Worp, *De Briefwisseling van Constantijn Huygens*, I, 's-Gravenhage 1911, pag. 173 e.v.

(10) Worp, *Briefwisseling Huygens*, dl. V, pag. 558 e.v.

(11) De citaten zijn niet allemaal uit de handschriften genomen.

De gegevens zijn nl. ontleend aan mijn doctorale scriptie over de verstechniek van Huygens, daterend uit een periode waarin ik nog niet aan handschriftenonderzoek toe was. Ik heb ze zoveel mogelijk vergeleken met fotokopieën van de handschriften; waar dit niet gebeurd is, citeer ik Worp. De hier opgenomen loci zijn een keuze uit een grote hoeveelheid materiaal.

(12) Waarschijnlijk was het persoonlijk voornaamwoord nog geen beklemtoond aank. vnw. zoals thans. Zie Michels, pag. 132 e.v.

(13) In 1614 schreef hij zijn eerste ons bekende Nederlandse gedicht, dat bedoeld was als een serie alexandriënen (Worp I 59); het metrum gaat echter nog mank: van de dertig verzen is minder dan de helft zuiver alternerend. Ook het Bruyloft-lied uit 1614 (Worp I 64) en het "Gesangh der Musen" (Worp I 66) zijn nog onbeholpen, ofschoon het jambische schema reeds duidelijker wordt. In zijn autobiografie (De Jeugd van Const. Huygens, uit het Latijn vertaald door A. H. Kan, Rotterdam-Antwerpen 1946, pag. 111 e.v.) velde Huygens een vernietigend oordeel over deze jeugdzonden.

Paraphrasticum uit 1617 (Worp I 107) kan ten hoogste een "geteldsyllabenvers" genoemd worden met de alexandrië als ideaal. De Herder-clachte uit 1618 (Worp I 116) bevat weinig afwijkingen van het metrum.

Hierbij moeten we echter in aanmerking nemen, dat korte spondeïsche versregels veel gemakkelijker binnen het schema blijven dan de alexandrië.

De volgende gedichten, geschreven vóór april 1619 (Worp I 125, 128, 129, 130, 135) vertonen een verrassende regelmatigheid. Toch schijnt de auteur ze nog niet tot zijn rijp werk te hebben gerekend: in de Otia van 1625 en in de Koren-bloemen komen ze niet voor. Het eerste werkje dat daarvoor in aanmerking kwam, was een jambische psalmberijming van 20 april 1619 (Otia III 75; K₂ I 9; Worp I 138).

Vier jaar later schreef hij zijn verhandeling "Voor de eenparicheyt" (Van Vloten, P. C. Hoofts Brieven, 445 e.v.).

(14) Het opstel van C. G. N. de Vooys, De invloed van de Renaissance-spraak-kunst in de zeventiende eeuw, N. Tg. 1918 (V. T. O. I) bevat reeds enkele interessante gegevens, waaruit blijkt dat Huygens' praktijk sterk verschildte van de grammatica van Van Heule: in Voor-hout vinden we de nominatiefs-nv66rklinders, h, b, en een enkele maal voor r en s; in Hofwijck handhaaft zich die n voor vocalen.

(15) Vgl. B. v. d. Berg, Boers en beschaafd in het begin der 17de eeuw. N. Tg. 37 (1943).

(16) Voor de teksten tot 1627 heb ik gebruik gemaakt van de manuscriptologische beschrijvingen op werkkaarten van P. J. H. Vermeeren, berustend in de Kon.

Bibliotheek.

Voor het onderscheid autograaf-apograaf, zie P. J. H. Vermeeren, Vastaerts penn in arrebeyt, N. Tg. 52 (1959).

J. te Winkel, De Tongval van Delfland bij Huygens, Ts. 18, N. R. 10 (1899), gebruikte het volgende materiaal:

1) The (Worp 165); 2) Grilligh (166-169); 3) Vr.-lof (171-182); 4) Tweederhande (182 e. v.); 5) Voor-hout v. 561-608; 6) Een Boer; 7) Hofw. v. 1741-1836.

(17) Eventueel bovengeschreven verandering van Boertighe door watervlek onleesbaar.

(18) Verschillende letters zijn door een watervlek getroffen.

(19) Misschien is de eerste e in i veranderd. Of andersom? Het lijkt dat er een i en een e door elkaar staan; de punt is niet weggestreept.

(20) De i in het suffix van lipgies_ is misschien tussengevoegd. De s is onderstreept, evenals die van het rijmwoord knipgies_. Worp vermeldt in XI pag. 19 de lezing van de apogr: lipgie, knipgie.

Huygens onderstreepte vaak een lezing die hem minder geslaagd voorkwam. Hier was het meervoud knipgies onverantwoord.

Vgl. v. 60, waar eerst Vrouwen stond; daarboven naast elkaar Juffer_ en Meyssies. Alleen Juffer_ is niet onderstreept.

Ook in de verzen 3, 8, 10, 14, 17, 27, 28, 32, 44, 107 is de verbetering boven een onderstreept woord aangebracht. In 93 en 166 staat weynich - waerde en men besette, zonder verbetering.

(21) Geen doorhaling maar onderstreping van de eerste versie.

(22) Misschien staat er 7°

(23) Huygens begon het gedicht met het opschrift HOFWYCK; op de titelpagina calligrafeerde hij HOFWYCK; in de tekst vinden we geregeld Hofwijck (b. v. 2, 13, 25 (2x), 29, 30, 2817).

(24) De lezing Sa|e|rdam is niet zeker.

(25) De titel van de klucht is twijfelachtig. De autograaf heeft geen titel; bij de Personagien staat vermeld: TRYNTIE CORNELISD^r; in de tekst vinden we verschillende versies: 912 TRYNTIE KERNE<S>L<sup>*nerelis; 1004, 1332 Trijntje Kernelis; 1282 Knelis kind; 1290, 1293 Moer k~~n~~elis; 1327 [Trijn] moer Kernelis; 1568 TRYNTIE <C>K<sup>*

De apogr. bevat op de perkamenten band het jongere opschrift: Klugt van Trijntje Cornelisz (Vermeeren, L.T. 1962, pag. 170, citeert deze titel onjuist en hij beweert ten onrechte dat hij van Huygens' hand is); titelblad: TRYNTIE CORNELISD^r; Personaedjen: TRYNTIE CORNELISD^r (dit laatste is van Huygens' hand). De drukken vermelden alle als titel en bij de Personaedjen: TRYNTJE CORNELIS.

(26) Zie ook P. J. H. Vermeeren, Tryntje Cornelis voor het voetlicht, L.T. 1962.

(27) In L.T. 1962, pag. 173, heeft P. J. H. Vermeeren een uitgebreider behandeling van deze zaak in het vooruitzicht gesteld.

(28) Over Julius Wilhelm Zingref: zie Worp, V 138, voetnoot.

(29) De haken schijnen in tweede instantie aangebracht te zijn, waarschijnlijk over een komma en een punt heen.

TWEEDE HOOFDSTUK

DE -N IN HET ANTWERPS VAN HUYGENS, MATERIAALVERZAMELING

Mijn gegevens zijn te verdelen in vier groepen:

- I. De -n wordt gehandhaafd, onafhankelijk van de volgende klank.
 - II. De -n wordt gehandhaafd vóór klinker, h, d, t, b en r. In deze groep ziet men een geleidelijke verzwakking van de invloed der vier laatste medeklinkers.
 - III. De -n vervalt in alle posities.
 - IV. De -n wordt toegevoegd, waarschijnlijk alleen vóór klinker en h.
-

I. De -n wordt gehandhaafd, onafhankelijk van de volgende klank

I.1. en, gieen, men, sen, maijn, saijn, schoon, klaijn vr.enk. en alle geslachten meerv.

I.1a. Het lidwoord en vóór een vrouwelijk substantief, enkelvoud

Vóór klinker: 359 en Amandeltoert (1); 585 veuren inventie; 988 en ander grôci.

Vóór h: 579 vannen h|e|uijt (2); 728 sulcken handvoll(3); 747 sulcken hôt(4); 1039 en heel galante moeijer.

Vóór d: 1477 en d|e|uijt (5).

Vóór t: 342 en Toiveraij.

Vóór b: 677 en Broeck; 743 en bedelerster; 975 en b|i|eest (6).

Vóór r: 500 en ronde klock; 743 en raijcke vrouw.

Vóór m: 402 en malloot (Trijn) (7).

Vóór n: 714 en nôckte vrouw; 987 en nôci.

Vóór l: 984 sulcken liueraij (8).

Vóór s-z: 327 innen servett (9); 358 en su<et>te> pastaij (10); 468 en sluijs; 473 innen swerte wolck; 555 Me<t>d>den soufflet (11); 620 en streeck (12); 715 en seurgh; 987 wadden sprôock.

Vóór v: 541 en vrouwe[n] kous; 1057 wa<t>d>|d|en vrôogh; 1075 en veuij tem<a>ô>ci.

Vóór p: 487 en Princers; 507 sulcken properhaijt; 1070 en planck; 1450 oppen plôts.

Vóór k: 238 een kruck (13); 510 en klucht; 532 sulcken koomenschapp (14); 586

en quoy conscientie (15); 604 en komm (16); 763 en kiærs ; 1410 enkeuninghin; 1461 innen knip (17).

Vóór g: 700 en galanter<i>i>; 1489 ~~wad~~ en Galaij; 1076 sulcken goeijen grôci ; 1486 wa<t>d>den groote|n| schuijt.

Het enclitische lidwoord na adjectief sluit zich hierbij aan: 1076 sulcken goeijen grôci; 1486 wa<t>d>den groote|n| schuijt.

I.1b. G(i)een vóór een vrouwelijk substantief, enkelvoud
Vóór klinker: 578 geen Azaijn-kan.

Vóór h: 556 geen hôpermert; 730 gieen hulp.

Vóór d: 976 gieen d'iscreci.

Vóór r: 712 gieen reje.

Vóór n: 603 gieen noit; maar 471 gee noit ("haplogie", dus louter een spelling - kwestie (18).

Vóór k: 399 g|i|een courôsi (19).

I.1c. Het bezittelijk voornaamw. men, sen vóór een vrouwelijk substantief, enkelvoud

Vóór klinker: 229 men eer; 313 Men /ffrouw; 1460 men inuenci.

Vóór h: 761 doorsmen hant; 1530 men huijt.

Vóór d: 297 men dienstmooght; 584 men doot (20); 593 men deur; 1027 immen doit.

Vóór m: 297 Men môort.

Vóór n: 193 men nicht; maar 387 me\m/me /nicht; vóór n- geldt deze vorm uitsluitend als een spellingvariant.

Vóór l: 187 men lieue Nicht; 1078 men Liesbet (n moeilijk leesbaar door kladje; apogr. : me|n|).

Vóór z: 191 op men ziel; 298 baij men ziel; 508 baij men ziel; 979 baij [S^t lob> men ziel]; 1398 op men ziel.

N. B. 729 baij [men] St Ian; hier wilde Huygens ongetwijfeld eerst schrijven : men ziel.

Vóór v: 187 Men [lieue>vleesselajke] nicht; 397 vraijchajjt.

Vóór p: 1526 <I>M>emmen pleuijm.

Vóór k: 625 men cure (21) ; 778 men conscien<t>c>i.

Vóór g: 418 sen goei| raijs; 526 men getrouwichait; 546 men gouste (22).

I.1d. Het bezittelijk voornaamw. *mai*n vóór een vrouwe-
lijk substantief, enkelvoud

V66r b: 705 *mai*n broeck.

V66r p: 185 *mai*n presentie; 786 *mai*n poirt.

I.1e. Het lidwoord en vóór het meervoud van alle geslachten

V66r h: 984 *sulcke*|*n*| Heere (23).

V66r b: 491 *wadden* Beurstjēs.

V66r r: 480 *wadden* Roose.

V66r s-z: 1012 *wat en sotte* cure (24).

I.1f. G(i)een vóór het meervoud van alle geslachten

V66r h: 698 *geen* herssens.

V66r t: 638 *g|i|een* twee beuijke.

V66r b: 738 *heechgieen* bieentjens.

I.1g. Het bezittelijk voornaamw. *me*n, *se*n, vóór het meervoud van alle geslachten

V66r klinker: 763 *doessen* oighen.

V66r h: 155 *men* handschoeneñ.

V66r d: 675 *men* droghen.

V66r b: 537 *men* been|tije|ns| (25); 622 *sen* blauwe schene; 646 *men* beene.

V66r l: 466 *men* longhe; 539 *Men* liærsen; 630 *men* leden.

V66r s: 376 *memmen* schotels.

V66r v: 796 *sen* vrindekens.

V66r W: 663 *men* wordeke<s,n>|s|.

V66r k: 170 *men* kinders.

I.1h. Het bezittelijk voornaamwoord *mai*n, *sai*n vóór het meervoud van alle geslachten

V66r d: 969 *mai*n dinge.

V66r s: 279 *sai*n Señores.

1.1i. Schoon en klaijn vóór het vrouwelijk enkelvoud en het meervoud bekoren in het Antwerps altijd een -n te hebben. De twee voorbeelden die ik genoemd heb, bewijzen echter niets voor de praktijk van Huygens: het eerste is zelfstandig gebruikt; het tweede staat vóór een klinker: 1042 kl<e>a>ijnen groit ; 1396 schoon oogske<n>s).

1.2. Gevallen waarin geen ə aan de -n voorafgaat (26)

1.2a. De infinitieven zaijn , sien, doen

zaijn:

708 zaijn of; 214 zaijn hoe (door een klad is het niet uit te maken of er een leesteken tussen staat; apogr. : punt); 1074 zaijn soo; 280 zaijn gekent; 197 zaijn, ick; 198 zaijn, ick; 601 zaijn. F[R]. en; 619 zaijn, om; 685 zaijn; en; 982 zaijn, of; 460 zaijn ? M. hoe; 709 zaijn, dat; 761 zaijn ? M. [*op*] doorsmen; 751 zaijn ? sal; 249 zaijn. Tr. Wat; 528 zaijn, wel; 631 zaijn.—K./souw; 1029 zaijn ? T[R]. 'k/ken; 620 zaijn;ghe; 661 zaijn ? ghaij; 258 zaijn x Cosaijn; 266 [nie[_†],nies]'; <z>s>ain x Cozain (27); 313 zaijn x waijn; 577 'tgezaijn kan x Azaijn-kan.

sien:

194 sien in; 639 sien hoe; 1011 sien wass'in; 520 sien, is; 602 sien, hoe; 988 sien; ten; 1504 besien. K. Strack; 645 sien, wóor; 1006 sien.—/ Tr. <*> W>egh; 591 sien. Kom; 269 sien x 'tbien; 1013 sien x Holl. allien.

doen:

304 doen maije; 522 doen legge; 335 doen koke; 713 doen, en; 1527 doen;en; 307 doen, tjan; 553 [doen] môke; 'tzaijn; 711 doen. Moor; 730 van/;doen, magh ; 696 doen ? F[R]. wóor; 1479 doen ? K. 'Kom an (28); 605 doen x doen; 755 doen x doen.

1.2b. De indicatief meervoud zaijn

Steeds -n; maar assimilatie vóór enclitisch we.

Vóór klinker: 372 'tzaijn all; 493 zaijn as; 667 zaijn oick.

Vóór h: 595 'tzaijn [baij] heur.

Vóór t: 555 , 559 zaijn te.

Vóór d: 722 zaijn de.

Vóór b: 553 'tzaijn besuckte.

Vóór m: 155 'tzaijn men; 675 zaijn men.

V66r n: 543 zaijn nouw.

V66r s: 539 zaijn soo.

V66r v: 237 zaijn van.

V66r k: 505 zaijn ko[*o>i*]rde (29).

V66r g: 465 zaijn gespronghe; 534 't;^zzaijn goei₁; 969 zaijn gedôon.

V66r leesteken: 197 zaijn, ick; 708 zaijn, as; 1442 zaijn ? 'ken.

V66r enclitisch we: volledige assimilatie: 168 zaij wet; 672 [zai₁ we van ons stuck J].

N.B. 1. Van doen en sien heb ik slechts enkele vormen genoteerd, met en - clitisch pronomen: 388 doeme hier (n + bilabiale w versmelten tot m)(30);

1522 sie we; 707 sieme[r^{*r} ôon]= zien we eraan (31).

Voor assimilatie tot m: vergelijk 553 souwe[me *goon* doen]; 1503 Soume de (32).

N.B. 2. Voor stôon zijn de gegevens schaars: 511 Stôon d'ouwlie; 494 stôon so<i>o>.

Gôon heb ik uitsluitend vóór het pronomen we aangetroffen, steeds met volledige assimilatie: 186 g<a>ô>[e]we (optat.); 780 gôwe (indic.); 1444, 1447 gôowe (optat.) (33).

1.2c. De deelwoorden gegoôn, verstoôn, gedôon

-V66r een leesteken:

V66r h: 644 gedôon, haij; 767 gedôon. Haij.

V66r d: 315 gegôon, da<t>s<sal>.

V66r k: 1477 niefverstoôn: 'kma₁in.

V66r g: 607 gedôon, goei₁.

-In rijmpositie: 648 gegôon x inf. bestôon; 1397 gegôon x inf. stôon; 657 gedôon x door<â>ô>on; 729 niechgedôon x inf. gôon; 180 verstoôn x inf. ontg[ae>ôon].

Gesien is niet vertegenwoordigd in mijn materiaal.

1.2d. Dan, ôn, (ôon, oon), enz.

Verschillende woorden verliezen nooit de -n, b.v. het ontkenningsspartikel en, dan, ôn (ôon, oon), heen, ick maijn.

Overigens moeten veel gevallen buiten bespreking blijven wegens gebruik aan bewijsmateriaal: substantieven als teken en zegen; persoonsvormen als ik teken en

ik zegen; ik heb alleen gevonden: 972 God zæghen ons (optatief).

1.3 Allieen; (i)een mannelijk en vrouwelijk zelfstandig

Het materiaal is niet overtuigend, maar het lijkt hier toch thuis te horen.

Mannelijk

V66r klinker: 1477 ieen (nl. appel) om.

V66r h: 692 all|i|een ? M. Hoe; 981 allieen ? Het.

V66r t: 561 een te schande.

V66r v: 554 |i|ee|n| verdwelme.

N.B. 161 eens memori (genitief).

Vrouwelijk

V66r d: 534 |i|een, das (nl. kous).

N.B. 1. Onzeker genus: 347 een die goed is.

N.B. 2. Onzijdig: zie II.6.

II. De -n wordt gehandhaafd v66r klinker h, d, t, b, r

II.1. De genus-n van het mannelijk enkelvoud, bijvoeglijk Casusonderscheid komt niet voor.

Buiten het mannelijk enkelvoud heb ik geen enkele -n gevonden.

II.1a. De(n)

V66r klinker: 276 den aighener (ond.); 582 den alder beste (...)vond (voorw.) (34); 643 den euijl (voorw.).

V66r h: 645 den honsklinck (ond.) (35); 678 euijten hoeck; 721 oonden hals; 802 den hoij (voorw.) (36); 1446 den heele [veurnoen>nônoen] lang.

V66r b: 278 [Den bedelenden munck] (ond.); 282 den B[o>eu]rger (ond. in passieve zin); 374 de|n| bottekroes (Marie) (ond.) (37); 375 den Bot (voorw.) (38); 459 den bras (Trijn) (ond.) (39); 516 den besten buijt (nw. deel); 1011 in den Boesem; 1484 den beste knecht (nw. deel).

V66r d: 219 uijten droom; 228 veurden dagh; 258 ten dienste; 464 in den dons (40); 519 deurden dauw; 608 Den doijen (Trijn) (ond.) (41); 748 inden doncker (42); 969 Den dōgherood (ond.).

N.B. 401 den duuel (voorw.) naast 453 de duvel (ond.) en 716 de duvel (ond.)

Het casusonderscheid is hier toevallig; vgl. 693 *Dien duuel* (ond.).

Vóór t: 1497 Den Toom (onzekere functie).

Vóór r: 499 den rock (onzekere functie); 500 Den rock (onzekere functie).

Vóór m: 229 de maijne (nl. *vrint*) (nw. deel); 304 de *mañ* (voorw.); 409 nò de *metse*⟨er>ær; 804 De mishoip (voorw.); 1073 mette *Man*.

Vóór n: 391 opde nògel; 549 Datte nacht (ond.) (43).

Vóór l: 281 de leste stuijver (voorw.); 680 de lacker (ond.).

Vóór s-z: 583 de subtielste vond (voorw.); 610 De *s*chipper (ond.); 634 De *s*chipper (voorw.); 643 De *s*chipper (ond.); 1495 de *Stiaert* (nw. deel). 340 de suetste vond (nw. deel); 792 de *sott* (ond.).

N. B. 650 de *Schajtebroeck* (Francisco) (ond.) kan vrouwelijk zijn; vgl. *honsklinck*, noot 35.

Vóór f: 745 Men Hieer de [*Filessoof*] Fiel (...) men hieer de Filosoof (aanspreking).

Vóór v: 409 De *v*loer (ond.) (44); 576 veurde Vent; 592 uijtte vloer; 642 de vent (ond.); 661 de *vôijer* (nw. deel).

Vóór w: 351 de waijn (ond.) (45); 794 uijtte weegh (46); 1032⟨**>ôñ) de Wôterkant.

Vóór k: 275 mette quôijen taijd (47); 484 vande kopp; 497 de kno⟨i>o)p (48); 685 van⟨'t>de⟩ [*erm kint*] knecht.

Vóór g: 568 datte Guijt (ond.).

N. B. Het onzijdige *te n* schijnt dezelfde regel te volgen: de *n* vervalt vóór *m* en *l*. Overigens is het materiaal onvoldoende voor een zekere conclusie.

Vóór klinker en h: 275 ten achter; 459 ten halve; 1398 ten halve.

Vóór m en l: 269, 707, 1011, 1492 Te minste; 581 [**in't*te*] leste; 751 te leste.

II.1b. Dese(n), die(n), di je(n)

Nergens -n buiten het mannelijk enkelvoud.

Vóór h: 513 in desen hutsput (49).

Vóór d: 693 *Dien duuel* (ond.); 701 met desen droncke *man*; 971 in desen dagh.

Vóór b: 587 dieñ Bedelaer (voorw.); 588 Dien Bogger (voorw.); 628 van dezen [*buij*] beuijt; 790 di jen botte Frans (ond.) (50); 1445 desen bloijen euij (uitroep).

Vóór m: 213 dese *mañ* (ond.).

V66r n: 188 dese nacht (tijdsbep.).

V66r s-z: 588 die Schipper (voorw. .); 482 dese sulvren Riem (functie onzeker); 617 Dese gott (uitroep).

V66r f: 551 die *f*iel (ond.); 588 di je *f*iel (voorw.) (51).

V66r k: 556 van diē kost (52); 762 van dese quant.

V66r g: 483 dese gouwe knopp (functie onzeker) (53).

II.1c. Ene(n), eene(n), (g)ieene(n)

V66r klinker: 710 enen oigenblick (tijdsbep.) (54); 977 enen Officier (ond.); 1410 enen Engel (nw. deel.)

V66r h: 678 enen hoet (nw. deel); 794 me<t>d~~h~~enen halve kieer; 974 enen hont (nw. deel).

V66r t: 495 geenens taijt (voorw.).

V66r b: 348 geenens bloet (ond.) (55); 491 waddenens Boesem (uitroep); 506 waddenens bōij (uitroep); 652 glijeenen bloierick (nw. deel); 744 enen Bedelær (nw. deel).

V66r r: 505 enen Rock (nw. deel).

V66r m: 203 heddene man|n|; 227 nōor eene mann (telw.); 366 ene mens (voorw.); 662 ene man (voorw.); 666 ene man (voorw.); 773 oppene Mishoop.

N.B. Het lidwoord v66r man en mens is vaak gelijk aan het onzijdige; zie II. 3f.

V66r n: 731 van geene noij (56).

V66r l: 680 ene Lackaij (voorw.); 979 ene lieve lacker (nw. deel); 981 ene lackaij (nw. deel).

V66r s-z: 249 [e]ene schipper (nw. deel); 527 Op ene stroijwiss (57); 995 ene Stiaert (nw. deel) (58); 1065 ene scheut weeghs (nw. deel); 726 as ene gott (nominatieffunctie).

V66r v: 337 ene vuijlen brass (nw. deel); 973 ene vent (nw. deel).

V66r j: 533 deur ene jongen (h>b)ōse.

V66r k: 309 ene Cauolieer (voorw.); 317 ene Capuijn (voorw.); 318 ene Calckoen (voorw.) (59); 975 ene knecht (nw. deel); 983 Van ene kōlen don; 1500 tot ene kraemer.

II.1d. Mene(n), sene(n), heure(n), onse(n), ouwe(n)
 V66r klinker: 276 senen erme pachter (ond.); 626 menen Apteeck (voorw.)(60).
 V66r h: 719 van onse|n| half-gevanghe (61) (Trijn); 1525 menen hoet (ond.).
 V66r d: 653 onsen doijen (voorw.) (Trijn) (61).
 V66r b: 228 'touwen beste vrint (nw.deel); 299 menen buijck (voorw.).
 V66r m: 233 Ouwe mañ (nw.deel in samengetrokken zin ?); 235 h(***êu)re man (onzekere functie) (62); 551 heure Mañ (ond.); 639 ouwe mont (voorw.); 764 siessene mond; 980 ouwe macker (ond.).
 V66r n: 157 auwe neus (ond.) (63).
 V66r l: 255 ouwe lieue Man (ond.); 1027 ouwe laijdsman (nw.deel).
 V66r s-z: 434 ouwe Seruiteur (nw.deel); 594 heure schoen (nw. deel) (64); 181 ouwe sang (voorw.).
 V66r v: 498 Van heure veurscho(i>o)t; 529 memmeme vrint; 618 immene vôock; 1462 Mene vrint (aanspreking).
 V66r k: 470 van heure Klôos.
 V66r g: 544 (*ae > ô)n maijne gang; 770 ouwe gangh (voorw.).

N.B. Over de onzijdige vorm in men hier en me joncker, zie II.2f.

II.1e. Het bijvoeglijk naamwoord

V66r klinker: 590 Bloijen euijl (aanspreking); 635 Goeijn ôvon(d>t) (uitroep); 809 Goeijn ovont (uitroep); 1445 desen bloijen euijl (uitroep).

N.B. Op het einde van de regel valt de -n weg in 582 den alder beste//En de subtielste vond (x te leste).

V66r h: 742 lieuen H(e>i)eer (aanspreking).
 V66r b: 337 ene vuijen brass (nw. deel); 516 den besten buijt (nw.deel); 553 deur ene jongen (h>b)ôse.
 V66r d: 386 lackren dief (aanspreking); 983 Van ene kôlen Don; 1078 goeijen dagh (waarschijnlijk voorwerp).
 V66r t: 275 mette quôijen tijd.
 V66r r: 604 met hieeten Raijstenbraij (65).
 V66r m: 255 ouwe lieve Mañ (ond.); 998 soete man (aanspreking; poging van de klapperman om Hollands te praten). Maar: 278 [Den bedelenden* munck].
 V66r n: 795 goeije nacht (uitroep) naast 634 goeijn nacht (anders leek het een vrouwelijke vorm); 1446 den heele (veurnoen>nônoen) lang.

V66r l: 979 ene lieve lacker (nw.deel).

V66r s: 281 de leste vtuijver (voorw.); 800 tegen elcke stieen.

V66r f: 790 di jen botte Frans (ond.).

N.B. 615 Goe frind is door assimilatie ontstaan uit de sterke vorm goed vrind (66).

V66r v: 228 ouwen beste vrint (nw.deel); 340 de suetste vond (nw.deel); 583 de subtielste vond (voorw.); 1446 den heele [veurnoen>nônoen] lang .

V66r w: 314 teugske Špō<n>i>nsse waijn; 394 De Špoinse waijn (ond.); 474 Špoinse waijn (aanspreking).

V66r j: 781 malle jan (aanspreking).

V66r p: 276 senen erme pachter (ond.).

V66r k: 238 erme kreupele| n| (aanspreking); 329 Wafversse Cabeliau(voorw.)(67); 703 O lieue knecht; 794 me<t>d>enen halve kieer (68); 1473 'Tisgoeije koop (69); 1484 den beste knecht (nw.deel).

N.B. De verbogen vorm van het onzijdige adjectief zou dezelfde regel kunnen volgen, maar de gegevens zijn minimaal: 356 m| i|eestendeel; 669 mieestendieel.

11.2. Gevallen die, in tegenstelling tot het hedendaags Antwerps, onafhankelijk lijken van geslacht en getal

11.2a. Het attributieve bijvoeglijk naamwoord op -en

De gegevens zijn schaars; ze zijn echter niet in strijd met de regel: -n blijft v66r klinker h, d, t, b, r.

V66r d: 514 [gescheten>geperste] druijve.

V66r b en h: 534 <š>aijen [bôse] [hose.] bôse.

Uit de -n in het meervoud blijkt, dat het stoffelijk bijv. naamw. niet als een gewoon adjectief behandeld werd. In de apogr. echter wel: Saije[n] h>ôse.

V66r r: 482 dese sulvren Riem.

V66r m: 701 met desen droncke man; 769 dronckemans.

V66r s: 797 droncke slet.

V66r v: 773 Gegete voeijer; 798 overlo<i>o>pe|~d| vat.

V66r k: 483 dese gouwe knopp; 597 saije kousse.

II.2b. De verbindings-n in samenstellingen uit twee substantieven zou hier thuis kunnen horen, maar de gegevens zijn niet duidelijk.

V66r b: 604 Raijstenbraij (Als het eerste deel werd aangevoeld als een adjec - tief op -en, behoort dit geval thuis onder II.2a (70).

V66r andere medeklinkers: 679 leuijsemert; 495 leurefōos; 634 hoere-po(o>i)rt; 448 ſchellevissje.

N.B. 1. Het onderscheid tussen casusverhouding en samenstelling is niet duidelijk; zie Deel I, Tweede Hst., III 2.

Het is moeilijk uit te maken of de volgende gevallen onder de samenstellingen vallen: 583 vrouwen hoot; 504 Boere kleet (71); 541 en vrouwe[n] kous.

N.B. 2. Gevallen als 650 schaijtebroeck; 374 bottekroes staan apart: het eerste deel is geen substantief. Thans zegt men : schaitbroek; bottekroes bestaat niet meer.

II.3. De apocopeerbare -n in het onzijdig enkelvoud

II.3a. Het lidwoord e(n)

V66r klinker: 357 en [aij] [Aij] (72); 372 En urken; 493 en ander (nl. vell); 1448 moetmē Appeltjen.

V66r h: 1065 en hondert passe (73); 1478 En hallif ortje.

V66r d: 517 wa<t>d/en dertel goed; 1456 en drōijke.

V66r t: 314 [een>en] teugske; 436 en taxke; 660 sulcken tieere laiijf.

V66r b: 597 euijten bet; 789 En beettje.

V66r r: 192 oppen rad; 647 as en riet; 1497 en Roer. Maar: 148 E ratteken; 558 e rapier; 1010 e recht vrouwmens. V66r de r was dus reeds aarzeling of afwisselend gebruik.

V66r m: 560 emess; 589 Medde mess; 1013 e memmeke; 1074 e mirōkel.

V66r n: 326 e neuske; 478 e nobel nat; 1474 E negemanneken.

V66r l: 441 e Lieken.

V66r s-z: 326 E sneke; 542, 723 e stuck; 1399 Sulck e spel; 1462 e ſchip; 1488 e ſchip (2x); 1489 Wat e ſchip; (137) wat e suet re<n>s>conter; 141 wat e suet resconter (74); 285 e sōcht bett; 383 e sommeke; 980 e suet tronike.

V66r f: 595 wad e fatsoen; 721 e faijn hemmeke; 1481 e festien.

V66r v: 506 wadde voeijer (75); 589 e vliem (76); 1006 E vroumens; 1018 e[n]

vrouwke.

V66r w: 527 e woord; 586 , 664 e wonder dingh; 678 E wambes.

V66r p: 573 sulcke <*>p>untie; 982 e pōsike; 1496 e pi<e>æ>rt.

V66r k: 316 e kiexke; 327 E Kerperken.

V66r g: 418 E glōsken; 971 e goech[ad]gat; 972 e gespōck.

Geheel volgens de regel het enclitisch lidwoord achter het adjectief: 660 sulcken tieere laiif.

II.3b. Het telwoord of voornaamwoord *ee(n)*, *g(i)ee(n)*

V66r d: 1070 gieen danckens wærd.

V66r r: 557 gee rapier.

V66r m: 504 ee mir<a>o>keleus gestell; 564 ee mes.

V66r l: 607 giee lieet.

V66r s: 988 giee spoins.

V66r v: 209 gee vogel (77); 390 gee verlies; 1458 gee verstant.

V66r w: 756 ee woord.

V66r k: 784 iee[n] klaijn urke.

V66r g: 746 g|i|ee geloof.

II.3c. Het bezittelijk voornaamwoord *me(n)*, *se(n)*

V66r klinker: 994 op sen Engelsmans (78); 1405 men oventuer.

V66r h: 170, 762, 1520 men hoot; 727 men Hemmeke; 1020 men hieel laiif; 1026 men herteke; 1443 Men hert; 1525 men hert; 1530 men hoit.

V66r b: 710 men best; 776 Men backhuijs; 1520 men bloed.

V66r r: 1515 Men rapier.

V66r m: 296 me Maijsse; 634 se mess.

V66r n: 307 me nôijke.

V66r l: (141), 145, 161, 371, 398 me lief (79); 174 Me lieveke; 230 me lieste pand; 401, 507 me læve; 433 me lieueke; 585 me lief Moeljerke; 749 me laiif; 750 vamme læve[n]; 787 emme licht; 1019 Me lieueke; 1527 me læue.

V66r v: 269 se vrouwke; 777 Me veurhoot.

V66r w: 569 se laiif.

V66r j: 291 me jongw[ij>aij]f.

V66r p: 805 me pack (80).

Vóór k: 227 me kind; 457, 1019 me kint; 477 <*>se> kæltje; 1051 hees; se kreuijske (81).

II.3d. Het bezittelijk voornaamwoord maij(n)

Vóór h: 272 maijn huijs.

Vóór b: de afwijkende vorm 1402 [mijn, maij] bevel (82).

Vóór m: 574 maij muntie.

Vóór n: de spellingvariant 253 maijn noste bloed.

Vóór f: 308 maij fatsoen.

Vóór w: 523 maij werck.

Vóór g: 179 maij geweld.

II.3e. Schoo(n) en klaij(n)

Vóór klinker: 784 klaijn urke.

Vóór w: 1407 schoo weer.

Vóór k: 612 klaij kômerken.

Vóór g: 320 wa klaij gebeents (apogr.: klaij').

N. B. 721 e faijn hemmeke; naast 485 faijn laiijnwarke.

II.3f. Het lidwoord e(n) en het bezittelijk vnw. me(n) vóór bepaalde verwantschapsnamen

Het lidwoord vóór man en mens is vaak gelijk aan het onzijdige: 475 e nobel man;

557 e kraisman; 973 emens; 1005 e man; 1013 e mens (= iemand); 978 as e man.

Waarschijnlijk horen hier ook bij: 541 e mans blijeen; 630 e kraismanshert (83);

750 medden anders waij (84).

Hetzelfde gebeurt met me(n): 745 Men Hieer(...) men hieer (aanspreking); 747 me joncker (aanspreking). Vgl. 265 ons Cozain.

N. B. Bij nicht is het moeilijk uit te maken of me(n) een vrouwelijke of onzijdige vorm is; de volledige assimilatie kan nl. als verklaring gelden voor de notering men of me: 193 men nicht; 387 me\m/me Nicht.

De vorm van het adjectief lijkt echter vrouwelijk: 187 men lieue Nicht (vgl. 585 me lief Moerjerke).

II.4. Bijwoorden en voorzetsels op -e(n)

Vóór klinker: 186 sômen in; 464 midden in; den; 1461 geeren innen; 594 tegen

een; 800 tegen elcke; 314 ondertussen eens.

V66r h: 305 ondertussen hier.

V66r d: 741 gistren denck; 1527 gæren doen.

V66r t: 725 tussen tweeën; 446 buiten twaijffel.

V66r b: 712 gæren baij; 993 tussen baije.

V66r n, afgescheiden door een rust: 733 gistere ? F. Níeen.

V66r s: 1443 [hou'ck nie van dees>riek niechgære] schepe.

V66r w: 1026 gære wóort; 215, 283, 551, 645 ewewel.

V66r j, afgescheiden door een rust: 1497 van achtere < ?>!> K. læ.

V66r k: 694 teghe quam; 758 merghe komter.

V66r g: 730 binne góon.

In rijmpositie : 181 binne x inf. versinne; 291 hene x beene; 621 hene x meerv.

schene; 645 hene x beene; 173 trouwe x partic. onthauwe; 355 trouwe x meerv.

Vrouwe; 651 trouwe x inf. houwe; 760 ouermerghe x Berghe.

N. B. In ieens, trouwens (733, 803), neffens (1402), toens (166, 684) (85) en dergelijke valt de n nooit uit.

II.5. Níee(n)

V66r h, afgescheiden door een leesteken: 634 níeen, hoere-po<o>i>rt.

V66r t: 651 níeen trouwe; 733 Níeen trouwens; 1065 N|í|eent. Afgescheiden door een leesteken: 489 Neen, 'tis; 595 neen, 'tzaijn.

N. B. 1451 Níee, níee, dich/goet: te verklaren door rust en herhaling.

V66r n, z en k, afgescheiden door een leesteken: 989 níee, noch; 1451 Níee , níee; 603 Níee, Níee, sen; 734 níee[n]. Zaijckèt (86); 637 Níee, < h>'K>hebb.

II.6. Voor (i)ee(n) onzijdig, zelfstandig, schijnen dezelfde regels te gelden.

V66r klinker: 405 achter !ííeen all (= achter elkaar); 734 een óon.

V66r d: 594 Van dusedt tegen een dat.

V66r g: 616 van ee gesplete.

II.7. Va(n)

Als achterzetsel na dôor of er (voor ons het tweede element van een voornaam - woordelijk bijwoord) gebruikt Huygens in het Antwerps af, b. v. 169 Dat icker

noch af kaut; 208 d⟨ae>ôð>raf; 350 da stômer best af ôon; 379 Eer da⟨t>d> ick
dôor af spreek; 417 ⟨h>K>hebbber taijing af; 715 ghaij meught^rer wel af spreke;
1075 Ick bender af verlost.

Mijn materiaal bevat slechts een maal van in die functie: 802 der;van x kan ;
bovendien een maal zonder daar: 337 da brôijen en da smoke//En houwe waij
nie;f;van, 'tis (87).

In rijmpositie luidt het voorzetsel van: 207 van x mann; 558 de praijs van x
e kraijsman.

Binnen het vers blijkt dezelfde regel te gelden, die we tot nu toe geconstateerd
hebben.

V66r klinker: 159 van Amsterdam; 237 van ons; 311 van als; 335 van ouend; 340
van ouw'; 390 van [uliede] uliede; 507 Van all; 564 van ee; 579 vannen h|e|uijt;
586 van en; 609 van alle; 616 van ee; 672 [van ons]; 719 van onse|n|; 791 van
alle[n]; 983 Van ene; 1009 van ôort; 1075 van en; 1395 van ouw; 1408 van
[all'affairen] ons; 1409 van ôvond; 1484 van all; 1497 van achtere.

V66r h: 268, 436, 691, 1491 van hier; 470 van heure; 498 Van heure; 681 Van
honger; 771, 1061 Van hier; 776 van hout.

V66r d: 163 van die; 331, 679 vande; 388, 627 van de; 435 van dêegh; 488 van
damast; 556 van dië; 574 Van dōogh; 594 Van dusement; 619, 757, 1403 van dōogh;
628 van desen; 646 Van dusement; 679 van;de; 685 van⟨t>de>; 730 van;doen; 732
van;da; 762 van dese; 776 Van dees; 798 van dit; 989 Van dusement; 1443 [van dees]
1504 Van dat.

V66r t: 685 van⟨t>de>; 1481 van 'tbeste.

V66r b: 292 van beene; 537 Van baij; 651 van bangichaijt; 684 van beter; 759
van Berghe.

V66r m: 361 Va mergh; 399 va maij; 777 va metôol. Maar 207 van mōoghdom ;
494 van malkander; 749 van me laiif; 750 vamme lœve[n]. Uit het laatste voor-
beeld blijkt, dat de n volledig werd geassimileerd. Tussen de eerste en tweede
groep bestaat dus uitsluitend een spellingverschil.

V66r n: 707 va n n a o om; maar 648 van noij. Ook hier, evenals elders v66r
de n-, uitsluitend een spellingverschil.

V66r l: 467 Va lacche; 759 va Leuven.

V66r s-z: 324 va[n] spaijsen en va smōke; 693 va Serdam; 798 va slæpe; 361 va
sweserkens; 532 Va sulcken.

V66r v: (147), 1066 va verr; 151 va vær.

V66r w: 306 va Waijn; 563 va wie; 1466 Va[n] wōor.

V66r p: 543 Va plets; 572 va Pōraijs (88); 623 va[n] patientie.

V66r k: 992 va kroese; maar 256 van ⟨*ɤc⟩ondicij.

V66r g: 731 va geene; 733 daif; va gistere.

11.8. Het meervoud van zelfstandige woorden

De oude vormen van de zwakke of sterke verbuiging oefenen geen invloed meer uit. We moeten uitgaan van een meervoud op -n; deze eindklank wordt gehandhaafd onder de bekende fonetische voorwaarden.

V66r klinker: (142) ʀotten en; 146 sotten en; 209 uwerlieden ist; 324 ʀpaijsenen; 530 Coussen uijt; 627 drogen euijt; 711 vodden ⟨æ>ōo>n; 724 ʀnuttoecken as; 763 oighen op. Afgescheiden door een leesteken: 155 handschoenen en; (89); 1472 Appele ? K. All (90).

V66r h: 1408 van [all'affairen] ons negoci handle.

V66r d: 466 Sinternellen doit; 717 gangen dan; maar: 208 teeckene d⟨æ>ōo>raf. Afgescheiden door een leesteken: 675 droghen, droogh; 271 Lien; dan. Maar 559 wōpene. die (cesuur).

V66r t: 361 hōnekammen toe; 416 Boinen toe; 985 schoenen toe.

V66r m: 1401 Belofte mōke; 1498 de lie me.

V66r n: 570 gangen nō (spellingvariant).

V66r l: 479 Roise laegh; 523 Coussebande los; 560 spanne lang; 792 Beurste legge; maar 278 beursen licht.

V66r s-z: 338 huijse sleghs; 465 pointe zaijn; 543 Broecke zaijn; 555 veuijste zaijn; 559 dieue zaijn; 667 vrouwe zaijn; maar 539 liærsen [wōren>zaijn]. Afgescheiden door een leesteken: 722 hande. Siou; 1065 passe. Siet.

V66r f, afgescheiden door een leesteken: 480 Roose ! foeij.

V66r v: (142) ondanckba|e|r[e>lie] vergete; 146 lie vergete; 256 lie van; 722 hoere vals.

V66r w: 390 [uliede] uliede weer; afgescheiden door een leesteken: 1066 maste. Weette.

V66r k: 403 klauwe kraijs; 405 noppe quaijt.

V66r g: 318 w⟨o>e>urste gelaardeert (91); 742 dinge gōon; afgescheiden door een leesteken: 795 Gemanne, goeije.

In rijmpositie valt de -n af: 150 vrouwe x partic. onthouwe; 292 beene x bijw. hene; 303 praije x inf. maije; 319 Potraijse[n] x te waije; 324 smôke x te vermôke; 339 brôijeraije[n] x meerv. taije; 356 vrouwe x bijw. trouwe; 407 beene x meerv. Steene; 415 Blomme x niechgekom(ē>m)e; 466 longhe x gespronghe; 474 waijne x inf. schaijne; 505 ko(ō>i)rde x ho(ō>i)rde; 514 druijve x inf. verschuijve; 534 [bôse] [hose] bôse x subst. enk. <h>b>ôse; 533 schelme x inf. verdwelme; 562 hande x te schande; 595 toffele x inf. schoffele; 597 kousse x <(a>o>)sse (92); 609 winde x inf. nie finde; 613 slappermente x inf. red(i>j)ementē; 622 schene x bijw. hene; 638 beuijke x Treuijke; 646 beene x bijw. hene; 664 dôghe x inf. vrôghe, 684 sôke x inf. m(a>ô)ke; 692 velle (93) bes<(chick>stell)e (94); 728 vodde x inf. | b | <(v>r>)odde; 800 gote x partic. ontschote; 968 ure x Holl.meerv. Bure; 983 de kleere x Heere; 992 kroese x Holl. t'avo(u>e)se; 1443 schepe x geslepe; 1468 baij taije x inf. laije; 1480 geselle x Holl. inf. telle; 1484 knechte x Holl. inf. berechte; 1492 bôre x inf. gevôre. Maar 372 Strôten//As x prôten//En urken (enjambement); 630 leden x om reden; 675 de Noten//Te x verschoten (enjambement).

N. B. 1. Het gesubstantiveerde adjectief meervoud is niet voldoende verte - genwoordigd om een zekere conclusie te wettigen: 786 Gods haijlige believe; 147 maijns gelaijcke niet; (142) ondanckba|e|r[e>lie] vergete; 538 de gro(i>o>)te comparere (95); 993 tussen baije kan.

Het eerste voorbeeld doet vermoeden, dat het niet als een substantief behandeld werd: dan had er waarschijnlijk een -n gestaan.

(142) en 146 sotten werd niet meer aangevoeld als bijv. naamwoord (96).

N. B. 2. Naast lie(n) komt liens voor: 1517.

11.9. De infinitief op -e(n)

De gesubstantiveerde infinitief is hier opgenomen voorzover het werkwoordelijk karakter overheerst. Daarbij werden zowel syntactische als semantische normen gehanteerd (97).

Enige willekeur is daarbij onvermijdelijk; de infinitief is immers ambivalent. Woorden als "het leven" en "het wezen" (= het gezicht) kan men bezwaarlijk onder de werkwoorden rekenen, maar wat te doen met "het gevoelen" en "uw believe" ? Ik heb ze ondergebracht bij het substantief (11.14).

"Het eten" kan een handeling of een stof aanduiden; in het eerste geval rangschik

ik het woord onder de werkwoorden, in het tweede geval onder de substantieven. Daar de behandeling van de infinitief en het substantief enkelvoud op -en (II. 14) hetzelfde is, levert deze ambivalentie geen ernstige problemen op.

V66r klinker: 270 in 'tloven en; 272 winnen of; 292 klappen en; 307 nôijen oock; 336 da brôijen en; 528 was seggen is me dat; 536 trecken over; 580 leggen in; 592 slaepen uytte; 593 kloppen aen; 633 proncken en; 647 trillen as; 653 besuken inde; 689 trecken ôon; 764 seggen oick; 971 slôpen e. Afscheiden door een leesteken: 760 seggen, Ouermerghe; 768 mompelen, en; 990 om hoiren, en. V66r h: 259 kussen hem; 720 lôten hanghe. Afscheiden door een leesteken: 651 kacken (> ?) he; 806 losen. \—/ hier; 1071 rôken ? T. Ho; 1514 seggen ? hou. Maar 496 te futsele. Hier (cesuur, duidelijke rust).

V66r d: 627 brengender; 670 duren da (t > d) dick; 782 lieere [n dansse.] man. Maar 306 nôije [deur > deur]; 394 te blincke deur; 694 segge damme; 1406 segge da; 1446 trêe den (98). Afscheiden door een leesteken: 266 sl[o]ôpe, daer; 465 ôn 'tplundere. de; 524 snuffele. [*] dôor; 667 draijve: dan; 1405 vertelle : doe.

V66r t: 795 sitten telle. Afscheiden door een leesteken: 571 te vinden. M. Toch; maar 373 segge, te; 512 te koute. treck; 553 môke. 'tzaijn; 993 begraije. 'tgô. V66r b: 316, 700 lôten brôije; 530 lôten blaijve. Afscheiden door een leesteken: 693 baije, Bloet.

V66r m: 206 uijt straijke met; 234 hôpre, Môij; 254 vrôge moet; 299 wandle menen; 623 smære met; 674 genese moet; 683 moete m (a > ô) ke; 717 wese moet ; 792 legge malle; 1073 segge mette. Maar 697 scherdlén moght. Afscheiden door een leesteken: 237 honde, Moij, 576 klaere, man; 578 segge, Most; 582 môke, Môij; 673 dôoghe, Moij; 1457 T'ontlegge. F. Môor.

V66r n: 267 sende noijen; 1503 deurve neme; afscheiden door een leesteken : 205 lacche, nicht.

V66r l: 702 wandle langs; afscheiden door een leesteken: 1400 te dencke, lief. V66r s-z: 190 blaijve slôpe; 406 plundre schip; 1398 lôte stôon; 269 kome sien ; 440 segge sou; 486 vughe sal; 490 môke souw; 635 klincke sal x drincke sal; 685 te kome zaijn; 786 believe sal; 789 smôke sal; 1013 lôte sien; 1078 segge sonder. Afscheiden door een leesteken: 467 Va lacche. F[R]. still; 467 rure ? FR. [*Still, *] Sist; 374 rôse, seght; 492 op ete. M. Sott; 688 te sende l M. Sie. Maar -n v66r enclitisch se: 300 leerense; 405 môkens'; 690 settens' .

Ook in de tweede naamval blijft de n: 177 [En wat al kautens > En discourerens]; 571 waffrôgens; 1070 danckens wærd.

V66r v: 163 Vertelle van; 779 lieere vaijse; 798 slæpe van; afgescheiden door een leesteken: 377 moechgeue, veur. Maar: 156 Uijt spelen voeren.

V66r w: 642 d[eu>ð]rve wôke; 657 biechte wilt; 703 Vermoeije [wie>wat]; 755 kome wilt; 1397 Te hope wôor; 1458 hoore wat. Afgescheiden dooreen leesteken: 410 helpe. T[RJ]. Wel; 458 hôpre. wacht; 503 rôije ? wel; 739 lieere. F. Wacht; 1489 segge, Wat.

V66r j, afgescheiden door een leesteken: 631 schildre, jô.

V66r k: 271 meughe kiese; 552 gebeure kan; 801 vergete kan; 1074 klære kan; 1393 lose kost. Afgescheiden door een leesteken: 481 te kuijsse. Kom; 997 paijse. Knechje.

V66r g: 192 lôte gôon; 766 lieere gôon.

In rijmpositie ontbreekt gewoonlijk de -n; onderstaande voorbeelden bevatten meestal een koppel infinitieven; als de woordsoort niet blijkt, vermeld ik ze. (141) wete[n] x vergete; 145 wete x vergete; 153 besuecke x Holl. ruecke; 157 klappe x stappe; 165 gedencke x dencke; 177 kaute[n] x verstaute; 182 versinne x bijw. binne; 185 obligere x tractere; 190 slôpe x Holl. loope; 193 verschaijne x verdwaijne; 197 hôle[n] x betôle[n]; 205 gepaijse x vaijse (gesubst); 213 t'imaginere x ick 'tconsiderere; 231 segge x Holl. bregge; 271 kiese x verliese; 283 hope x te koope; 296 sende x Holl. subst. mv. lende[n]; 304 maije x subst. mv. praije; 311 pruve x bedruue; 315 wa<t>f>erfrôije (99) x brôije; 320 te waijse x mv. Potraijsen; 323 te vermôke x subst. mv. smôke; 327 te winde x gevinde; 332 rose x ls da blose; 335 koke x da smoke; 364 gediene x ma Cousine; 375 segge x t'ouerlegge; 384 loncke x gedroncke; 396 pisse x Holl. misse; 403 kraijsse x ontraijsse; 439 hoire x sto<o>i>re; 458 kalve x ten halve; 473 schaijne x subst. mv. waijne; 481 beghinne x spinne; 485 te leere x accommodere; 497 vinde x ontwinde; 501 wete x gesplete; 510 te snaije x ter saijsse; 513 wa|f|verschuijve x subst. mv. druijve; 521 segge x legge; 525 te gheue x niechedreue; 529 kaijve x blaijve; 537 braghere x comparere; 541 gepasse x lasse; 549 m<a>ð>ke x gerôke; 554 verdwelme x subst. mv. schelme; 565 wese x te vreese; 589 ontlegge x segge; 596 schoffele x subst. meerv. toffele; 601 wese x subst. wese; 610 nie finde x subst. mv. winde; 614 te red<i>j>ementen x verbasterd subst. mv. slappermenten;

626 rure x subst. enk. cure; 641 te môke x wôke; 652 houwe x bijw. trouwe; 656 vergeve x partic. bedreue[n]; 659 te verdrôghe (100) x drôghe; 663 vrôghe x subst. mv. dôghe; 671 te filosofere x te keere; 683 m<a>ôke x subst. mv. sôke; 688 schaije x subst. enk. livraije; 691 bes<chick>stell)e (94) x subst. mv. velle (93); 699 verrôije x brôije; 715 spreke x preke; 720 hanghe x onse|n| half-gevanghe; 727 |b|<v>r>odde x subst. mv. vodde; 735 plôge x nie fvrôge; 739 bepruve x bedruve; 751 spinne x winne; 767 dreutele[n] x preutele; 771 vermoeije x subst. mv. koeije; 779 vaijse x raijse; 792 malle x alle[n]; 795 telle x vertelle; 972 sitte x pron. ditte; 995 speke (poging om Engels te praten) x gans eleweke; 1019 diene x Holl. subst. mv. biene; 1035 vinde x Holl. subst. mv. blinde; 1403 molestere x niechgemoderere; 1407 wandle x handle; 1447 ontlo<i>o>pe x ko<i>o>pe; 1467 laije x subst. mv. taije; 1491 gevôre x subst. mv. bôre; 1503 neme x Holl. Beme (= Bohemen); 1519 helpe x te stelpe.

Enkele keren vinden we -n in rijmpositie: 169 au suet converseren//En x leeren (enjambement); 255 te vernachte|n| x indic. mv. plachten; 267 noijen x schoijen; 371 prôten//En x Strôten//As (enjambement); 379 smôken (101)//Op x rôken//Eer (enjambement); 775 te kouten x hout, en (rijm dwang; maar 633 wachte x nacht en); 1059 melden, //All x ick vertelden (enjambement ?).

Zelfs 743 [worden] w[eu>ð]rden x 2sg. p[eu>ð]rde.

II. 10. De infinitief gôôn (gô), stôôn (stô)

- gôon (gô)

De -n staat minder vast dan bij zaijn, sien en doen (zie I.2a): ze blijft gehandhaafd in rijm- en rustpositie, alsook vóór (klinker,) d en b (in mijn gegevens niet vóór t en r).

In rijmpositie: 179 ontg[ae>ôon] x partic. verstôon; 349 begôon x ôon; 471 gôon x môon; 730 gôon x niechgedôon; 742 gôon x ôon; 970 gôon x gedôon; 1027 doit goon x blo<o>i>t gaen (apogr. : gôon).

In rustpositie, voor klinker: 454 gôon, ick; 706 gôon: en; 1059 gôon. O; 1060 goon, ick; vóór medeklinker: 1460 gôon: moor; 738 gôon. M. je; 766 gôon, \—/sie; 192 gôon ? 'ksat.

Vóór d: 553 [g*oon* doen] ; 636 gô|n| drincke; 673 gôon dôoghe; 711 gôon doen; 767 wachgôon dreutele[n].

V66r b: 153 gaen besuecke; 653 gôon besuken; 1504 gôon besien.

V66r t: 536 gô trecken; 689 gô [schuij] trecken; 1466 gô trêe.

V66r r: 626 g<a>ð[e] rure.

V66r m: 549 g<a>ð m<a>ðke.

V66r l: 580 gô leggen; 806 G<a>ð losen.

V66r s-z: 592 Gô slæpen; 623 Gô smære; 688 gô schaije; 258 gae zaijn; 639 gô sien; 1078 Gô segge.

V66r v: 699 gô verrôije.

V66r w: 299 gae wandle; 702 Gô wandle; 1407 gô wandle.

- stôon (stô)

De -n staat minder vast dan bij zaijn, sien en doen, maar vaster dan bij het werkwoord op -en; in mijn schaars materiaal blijft ze gehandhaafd in rijm- en rustpositie, alsook v66r t en r.

In rijmpositie: 647 bestôon x gegôon; 1398 stôon x gegôon.

In rustpositie: 239 stôon, w<ã>ðor.

V66r t en r: 647 Staen trillen; 332 stôon rose; 374 stoôn rôse.

V66r s, w, p en k: 631 stae schildre; 633 stô proncken en st<a>ð[e] wachte; 177 stae kaute[n].

N. B. 1. Voor slaan heb ik geen gegevens gevonden.

N. B. 2. Van de indicatief meervoud gôon en stôon zijn er weinig gegevens; zie l. 2b, N. B.

N. B. 3. De 1e persoon enkelvoud van doen, gôon, stôon, slôon en sien (**102**)
Schaars materiaal:

-doen in rijmpositie: 1526 doe x bijw. toe.

-gôon vóór klinker, bij inversie: 625 ick [gôon>val] ick; 748 'kgoon ick; 810 'Kgoon ick.

-stôon vóór klinker, ook buiten het geval van inversie: 273 st[ae>ðon] ick; 502 Verstôon ick; 748 'Kstoon en.

-slôon vóór klinker bij inversie: 480 slôon ick.

-sien

V66r klinker, ook buiten het geval van inversie: (136) wassienick; 664 sien ick; 983 'ksien ick; 1060 sien om; maar: 158 sie ou.

V66r proclitisch en enclitisch 't: 333 'ksient; 741 sien 'tspectôkel.

V66r v: 193 sie verschaijne.

V66r w: 333 [lck sie wel]; 454 sie wel; 754 sie wel. .

II. 11. De indicatief meervoud op ~e(n)

V66r klinker en h: 274 wôren eertaijds; 281 bedelen ons; 417 we sullen-[h]em; (103); 554 souwen [i|ee|n] ; 560 trecken ou; 561 snaijen een; 668 hangen oick; 1408 [sullen>meugen] onder; 504 [Dees>Dit] Boere klee['*en*>t][heur>is ee] (104); 686 Ontlasten heur; 1517 weurden hier.

V66r d: 188 moetel n| dese; 271 Verg[<ad>aij>aeij]eren de Lien (105) ; 561 valle| n| deur; 1468 komender.

V66r t: 388 leerent; 686 [senden 'tgoet>'tgoeijke quam].

Maar v66r een leesteken: 759 hieete: 'tis.

V66r m: 553 Was; souwe[me g*oon* doen] môke;

Maar (v66r een leesteken): 156 voeren ? maer.

V66r n: 360 hoire noch; 371 kunne noch; afgescheiden door een leesteken: 408 knicke. Nicht.

V66r s-z: 549 moete stôot; 1401 môke schult; (142) mochte sotten; 146 mochte sotten; 280 wille zaijn; 708 meughe zaijn.

Maar evenals bij de infinitief blijft de -n voor enclitisch se: 403 sullense ; 510 wetenset; 596 sleurpen; 'se/; 597 quômens'; 606 moetens'; 689 sullense.

V66r v: 567 gôve vraijs.

V66r w: 176 haddewer; 337 houwe waij; 339 vindew'; 435 willew'; 567 sôte waij; 731 kome we; 1035 sullewet; 1485 willew'.

V66r g: 153 hebbe gaen; 495 hebbe geen.

In rijmpositie: 707 schille x wille; 1011 vure x subst. mv. cure.

Maar 256 plachten x te vernachte| n|.

II. 12. Twee onzekere gevallen

II. 12a. Deelwoorden op ~e(n), predikatief

V66r klinker: 195 geboren is; 325 gesonden om; 799 ontfallen of.

V66r m, z en w: 1442 gedreve zaijn; 616 gesplete wôr; afgescheiden door een leesteken: 1402 geschreue ? [mijn>mai] (82).

In rijmpositie vervalt de -n.

De twee uitzonderingen zijn verklaarbaar : (146) onthouwen x vrouwen (dit laatste woord behoort niet tot de Brabantse tekst); 676 verschoten x Noten/Te (enjambement).

149 onthouwe x meerv. vrouwe; 174 onthouwe x bijw. trouwe; 239 da|f|vernome x gekome; 383 gedroncke x inf. loncke; 416 niechgekom(e>m)e x meerv. Blomme; 465 gespronghe x meerv. longhe; 502 gesplete x inf. wete; 655 bedreue[n] x inf. vergeve; 679 gedrope x partic. ontloope; 757 [besproke>verseet] x weet (106); 799 ontschote x meerv. gote; 803 gevonde x subst. enk. de Ronde; 1444 geslepe x meerv. schepe; 1451 verleghe x Holl. ekghe; 1471 gek(o>l)oncke x Holl. eschoncke.

N.B. Gesubstantiveerd : 719 onse|n| half-gevanghe x inf. hanghe.

II. 12b. Bijvoeglijke naamwoorden op -e(n), predikatief

Hier zijn de gegevens onvoldoende voor een zekere conclusie: 508 ope. baijt (het ontbreken van de -n is misschien te verklaren uit de rust); 615 ope mōdr; 616 ope. 'kwouw.

II. 13. Het diminutiefsuffix

V66r klinker: 148 ratteken as; 181 vogeltjen is; 380 dippotteken uijt; 398 hoexken om; 418 glōsken op; 441 fluijtien |i|eens; 456 nichtjen, ick; 487 'tLaijken uijt; 515 zieltjen uijt; 548, 805 Hanneken euijt; 612 kōmerken en; 796 kunstjen [**] ōn; 1448 Appeltjen en; 1526 dibbroexken oick. Afscheiden door een leesteken: 327 Kerperken, om; 372 urken, eer; 441 Lieken, op (107).

V66r h: 1051 heujsken hees;se; 1076 'tvrouwken had; 1474 negemanneken het. Maar afscheiden door een rust: 727 Hemmeke.\—/Hoe.

V66r d, t, b heb ik geen enkele duidelijke -n genoteerd; de waarde van enkele loci wordt echter enigszins verminderd door de rust.

V66r d: 682 'tkl(e>i)eeke dachghe; afscheiden door een leesteken: 172 mædeke, da; 997 Knechje, dan (bedoeld als Hollands).

V66r t: 982 pōsike te.

V66r b: 248 Nichteken*, behouwens (108); afscheiden door een leesteken: 508 'tzieltje, baij.

V66r r: geen gegevens.

V66r m, afgescheiden door een leesteken: 433 lieueke, mon; 721 hemmeke, me; 1019 lieueke, me.

V66r n: 306 nôiike nôiie.

V66r l: 316 kiexke lôten; 784 urke lôter; 1013 memmeke lôte.

V66r s-z: 314 teugske $\text{ʃpo}(\text{ŋ} > \text{i})\text{nsse}$; 296 Maijsse sende; 326 sneke Salms; 705 'tgoeijike sitt; 1406 herteke sal; afgescheiden door een leesteken: 737 ʃerdammeke , stôot; (137) Nichtje, saide; 141 Nichtje, zaide; 326 neuske, sooter; 1478 ortje, soo.

V66r v: 488 'tsloop, laiijke van; 789 beettje Venesoens; afgescheiden door een leesteken: 509 disscheurke; veur.

V66r w, afgescheiden door een leesteken: 585 Moeijerke , wat; 1026 herteke, woor.

V66r j, afgescheiden door een leesteken: 980 tronike. longman; 1051 kreuijike. T. lae (81).

V66r k: 269 vrouwke kome; 686 'tgoeijike quam; afgescheiden door een leesteken: 172 Nichtje, kom; 442 Cosaijntje, 'kschenck (109).

V66r g: 383 sommeke gedroncke; 477 kaelte goot.

In rijmpositie steeds zonder -n: 307 nôiike x popegôiike; 351 liefke x Geriefke; 435 [vogel>Laijster]baxke x taxke; 573 $\langle * > p \rangle$ untie x muntie; 637 Treuijike x subst. mv. beuijike; 1455 Môiike x drôiike.

N.B. Het meervoud mist zelden, het bijwoord nooit de -n: 351 sleurpkes; 437 vogeltjes; 1396 oogske $\langle n > s \rangle$; 1500 Meubeltjes.

(147) vrindekens (110); 151 vriendekens; 157 oogskens; 158 beentjens; 284 vrindekens; 319 $\text{ʃn}(\text{e} > \text{i})\text{ppekens}(\dots)$ Koppeltjens; 330 Tongeskens; 335 potttekens; 359 liefflaickhaijkens; 360 pastaijkens; 361 sweserkens; 387 kuskens; 388 muskens; 491 Beurstjēs (111); 517 koordekens; 537 been|tj|e|ns|; (112); 663 wordeke $\langle s > n \rangle$ |s|; 667 menskens; 668 lustjens (\dots) wenskens; 737 beentjens; 738 bieentjens; 768 wordekens; 1028 voettjens; 1448 Citroentjens.

164 nettekens; 381 fluskens; 402 suetjens; 494 frôiikens; 515 vieskens; 580 Gerustekens; 1503 eenskens.

II.14. Het substantief enkelvoud op -e(n)

V66r klinker: 496 hannen as; 718 vorcken, ick; 759 Leuuen of; 474 mergen is (113).

V66r h: 640 gevulen heet (114).

V66r d heb ik geen n genoteerd, maar de rust zou daarvoor ook een verklaring kunnen zijn: 505 lôke, das; 619 om rede: d'ander; 1492 Bême, deur.

V66r t valt de -n af: 750 vamme læve[n] toe.

V66r g: 1012 t'Antwerpe gemaijn.

In rijmpositie zonder -n: 602 wese x inf. wese; 719 half-gevanghe x inf. hanghe ; 759 Berghe x ouermerghe; 1527 me læue x Holl. begræve; 712 reje x meffreje; 1523 ou belieue x Holl. gerieue. Maar: 629 om reden x subst. mv. leden.

N.B. 1. De vrouwelijke datief enk. op -e(n)

In de datief enkelvoud had een aantal substantieven oorspronkelijk -n. Ik vermoed, dat deze uitgang in Huygens' Antwerps bewaard zou blijven op de gewone fonetische voorwaarden; maar mijn materiaal bewijst niets: 1449 te vreë, doors; 550 met iijēere quaijt; 509 ter saije x te snaije; 561 te schande x meerv. hande; 711 meffreje x subst. enk. reje.

N.B. 2. Zelfstandig gebruikte attributiva, mannelijk enkelvoud (115).

Het gesubstantiveerde adjectief is schaars vertegenwoordigd: 608 Dendoijen is (Trijn); 238 erme kreupele[n] , hoe; afwijking: 653 onsen doijen gôon (Trijn) (116).

Ook voor andere gesubstantiveerde attributiva zijn de bewijsplaatsen ontoereikend: 215 eenen is x beenen is; 229 de maijne zaijn; 699 ou selue deur ou selue gô.

Voor het vrouwelijk heb ik geen gegevens; onzijdig: 325 Meteenen oick (117).

III. De -n vervalt in alle posities

III.1. Het onbepaald voornaamwoord me

De hiaat wordt meestal vermeden door elisie: 301 wammer <g>s>eet; 305 dammen; 330 diem'elders; 578 vindm'in; 1491 Ka<n>m>mer; 1496 m'e; 1498 Schietmer.

De -n blijft nergens gehandhaafd: 562 me[n] hêet; 328 soomet; 311 me[n] moet; 663 me moet; 984 me licht; 177 salme sus; 268 me salt; 492 Me sous'; 522 me salt; 544 Me[n] sal (118) ; 755 me sal; 1011 magh/me sien; 1446 moetme sus.

De volgende gevallen bevatten een samenstelling van me + ontkenningspartikel: 638 men heettoch; 752 Men rôckt. Vgl. 495 wen hebbe; 341 Gen spreeckt môor; 738 sen kan nie.

III.2. Het betrekkelijk voornaamwoord die (119)

Ik heb geen enkel geval met -n genoteerd.

Mannelijk, onderwerp: 476 man, // Die ou; 583 vond die oot; 974 enen hont die heuijlt; 569 Guijt, // Die nou; 973 ene rent die krait.

Voorwerp: 804 De mishoip die ick socht; 796 Die 't kunstjen (=degene die).

Vrouwelijk, onderwerp: 579 die heet.

Meervoud: 330 diem'elders.

III.3. Het aanwijzend voornaamwoord die, zelfstandig (119)

Ook hier is er geen -n te vinden.

Onderwerp: 694 die <e>i>eens; 396 die moet; 410 Die sallem.

III.4. Het voornaamwoord wie (119)

Geen -n aangetroffen.

703 [wie>wat] ha| is; 503 wie sou; 661 Wie sou; 693 Wie sal; 621 wie wast (120); 615 Wie klopt; 563 va wie 't oick.

IV. De -n wordt toegevoegd, waarschijnlijk alleen voor klinker en h

IV.1. Het zwakke preteritum, enkelvoud

Vóór klinker: 552 die *fiel* (...) spoorden opde; 684 stelden ick; afgescheiden door een leesteken: 624 Ick beefden, ick.

Vóór d: 723 Se vriesde dat.

Vóór m en n: 490 het koste men<i>n>igh; 247 Ick vr<ae>ô>ghde nô.

In rijmpositie: 506 ken ho<o>i>rde x ko<o>i>rde; 695 dat offreceerde x dad/ick me retireerde; 462 iemand (...) belæfde x læfde (= leef je); 744 dacchou wa p[eu>ä]rde x inf. w[eu>ä]rden.

Maar: 1060 ick vertelden x inf. melden.

IV.2. Het substantief enkelvoud op -e(n)

Ik kan slechts vermoeden dat er -n behoort te staan vóór klinker en h; het materiaal laat ons volledig in de steek: 572 Ro<o>i>me, dôr; 687 livraije x inf. schaije; 804 de Ronde x gevonde.

IV 3. De datief mannelijk en onzijdig enk. op -e(n

Steeds zonder -n. Maar ook hier ontbreken de gegevens vóór klinker en h: 1492 Te minste, denck; 1011 Te minste magh; me; 258 ten dienste magh; 1398 ten halve lôte; 269 Te minste sal; 707 Te minste sieme[*r]; 751 te leste zaijn; 581 [*iñt* >te] leste x den alder beste.

IV. 4. Het bijwoord op -e(n

is nauwelijks vertegenwoordigd: 732 qu(a>ô)laijcke verhandelt. Normaliter ontbreekt de -e, b.v. 775 waijsselaijck.

Opmerking. Het pers. vnw. me, maij krijgt geen -n.

Vóór klinker: 258 maij eens; 778 maij op; 809 maij allevelieens; 584 helptme euijt; elisie: 680 m'ontloope; 978 siem'eens; 350 stômer.

Maar: 148 schêurtmen in (vergissing ?).

Vóór h: één geval van elisie: 1441 Ghe brengtm'hier.

Vóór d: 158 Me dunckt; 194 me da; 302 dunckme dat; 436 Doeme da; 502 maij da; 528 me dat; 548 Me dunckt; 562 me dunckt; 587 Me dunckt; 587 maij dien; 694 damme die; 790 dat; me daert.

Vóór t: 184 komdeme te; 392 quelme 'thollands.

Vóór m: 525 dacheme maijnt; 546 maij men; afgescheiden door een leesteken : 1026 Segh; me, men.

Vóór n: 179 sultme niet; 186 helpme Nicht (121); 638 Damme nie; 740 ka(n>m)me noch; 771 maij nie; 974 me niet; 1404 me niechgemoderere; 1447 sultme niet; 1457 me niet; 1477 hedme niefverstôn; afgescheiden door een leesteken: 248 dunckme, Nichteke.

Vóór l: 205 doeme lacche; 700, 720 me lôtén.

N. B. 556 Men lust nie=me en lust nie.

Vóór z: 185 ka(n>m)me seer; 540 icksme seluer; 774 gôme soo; 1076 me sulcken.

Vóór v: 178 [mai>me] verstaute; 357 [me vergist>groit abus]; 563 maij veur; 1403 dachgheme van.

Vóór w: 486 maij wel; 711 me wa; 779 me wel.

Vóór p: 735 me plôge.

Vóór k: 587 me keer; afgescheiden door een leesteken: 296 excuseerme, 'kmaijn.

Vóór g: 390 bieme gee. In rijmpositie: 808 begeckme x Holl. deck-me.

NOTEN.

(1) TOERT. Corn.-Vervl. : v.

(2) HUID. 579 vannen h|e|uijt die heel en onverlett// (...) gô leggen in heur bet. In het middelnederlands en het 17de-eeuws komen mannelijke vormen voor; de oude genitief-s was oorzaak van de vermannelijking.
In 't Antwerps echter nog steeds v. : Corn.-Vervl.

(3) HANDVOL (in verschillende dialecten: haffel) heeft het geslacht van hand aangenomen.

Van Heule I.98 vermeldt Hantvol v.; W. N. T. : vr.; in Zuid-Ned. altijd onzijdig (hetgeen onjuist is).

Corn.-Vervl. : Han(d)svol v.

(4) HAAST. Corn.Vervl. : v.

(5) DUIT. Corn.-Vervl. :v.; Smout 66:v.

(6) BEEST. Vgl. Tr. Corn. 459 de [Koei] > Beest]. Smout 66:v.; Corn.-Vervl. : v.

(7) MALLOOT, ontleend uit het Frans: zie Salverda de Grave, Fr. woorden 92 . Niet in Corn.-Vervl.; W. N. T. : vr.; de citaten betreffen steeds vrouwen.

(8) LIVREI, niet in Corn.-Vervl.; W. N. T. :vr (vroeger vaak onz.). In Tr. Corn . zeker niet onz., vgl. 687 die keustlaijke livraije.
Huygens' A. B. N. : Worp IV 199:6 een' livreiij.

(9) SERVET. Corn.-Vervl. : v.

(10) PASTEI. De oorspronkelijke lezing suet bewijst niet dat Huygens onzeker was van het geslacht: hij wilde waarschijnlijk eerst pastaijke schrijven. Vgl. 788 in dees Pastaij. Corn.Vervl. : patee v.

(11) SOUFFLET. Niet in Corn.-Vervl.; W. N. T.: m. (hetgeen niet blijkt uit de citaten).

Ofra. sofflet.

(12) STREEK. Corn.-Vervl., W. N. T.: v (ook in de betekenis: treek, slimme trek, voorwendsel).

(13) In het begin vergist H. zich wel eens in zijn spelling; bedoeld is: en.

(14) KOOPMANSCHAP. Corn.-Vervl.: komenschap, komerschap v. = commerce, handel, onderneming.

(15) CONSCIENTIE, vgl. 778 men conscien<tc>i. Corn.-Vervl. Idioticon: v. = gewetenszaak; Bijvoegsel: m. = geweten.

(16) KOM, m. in een aantal Znl. dialecten (Pauwels, Gesl. 87).

In Antwerpen v: Corn.-Vervl.

(17) KNIP. Corn.Vervl. vermeldt de betekenis vogelslag niet; wel knip m. = het eensklaps af- of toevallen; op 'ne knip = in een oogwenk; knip v. = gierige vrouw. W. N. T.: knip VII v. = werktuig of toestel dat knipt (door veer), b. v. toestel om dieren (vogels) te vangen = vogelslag. In deze betekenis komt het woord in het hedendaags Antwerps niet voor.

(18) NOOD. De oude genitief-s was oorzaak dat dit oorspr. vr. woord m. werd. Tegenwoordig m. in het Antwerps: Corn.Vervl.; Smout, pag. 140 (Verloren zoon): na grûtan ûnĳarsnût.

Toch vermeldt Corn.-Vervl. bij de voorbeelden: Hèt geen nood dat hij komen zal.

In het 17de-eeuwse Antwerps ook reeds m.: Tr. Corn. 731 van geene noij.

Ik vermoed dat gieen ooit een vr. relictvorm is.

Huygens' A. B. N.: Oogen-tr. 33 in den nood.

(19) COURAGE. Van Beughem pag. 9: v. in Antwerpen en andere plaatsen. Pauwels, Aarschot pag. 252:v.

(20) DOOD, thans in het Antw. nog v. : Corn.-Vervl. (in alle uitdrukkingen, niet alleen in oude datief); Smout pag. 127 (Proeve): *pičə de dūt*.

'In Huygens' A. B. N. zijn de mannelijke vormen zeldzaam: Worp I.145:53 voor den Doot.

Daartegenover staat de onzekere (waarsch. vr.) vorm de dood, die passim voor - komt, en een aantal vr. promina: sij, se, haer (b.v. Worp I.164:5; II.193, 4e regel; V.25:2; 157:4; VIII.270:5 e.v.; 271:22 e.v.; 334: 3 e.v.).

(21) CURE = cura.

(22) GOESTE. Corn.Vervl. : goesting v.

(23) Het lijkt me uitgesloten dat hier het enkelvoud bedoeld is, niet alleen omdat dit heer zou luiden (vgl. 745), maar ook omdat er eerst sulcke stond.

(24) Hier moet het meervoud bedoeld zijn. W. N. T. : kuur III = frats, gril enz.

(25) beene is door tussenvoeging van tj en toevoeging van ns veranderd in beentjens.

(26) Het bez. vnw. maijn, saijn (I.1h) wordt hier niet ondergebracht omdat het een duidelijke eenheid vormt met men, sen, (I.1g); ook schoon en klaijn (I.1i) sluiten zich hierbij aan; in schoon is er trouwens een naslag ə, in de woorden op -aijn misschien ook: zie Vierde Hst., II. 3e.

(27) Waarschijnlijke gang van zaken: oorspronkelijke lezing: niet zain; eerst is de t van niet doorgehaald en de z van zain in s veranderd; vervolgens is niet doorgestreept en vervangen door nies; alle veranderingen met donkerder inkt.

(28) De apostrof in 'K is een vergissing; apogr. :Kom.

(29) Van de verandering ben ik niet zeker.

(30) Dit betekent niet: doet men. Zie Deel II, Hst. IV, I.2b, noot 17. Het vers gaat trouwens verder: waij leeren van de muskens.

(31) Eymael vertaalt: ziet men.

(32) De betekenis zou men lijkt me niet uitgesloten; we ligt in de context echter meer voor de hand.

Zie voor deze vorm Dl. II, Hst. IV, l.2b, noot 17.

(33) Cornelissen-Vervliet, i.v. me: gomme = gaan we; stomme = staan we. Deze vormen komen bij Huygens niet voor, in tegenstelling tot Soume, doeme, sieme^[*].

(34) VOND, niet in Corn.Vervl., wel vondst.

(35) HONDSKLINK. Klink, ook in de betekenins bilnaad of vr.geslachtsdeel (bij dieren) is vrouwelijk: W.N.T.; Corn.-Vervl.

Samengestelde naamwoorden als bierkrui, blaaskaak, viesneus, zaagpin, botmuil, pisbroek behouden in het Zuidnederlands—ook als ze op personen worden toegepast—meestal het geslacht van het tweede deel: Cornelissen-Vervliet, *Idioticon* pag. 50 e.v.; Pauwels, *Gesl.*; V.Beughem. In het eerstgenoemde werk is de formulering absoluut: (...) hebben hier altijd het geslacht van het laatste lid; de twee andere auteurs gebruiken een gematigder term: regelmatig, meest.

(36) HOOI. Corn.-Vervl.: o.

W.N.T. i.v. hooi, kol. 1056: Den hooi hebben van iets= den brui hebben van iets, waarvan het een willekeurige (verzachtende) variant is, hetgeen ook het veranderde geslacht verklaart.

(37) BOTTEKROES, zie noot 35.

Kroes, Pauwels *Gesl.* 89 e.v.: m.en vr. lopen dooreen, doch het m. heeft de bovenhand.

Volgens Van Beughem is kroes vr. te Antwerpen. Corn.-Vervl. Aanhangelkroes m.=blikken bus, waar de werklieden hun drinken in meedragen (Zuiden der Kempen).

(38) BOT. W.N.T.: Bot IV vr. (voorheen vaak, en in 't Wvl. nog m.) = soort vis; bij de voorbeelden: de bot vergallen = door onhandigheid de galblaas breken = het werk verbrodden.

Corn.-Vervl., Bijvoegsel: bot m. = vis (bot vangen).

Pauwels, Gesl.: bijna overal m.

Het Antwerps kent niet, zoals het tegenwoordige Hollands, het genusonderscheid tussen voorwerps- en stofnamen: Smout pag. 65; Corn.-Vervl., Idioticon I pag. 50.

(39) BRAS. Corn.-Vervl.: bras m. = onreine, onsmakelijke spijs. Vgl. Tr. Corn. 337 ene vuijlen brass. Ook in het Hollands: 250 vande[n] vuijlen brass.

Toegepast op vrouwelijke personen (v. 459) behoudt het woord zijn genus. Vergelijk Tr. Corn. 1410 Was zaijd' en keuninghin, wat enen Engel, Maij !

(40) DONS. Pauwels, Gesl. 66: meestal m.; Van Beughem 39: m. in een aantal Znl. dial., o.a. te Antwerpen; Corn.-Vervl.: m.; Smout 65:m.

(41) DODE, mannelijke vorm voor een vr. persoon; er wordt met een vr. pronomen naar verwezen: 609 Se leet.

Vgl. 653 onsen doijen; 719 onse[n] half-gevanghe.

In 762 wordt Trijn een quant genoemd; in 't volgende vers wordt van deze kwant gezegd: Haij doessen zighen op ! Hier is de situatie echter anders: Trijn in mannenkieren. Vgl. 798 waar ze wordt betiteld als een overloope[d] rat; met de toevoeging: Haij is me twintich móol ontfallen of ontschote.

(42) DONKER. Corn.-Vervl., Idioticon I pag. 70 en Smout pag. 103 sommen een aantal oude datieven op, waaronder ook: in den donkere(n). Corn.-Vervl. vermeldt daarbij dat sommige neutra door de invloed van deze datieven mannelijk geworden zijn, b.v. den donkere(n); ook in de woordenlijst vermeldt hij: donkere m.

Waarschijnlijk was dit proces in de 17de eeuw reeds afgesloten; vgl. voor Huygens' A.B.N. en Hollands: Hst. III, noot 33.

(43) NACHT, oorspr. vr. woord; de genitief-s was oorzaak van de vermannelijking; vgl. 1062 'snachs. Corn.-Vervl., Aanhangsel + Bijvoegsel: m. Zie ook Tr. Corn. 634 goeijn nacht.

(44) VLOER is mannelijk; vgl. 410 Die sallem helpe. Corn.-Vervl., Aanhangel: m. Ook in Huygens' A.B.N.: Worp IV 190:1 vanden vloer.

(45) WIJN. Corn.-Vervl. m. Het Zuidnederlands heeft niet de neiging de stofnamen vr. te maken. Het 17de-eeuws Noordnederlands deed dat trouwens ook nog niet: Van Heule I, 106 wijn m.; Worp IV 195:4 den wyn.

(46) WEG. Corn.-Vervl.: m.; Bijvoegsel: ten halve wege. Huygens' A.B.N.: m., maar vr. relictvormen; zie Hst. III, Materiaalverzameling Hollands, noot 37.

(47) TIJD, m. Vergelijk 495 geen en tijt. Oorspr. vr. woord dat mannelijk werd door oude genitief-s (274 eertaijds; 682 somtaijts; 716 somtaijts; vr. relict: 162 metter tijt). Corn.-Vervl.: m.; Smout 117 In dan tayt; 127 nān îlān tayt. Maar maaltijd is nog v. (Corn.-Vervl.).

(48) KNOOP. Corn.-Vervl., Idiot., Aanhangel en Bijvoegsel: knoop m.

(49) 257 die herbergh is vrouwelijk; vgl. Corn.-Vervl., Bijvoegsel i.v. Herbergklap: kletspraak die gewoonlijk in de herberg verteld wordt. Het woord herberg is niet opgenomen, wel samenstellingen als herbergpilèer.

W.N.T.: vr. Het woord wordt echter ook wel eens m. gebruikt: Baeto 294 geen en herbergh.

(50) di jē beslaat twee voeten.

(51) di je beslaat twee voeten.

(52) diē beslaat één voet.

KOST. Corn. Vervl.: m. = spijs, voedsel; Bijvoegsel: m. = uitgaaf.

(53) KNOP. Corn.-Vervl., Bijvoegsel i.v. knoop: Voor knoop aan een kledingstuk zeggen wij knop. W.N.T. knop m.; Pauwels, Gesl.: knop vr. in een driehoekig gebied, grosso modo begrensd door een lijn Antwerpen-Leuven-Turnhout; m. in de rest van Z.-Ned. (zie ook kaart 11); Corn.-Vervl. knop, v + m.

(54) OGENBLIK . Smout 65:m; Corn.-Vervl. : m;
Huygens' A. B. N. : mann. : Worp II 89:32; 93:199; Zee-str. 144; VIII 142:96;142:
100; 347:3; onzijdig: II 12:43 (metrumdwang); onzeker: Voor-hout 211.

(55) BLOED m. =sukkel; vgl. 693; niet in Corn.-Vervl.
Dit woord komt ook voor in het Hollands: Tr. Corn. 1270; Voor-hout 604. In Huy-
gens' A. B. N. is het mannelijk: Voor-hout 490 (den bloet); C. Mall 102 (broode-
loose bloet); Worp I 129:27 (den bloet); 289:136 (de bloet... hij); 301:14 (Armen
bloet); VIII 115:3 (vanden bloed).

(56) NOOD. vgl. geen noit I.1b.

(57) STROWIS. Corn.Vervl. Strooiwis(ch) m.

(58) STAART. Corn.-Vervl. : m. Hier een scheldnaam; zie W. N. T. i. v. staart ;
D. Th. Enklaar, De gestaarte Engelsman, Med. Kon. Ak., afd. Lk., N. R. dl. 18 ,
no. 5 (Amsterdam 1955).

(59) KALKOEN. Van Beughem pag. 10: vr. in een aantal Znl. dialecten; Corn.-
Vervl. : m.

(60) APOTHEEK. niet in Corn.Vervl.

(61) GEVANGENE, DODE vgl. noot 41.

(62) De verandering in heûre is moeilijk achterhaalbaar. Een detailfoto op in -
fraroodfilm laat duidelijk zien dat de eu donkerder is dan de ondergeschreven let-
ters; de circumflex heeft echter dezelfde kleur als de oorspronkelijke tekst. Mis-
schien stond er eerst ôo. Na de verandering is de circumflex niet weggestreept.

(63) NEUS. Corn.-Vervl. : m., doch vr. in sommige streken. Pauwels, Gesl.pag.
105: v. in het N. en O. van Antwerpen. Verderop in het Antwerpse staan m. en
v. naast elkaar. Huygens' A. B. N.: m. (passim).

(64) SCHOEN. Corn.-Vervl. :m., maar handschoen v. (zoals in de meeste andere Znl. dialecten : Pauwels, Gesl. 78).

(65) RIJSTEBRIJ. In 't later Noordnederlands vaak vr. (stofnaam). Van Heule (l.95) nog m.; C. Mall 208 nae den blauwen brij.

In het Antwerps m. : Corn.-Vervl. i. v. brij.

(66) Zie over deze sterke vorm: P. Peters, De geslachtsvormen van het adjectief in de Nederlandsche dialecten. O.Tt.V. (1936-1937).

(67) KABELJAUW. Niet in Corn.-Vervl.; W. N. T. : m., als stofnaam ook vr.; Van Heule (l.98) nog steeds m.; Van Beughem pag. 21. : A. B. vr., maar m. in een aantal Znl. dial., o. a. het Antwerps.

(68) KEER. Corn.-Vervl. m.

(69) GOEIE KOOP, volgens W. N. T. ontstaan uit een bijw. uitdrukking goeden koop; later werd de koppeling ook attributief.

In zijn A. B. N. schrijft Huygens goed koop: Worp IV 189:3; Zee-str. 37; 156 .

(70) J. H. v. Lessen, Samengestelde naamwoorden in het Nederlandsch, diss. Groningen 1928, pag 9, noemt als samenstelling uit adj. + subst. : rijstenbrij, eikenhout, roggebrood e. a.

(71) Eerst: Dees Boere klee*en* heur.

(72) Het is moeilijk te achterhalen wat hier precies gebeurd is. Het is niet uitgesloten dat er eerst aijk stond; voordat het bedoelde aijke werd afgemaakt, schrapte Huygens dan aij, veranderde de k in een A en voegde er ij achter. Dit woord Aij werd weer doorgehaald, maar tenslotte werd er toch weer Aij achter geschreven. De formule hiervoor is: [aij][<k>A>ij] Aij.

Deze veronderstelling wordt aantrekkelijk door wat er in de volgende regel gebeurt: su<et>te> pastaij. Huygens ontdekte, dat hij na het slepende rijmpaar een staand paar nodig had; dus niet aijke x pastaijke, maar Aij x pastaij.

(73) Voor de oorspronkelijke vorm van het onz. substantief honderd, zie Schönfeld, Hist. Gramm., Zutphen ⁵1954, §107.

(74) RESCONTER. Huygens maakt dit woord waarschijnlijk ten onrechte onzijdig. Corn.-Vervl., Bijvoegsel: Rekonter m. = tegenslag.

In L. Meijers Woordenschat, ⁵1669 Amsterdam, vinden we zowel rencontre als rescontre.

J. J. Salverda de Grave, De Franse woorden in het Ned., Verh. Kon. Ak. Afd. Lk., N. R. VII 1906, pag 16, noemt het laatste pseudo-Latijn.

De Zuidned. dialecten handhaven meestal het oorspr. geslacht van ontleningen uit het Frans, waar het Noordnederlands het onzijdige geslacht gebruikt. (Zie Van Beughem i. v. artikel, bureau, cahier, carnaval, dictee, exposé, kader, register, ressort e. a.; J. J. Salverda de Grave, Fr. Woorden pag. 322: het oorspr. geslacht (in het Noordned.) wordt vaak gewijzigd, òf door de vorm van het overgenomen woord, waardoor het in verband komt met inheemse woorden die dezelfde vorm hebben, òf door de betekenis, waardoor de analogie van zinverwante woorden invloed oefent.)

(75) VOEDER = voering, Corn.-Vervl. : voeier, voier o. = voeder voor de dieren; voeiering, voiering v. = voering.

Vgl. Tr. Corn. 773 Gegete voeier.

(76) VLIEM. Genus onzeker. De woordenboeken geven vlijm, vliem v. Maar Van Heule 1, 105 vliem onz.; ook De Bo: vliem onz.; Van Beughem pag. 31 vlijm: A. B. vr.; m. in Waarschoot en Meetjesland, onz. in Aalst.

Corn.-Vervl. : vlim vr. = vlijm, lancette (de i wordt zeer palataal uitgesproken, als de Noordned. ie in vliem; voor de Antwerpenaar betekent de spelling ie een lange klinker).

(77) Dit is een merkwaardig geval: vogel is mannelijk in het Antwerps (Corn.-Vervl.). Waarschijnlijk is het in Tr. Corn. 209 een verzamelwoord met onzijdig genus: Kroij en is gee vogel. Vergelijk Corn.-Vervl., Aanhangel: Daar is dit jaar weinig vogel.

(78) op sen Engelsmans.

Engelsmans is een adjectief; een gesubstantiveerd adjectief is onz.

(79) LIEF. Corn.-Vervl., Bijvoegsel: lief o = geliefde, vrijster en vrijer: Hij heet aan iedere vinger e lief.

(80) PAK. Corn.-Vervl., Aanhangsel en Bijvoegsel: pak o. (met pak en zak; daar leet e pak op mijn hert).

(81) De s is moeilijk te ontdekken; misschien staat ze tegen de k aan; apogr.: kreuijske.

(82) Misschien is de groei van de tekst hier minder eenvoudig verlopen: mogelijk heeft er eerst men gestaan; vervolgens mijn daardoorheen geschreven; de -n doorgehaald (een verticale haal, die waarschijnlijk niet bij de bovengeschreven ij behoort); tenslotte mij doorgehaald en maij erboven geschreven.

(83) Zie Deel I, Hst. II, III 2b, uitgespaarde flexie.

(84) De Bont vermeldt op pag. 215 in Opm. 2 het lidwoord e vóór man en mens. Maar pag. 214 noteert hij bij het onzijdige genus: 750 medden anders waijf; 630 e kraijsmans hert. Blijkbaar veronderstelt hij dat het lidwoord bij waijf en hert behoort.

(85) Over de adverbiale s in toens, zie Corn.-Vervl. I pag. 30.

(86) Aan de -n is geknoeid; het lijkt een doorhaling.

(87) In het laatste voorbeeld is er discussie mogelijk aangaande de woordsoort; zie A. Weijnen, Een afstandsgroep uit de volkstaal. N. Tg. 43 (1950). Voor mij is het echter duidelijk dat van alleen maar voorzetsel is, als het aan het begin van een woordgroep staat.

(88) De o kan ook een a zijn; apogr.: Paraijs.

(89) Waarschijnlijk staat er een -n; als ze er niet staat, levert de cesuur enige verklaring voor die afwezigheid.

(90) Cesuur tussen Appele en All.

(91) Het is niet zeker dat er eerst o stond.

(92) Lezing onzeker: a en o door elkaar; apogr. : sousse.

(93) VELLE, meervoud; vgl. W.N.T. de vellen gehad hebben; zich de vellen lopen; krijg de vellen; vellen ook in de bet. lappen, vodden (Tr. Corn. 1112 Hollands).

Eymael : ou velle = uw vel. De e bij dit onz. enk. lijkt hem echter vreemd, evenals in 533 bôse.

(94) De verandering is onduidelijk; ik kom tot mijn lezing met behulp van een sterk vergrote foto (infrarood-film). Eerst stōnd er: beschicke; door chick schreef H. stell, zodat er een s te veel staat. Of is de c doorgestreept ? Dan heeft H. hick vervangen door tell. Apogr. : be[s]stelle.

(95) Over de onzekere verandering gro<i>ō>te, zie Dl. I, Hst. II, IV 5.

(96) Vergelijk Hst. V, Samenvatting Hollands, IV 2.

(97) De consequente toepassing van het syntactisch criterium leidt tot een onmogelijke situatie. We zouden voorop kunnen stellen: als er een lidwoord of een voorzetsel voor staat, spreken we van een substantief. Maar wat doen we dan met gevallen als: hij is aan het spelen, we voeren uit spelen ? H.C. Landheer, Klanken en Vormleer van het Dialect van Overflakkee, Leidse diss. 1951, par. 71, maakt onderscheid tussen woorden als 't eten, 't leven (die geheel als substantief beschouwd kunnen worden) en incidentele substantivering. In het eerste geval hoort hij steeds een -n, in het tweede geval wordt de -n in het Oostfla. geapocopeerd.

(98) Syncope van d met verlies van syllabe.

(99) Over deze twijfelachtige verandering: zie Dl. I, Hst. II, III 7c.

(100) Misschien is er een verandering: verdr<a>ð>ghe.

(101) Misschien is er een verandering: sm<a>ð>ken.

(102) Is de -n in de eerste persoon enk. van doen, gaan, staan organisch? Cfr. R. C. Boer, *Oergermaansch Handboek*, Haarlem 1918, pag. 271: ohd. 1sg. stâm, gâm, tuom (athematische werkwoorden); W. L. v. Helten, *Vondel's Taal*, Groningen 1883, pag. 49: organische n in doen ik, gaan ik, staan ik; C. G. N. de Vooy, *Ned. Sprkk.* 21949, § 51: bij de werkwoorden gaan, staan, doen is de n verklaarbaar als de rest van een oeroude vorm; bij zien werkte dan reeds de analogie; ook het werkwoord slaan heeft zich analogisch bij de groep aangesloten; Overdiep - Van Es, *Stil. Gramm.* 2, pag. 319: de -n wordt als organisch beschouwd op grond van Groningse verschijnselen; Schönfeld, *Hist. Gramm.* 51954, § 124: alleen ben wordt als oorspronkelijk athematisch ww. genoemd; bij ik doen, gaan, staan wordt veeleer gedacht aan invloed van geïnverteerde vormen. Ik heb deze gevallen met gepaste aarzeling ondergebracht bij de gehandhaafde -n. De analogievorm zien ik werd daarbij niet gescheiden van de andere werkwoorden.

(103) h doorgestreept; vervolgens verbindingsstreep aangebracht tussen sullen en em.

(104) Ik meen dat er gestaan heeft: Dees Boere klee'en heur; maar het doorgehaalde is moeilijk leesbaar, zelfs op een sterk vergrote foto (infrarood-film).

(105) Eerst stond er Vergaderen; door ad werd aij geschreven; aij doorgestreept; aeij erboven geschreven.

(106) De vorige twee regels hadden slepend rijm, maar doordat de laatste lettergreep geen toonloze klinker bevatte, leek het staand rijm: courtois[₁>aij] doen x baij doen (pseudo-dubbelrijm).

De aarzeling van Huygens had een ingewikkelde serie veranderingen tot gevolg; zie hierover Dl. I, Hst. II, III 7c.

(107) Ingewikkelde doorhalingen en veranderingen; waarschijnlijk had ook de komma uit de definitieve lezing moeten verdwijnen.

(108) Een vaag haaltje deed me twijfelen tussen -en of -e; de kopiist las -en .

(109) Er staat eigenlijk: 'tkschenck. Zie Dl. I, Italiaans schrift, K-k, N.B.

(110) Misschien stond er eerst vriden; zelfs lijkt er na de i een aanzet tot e te zijn.

(111) 't Contractieteken is waarschijnlijk als correctie toegevoegd.

(112) tj tussengevoegd, ns toegevoegd.

(113) mergen=matutinum; 758 merghe (=cras) is opgenomen bij de bijwoorden (II 4).

(114) De gesubstantiveerde infinitief heb ik bij de infinitief (II.9) of het substantief op -en ondergebracht, al naar gelang het werkwoordelijke of het naamwoordelijke karakter overheerste; 't gevoelen, 't leven, 't wezen en 't believen zijn volledig gesubstantiveerd.

(115) De objects-n is reeds in de middeleeuwen in de nominatief binnengedrongen. Deze -n is in het 17de-eeuwse Antwerps steeds latent aanwezig en ze springt onder bepaalde fonetische omstandigheden te voorschijn. Dat is de reden waarom ik deze gegevens heb ondergebracht in afdeling II (De -n wordt gehandhaafd) en niet in afdeling IV (De -n wordt toegevoegd). Cfr. Franck, Mnl. Gramm. Leipzig ²1910, § 206; Stoett, Mnl. Sprkk., 's-Gravenhage ³1923, § 158.

Men kan zich afvragen, waarom de zelfstandig gebruikte attributiva niet meteen achter de attributiva met genus-n zijn geplaatst (als no. II.1f). De reden is duidelijk: het hedendaags Antwerps handhaaft in de attributiva de genus-n vóór klinker (+h), d, t, b, (r); de gesubstantiveerde adjectiva hebben -n vóór klinker (+h) onafhankelijk van het woordgeslacht. Zelfstandig gebruikte attributiva worden dus precies hetzelfde behandeld als substantieven op -en en substantieven op -e.

(116) De -n is niet duidelijk, maar ik meen toch dat ze er staat; apogr.: dojen.
Over mannelijke substantiva als aanduiding voor vrouwelijke personen: zie
noot 41.

(117) Dit zou ook een verkorting van met eenen keer (mann.) kunnen zijn.

(118) -n als ontkenningsspartikel is hier mogelijk, maar dat valt wel meer weg :
663 me moet soo veul nie vrôghe.

(119) In het ogm. had het aanwijzende voornaamwoord "die" in de objectsvorm
een nasaal; hetzelfde geldt voor het vragende voornaamwoord "wie". Deze na -
saal is uitgebreid tot de subjectsvorm; hij was steeds latent aanwezig en kwam te
voorschijn in de fonetische gunstige situatie. Om deze reden neem ik deze voor-
naamwoorden op bij de (eventueel) gehandhaafde -n.

Bij het relativum die is de situatie gecompliceerder. Ik ben ervan uitgegaan, dat
dit voornaamwoord identiek is met het demonstrativum. Het is me bekend, dat de
werkelijkheid minder eenvoudig is, maar ik moest een norm van indeling hebben.
Er bestaat immers in het ogm. een partikel dat schijnbaar een betrekkelijk voor-
naamwoord is. Zie Franck, *Mnl. Gr.*, Leipzig ²1910, pag. 186 (een onverander-
lijk "Relativpartikel" in het os. en ohd. : thie of the, mnl. onverbogen die);
T. H. le Roux-J. J. le Roux, *Mnl. Gr.*, Pretoria ²1945, pag. 118 (een onverander-
lijk ogm. relatief-partikel, oe. the, os.-ohd. thie, the, oud-oostnederfr. thia;
vgl. V. Helten in *Ts.* 25, 68-70, Cosijn in *Taal- en Letterb.* 6, 276).

(120) De apostrof is te ver naar links terecht gekomen; de transliteratie dientech-
ter volgens de duidelijke bedoeling van de auteur te geschieden: niet wâst maar
wašt. Zie *DI.* I, *Hst.* II, I.2a.

(121) Waarschijnlijk geen bezittelijk voornaamwoord: enclitische voornaamwoor-
den die als subject of object bij een persoonsvorm aansluiten, worden in *Tr. Corn.*
dikwijls daaraan vastgeschreven; bij bezittelijke voornaamwoorden is dit ongewoon
(zie *DI.* I, *Hst.* II, III.6j).

DERDE HOOFDSTUK

DE -N IN HET HOLLANDS VAN HUYGENS, MATERIAALVERZAMELING

De gegevens zijn te verdelen in acht groepen:

- I. De -n wordt gehandhaafd onafhankelijk van de volgende klank.
 - II. De -n wordt gehandhaafd in het mann. enk. vóór klinker h, d, t, b en r.
 - III. De -n wordt gehandhaafd vóór klinker en h (waarschijnlijk niet voord, t, b, r).
 - IV. De -n wordt gehandhaafd vóór klinker en h (aanvankelijk ook vaak voor d, t, b, r en andere medeklinkers).
 - V. De -n wordt gehandhaafd vóór klinker en h.
 - VI. De -n vervalt (waarschijnlijk) in alle posities.
 - VII. De -n wordt toegevoegd vóór klinker (en h).
-

I. De -n wordt gehandhaafd, onafhankelijk van de volgende klank.

I.1. En, ien, gien, allien

I.1a. Het lidwoord (e)en, alle geslachten

Ondanks een (uiterst gering) aantal gevallen waarin Huygens geen -n spelde, meen ik toch te moeten vaststellen, dat de vorm met -n in het taalbewustzijn de enige was.

Het lidwoord van onbepaaldheid wordt nooit e n (n) vóór een mannelijk woord. Vóór klinker: Grilligh 11 en onbeschoft versieren; 12 en onbedocht vercierien; 19 en aere; 20 en aere; 63 en [ander>wylser]; Vr.-lof 42 en aeltge; 152 en onderschoorde muer; 180 en averech|t|s (1) gesicht; 321 en angder voordeel; 401 [**>en] ooghje<s>n> (2); 404 en aere; 435 Sucken elequenten tong; Roose 59 en oppeset; t|; gelaet; Voor-hout 571 een oogh; 603 en Oompgie; Boer 51 en

A(<en>m*)beelt; 51 en Oue (3); 58 en ass; 59 en aer; 63 en [are>aere] slinger ; Hofw. 2259 een ysre kist (apogr. : [e]en); Tr. Corn. 846 en ær'; 1056 oppen aer; 1190 en oogh; 1206 En uer; 1265 En eerlick Klapperman; 1342 en uer; 1360 en ær wijf; 1553 en oogenblick; Andr. : 40 een Auontschool; 44 En ander; 169 en ander hoofd.

V66r h: Grilligh 7 en hoop; 56 en hondtge; Vr.-lof 405 en h*ærtge* (4); Roose 89 en heunichbie; Boer 51 en haert; 58 en hoij; 138 en heele webb; Hofw. 1792 en <h>H>aegse pruijck; 1794 en hoep; 2240 een Hagenaer (apogr. : [e]en); 2255 en held; 2269 Een handje; Tr. Corn. 432 en hanssje; 829 en hoop; 876 en hel(<*>m); 881 en hengst; 887 en hoet; 891 en huijsje; 923 en hijlick; 944 en hoope ; 950 En hoope; 1083 en honcks lantaren; 1131 en Hemt; 1260 en hoop; 1486 en hangd; Andr. : 57 soo een [*nieuw*] hockeling.

V66r d: Vr.-lof 60 en [dicht>brief](5); 212 en dinghetien; 317 [viijf ses>en deel]; (5); Roose 29 en daeghje; Boer 141 en \dicke/ Bijbel; 145 en dagh; Doublet 11 Een doos (6); 11 een decksel; Hofw. 1790 en deghen; 1825 En ducketon; Tr. Corn. 939 en deuijt; 949 en [he] deel; 1201 en Duijvelin; 1214 en ding; 1501 en ding; Andr. : 29 en deun.

V66r t: Vr.-lof 332 en tier; Roose 31 en treckjen; Voor-hout 566 [een ball>en tell](5); Boer 61 en tré; Hofw. 1752 en tack; 1754 sucken tuer; 2267 een Tabbert; Tr. Corn. 423 en tooghje; 431 en Troijtje; 818 en tolck; 847 en tooghje; 889 sucken Tooverij; 1220 sucken tuer; 1288 en treck; 1386 en Ton; Andr. 114 en traentje.

V66r b: Grilligh 55 en bontge; Vr.-lof 60 en [dicht>brief](5); 275 en blinde man (7); Boer 147 en biertgie; Hofw. 1794 En bouwe; 1822 en Boer; 2268 een bep[e]eckte broeck; Tr. Corn. 764 en beker; 765 En beker; 765 en be be bekertje; 845 en blæs; 945 oppen Beusemstock; 1049 en boos geslacht; 1099 En blancken Duijvel; 1120 en beetje; 1134 en bræve knecht; 1185 en Bedelær; 1270 en bloet; 1302 en beest; 1326 En Brandemorisje; 1345 en Boss; 1473 en Blanck; Andr. 159 en boeuestick.

N. B. Tr. Corn. 1203 wat;tje besuckte streke. Als er eerst gestaan heeft: wat e, dan was Huygens zich nog bewust van het lidwoord.

V66r r: Vr.-lof 96 en [dichge >riijpge]; 224 en æghel; 345 en rellick wiijf; 357 en reysge; Tweederh. 43 en redeloose keur; Voor-hout 604 een rijcken bloet ; Doublet 9 en reijs; Hofw. 1783 en roos; Tr. Corn. 345 en riem; 872 en rechten

brodder; 881 en Ruijn; Andr. 72 en Reu.

N. B. In ereys (= 'n keer, eens) valt de n meestal weg, b.v. : Grilligh 8 lestereys; Boer 75 ereijs; 123 ereijs; Tr. Corn. 1169 [ereijs]; 1176 ereis; 1246 ereijs; 1258 ereis; Een boer die 6 ereijsje; Andr. 187 ereijs.

Niet echter in Vr.-lof 357, Doublet 9 (zie boven).

V66r m: Grilligh 54 en moor; 85 en mensch; 95 en meysgen; 101 en maer; Vr.-lof 97 meysgen; 161, 244, 268 en man; 229, 230, 316 en meyt; 264 en misslach; 315 en moye paerel; 344 en mans-gelijcke meyt; 358 en meysge; 411 en meysgien; Roose 60 en Vrouwen>luffer- >Meyssies Advecaet (8); Boer 60 benje'n Meijsgie; Hofw. 1790 en mantel; 2223 een moij schip; 2267 een mangtel; Tr. Corn. 230 Een man; 438 en man (9); 861 en mishoop; 880 en Meer; 1209 en Manne-kot; 1215 en madamme; 1221 en Monseur; 1261 en mishoop; 1277 en Meu; 1289 en misslagh; Andr. 126 en meissie.

Afwijkingen (volledige assimilatie): Hofw. 1825 e; mens; Tr. Corn. 882 watte mislickheit; 890 E man; 1005 e man; 1186 Alsucke[n] moijen fielt; 1225 e mes (10); 1538 e muijs.

V66r n: Vr.-lof 432 op en nieuw; Tr. Corn. 1359 op en niew. Afwijking: Tr. Corn. 1251 e nacht (spellingvariant bij volledige assimilatie).

V66r l: Grilligh 86 en louter bloote wensch; Vr.-lof 208 en loer; 263 en leghe schuer; 333 en loop; 433 en lutgie; Tweederh. 44 en leur; Tr. Corn. 443 En [Lid] liedje; 449 sulcken <I>L>ietjen; 835 sulcken lieuen pand; 1043 en less; 1125 en lijdigh spull; 1437 soo en langhe prij; Andr. 185 en lucht.

V66r s-z: Grilligh 65 en sondigh stick; Vr.-lof 30 en smockel-vracht; 88 en seker lieffje; Roose 88 en schrle wesp; 103 en spel; Boer 49 en stickgien; 52 En Slijpstien; Hofw. 1779 en speul- [wicht>kind] (apogr. : ien); 1793 En swarte lapp; 1795 En schoentjen (apogr. : En schoentjes); Tr. Corn. 368 en Stooter; 411 gemen soen; 448 en schellevisse; 841 en soopje[n]; 999 en soete man; 1007 sucken slagh; 1033 en schipper; 1210 en streeckjen; 1239 sucken swijldighen hoop; 1260 sucken stincken<dst> ho<e>o>ckje; 1294 en soentje; 1303 en slaepigh mens; 1334 en soen; 1341 en schoone zoo; 1345 en Stadt; 1358 en soen; 1367 en stick; 1389 en stickjen; 1463 en <s>S>chip; 1487 en Schuijt; 1487 en scheet; 1516 en zeemans Rapier; 1552 en zeil; Andr. 16 een slaef; 95 sulcken slagh; 110 en stien. V66r f: Tr. Corn. 1424 en flebbe.

V66r v: Vr.-lof 38 sucken vreught; 183 en vrolick luffer-dier; 271 en Vrouwmens;

298 en vrouwen-hoof; 442 en Vrouwen hartge; Roose 21 en Vrijer; 30 en vraeghe; 35 en volle moet; 60 en [Vrouwen>luffer->Meyssies] Advecaet (8); Boer 118 en Veer; 135 en [*vro*] vrouw; Tr. Corn. 122 sulcken veugel; 250 Een velleblooter; 888 [en vrouw]; 889 En vrouw; 901 en vaen; 947 en vrijster; 966, 967 en verraders hart; 1086 en vriend; 1090 en voet; 1100 en valck; 1126 en veest; 1201 en Vrouw; 1205 en Vrouwe-kot; 1222 en Vent; 1253 en vrouwmens; 1274 sucken viss (apogr. : sucke); 1329 en vaen; 1387 en voetjen; 1414 en Veel; 1476 en vijfentwintighje; 1480 en vijfentwintigh; 1506 en voet; 1507 en vuijst; Andr. 16 een Vrijman; 64 en Vrouw<j>t>je.

V66r w: Grilligh 58 en windt; 63 en [ander>wijsert]; Vr.-lof 288 en wijff; 299 en woordt; Roose 19 een wit pampiere trom (11); 93 en weynich-waerde spreker (12); 105 en woortje; Voor-hout 599 een waghentie; Boer 82 en (13) welbekl<i>j>d (...) kind; 139 en wondre krull; Hofw. 1755 en wipp; 2257 een wape; Tr. Corn. 883 en Wambes; 913 En wind-eij (2x); 947 en [galgh>wipp]; 1098 en wijf; 1158 watten worst; 1197, 1263 en woord; Andr. 97 en waterpassie; 101 sulcken [lieuen>wijsen] seun; 190 een wijs backhuijs.

V66r j: Vr.-lof 165 en longmans haestich blose; Roose 60 en [Vrouwen>luffer->Meyssies] Advecaet (8); Boer 82 En (13) jong (...) kind; Tr. -Corn. 293 en jong Wijf; 886 en jong mans parsoon; 1215 soo en luffer; 1422 en lan gat.

V66r p: Grilligh 45 en paeuw; Vr.-lof 154 en [ketel van>pap-pot]; 182 en puer genuchgie; Roose 21 en prater; 130 en peerel; Boer 52 en Pott; Doublet 11 een paer (6); Hofw. 1790 en pluim; 2236 een praetje; Tr. Corn. 414 en pluim; 452 en paertje; 851 en poosje; 1021 en pōs; 1030 en Poort; 1154, 1174 en poos; 1240 en Prins; 1284 en paertje; 1428 en pluim.

V66r k: Grilligh 15 en kunsge; 46 en Caeuw; 57 en kindt; Paraphr. 15 en kindt; Vr.-lof 153 en craeckling; 296 en kors; 358 en Kleuter; 401 en Craelt*ge*(4); 403 en keeltgen; 418 en kangse; 434 sucken cloken spreker; Roose 57 en coppel; 74 een cleurtgie; Voor-hout 607 een Keuningh; Boer 133 en kass; Hofw. 1799 en Krots; 1820 en klaghlied; 2226 een kangsien; 2228 een korte pijn; Tr. Corn. 817 en kluchtigh volck; 882 en knecht; 1034 sucken Claes; 1052 en klucht; 1183 en knecht; 1183 en Knecht; 1185 soo'n kluchtighe guijt; 1205 En Clooster; 1228 en Cluijsje; 1328 En Kaelis; 1377 en kluchtigh [volck>goed]; 1381 en keurs; Andr. 116 een klein kennisje.

V66r g: Grilligh 21 [Watten grooten onderscheyt]; 73 en grooten Heer; Vr.-lof

411 en gans; Boer 57 en gras; 82 en (13) goelick (...) kind; 144 en grass; Hofw. 1783 en gett; 1791 een geporste huijck; Tr. Corn. 947 en [galgh>wipp]; 1025 en galgh; 1346 en geck; 1391 en goet; 1493 en Galg.

De schijnbare buigingsuitgang -en van het enkelvoudig adjectief in alle geslachten volgt dezelfde regels.

- Na sulcken en watten (wat...een)

V66r klinker: Grilligh 21 [Watten grooten onderscheyt].

V66r h: Tr. Corn. 1239 sucken swijdighen hoop.

V66r t: Vr.-lof 435 Sucken elequenten tong (apogr.: elequente).

V66r b: Voor-hout 604 Wat jst een rijcken bloet.

V66r s-z: Vr.-lof 434 sucken cloken spreker; Andr. 101 sulcken [lieuen>wijsen] seun.

V66r f: Tr. Corn. 1186 Alsucke[n] moijen fielt.

V66r p: Tr. Corn. 835 sulcken lieuen pand.

N.B. 1. In het meervoud komt er geen enclitisch lidwoord achter het adjectief: Vr.-lof 193 su<l>c)ke blauewe bloemen.

N.B. 2. Afwijking: Tr. Corn. 1260 sucken stincken<d>t) ho<e>o>ckje.

- Na soo volgt er slechts één lidwoord, gewoonlijk als encliticum na het adjectief.

V66r d: Vr.-lof 94 Ghien zoo costelicken D' (apogr.: kostelijcke); Tr. Corn. 1344 soo neuen dingh.

V66r r: Vr.-lof 387 zoo vreemden rasernij (apogr.: vreemde).

V66r m: Vr.-lof 235 Ghien zoo weteloosen man (apogr.: weteloose).

V66r s: Vr.-lof 204 zoo schandeleusen stick (apogr.: schandeloose).

N.B. Het ene lidwoord volgt na soo in twee gevallen: Tr. Corn. 1437 soo en langhe prij; 1185 soo'n kluchtighe guijt van een Bedelær.

- Na al te wordt het ene lidwoord aan het adjectief gekoppeld: Roose 91 Al te lompem leepicheyt.

N.B. In het meervoud komt er geen enclitisch lidwoord achter het adjectief: Roose 90 Al te tastelijcke trecken.

I.1b. Het bijvoeglijk gebruikte g i e n, alle geslachten

V66r klinker: Vr.-lof 250 ghien oogenblick; 431 ghien oore[n]; Tr. Corn. 850 ghien [actie] accij; 1037 gien arg; Andr. 123 gien arg.

V66r h: Tr. Corn. 294 gien Hoer; 1006 gien hoer; 1452 gien handgift.
 V66r d: Tr. Corn. 842 gien ding; 870 ghien droom; 1510 gien deegh; Andr. 50 gien [ding>kost] .
 V66r t: Tr. Corn. 1092, 1547 gien tijd; 1117, 1418 gien tijd; Andr. 66 gien troost.
 V66r b: Hofw. 2229 gien breggens; Tr. Corn. 885 gien baert; 1478 gien beuijt (14); Bijslapen 4 gien bijslapens werck.
 V66r r: Roose 43 ghien rust; Hofw. 2244 gien raed; Een Boer sprak 7 gien raed ; Andr. 29 gien recht brulofte; 164 gien rede.
 V66r m: Vr.-lof 69 ghien Mangdement.
 V66r n: Tr. Corn. 353 gien noot; 1101 gien noot.
 V66r l: Grilligh 35 ghien leughen|s| (15); Boer 46 gien langer r[æ>æ]dt; Tr. Corn. 1505 gien langhe reis.
 V66r s-z: Hofw. 1773 gien spuls recht; Tr. Corn. 347 gien speck; 1086 ghien stockvis; 1295 gien spoke; 1385 gien Suijer Son; 1439 \gien/ speulgoed (apogr.: geen); Vr.-lof 94 Ghien zoo costelicken D'; 235 Ghien zoo weteloosen man.
 V66r v: Tr. Corn. 1243 gien volck; 1277 gien verlang.
 V66r w: Tr. Corn. 430 ghien [ʷ] wijer; 1148 gien wongder; 1235 gien wonder .
 V66r j: Hofw. 1772 gien jocke.
 V66r k: Vr.-lof 67 ghien Condemnaci; Hofw. 1821 g(e>i)en kunst; Tr. Corn. 919 gien kijcke; 1321 gien kint; Andr. 8 gien kunste; 50 gien [ding>kost].
 V66r g: Hofw. 2248 Gien goed; Tr. Corn. 1110 gien gespooch; 1417 gien gehoor; 1490 gien Geleij-boef.

I.1c. Ien als bijv. gebruikt telwoord, onzijdig

Vr.-lof 362 'Tien oft aere puntgie; Roose 70 Ien dingh; Hofw. 2271 Ien slag (16); Vr.-lof 331 <e>i)en wijs Vrouwen-dier; Roose 33 Ien gesighje; Tr. Corn. 470 Ien gelaesje.

Voor 't feminimum heb ik geen gegevens. Het masculinum is iene(n); zie II.2.

I.1d. Ien, gien zelfstandig, alle geslachten; allien

V66r klinker: Hofw. 1760 an Ien (= elkaar) erocht; Een Boer sprack 3 Ien eboden; Tr. Corn. 946 d'Ien an; 1055 Ien is gien; Andr. 42 'tien of 'tander.

V66r h: Boer 135 [Ien>'T Ien] hangt; Tr. Corn. 900 D'Ien heijt; 1469 Ien henochtent.

V66r d: Vr.-lof 272 ien die sprack; Tr. Corn. 815 ien der toe; 1045 allien deur .

V66r t: Vr.-lof 267 ien te deegh; Andr. 128 gien ter werrelt.

V66r b: Andr. 32 met ien begriipen.

V66r m: Boer 126 D'ien magh.

V66r s-z: Tr. Corn. 842 ien sen ooghjes; Andr. 155 ien sen doot.

V66r v: Boer 69 ien van tien; Tr. Corn. 1031 Gien van; 1212 ien van; Andr. 46 g(e>i)en van al; 102 een van.

V66r leesteken: Tr. Corn. 1055 allien.en; Andr. 73 ien, en; 93 bi| ien, daer ; Tr. Corn. 1055 gien:niet; Boer 86 ien, lick.

In rijmpositie: Roose 120 jēn x zien; Boer 70 allien x tien; 137 ouer ien (=elkaar) x sien; Een Boer sprack 7 ien x thien; Tr. Corn. 1014 allien x Antw. sien; Andr. 129 geen x heen; 162 van een (=elkaar) x Neen.

1.2. Het bezittelijk voornaamwoord men, mijn, sen, sijn, voor alle geslachten enkelvoud en meervoud.

V66r klinker: Vr.-lof 13 men [*slegte staet*>eyghen baet] (17); 126 sen eve - staech gewemel; 215 Totmen eyghe schangd; 226 men angtwoordt; 237 men eyghe vleyen; 454 men eyghen hoofts; 458 sen eer; Roose 22 sen ammereuse snater; 23 sen impertuyne sang; 54 sen onverstandich lesen; 73 sijn ontgordde Dichten; 106 men eyghe vergenoeghe; 141 men oore; Voor-hout 562 [mijn>men] eer (5); 606 sen ooft; Boer 72 men [ei|>ei]g(e>he) slijckje; 74 Men eruen; 76 't;sen armpgies; Hofw. 1828 Men echte wijfje; 2254 men aessem; Tr. Corn. 210 sen ierste ρlogel; 220 sen oom; 262 sen eigen Hof; 263 Sen eighen hout(...) sen eighe stijue ρcheepje; 370 Men alderlieste ; 827 sen Evanĳeli; 842 sen ooghjes; 866 men ooghe; 1143 immen ooghe; 1187 men ooghe; 1286 sen achternæ; 1535 Men ouwe mutsjen; Andr. 103 Sen ienigh Meissjen; 160 sijn echte wijf; 170 Mijn eige [v̥i>ʃi]nnetje (18).

V66r h: Roose 79 sijn hoochw(a>e)erdicheyt; 169 men haringhere; Voor-hout 586 mijn hartgie; Boer 51 men hart; 64 men hieltgie; 75 men hecke; 78 men Hartegin; 140 men hemde kraeghies; Doublet 8 men hanghd; Hofw. 1814 Men hauer; 1821 sen hartje; 1832 men hart; Tr. Corn. 190 men [herbergh>slaepste]; 931 men hemde; 931 men hose; 1192 sen hoofd; 1225 sen hoet; 1253 sen hoofd; 1319 men hart; 1339 men hoofd; 1371 Men hooft; 1432 men hande; 1454 men hoer; Andr. 110 men hart; 132 men hart.

V66r d: Vr.-lof 26 sen deel; 218 men deughdelick v~were; 353 men dichgies; Tweederh. 2 men dicht; Boer 60 sen darne[n]; Hofw. 1795 men duijm; Tr. Corn. 911 men deel (2x); 924 mijn deel; 946 sen doot; 1008 men doot; 1120 sen deke; 1256 men doot ziel; Andr. 155 sen [leet>doot].

V66r t: Voor-hout 578 men Troosgie; Boer 53 Men tr[ae>æ]ntgies; Hofw. 1827 men Trijn; Tr. Corn. 932 Men toffele; 1143 men tong; 1342 men tij; 1433 men tanden. Afwijking: Tr. Corn. 1263 me tangde x an rangde.

V66r b: Vr.-lof 19 sen boomen; 100 sen backes; 184 men bedde; 209 menbackes; 225 men brieven; Roose 62 sen bitter bijten; 122 sen blinde Leuren yver; 171 men backes; Voor-hout 605 sen bog(a>e)rt; Doublet 8 men backes; Hofw. 1822 sen beurs; 1824 men Beurs; Tr. Corn. 216 sen beenen; 344 sen beck; 421 menbackes; 831 Sen backes; 884 men backhuijs; 931 men Borsrock; 933 men Beurs; 960 sen Bure; 1003 men broock; 1259 men bro(e>o)ckje; 1297 mijn benier; 1433 menbloet; Andr. 25 men broodje; 87 sen beurt.

V66r r: Grilligh 14 men rijmpge; Voor-hout 575 mijn rockje; Tr. Corn. 917 sen recht; 930 men rocke; 1357 men ribbetjes.

V66r m: Voor-hout 573 sijn mutsgie; Boer 77 sen Miester; 143 se| n| Man|g|teltgie; Tr. Corn. 202 meñ man (19) (apogr. : men man); 236 mijn mañ; 243 sen macker; 287 men mañ; 1105 men mont; 1382 mijn moer; Andr. 87 mijn Monseur; 163 sijn Meisjen. Afwijkingen: Hofw. 1777 me meutje; Tr. Corn. 929 me muts; 1033, 1054 me man; 1368 Me mægh.

V66r n: Vr.-lof 63, 77 men naem; 127 sen nummer stille staen.

Boer 55 men Niertgijle[sj]; Doublet 6 men nobele kaer; Hofw. 1750 men nicht; Tr. Corn. 1130 men n(ae>æ)rs; 1433 men nægele; 1524 mijn nærs.

V66r l: Grilligh 61 men luyt; Paraphr. 6 sen lijff; Vr.-lof 95 Van sen leve; 177 men langst gesellen (20); 213 men leven (apogr. : me); 245 sen lenden (apogr. : sijn); 278 sen leven; 380 men leve (apogr. :me); 383 men leve; Roose 11 sen lichgies; 39 men leve; 61 sen leughenen; 155 men (x>L)leuren-dicht; Boer 55 men Long, men Leuer; 61 men lêen; 75 men L[ae>æ]n; 134 sen lockgies; Voor-hout 586 mijn longh; Hofw. 2237 syn [lui] lussies; 2256 sen lijf; Tr. Corn. 262 sen lodjijs; 833 men lieste; 894 mijn lijf; 902 men leue; 923 (xons>m)en lieste Toovervrouwtje; 929 men lijfje; 1178 men leen; 1311 [meñ] lieste; Andr. 18 [men leue]; 33 sen leuentje; 54 al sen leue daghe; 98 sijn leue; 133 men leue; 141 mijn Lecker.

V66r s-z: Vr.-lof 48 men sinne; 225 men schriften; 413 sen starcke lenden; 448 men slechticheyt; 463 men som (apogr. : mijn); Roose 26 sen stramme coten; 72 sijn schande; 104 men seggen; Voor-hout 594 mijn soete moer; Boer 52 men suchjes; 148 men Schuytgie; Hofw. 1745 men ziel; 1815 men ceeltjes; 1823 men sack; 2240 men ziel; 2255 men spull; Tr. Corn. 201 men slaepste; 413 men zool; 888 men ziel; 933 men sleutelraex; 936 Men sulvre vingeroed; 1025 ammen Jfaert; 1118 men Jform; 1132 Men sleutel; 1233 men sin; 1273 Men soete lieue moer ; 1308 bij'men sieternæ; 1429 bij'men ziel; 1512 næmen sin; Een boer sprak 6 sen scha; Andr. 2 men sinne[n]; 24, 48, 104 men sin; 33 Men Jeun; 44, 138 sen sin; 53 sijn' sinlickheit; 79 men seun; 90 men stick; 94 [mijn Jeuns]; 102 men Jnaer; 143 mijn Joetje; 144 Mijn Joetje; 178 sijn schelmsche Dou; 179 Sijn' streke; 186 men ziel; 191 men Jeun; 196 sijn schrick.

N. B. In men selve zal wel een bezittelijk voornaamwoord bedoeld zijn: Vr.-lof 150 men selve (apogr. : mijn); 384 men selve; Roose 128 sen selve; Hofw. 1805 men selueⁿ (21); 1827 men selfs; Andr. 80 men seluen; maar Tr. Corn. 880 me selue.

V66r v: Grilligh 38 sen Vrijster; Roose 153 men Vrouwe-nepen; Request 4 mijn versoecks; Boer 46 men Vrouw; 78 sen <v>Vrouw; 86 Men Vaer; 127 men vaertgie; Hofw. 1748 Men vaertje; 1812 men vrouw; 1820 mijn voijs; Tr. Corn. 808 Men [voete>voe—te]; 832 men vrouwtje; 833 Men vrouwtje; 924 sen vrouwtje; 1008 men voete; 1063 men voet; 1122 sen vell; 1363 men volck; Andr. 176 sen vaer ; 181 sijn vinnigste geweer.

V66r w: Paraphr. 5 sen wiiff; Vr.-lof 162 sen wanghe; 414 sen waerde; Voor-hout 572 mijn [xsucx] woordtgies; 605 sen weuning; Boer 59 sen <w>Weuning; Tr. Corn. 833 men wiff; 1133 men werckedæghse goet; Andr. 37 sen wiecke; 46 Sen werckje.

V66r j: Vr.-lof 348 men jonghe eer; Roose 63 sen juriën; Hofw. 1768 [x* > sen] jeughd; 1787 mijn jong hart; Andr. 96 sijn Jonge/ hart.

V66r p: Vr.-lof 363 sen prijsen; 446 men praetges; Roose 67 men passie-roock ; 172 men pen ; Hofw. 1756 men Pleun; 1784 men pinck.

V66r k: Grilligh 38 sen Caer; Vr.-lof 159 men kermesijnde coon; 160 men croon; 174 men caecken; 449 men cleyne crachten; Roose 37 men kollericke buyen; 46 men c'aedgie (22); Voor-hout 606 sen Coren; Hofw. 1752 sen koijtje; 1836 men kopp; Tr. Corn. 415 'tsen Corebloem; 426 Men keel; 844 men kop; 883 sen knoope;

913, 1413 men kēel; 929 men klet; 933 men kussebuij; 1000 men kliere; 1269 men kleeren; 1294 sen koon; 1351 Men kopp; 1535 sen kinnebackes; Andr. 35 sijn' kindse jaertjes; 45 mijn Cabouter; 71 sen kost; 91 men kint; 163 mijn knechje. Afwijkingen: Tr. Corn. 286 me compas; 856 me kliere.

Vóór g: Vr.-lof 156 men groene sij; 226 men grieven; Roose 51 men gestoorde pen; 151 men geest; Boer 69 men goed; Doublet 3 men gifjen; Hofw. 1813 men geld; Tr. Corn. 1136 men goe Bloetje; 1269 men gelegenheit; Andr. 33 mijn' gedachte; 41 sen gedachten.

Afwijkingen: Hofw. 1775 me gat; Tr. Corn. 874, 1001 me gat; 1269 me goet (apogr. : me[n̥]); 1279 imme gedachte; 1418 me goe mæts.

N.B. 1. De vorm mijne heb ik één keer genoteerd: Andr. 113 mijne quant.

N.B. 2. Het persoonlijk voornaamwoord mijn is gelijk aan het bezittelijk voornaamwoord (23):

Tr. Corn. 1046 'tmijn is; 1199 mijn eplockt; Andr. 118 mijn iens; 2 mijn, ick; Grilligh 60 Mijn hoort (...) mijn hoort; 61 Mijn hoort; Tr. Corn. 869 mijn die; 1387 mijn der; Roose 55 mijn ter; Tr. Corn. 844 mijn te; Andr. 182 mijn te; Tr. Corn. 907 mijn beklijve; Tr. Corn. 217 mijn me; 1000 mijn men; Andr. 153 mijn leefste; Tr. Corn. 451 mijn vernachte; 1200 mijn verlockt; Andr. 183 mijn wat; Hofw. 1818 (...mijn) jouw; Tr. Corn. 895 Mijn Claesens; 1154 mijn. kgæ; Boer 74 mijn, gelicken; Vr.-lof 243 mijn x inf. zijn; 455 mijn x indic.mv. zijn; Hofw. 1779 mijn x indic.mv. zijn; Tr. Corn. 1053 mijn x inf. zijn.

In Voor-hout 561-569 heeft Huygens vijf maal het onbeklemtoonde mij in me veranderd; aanvankelijk was dit fragment niet in dialect geschreven.

Voor me(n): zie VII .1.

1.3. De infinitieven zijn, sien, doen, staen, gaen, slaen - zijn

Roose 144 zijn jn; Boer 47 zijn, en; Andr. 55 te zijn of; Boer 126 zijn, den; Tr. Corn. 909 zijn, beghett; Tr. Corn. 1149 zijn, stell; Boer 46 zijn x Trijn; Hofw. 1828 zijn x Trijn.

- sien

Boer 142 sien as; Hofw. 1792 sien, en; Tr. Corn. 1413 sien, hoe; Andr. 124 sien.

Het; Paraphr. 12 te zien zou; Tr. Corn. 891 sien sei; Roose 119 zien x jen; Boer 138 sien x ien; Hofw. 1753 sien x tuer sien.

-doen

Andr. 183 te doen [al] as; Paraphr. 5 doen dat; 6 doen datse; Vr.-lof 120 doen breken; Doublet 10 doen lieghen; Hofw. 1835 doen: <*>M>aer; Tr. Corn. 1156 doen. noch; Vr.-lof 370 doen schrijven; Roose 130 te doen spreke; Andr. 180 doens' hem; Andr. 144 doen ? je; Tr. Corn. 1102 doen : kijck.

- staen

Hofw. 2227 staen; aers; Tr. Corn. 884 staen ?— 'Ten; Andr. 104 staen ? 'twas; Vr.-lof 205 staen malen; Tr. Corn. 1137 staen. \K./ Wat; Tweederh. 38 staen praten; Tr. Corn. 367 staen kijken; 892 staen kijke; Vr.-lof 54 staen x aen; 127 staen x gaen; Hofw. 1764 staen x edaen; Andr. 32 verstaen x verslaen; Bijslapen 2 bestaen x aen.

- gaen

Hofw. 1788 gaen, all; Andr. 118 gaen as; Vr.-lof 36 [Om te>En gaen] dencken; Paraphr. 17 gaen te; Tr. Corn. 1107 gaen rôpe (24); Hofw. 2254 gaen mocht; Andr. 147, 152 gaen legge; Andr. 117 gaen waer; Tr. Corn. 1237 gaen ? T[R]. Somtijds; Tr. Corn. 1101 gaen stoke; 1130 Gaen schodde; 1132 gaen steke; 1547 gaen stappe; Hofw. 1754 ouer'gaen;je; Tr. Corn. 395 gaen, ye; Vr.-lof 385 <st>g>aen wegghen; Vr.-lof 35 gaen pruylen; Tr. Corn. 1537 gaen kuijere; Tr. Corn. 55 gaen x staen; 843 op g<ae>æ>n x kop g<ae>æ>n; 902 gaen x vaen; 1045 gaen x partic. vergaen; 1305 gaen x staen; Andr. 173 gaen x verstaen.

- slaen

Tr. Corn. 1047 verslæn. ye; Tweederh. 35 slaen x gegaen; Andr. 31 verslaen x verstaen.

1.4. De indicatieven zijn, sien, doen, staen, gaen

De -n blijft in alle situaties; vóór enclitisch we wordt ze echter geassimileerd in sie/we en gaewe.

- zijn: Boer 86 sijn ien; Tweederh. 3 sijnder; Boer 132 zijnder; Tr. Corn. 930 zijn men; Request 7 sijn van; Tr. Corn. 878 sinwêr; Hofw. 1743 Zij n koeler; Vr.-lof 308 zijn x lijn; Hofw. 1780 zijn x mijn.

- sien: Roose 10 sien draeyen; Tr. Corn. 1522 sie/we.

-doen: Boer 52 doen h<e>i>m; Hofw. 2261 doen|'t/soo. (25).

- staen: Boer 48 st[ae>æ>]nder. De verlengde vorm bij inversie: Tr. Corn. 922 staenewe.

- gaen: Tr. Corn. 252 gaen voor; Roose 94 gaen seker; Tr. Corn. 836 gaewe (optat.).

I. 5. De deelwoorden esien, edaen, gegaen

- esien

Boer 127 esien ick; Paraphr. 2 esien x ien; Vr.-lof 172 esien x allien; 323 esien x tien (26).

- edaen

Andr. 152 misdaen ? Sij; 59 edaen; want; Hofw. 1763 edaen x staen; Andr. 56 edaen x baen.

- gegaen

Tweederh. 36 gegaen x slaen.

I. 6. Neen

Tr. Corn. 1256, 1289 Neen ick; Andr. 165 neen ick; Tr. Corn. 918 Neen; 'tis ; 1114 neen, 'ten; Andr. 6 Neen, 'tis; Tr. Corn. 1121 [jæ'ck>neen>jæ], dat; Hofw. 1781 Neen, lieste; 1827 Neen, seiçk; Tr. Corn. 915 neen werentigh; 1031 Neen. H. Kipdeurp; Voor-hout 600 Neen x tweên; Andr. 161 Neen x een .

I. 7. Ten, datief onzijdig

Vr.-lof 446 ten ende; Tr. Corn. 97 ten minste; Andr. 61 Ten minste*; Vr.-lof 206 ten princepalen; Grilligh 16 ten quaetste.

I. 8. ick(...) overreken x inf. steken in Tr. Corn. 935 is een eenzaam geval .

II. De -n wordt gehandhaafd vóór klinker, h, d, t, b, r: in het lidwoord van bepaaldheid, het bijvoeglijk naamwoord en het telwoord ienen, mannelijk enkelvoud (genus-n).

Casusonderscheid komt niet voor.

Buiten het mannelijk enkelvoud heb ik uitsluitend vormen zonder -n gevonden .

Voorbeelden: Lidwoord vrouwelijk enkelvoud: Grilligh 30 vande broeck; Tweederh. 32 opte tong; Een Boer docht 4 de Bregg'; Hofw. 1801 de bruijne Meer; 1816 de Hall; Tr. Corn. 1508 de Duij; Andr. 40 de Roe; 74 de deught; 117 de rest; 134 de deernis; 168 voorde deur. Lidwoord meervoud: Tr. Corn. 945 me| te| [de] bille ;

961 de Hoere; 1380 de broocke; 1412 de rotte. Bijv. naamw., vr.-enkelvoud :Vr.-lof 155 d'aere hangt; Tr. Corn. 926 De nieuwe Broock; 1311 lieste Trijn. Bijv. naamw., onz. enkelvoud: Hofw. 1750 het wildste beesje; Bijv. naamw., meer -voud: Roose 41 d'ouwe eewen; 90 Al te tastelijcke trecken; Tr. Corn. 926 d'ouwe Rocken; Andr. 78 jonge Heere[n].

11.1. Het lidwoord de(n)

V66r klinker: Vr.-lof 359 Opten eeren-trap (27); Roose 24 den aftermiddich (tijdsbep.); Boer 67 den aem (subj.); 126 den andre (nl. neus) (subj.) (29); Tr. Corn. 244 vanden acker; 910 na;den eijs; 947 Den [andren>aeren] (obj.); 1141 voordē ouwe (nl. dienst); Andr. 38 Den aert (obj.); 76 den arbeit (subj.) (29); 85 den iene (...) den andre (obj.).

V66r h: Grilligh 26 den hoop (obj.); 82 Totten hooqhen hemel top; Vr.-lof 125 den Hemel (subj.); 320 inden Haegh (30); 382 den Hemel (subj.); Roose 137 den haet (obj.); Boer 47 inden Hemel; 119 mitten Hoep; Hofw. 1742 aenden haerd; 1807 den Haegh (obj.); 1826 den <h>H>aegh (obj.); 2228 metten hals (31); Tr. Corn. 917 den Heer (subj.); 1250 den hielen dagh (tijdsbep.); 1313 den haluen dagh (tijdsbep.); 1505 opten haspel; 1557 den hals (obj.); Andr. 61 inden haet; 147 [om den hals].

V66r d: Grilligh 29 den doeck (subj.); 98 alden dach (eerst subj., na verande - ring obj.) (32); Paraphr. 3 den dach (obj.); Vr.-lof 131 asden dach (subj.); Hofw. 2229 van;den dam; Tr. Corn. 825 in;den dōs; 843 datten dagh (subj.); 942 andē dans; 947 den dorden (obj.); 1230 voordē dagh; 1317 den doct<ō>e)r (naamw.d.); 1345 den doncker (subj.) (33); 1508 metten doffer; 1550 metten dagh; Andr. 142 an;den dagh; 192 den deun (obj.) (34).

Afwijking: Hofw. 1826 de Duijvel (subj.); Tr. Corn. 960 de Duijvel (subj.).

V66r t: Boer 118 inden Tuijt (35); Tr. Corn. 105 met den Tore - wachter; 1496 Den Toom (naamw.d.); Andr. 36 den toom (obj.). Maar: Andr. 168 De tijt (vrouwelijk ?)(36), (subj.).

V66r b: Grilligh 29 den bouwen (subj.); Vr.-lof 416 den baes (obj.); Roose 53 den brodder (naamw.d.); Boer 121 den blaker (subj.); Hofw. 1816 na den Backer; 1817 na den Brouwer; Tr. Corn. 1096 Den Baes (subj.); 1151 totten bongt;wercker; 1245 den Bæs (subj.); 1420 den bruij (uitroep); 1529 metten buijt.

Afwijkingen: Hofw. 2239 van;de bekende wegh (waarschijnlijk mannelijk)(37);

Andr. 105 de Brulloft-dagh (naamw. d.).

V66r r: Boer 148 na den Riem; Hofw. 2220 den Rijn om neer (38); Tr. Corn. 1499 den Roef (naamw. d.) (39).

V66r m: Paraphr. 10 bijde man; 17 mette man; Vr.-lof 50 de mensch (obj.); 195 de misslach (subj.); 244 de minste (naamw. d.); 283 de man (subj.); 287 Foey de man; 414 de man (subj.); 460 de man (subj.); Roose 44 de [quade>muyter] (obj.); Tr. Corn. 871 inde modder (40); 897 de man (naamw. d.); 901 voorde man; 1534 de man (obj.); Andr. 92 ande man.

V66r n: Tr. Corn. 354 van/de Naers.

V66r l: Grilligh 62 de leepe lecker (subj.).

V66r s-z: Vr.-lof 148 [ongs'haters>de spotter] (obj.); 239 Bijde simpelste (nl. man); Boer 64 de Speulmans vinger (naamw. d.)(41); Tr. Corn. 946 De schoorstien uijt; 1495 de Staert (naamw. d.) (42); Roose 31 inde sin.

V66r f: Vr.-lof 163 de F<i>ij>losoop (subj.) (apogr. : den).

V66r v: Vr.-lof 19 de Vijver-bergh sen boomen; Hofw. 1796 de Vent (subj.); 1803 langs (. . .) de Vijuer; Tr. Corn. 250 vande[n] vuijlen brass.

V66r w: Roose 143 op te wederkeer; Voor-hout 572 inde windt; Hofw. 1763 bijde weght; 1811 bijde wind; Tr. Corn. 848 de wijse man (subj.); 899 de wijste (naamw. d.); 1322 de wecht; 1369 vande wall; 1509 uijtte weegh.

V66r j: Vr.-lof 381 Vande longhe.

V66r p: Vr.-lof 276 de prijs (obj.) (43); Tr. Corn. 142 as;te paep (vergelijking bij subj.); 211 bij de proef; 827 as de Paep sen Evanjeli; 1429 de poil (naamw. d.); 1546 nae de Peis (44).

V66r k: Vr.-lof 416 vande knecht; Roose 44 de [quade>muyter] (obj.); Boer 57 de knecht (bij subj.); 68 inde klei (45); Hofw. 1807 de kost (obj.) (46); 2223 de Koopman (subj.); Tr. Corn. 907 a<e>n de koop; 1264 de Klapperman (subj.); 1364 inde koop; Andr. 137 de kelder in (47); 165 op de knecht.

V66r g: Vr.-lof 281 de grooten Rotterdammer (apogr. : den)(subj.); Roose 43 De gerusten heyt (subj.); Boer 63 bij/de [grond>grongd]; Tr. Corn. 905 bij/de ghiss (48); 928 maghte Geck (subj.); 1080 siet de geck gaep; 1348 inde gaep; 1559 de Gang in.

N. B. De verbogen vorm van het onz. lidwoord gehoorzaamde waarschijn - lijk aan dezelfde wetten. De gegevens zijn echter ontoereikend:

The (apogr.) 5 Inden eersten; Paraphr. 7 uytten bedd'; Grilligh 10 bijde Vier;
Andr. 126 bijde werck.

11.2. Het telwoord iene(n)

Roose 164 Ienen encklen halven dach (tijdsbep.); Vr.-lof 462 op ienen reghel
(49); Tr. Corn. 888 [in iene nacht]; 889 in iene nacht; Hofw. 2252 Uijt iene
slaghe (16); Paraphr. 18 in iene <*>wi>11.

11.3. Het bijvoeglijk naamwoord

V66r klinker: Vr.-lof 251 an elcken oort (50).

V66r h: Grilligh 73 grooten Heer (ond.); 82 Totten hooghen hemel top; Roose
164 encklen halve dach (tijdsbep.); Boer 116 O rijcke Lieuen Heer; Hofw. 2251
ongse lieuen heer (ond.); Tr. Corn. 920 Lieuen Heer (voc.); 1158 van(...)loutren
hongers nood (51).

V66r d: Paraphr. 14 Iesten dach (voorw.); Roose 164 halven dach (tijdsbep.); Tr.
Corn. 1069 goeden dach (functie onzeker); 1069 groote grooten danck (functie
onzeker); 1099 Enblancken Duijvel (functie onzeker); 1141 Voor deuse nieuwen
dienst; 1250 den hielen dagh (tijdsbep.); 1313 den haluen dagh (tijdsbep.); Hofw.
2221 d<oo>eu>r Leidsen dan; Andr. 90 En andren dagh (tijdsbep.). Maar: Andr.
178 schelmsche Dou (functie onzeker).

V66r t: Tr. Corn. 108 smalle trap (naamw.d.)(27).

V66r b: Tr. Corn. 250 vande[n] vuijlen brass; 872 en rechten brodder (naamw.d.).
Maar: 1222 en vent [lijcken/en>as drooghe] Bolck (52).

V66r r: Vr.-lof 281 de grooten Rotterdammer (ond.). Maar: Tr. Corn. 1278 die
besuckte Reu (ond.); Andr. 101 Rijcke Rochelaer (ond.).

V66r m: Vr.-lof 115 Lieve man (voc.); 199 Keyser-lieve man (voc.); 275 enblinde
man (subj.); Roose 35 met en volle moet; Boer 71 Van ginte Molen (53); Tr.
Corn. 848 de wijse man (subj.); 999 en soete man (obj.); 1260 Open hoop vuijle is.

V66r n: Roose 75 Van jou soete naems levrey.

V66r l: Grilligh 62 de leepe lecker (subj.); Vr.-lof 296 El[lick>cke] lipp-[stick>
lap] (subj.); Roose 122 In sen blinde Leuren yver; Boer 116 O rijcke Lieuen Heer;
Hofw. 1793 En swarte lapp (pred.bepaling bij het object); Tr. Corn. 1352 Kees,
jouw besuckte lichtmis.

V66r s-z: Vr.-lof 13 [sleate staet>eyghen baet]; Roose 22 ammereuse snater (obj.); 93 By en weynich-waerde spreker (12); 121 je lieve Schrijver (subj.); Boer 63 en [are>aere] slinger (functie onzeker) (54); Roose 23 impertuyne sang (obj.); T. Corn. 59 bij klare ſonneschijn.

V66r v: Vr.-lof 219 op staende voet; Tr. Corn. 210 van sen ierste vlogel.

V66r w: Grilligh 86 bloote wensch (naamw.d.); Roose 40 as goede wens (bep. bij obj.); Hofw. 2239 van;de bekende wegh (37); Tr. Corn. 1235 Spænsse wijn (naamw.d.) (55); 1255 Van die besuckte wijn.

V66r j: Vr.-lof 200 Tweede Ian (voc.); Tr. Corn. 1279 Die schræle loncker(subj.).

V66r p: Andr. 112 elcke Pol (subj.).

V66r k: Roose 85 Lieve knecht (voc.); Tr. Corn. 892 arme Claes (subj.); 1048 O lieue klapperman; 1134 en bræve knecht (naamw.d.); 1317 goe knecht (aansluitend bij het subj.).

V66r g: Tr. Corn. 1014 deuse malle geck (uitroep); 1069 groote grooten danck (functie onzeker); 1140 Malle geck (voc.); 1185 kluchtighe guijt (naamw.d.).

N.B. 1. Het onverbogen adjectief

Tr. Corn. 1265 En eerlick Klapperman; 1303 en slæprigh mens; Andr. 16 een Vrij;man.

N.B. 2. De verbogen vorm van het onzijdig adjectief.

Tweederh. 4 meestendeel; 16 Meestendeel; Roose 116 meestendeel.

N.B. 3. Het "stoffelijk bijv. nw."

De gegevens zijn zo schaars, dat ik geen stellige conclusie durf te trekken. De behandeling als gewoon adjectief is niet uitgesloten; dan dient men uit te gaan van vormen als goud, sulver.

- V66r mannelijk substantief enkelvoud: Tr. Corn. 936 Men sulvre vingeroed (obj.).
- V66r vrouwelijk substantief enkelvoud: Roose 19 een wit pampiere trom(56); Hofw. 2259 een ysre kist; Vr.-lof 159 men kermesijnde coon.
- V66r onzijdig substantief enkelvoud: Boer 144 voll sije bon|g|t; Roose 1 Roose (57) mongkie, krale (57) lipgies (58); Boer 117 goud s<t>p>eldewerck (59); Boer 87 het Klavre Vrouwtegie (57); Boer 134 't Lêere Wagentgie; Hofw. 1829 sulver goed (of is dit bedoeld als een combinatie van twee substantieven ?); Tr. Corn. 935 Van goud en sulver geld.
- Met elisie: Tr. Corn. 54 sulckr' Amandelen.

N. B. 4 Mijn gegevens voor eigen en open rechtvaardigen evenmin een zekere conclusie.

Vóór h: Vr.-lof 454 men eyghen hoofts (genit. onz.); Tr. Corn. 262 seneigen Hof (onz.) (60); 263 Sen eighen hout (onz.). Ook de samenstellende afleiding Andr. 15 openhartigh kan hier ondergebracht worden.

Vóór b: Vr.-lof 13 eyghen baet (mann.); maar Tweederh. 23 eyghe boogh (mann.).

Vóór s-z: Vr.-lof 176 eyghe schangt (vr.); 215 eyghe schangd (apogr.:eiigen); Boer 72 [ei] > ei] g < e > he] slijckje; Tr. Corn. 263 eighe stijue scheepje; Andr. 170 eige [vi] > ji] nnetje (18).

Vóór v: Vr.-lof 237 men eyghe vleyen (apogr.: eigh[e > 'naer]); Roose 106 men eyghe vergenoeghe.

Vóór k: Roose 6 eyghe cleur < en > tgies >.

N. B. 5. Oorspronkelijke participia op -en zouden behandeld kunnen worden als eigen; maar de gegevens bieden weinig houvast.

Vóór v: Vr.-lof 104 't verschreve Vryster-leur (apogr.: verschreven).

Vóór p: Vr.-lof 107 onbescheye praet x tussen beye gaet.

Vóór g: Vr.-lof 166 verscheye glosen (apogr.: verscheijen) (61).

III. De -n wordt gehandhaafd vóór klinker en h (waarschijnlijk niet voor d, t, b, r) (62).

III.1 Die(n), deuse, bijvoeglijk mannelijk enkelvoud

Buiten het mannelijk enkelvoud heb ik uitsluitend vormen zonder -n genoteerd;

b.v. Tr. Corn. 355 van die angdere gelegenheit; 873 die <To > U > gnerij.

Vóór klinker: Tr. Corn. 1242 dien ævent (tijdsbep.).

Vóór b: Tr. Corn. 414 deuse [verbrutste > besuckte] jool (subj.) (63); 1255 Van die besuckte wijn; 1278 die besuckte Reu (subj.).

Vóór m: Doublet 6 die mongd (obj.); Hofw. 1758 Die molen (subj.) (53); Tr. Corn. 1014 deuse malle geck (uitroep); 1149 die man (obj.); 1426 die Monseur (obj.).

Vóór n: Tr. Corn. 1141 Voor deuse neuen dienst; Andr. 83 deuse nacht (obj.) (64).

Vóór s: Tr. Corn. 1279 Die schraele loncker (subj.); Andr. 174 Die schimp (obj.); 178 [die > si] n] schelmsche Dou (functie onzeker).

V66r f: Andr. 181 die *fielt* (subj.).

N.B. Schijnbaar mannelijk: Tr. Corn. 1286 deuse feest, met all sen achternæ (obj.) (65).

V66r v: Voor-hout 39 die Vrijer (subj.); Hofw. 2238 die *rent* (subj.); Tr. Corn. 829 die *rent* (subj.).

V66r p: Boer 85 Die pankoeck (subj.) (66).

V66r k: Andr. 194 die knecht (subj.).

III.2. Onse(n), bijvoeglijk mannelijk enkelvoud

V66r klinker: Tr. Corn. 245 onsen Oest (naamw.d.).

V66r d: Boer 145 onse *Domine* (subj.); Tr. Corn. 61 'tonse *Domene* (subj.); 97 Van onse *Domene*.

V66r l: Hofw. 2251 onse lieuen *heer* (subj.).

V66r k: Tr. Corn. 367, 906 onse Claes (subj.); 921 onse Klaes (subj.); 939 'tonse Claes (subj.).

N.B. Andr. 113 mijne quant (subj.) is een geïsoleerd geval (sterke emfase).

Het mann. enk. is normaliter mijn (zie I.2).

IV. De -n wordt gehandhaafd vóór klinker en h (aanvankelijk ook vaak vóór d, t, b, r en andere medeklinkers).

IV. 1. Het meervoud van zelfstandige woorden

V66r klinker: altijd -n. Vr.-lof 7 Cappen en; 128 lichten om; 144 dancken en; 225 schriften en; 280 mannen alderbest; 310 broecken as; 311 menssen off; 364 bijtijen oock; Tweederh. 22 leuren en; Roose 16 ²Ergels ¹männer hiet; 87 sinnenuytte; 111 woorden jens; Boer 118 Kerstienten inden; Hofw. 1742 kolen aenden; 2243 jaren an; Tr. Corn. 216 beenen is; 814 *jinnen* alle; 877 menssen an; 926 Rocken an; 954 kindren opper; 1063 bleinen in; 1099 han|g|den en; 1269 kleeren en; 1391 mæghen is; 1412 muijsen of; 1433 tanden en; 1531 lappen uijt; Andr. 42 Honden en; 43 Paerden en; 102 duijsenden en; 108 dogen eer.

Het leesteken vormt geen beletsel: Vr.-lof 233 broecken, alle; Tr. Corn. 1100 klauwen, as; 1212 Str<a>æten, of. Maar bij een duidelijke rust valt de -n eenmaal af: Hofw. 2260 grende|le. en.

V66r h: altijd -n: Paraphr. 2 bueren hebben; Vr.-lof 22 middich-malen houdt; 89 hacken heyte; 252 Vrouwen hoort; 309 dinghen hebben; Tweederh. 7 [Aller dinghen>

Al het schepsels, 'Tgrootē schepsels] heerlijkheyt (67); 29 leuren hoort; Boer 74 eruen hoore; Tr. Corn. 1431 handen hadt; Andr. 47 kanten heen.

Het leesteken vormt geen beletsel: Andr. 62 vrienden, hoeje.

Maar als er een duidelijke rust is, valt de -n wel eens af: Tr. Corn. 867 kindere Hoe (68); 1419 Appele! Hæl.

Vóór d: geen -n, behalve twee keer in de beginperiode: Grilligh 64 de quinten dworsser; Vr.-lof 135 tarme docht (apogr. : toonen); 350 mēsse doet (apogr. : mēssen); Boer 66 biendere door; Tr. Corn. 221 gecke doen; 837 [straete] steghe deur; 941 wolve dan; 1072 vrouwe doen; 1430 duijsende de; Andr. 10 kunste die; 37 wiecke dreef.

Afgescheiden door een leesteken: Tweederh. 6 puycken, duysent; Tr. Corn. 883 Boxe—*dits*; 941 wolve dan; 942 wolve, dat; 953 Huijckefaexe, Dobbelaers.

Vóór t is er een aarzeling; vooral in het begin stond de -n nog sterk.

Vr.-lof 366 crachten te; 61 leughenen ter; Doublet 5 lippe te; Tr. Corn. 56 Capittelstocken toe; 900 Manne 'tlock (dativus); 1213 Stræte te.

Afgescheiden door een leesteken: Hofw. 1766 weuningē, Trijn; Een Boer sprack 2 Gemanne, 'tis.

Ook vóór b vinden we -n in de beginperiode: Vr.-lof 258 Menssen, Beeste; 351 ooghen bindt; Tr. Corn. 932 Toffele begett; 945 bille bloot; 1213 Steghe bennen.

Afgescheiden door een leesteken: Tr. Corn. 967 Vriende, Bure; Andr. 184 sinne[n], [*] boose.

Het enige geval vóór r heeft -n: Boer 123 Moolicken, rock of.

Ook vóór een aantal andere medeklinkers komt -n voor, vooral weer in de beginperiode.

Vóór m: Vr.-lof 24 Kind[ers>re] me (apogr. : Kind'ren); 386 mannen mocht; 431 oore[n] meer (apogr. : ooren); Tweederh. 4 leuren meestendeel. Roose 116 Leure meestendeel; Hofw. 1780 hangde miester (apogr. : hangden); 1832 witte mosten; Tr. Corn. 1380 broocke moete; Andr. 8 kunste meer.

Afgescheiden door een leesteken: Grilligh 37 ooghen, mongdt; Tr. Corn. 1433 nægele, men; 1462 App'le. F. Mene.

Vóór n: Vr.-lof 194 schrifte noemen (apogr. : schriften); Roose 63 jurien niet; 131 Leure nam (69); Tr. Corn. 855 tijcke natt; 856 kliere niet; 1305 ganghe niet.

Afgescheiden door een leesteken: Vr.-lof 445 kindre, [lieve>noble] (5).

V66r l: Paraphr. 13 mesten lach x lesten dach; Vr.-lof 77 [jaeren>dage] langh ; Tr. Corn. 58 bellen langs; 888 klokke luije; 928 tuijte loss; 1053 Crante leest ; 1226 etle lang; 1339 nachte lang.

Afgescheiden door een leesteken: Vr.-lof 369 Muysen, luysen; Roose 174 [Weynigh bancke>Corte miije], langhe.

V66r s-z: Vr.-lof 92 parte stelden (apogr. : parten); Boer 54 kole[n] strack; Tr. Corn. 1139 woorde sprack; Vr.-lof 369 luysen zonder; 456 miilen zijn; Boer 55 kole[n] sijn; Tr. Corn. 941 katte zijn; Andr. 57 vrienden soeckt; 179 streke sel . Afgescheiden door een leesteken: Vr.-lof 261 Vrouwen, seggen; Tweederh. 3 Paerlen, segh ick; Roose 115 Peerle, seyd.

V66r f: Roose 84 [keure fleur] (70).

V66r v: Vr.-lof 6 Onderdane van (apogr. : Onderdanen); 122 getuygen voor (apogr. : getuijgens). Tweederh. 38 len van tiene (71) vondt; Hofw. 1785 han;g;de voor; Tr. Corn. 98 [luijde vrouwe] van; 951 brandmercke vergult; 957 kliere van; 961 Hoere van; 1160 mensse van; 1187 ooghe voll; Andr. 167 pale van.

Afgescheiden door een leesteken: Tr. Corn. 1452 Apple, volckje.

V66r w: Vr.-lof 365 sinnen werck; Roose 42 lamren wordde. Boer 132 Manne worde; Doublet 4 parele waer; Hofw. 1751 [De Knijne worden] (...) de Knijne worde[n]; Andr. 7 kunste weer.

Afgescheiden door een leesteken: Hofw. 2253 Basterde ? wat (apogr. : Bast<a>e)rde[n]; Tr. Corn. 965 schelme, wie.

V66r j, met persoonswisseling: Tr. Corn. 445 Gemanne. F[R]. lae.

V66r p: Vr.-lof 72 Aller pesten pestelen<t>c>i.

Afgescheiden door een leesteken: Vr.-lof 258 Beeste, <p>P>lan<t>g>ten (apogr. : Beesten) (72).

V66r k: Vr.-lof 228 slaghe creegh; 277 stede keven (apogr. : steden); Roose 83 [keurse keur] (70); 118 woorde keuren; Tr. Corn. 918 balle quijt.

Afgescheiden door een leesteken: Vr.-lof 11 Vriende, 'khebjē; Hofw. 1749 menighma|e|l[e>wel], Keesje; Tr. Corn. (865) mensse, ksiet; 879 Kristene l <'t>'k>ben; 952 Hoerwaerde, Koppelaers.

V66r g: Hofw. 2258 kunste goed.

In rijmpositie blijft de -n in de eerste periode meestal staan; na een overgangs - fase van aarzeling valt ze zo goed als altijd af; sinds Trijntje Cornelis is er een

vaste gedragslijn. Grilligh 7 grillen x indic. mv. ontvillen; 36 sinnen x inf. v~sinnen; 59 dinghen x inf. singhen; 84 Goddinnen x indic. mv. vinnen; Vr.-lof 7 Prucken x indic. mv. ontrucken; 19 boomen x indic. mv. droomen; 23 bueren x indic. mv. stueren; 48 sinne x inf. vinne (apogr. : sinnen); 51 vijghe x inf. swiighe (apogr. : viijen x swiijen); 79 sinnen (mv. ?) x inf. beghinne (apogr. : beginnen); 83 vlieghe x inf. bedrieghe (apogr. : vliegen x bedriegen); 118 bloemen x inf. noemen; 137 ooghe x partic. betoghe (73) (apogr. : ooghen x betoghen); 145 Lauwer-croonen x inf. loonen; 162 wanghe x te vanghen (apogr. : wanghen); 166 glosen x gesubst. inf. blöse; 174 caecken x inf. laecken; 177 gesellen x inf. spellen; 193 bloemen x inf. noemen; 202 sinne x adv. binne; 221 ooren x te hooren; 225 brieven x meerv. grieven; 233 baerden x dat. enk. waerden; 241 Vrouwen x inf. houwen; 245 lenden x inf. wenden; 249 Bijbel - boecken x te soecken; 253 Werelts-Wetten x inf. letten; 257 quan<t>g>ten x meervoud <p>P>lan<t>g>ten (apogr. : quanten x planten)(74); 261 gesellen x meervoud spellen; 269 Poweten x partic. e;weten; 289 ooghe x indic. mv. vloghe; 309 trappen x meerv. cappen; 314 leuren x inf. beuren; 338 Vrouwen x t'anschouwen; 342 vande gecken x te decken; 369 lijen x inf. schrijven; 378 vise vassen x inf. rasen (apogr. : vise-vasen) (75); 409 pocken x inf. jocken; 413 lenden x pret. sg. kende; 417 heeren x inf. keere; 430 straten (mv. ?) (76) x inf. praten; 449 crachten x inf. achten; Tweederh. 1 Vrouwen x inf. onthouwen; 5 werelts-wetten x meerv. sletten; 17 vaten x indic. mv. laten; 22 sletten x te letten; 25 vlecken x inf. bedecken; 34 wijven x oppet klijven; 37 laudaten x inf. praten; 41 sletten x pret. sg. setten; Roose 5 leur<en>tgies> x cleur<en>tgies>; 9 Maeyen x inf. draeyen; 26 coten x partic. v~goten; 37 buyen x adv. huyen; 41 eewen x meerv. leewen; 57 jaren x inf. v~claren; 66 gebreken x te spreken; 73 Dichten (77) x inf. v~lichten; 78 feyten x inf. pleyten; 90 trecken x inf. strecken; 97 veren x inf. egelleren; 113 vrouwen x partic. onthouwen; 117 Leuren x inf. keuren; 133 sinnen x te vinne; 141 men oore x inf. hoore; 146 [stranden>sanden] x inf. verlanden; 153 Vrouwe-nepen x partic. begrepen; 173 tijen x meerv. tijen (78); Voor-hout 563 teenen x A. B. N. eenen; 583 golven x partic. bedolven; Boer 60 darne[n] x te verwarme[n]; 123 Luijue x kuijue; 132 Wijue x inf. bedrijve; 143 <p>P>anne x partic. espanne; Hofw. 1762 biene x inf. diene; 1793 vlieghe[n] x te bedriegen; 1801 kolle[n] x inf. rolle; 1813 Strate x te late; 1829 krale[n] x inf. betalen (79); 2217 plancke[n] x te dancke[n]; 2222

osse x te losse; 2241 Streke x meerv. weke; 2246 kluijte x adv. buijte; 2249 Casteele[n] x inf. deele[n] (80); Een Boer sprack l geboden x partic. eboden; Tr. Corn. 54 Amandelen x A.B.N. wandelen; 57 tije[n] x inf. mije[n]; 121 dingen x te singen; 217 weke x partic. overstreke; 225 daghe x te vraghe; 236 manne x Antw. Hanne; 288 mit je vijfve (81) x inf. blijue; 295 lende[n] x Antw. inf. sende; 412 wanghe x inf. verlanghe; 447 veugele x meerv. vleugele; 823 Maniere x meerv. kertiere; 836 straten x inf. baten (verklaarbaar door overloop naar klinker); 863 pale x inf. fale; 919 Sakerelemente (82), x enkelv. gewente; 931 hose x inf. lose; 940 Katte x inf. vatte; 951 Heere x indic. mv. verkeere; 956 wonde x partic. ewonde; 959 lure x meerv. Bure; 967 Bure x Antw. ure; 1031 alle[n] (zaken) x inf. kalle; 1044 kl(e>i)ere x inf. l(e>i)ere; 1047 ooge x bedroge; 1072 trappe x inf. bestappe; 1099 voete x moete (= moeite); 1152 vrinde x inf. vinde; 1159 tande x dat. enk. verstande; 1170 trommele x inf. stommele (83); 1203 streke x inf. preke; 1212 steghe x ongeder; weghe; 1216 arme x Parme (= Parma); 1263 tangde x pret. sg. an rangde; 1295 spoke x inf. ondersoke; 1308 streke x 'tpreke; 1316 pille x te stille; 1323 gedachte x meerv. nachte; 1339 s[eu>ö]rghe x subst. enk. m[eu>ö]rghe; 1344 stræte x inf. præte (84); 1391 vrouwe x t'onthouwe; 1412 rotte x inf. rotte; 1431 schande x meerv. hande; 1463 touwe x inf. onthouwe; 1516 in viere (81) x inf. rapiere; 1539 lappe x inf. klappe; 1555 geselle x inf. vertelle; Andr. 2 sinne[n] x adv. binne[n]; 41 gedachten x meerv. lachten (overloop naar klinker); 53 gelaghe x meerv. daghe; 65 vrinde x te vinde[n]; 99 mense x te wense; 119 mercke x meerv. wercke; 184 vlaghe x te plaghe.

N. B. 1. Grilligh 70 Leughen (x deughen) is meervoud.

Maar Roose 61 leughenen ter; Grilligh 35 leughens.

N. B. 2. In geval van syncope met verlies van syllabe blijft de -n: Roose 135 met reën x inf. besteën; Voor-hout 598 tweën x Neen; Tr. Corn. 877 leën x gebēen; Andr. 48 reën x heen; 64 zeen x eleen.

N. B. 3. Boer 56 veulderhan[g]de ronck (...); veulderhan[g]de niertgies; 139 veulderhande laeghies; Andr. 38 allerhande buijtjes.

IV.2. Het meervoud van gesubstantiveerde attributieven zou hier bij kunnen horen.

V66r klinker: Vr.-lof 190 [en>veel] an[g]d[e]r\en/ om (apogr. : and're).

V66r m: Tr. Corn. 1024 looste mochten.

V66r l: Grilligh 22 aere leydt.

V66r s-z: Tr. Corn. 252 beste, soo.

V66r w: Vr.-lof 276 van alle wan.

V66r g: Vr.-lof 108 tussen beye gaet x onbescheye praet(apogr. : beijen).

In rijmpositie: Vr.-lof 333 arm'en rijcke x te bekijcke. Tr. Corn. 1031 alle[n] (za-ken) x inf. kalle; 1560 alle x inf. valle; Andr. 21 alle x partic. beualle.

IV.3. Het meervoud van substantieven, preattributief gebruikt of als eerste element in een semi-compositum (85).

Substantiefgroepen met een casusverhouding, waarbij het eerste substantief preattributief fungeert, zouden we in de rij der substantieven kunnen opnemen; maar omdat er in veel gevallen een echt compositum bedoeld kan zijn, heb ik de betrokken woorden in een aparte groep ondergebracht.

V66r klinker en h: Vr.-lof 322 het menssen oordeel; Roose 60 en [Vrouwen] Advocaet (86); 122 Leuren yver; Vr.-lof 442 en Vrouwen hartge.

V66r b: Kees 7 't;Elsen bossje.

V66r andere medeklinkers: Tr. Corn. 815 vrouwe loosheit; Vr.-lof 255 Vrouwen slechticheyt; Roose 125 Wijve Sek(re)er taris; Vr.-lof 197 Heeren seun; 252 't;mannen woordt; Tweederh. 39 leure woordt; Boer 125 Molenare Wijfs; Vr.-lof 306 Mannen [wijsheyt>cloeckheyt]; Boer 140 hemde kraeghies; Tr. Corn. 222 'tvrouwe goed.

IV. 4. De verbindings-n in samenstellingen (87)

V66r klinker en h: Roose 147 Craeyen-aes; Tr.-Corn. 950 Galgen-aes; Vr.-lof 298 vrouwen-hoof.

V66r d en t: Vr.-lof 331 Vrouwen-dier; Roose 155 <*,L>euren-dicht; Hofw. 1805 maenendagh, maar Tr. Corn. 1133 werckedæghse. Vr.-lof 359 eeren-trap; Boer 137 'tlubbe-tuijch.

V66r b ontbreekt de -n in het ene voorbeeld: Tr. Corn. 250 velleblooter.

V66r de andere medeklinkers geen -n: Boer 131 Trijne-Moer; Tr. Corn. 218

[Valckeburgher>Purmer>Wormer Bieste]mart (88); Roose 153 Vrouwe-nepen; Hofw. 2246 Roosenobeltje; Vr.-lof, titel: Tvrouwe-lof (apogr. : 'T Vrouwen lof); 3 toome-loos; 262 hoofdeloose; 412 sinneloose; 269 Griecke-landts; 450 'Tmanne-schepsel;

Roose 167 dit coppe-spin; Tr. Corn. 59 *ſonneschi*n; Andr. 159 boeuestick; Boer 86 *Druique*-sopp; Tr. Corn. 953 *Huijckefaexe*; Vr.-lof 294 'Twange-vel; Tr. Corn. 448 *ſchelleviſſje* (89); Boer 117 *s<t>p>*eldewerck (90); Vr.-lof 9 *Manne*-pandt (apogr. : minne-pand); Tr. Corn. 1205 *Vrouwe*-kot; 1209 *Manne*-kot.

N.B. 1. Onder dezelfde omstandigheden valt de niet-verbindings-n af in samenstellingen: zie subst. enk. IV.6.

N.B. 2. Vermoedelijk hebben we een stoffelijk bijv. naamwoord in Roose 1 *Roose mongkie*, *krale lipgies*; Boer 87 *Klavre Krouwtgie*.

IV. 5. De infinitief op -e(n) (91)

V66r klinker: -n

Grilligh 6 *Raecken* op; 26 *gelooven* al; 61 *speulen* op; 65 'T*liegen* is; 87 *te seggen* isse; Vr.-lof 81 *te roepen* is; 181 *v<kennen* uyt; 238 *bedrieghen* off; 286 *laten* al; 346 *vlieghe*n en; 450 *leeren* achten; Tweederh. 26 *v<cleyne*n off; Roose 27 't (...) *sitten* [*wordtme>achtme*]; 68 *hooren* oock; 148 *Rotten* onder; 168 *Te v<driv*en uyt; 172 *pleyten* as; Voor-hout 566 [*vlieghe*n>*stappen*] als; Boer 150 't *mallen* inde; Doublet 10 *lieghe*n in; Hofw. 2255 *speulen* as; Tr. Corn. 353 *seggen* aers; 367 *kijken* op; 369 *lijen* eer; 412 *verhaelen* op; 849 *gesubst. wel eten en wel drincken*, [en]; 894 *hebben* uyt; 1161 't (...) *ombijten* in; 1193 *hooreneer*; 1249 *scheije*[n] [*uijt*] van; 1301 *stoppen* iens; 1315 *te reddē*n of; 1383 *verwarren* in; 1390 't*ombijten* in; Andr. 32 *begrijpen* en; 70 *met spinnen* en; 98 *raken* ouer; 111 an 't[*loope*(n)>*renne*|n|] en; 134 [*dat treuren>de deernis*] *uijt*; 142 *het veinsen* an; den; 165 *Van kijuen* op; 191 *letten* op.

Maar Hofw. 1798 *spelle* O. N. (rust ?); Tr. Corn. 1169 [*gepraets>mompel*] en (cesuur).

Afgescheiden door een leesteken: Vr.-lof 178 *lesen*, aers; Tweederh. 33 *Oppet tieren*, oppet; Hofw. 2266 *lesen*, as; Tr. Corn. 450 *singen*, as; 896 *wesen*, om; 909 *blijven*, alle; 1147 *ontsteken*, in; Andr. 5 *spoeijen*, en; 15 *segge*|n|, openhartigh.

Geen -n v66r het leesteken: Tr. Corn. 956 *toovere*, en (cesuur); 1234 *nuttighe*, en (cesuur); Andr. 189 *hapere*. Ick (cesuur).

N.B. Elisie: Grilligh 9 *waeck* en *slaep*e; Tr. Corn. 1198 *segge*. eij; Andr.

138 an 't [*schreije*, meer en min>*huijl*[e>'], elck na sen sin].

V66r h: Grilligh 36 *prijzen* hoofd; Vr.-lof 33 *gesubst. Weten* hiet; 120 *breken* heyt;

242 te laten houwen; Tweederh. 15 te seggen heyt; Hofw. 1807 dattet ploeghen hier; Tr. Corn. 1204 loopen hoore.

Afgescheiden door een leesteken: Voor-hout 567 schenken, heet; Hofw. 1769 grouwen, hartje; Tr. Corn. 212 te weten, heit.

Geen -n voor het leesteken: Andr. 27 l<u>o>cke; hoor (92).

V66r d is er in het begin geen zekerheid; vanaf Trijntje Cornelis is de -n onge-
woon. Roose 149 durven dencken; Boer 129 barne dattet; 136 hate datme; Hofw.
1761 wille diene; Tr. Corn. 344 lije dat; 1126 segge dat; 1159 slingere deur; 1252
ete doet; 1263 duwe door; Andr. 11 hoore dan; 114 late dé; 121 te praete dan;
176 te weigere dat; 191 make Douw.

Afgescheiden door een leesteken: Roose 120 segge, Datser; Voor-hout 565draven,
[**] doet; Hofw. 1755 ontdoijen; dat; 1780 te deelen, daer; Tr. Corn. 849
drincken, [en noch wat] droogh; 1082 bedele ? dat; 1101 stoke. T[R]. dat's ;
1232 wangdele. K. dat's; 1322 wese, daer; 1363 mæne: deuse; Andr. 39
Doorgronden, daerse; 111 an 'twoele, daer; 138 an't [huijle>suchte], daer.
V66r t aanvankelijk -n: Vr.-lof 229 te laten tieren; 453 willen toonen; Hofw.
1789 'tmelcke tegen; Tr. Corn. 345 te snippe tot; 1547 stappe [t']scheep; Andr.
182 trachte tegens.

De meeste voorbeelden met -n staan v66r het procliticum of encliticum 't: Gril-
ligh 44 't;singhen 'tjs; 45 't treën 'tjs; 46 'tclappen 'tjs; Hofw. 2228 halen; 't.

Afgescheiden door een leesteken: Roose 173 wensse, tussen; Tr. Corn. 60 late[n],
Trijn; 885 komme, toch; 1162 leue, 'twas; Andr. 29 brullofte; 'tis.

V66r b in de beginperiode -n: Paraphr. 10 zitten bi;de; Vr.-lof 50 in lijenbrocht;
189 kenne besich (apogr. : kennen); Qua Neel 2 zitten beijen; Hofw. 1763speule
bi;de; Tr. Corn. 905 wete bi;de; 956 toovre bi; 1082 loope bedele; 1207 an
'tkijcke ben (apogr. : bin)(93).

Afgescheiden door een leesteken: Tr. Corn. 834 huijle, Baes; 1113 proncke l
ben;je; Andr. 193 klare, Baes.

V66r r zijn de gegevens schaars; Tr. Corn. 1411 legge rotte. Afgescheiden door
een leesteken: Bijslapen l Bijslapen, riep.

V66r andere medeklinkers meestal geen -n; vooral in de latere periode wordt ze
zeldzaam.

V66r m: Grilligh 60 spreken mi;n; 78 wesen most x wesen cost; 97 segghen mach;

Vr.-lof 132 hiete mach (apogr. : heeten); 356 lijen mocht; 422 Singhe mocht; Roose 36 storte moet; 123 v~douwe met; Voor-hout 598 raeye met; Request 10 buijghe mitter; Boer 129 versenge mocht; 146 wese magh; Hofw. 1772 gien jocke mé; 1789 't;boeren moe; 2268 verslijte moet (apogr. : verslijten); 2272 suffice magh; Tr. Corn. 362 het ete moe; 421 somme mé; 425 lije magh; 858 dit schreewe moe; 874 Belese met; 874 bidde me; 1259 sitte met; 1276 heughe magh; 1374 mæke meught; 1426 kuy're mit; 1494 slaeghe moght; Andr. 3 segge moet; 6 Bestelle metter; 106 wete magh; 119 helpe me; 151 k(*rijt>ijv)e moght.

Afgescheiden door een leesteken: Tr. Corn. 285 wese, maer; 287 keume, maer; 816 klare. [x] Cl. Mæer; 892 kijke. mæer; 938 hebbe; maer; Andr. 91 Met vrage : maer.

V66r n: Vr.-lof 32 van blasen noch; 76 docere noch (apogr. : doneere); 377 van vrijen noch; Tr. Corn. 830 suck preke niet; 910 wese na'den; 919 gien kijcke nae; 1154 legge noch; 1338 te quelle næmpt; 1339 Met bræcke nachte; 1521 sette [vrouw>nou]; 1537 kuyjere nae; Andr. 134 dat schreijen na; 170 volge noch; 180 spille nouw; 195 wille niet.

Afgescheiden door een leesteken: Tr. Corn. 1114 'twese ! neen (94); 1289 te verblome ? K.Neen; Andr. 96 vermalle, noch; 182 te wette. niet.

V66r l: Vr.-lof 286 Voer(*de>e) [gaeren>laten] (95); Tweederh. 18 hooren laten; Roose 28 vertrede langs; Boer 58 dorre[n] lick; 58 stuyue lick; Tr. Corn. 812 Van sockle <d>angs; 1364 in 'tbetæle luytjes; Andr. 168 moete leue.

Afgescheiden door een leesteken: Tr. Corn. 1522 an 'tplundfe; lustigh; Andr. 145 Bedaere, liestentje.

V66r s-z: Grilligh 9 slaepe schier; 68 Alle Vrijen staet; Vr.-lof 54 late staen (apogr. : laten); 209 late smijte; Tweederh. 30 willen [melden>schelden]; Hofw. 2258 sitte schrape; 2265 leere schrijue; Tr. Corn. 1137 te verdiene staen; 1547 stappe [t']scheep.

Vr.-lof 38 ontsteken sucken; 52 borste zou; 134 wese sel (apogr. : wesen sal); Tweederh. 10 stooren sel; 25 'Tswijghe sel; Roose 107 [wachte>lette] sout (5); Voor-hout 568 weyghren [sal>sel] (5); Hofw. 1820 hoore sou; 2269 late segge; Tr. Corn. 104 wagen sou; 450 fluijte sou; 1054 kenne zijn; 1135 l(u>o)cke souw (96); 1202 beginne souw; 1369 wese sel; Andr. 44 't Reterijcke set; 61 'twaer; segge seer; 108 dit brulofte sou; 118 diene sal; 171 van kijue zijn.

Afgescheiden door een leesteken: Vr.-lof 279 'Tspreke, seyd'hj (apogr. : 't Spreken);

Tr. Corn. 293 sturen ? soetjes; 1127 l<a>æ>te, son|g|der; 1434 jeucke l fouse; 1552 sette. T. Soo.

N. B. Het gerundium eindigt op -ns; zie IV. 8.

V66r f: Tr. Corn. 211 Te wete fris.

V66r v: Grilligh 30 lijen vande; Vr.-lof 162 'tverschiete van (apogr.:verschieten); 174 'tgloeye van (apogr.: gloeijen); Tweederh. 34 Oppet pruylen van~; Roose 32 [tsoe|t|ste>lardere] vande (5); 138 Op|p|[h]et hate[n] volghtet; Boer 78 te vatte voor; Hofw. 1793 'tsteke[n] vande; 2246 springe voorde; Tr. Corn. 1130 schodde van; 1249 scheije[n] [uijt] van; 1340 te vinde voor.

Afgescheiden door een leesteken: Tr. Corn. 963 segge, Vær; 1116 [dencke, /rouw]; 1137 segge, vrouw; 1385 'tkacke. K. /rouw; (1509) rake, vrouw; 1513 ræke, vrouw; 1521 sette [vrouw>nou]; Andr. 28 Dit brullofte, voor; 62 swichten, vriend.

V66r w: Vr.-lof 36 dencken watter; Roose 104 men seggen wel; Boer 124 kijcke wat; Hofw. 1757schuijenwouw; Tr. Corn. 368 late wete; 439 keume Wijn (97); 836 krijte wilt; 1138 segge wouw; 1195 wese wilt; 1465 dat wuijve wel; 1493 slaegh<t>e> <w>ill; Andr. 4 ije wuijve wel; 8 verghe wilt; 27 hebbe wilt; 114 dit rouwe wel.

Afgescheiden door een leesteken: Tr. Corn. 1057 wese ? <*>H> Wa<t>d>|d|en; 1118 verrekhe. [Weetje>[denck iij]] [wis] Segh (98); 1228 noeme, wangt; 1495 locke. M. wa<t>d>; Andr. 166 segge, Wel.

V66r j: Tr. Corn. 1124 (...segge) ye.

Afgescheiden door een leesteken: Tr. Corn. 1009 wese ? H. lô; 1190 te præte. T[R]. læwe.

V66r p: Tr. Corn. 1238 hoore[n][**] puf.

Voor k: Grilligh 77 wesen cost x wesen most; 103 wille kijven; Vr.-lof 288 v~biene can (apogr.: verbieden); 451 schatte kent (apogr.: schatten); Roose 20 rase com; 52 betoome ken; 68 Kijcke ken; Hofw. 1836 dragen kapp; Tr. Corn. 894 hebbe[n] Claes; 960 segge Claes; 1168 hoore krake; 1204 versiere ken; 1253 gesubst. nippe kruijpt; 1299 legge kijcke; Andr. 10 kenne krije; 46 maecke kost. Afgescheiden door een leesteken: Grilligh 107 grollen, 'klaetje; 108 grimmen 'k/laetje (99); Voor-hout 570 wese, kint; Hofw. 1769 miene, kind; Tr. Corn. 1107 bekenne. K. Kom; 1182 hulle~/: Kijck; 1231 lije. Kijck; 1254 segge ? 'kwierd; 1265 segge, Kees; 1429 kijcke. — Kees;

Andr. 7 begriipe. So. Kom.

V6ór g: Roose 62 sen (...) bijten glijen; Tr. Corn. 836 segge gaewe; Andr. 173 an 'tkijue gaen.

In rijimpositie overheerst aanvankelijk de -n; na een periode van aarzeling wordt ze zeldzaam; vanaf Trijntje Cornelis is ze zo goed als verdwenen.

Grilligh 3 van belghen x inf. v~swelghen; 11 gesubst. versieren x gesubst. vercierien; 15 leeren x inf. keeren; 19 te prijsen x te bewijzen; 23 lesen x inf. wesen; 27 kennen x indic. mv. bennen; 31 hooren x ebooren; 35 v~sinnen x meerv. sinnen; 39 bedrieghen x te lieghen; 63 seggen x indic. mv. leggen; 67 [bedrieghen>wieghen] x op't lieghen; 91 praeten x inf. vaten; 95 te bestieren x te v~sieren; 100 ackirderen x jn. (...) eeren; 103 klijven x inf. blijven; 107 morren x inf. knorren; Paraphr. 8 te praten x opter straeten; 11 te schouwen x inf. uyt clouwen; Vr.-lof 11 te hiete x inf. voordriete (apogr. : hieten x verdrieten); 15 wesen x eresen; 28 weyen x Leyen (stad); 32 van tuyten x adv. buyten; 35 pruylen x inf. schuylen; 39 lijen x ter sij (apogr. : zijen); 47 vinne x meerv. sinne; 52 swighe x meerv. viighe (apogr. : swijgen x vijgen); 59 wesen x elesen; 63 om spellen x inf. quelle (apogr. : quellen); 75 van compereren x inf. firmeren; 84 bedrieghe x meerv. vlieghe (apogr. : bedriegen x vliegen); 91 melden x (je) stelden; 95 vinne x te beghinne; 99 spreke x inf. ontsteke (apogr. : ontsteken) ; 109 brenghe x indic. mv. v~senghe (apogr. : brengen x versengen); 113 te fluyte x te sluyte (apogr. : fluijten x sluijten); 117 noemen x meerv. bloemen; 121 te talen x te halen; 146 loonen x meerv. Lauwer-croonen; 149 't (...) swighe x inf. v~criighe (apogr. : swijgen x verkrijgen); 161 te vanghen x meerv. wanghe (apogr. : wanghen); 165 gesubst. blose x meerv. glosen; 169 tribblere| n| x te dispeteren (100); 173 laecken x meerv. coecken; 178 spellen x meerv. gesellen; 185 t'ontfange x adv. langhe (apogr. : ontfangen); 189 wesen x te lese (apogr. : leesen); 194 noemen x meerv. bloemen; 205 malen x ten princ(i>e)palen (101); 209 smijte x te bijte (apogr. : bijten); 214 gheven x men leven; 217 rappirtere x gesubst. v~were (apogr. : rappirteeren x verweeren); 222 te hooren x meerv. ooren; (225), (226) begriipen x laet nijpen; 229 tieren x te vieren; 237 gesubst. vleyen x inf. v~leyen; 242 houwen x meerv. Vrouwen; 246 wenden x meerv. lenden; 250 te soecken x meerv. Bijbel-boecken; 254 letten x meerv. Werelts-Wetten; 273 v~crijgen x inf. swijgen; 293 te schrimpe x te crimpe; 301 mis-hagen x inf. v~dragen ; 306 te naecken x indic. mv. geraecken; 313 beuren x meerv. leuren; 317 coopen x te

loopen; 325 v~tragen x gesubst. behagen; 329 maecken x te raecken; 334 te
 bekijcke x meerv. arm'en rijcke (apogr. : bekijken); 337 t' anschouwen x meerv.
 Vrouwen; 341 te decken x meerv. gecken; 345 te kenne x inf. renne (apogr. :
 kennen x rennen); 349 te smetten x inf. v~pletten; 362 vinnen x adv. binnen; 366
 te beproeven x indic. mv. behoeven; 377 van rasen x meerv. vise vassen (102) ;
 385 wegghen x inf. bewegghen; 389 pruylen x inf. huylen; 397 weten x inf. eten;
 406 *bekorren x enkel v. koren (103); 410 jocken x meerv. pocken; 418 keere x
 meerv. heeren (apogr. : keeren); 425 te kallen x van 't mallen; 429 praten x
 straten (meerv. ?); 453 toonen x gesubst. v~schoonen; 457 bedencke x te
 crencken (apogr. : bedencken); 461 leeren x inf. keeren; Tweederh. 9 wesen x 't
 lesen; 13 weten x meerv. secreten; 18 laten x meerv. vaten; 21 te letten x meerv.
 sletten; 26 bedecken x meerv. vlecken; 29 v~melden x inf. [melden>schelden];
 33 oppet kijven x meerv. wijven; 38 praten x meerv. laudaten; Roose 10 draeyen
 x meerv. Maeyen; 13 mishanden x meerv. landen; 17 het (...) v~langen x
 evangen; 53 wesen x gesubst. lesen; 58 v~claren x meerv. jaren; 62 glijen x ter
 sijen; 65 te spreken x meerv. gebreken; 69 seggen x inf. verleggen; 74 v~lichten
 x meerv. Dichten; 77 pleyten x meerv. feyten; 81 wesen x partic. uyt; elesen; 85
 't mallen x partic. ontvallen; 89 strecken x meerv. trecken; 98 egelleren x meerv.
 veren; 101 te wesen x 't wesen; 105 voeghe x gesubst. vergenoeghe; 118 keuren
 x meerv. Leuren; 130 spreke x esteke (104); 134 te vinne x meerv. sinnen; 137
 ontsteken x gesubst. wreken; 142 hoore x meerv. oore; 145 verlanden x meerv.
 [stranden>sanden]; 149 dencken x te krencken; 157 te sweere x te contentere ;
 161 overloope[n] (105) x inf. hope; 165 besteden x reden (meerv. ?); 169 men
 haringhere x inf. operere; Voor-hout (106) 39 seggen x A. B. N. meerv. weggen ;
 565 loopen x inf. coopen; 579 vrijen x A. B. N. ter sijen ; 597 grollen x
 t'ontrollen; Boer 52 stoue x Oue; 59 te verwarme[n] x meerv. darne[n]; 67
 'tprijsen x inf. rijsen; 76 strecke x men hecke (enk. ?); 87 maken x A. B. N.
 meerv. kaken; 127 fluyte[n] x adv. buijte; 131 bedrijve x meerv. Wijue; Qua
 Neel 1 scheijen x inf. schreijen (Dit eindrijm is beïnvloed door het middenrijm
 vóór klinker: 2 beijen, en x A. B. N. te schreijen, en.) Een Boer die 6 braken x
 A. B. N. meerv. kaken; Hofw. 1741 te beduijen x 'tSuijen; 1746 te vermeerden x
 ter eeren; 1761 diene x meerv. biene; 1766 hebbe[n] x webbe (enk.); 1773 tiighe
 x inf. swijge; 1781 te soken x partic. besproken; 1794 te bedriegen x meerv.
 vlieghe; 1797 lese[n] x wesen (apogr. : wese); 1802 rolle x meerv. kolle[n];

1809 te vollende x inf. wende; 1814 te late x meerv. de Strate (apogr.: late[n]);
 1821 te verblij x te snij (apogr.: verblijen); 1825 deere x inf. onbeere; 1830
 betalen x meerv. kralen; 1833 leue x te geue; 2218 te dancke[n] x meerv.
 plancke[n]; 2221 te losse x meerv. osse; 2225 verdreghe x onder weghe; 2250
 deele[n] x Castele[n] (107); 2258 schrape x subst. wape; 2262 spijte x indic.
 plur. verwijs; 2265 schrijue x inf. bedrijue; 2269 segge x te legge; Tr. Corn. 58
 mijs[n] x bijs[n]; 61 te verneme[n] x inf. neme[n]; 97 spreke x gesubst.
 preke; 109 prijs[n] x t'onderwijs; 122 te singen x meerv. dingen; 189 te loope
 x Antw. slôpe; 226 te vraghe x meerv. daghe; 259 kusse x russe; 287 blijs x mit
 je vijf; 296 sende x meerv. lende[n]; 368 wete x subst. 'tete[n]; 395 misse x
 Antw. pisse; 411 verlanghe x meerv. wanghe; 419 lœte inf. prœte; 451 vernachte
 x inf. wachte; 819 redde x inf. wedde; 835 baten// Of x meerv. straten//En; 839
 segge x inf. legge; 848 gesubst. lijs x ter zije; 851 te legge x inf. segge; 864
 fale x meerv. pale; 887 te beduijs x inf. luijs; 891 legge x inf. segge; 895 koele
 x subst. 'tgevoele; 899 wese x partic. ewese; 907 bekluijs x inf. blijs; 916
 ontgeven x even//Að; 927 beghinne x (b.v.) versinne; 936 steken (108) x ick (...)
 overreken; 932 lose x meerv. hose; 939 vatte x meerv. Katte; 963 segge x inf.
 legge; 991 t'avo(u)e se x Antw. meerv. kroese; 1008 trede x mit vrede; 1024
 mercke x te kercke; 1032 kalle x meerv. alle[n] (zaken); 1043 l(e>i)ere x
 meerv. kl(e>i)ere; 1063 harde x adv. varde; 1067 kenne x indic. plur. benne;
 1071 bestappe x meerv. trappe; 1079 slœpe x inf. gœpe; 1083 lichte x inf.
 verdichte; 1088 ploekhære x kedære; 1092 gunne x jou funne; 1095 vertrecke x
 inf. wecke; 1103 wete x subst. ete; 1107 rôpe x te loope; 1111 vertelle x meerv.
 velle; 1119 wecke x te trecke; 1123 vergete x inf. wete; 1127 worde x pret. sg.
 morde; 1132 steke x selleweke; 1144 drooghe x meerv. ooghe; 1151 vinde x meerv.
 rinde; 1156 gœpe x partic. eslœpe; 1164 te koke x estoke; 1167 make x inf.
 krake; 1169 stommele x meerv. (83) trommele; 1179 segge x inf. legge; 1184
 bedære x kedære; 1187 te deere x inf. keere; 1191 te kusse x 't kusse; 1195
 swijghe x inf. krijghe; 1204 preke x meerv. streke; 1207 kijcke x inf. strijcke;
 1239 dencke x te beschencke; 1247 wese x inf. lese; 1251 gesubst. licke x
 versticke; 1255 segge x inf. legge; 1267 geloove x mettet-rooue; 1280 vernachte
 x gedachte (enk ?); 1283 dencke x inf. schencke; 1291 klære x kedære; 1296
 ondersoke x meerv. spoke; 1299 kijcke x inf. strijcke; 1307 an t'preke x meerv.
 streke; 1315 te stille x meerv. pille; 1319 huijsen x pruijsen (apogr.: huijsen); 1328

wedde x enk. bedde; 1336 an 'tpreke x partic. esteke; 1343 præte x stræte; 1355 beure x inf. steure; 1360 te hoore x partic. verlore; 1367 ete x inf. wete; 1375 klære x kedære; 1379 flangse x inf. dangse; 1387 læte x 't præte; 1392 t' onthouwe x meerv. vrouwe; 1411 rotte x meerv. rotte; 1423 hebbe x enkelv. flebbe; 1439 valle x nimmendalle; 1464 onthouwe x meerv. touwe; 1475 bijte x inf. slijte; 1479 telle x Antw. meerv. geselle; 1483 berechte x Antw. meerv. knechte; 1515 rapiere x in viere; 1524 te gerieue x Antw. gesubst. belieue; 1528 begræve x Antw. me læue; 1531 kijcke x inf. strijcke; 1535 douwe x te houwe; 1540 gesubst. klappe x meerv. lappe; 1547 te verkalle x partic. evalle; 1556 vertelle x meerv. geselle; 1559 valle x alle (zaken); Andr. 9 te swijge[n] x inf. krijge; 17 te schencke x inf. gedencke; eerst [geve] x [men leue]; 26 wete x partic. vergete; 50 ouerete[n] x indic. mv. wete; 57 te make[n] x te raecke[n]; 66 te vinde[n] x meerv. vrinde; 69 te leue[n] x met weue; 74 an het hincke x indic. mv. klincke; 77 aen 't; traffiquere x meerv. Heere[n]; 81 te daghe x met vrage (inf.); 96 vermanne x partic. espanne; 100 te wensse x meerv. mense; 111 an 't drave (aanzet tot n ?) x te begraue; 115 beweghe x partic. ekeghe; 123 wese x partic. op elese (109); 135 belende x in 'tende; 139 bedwinge x te springe; 148 [kalle>segge] x [evalle>legge]; 151 segge x inf. legge; 155 keere x inf. leere; 163 bestede x subst. rede; 168 leue x partic. vooreschreue; 172 te trouwe x adv. trouwe; 175 van kijue x inf. drijue; 179 ontdecke[n] x indic. mv. strecke; 183 te plaghe x meerv. vlaghe; 189 tiere x inf. viere; 193 stappe x inf. ontsnappe.

N.B. In geval van syncope met verlies van syllabe blijft de -n; Roose 136 bestêen x meerv. rêen; Boer 85 gediñ x wijn; Hofw. 1802 voen. Gut.

Maar elisie van -e in Tr. Corn. 1152 te beduijê, se (apogr. : beduijê).

IV.6. De indicatief meervoud op -e(n)

V66r klinker en h: -n

Paraphr. 1 comen over; Vr.-lof 20 spreken off; 82, 83 Waren al; 260 Slijten al; Tweederh. 24 schieten in; Boer 128 vreesen of; Hofw. 1832 mosten uijt; 2242 raecken an; 2271 bennen all; Tr. Corn. 427 sitten oock; 427 plujsen ofwe; 447 spraken all; 863 leggen an; 903 leggen all; 1173 vallen over; 1174 grommelen en; 1227 mosten in; 1419 bennen Appele; 1459 bennen Appele; 1475 kennen all; Andr. 86 ['twæren] eigentl~; 137 raecke[n] [tot an 't; graf>inde Kerck].

Afgescheiden door een leesteken: Andr. 136 volgen, en.

Vr.-lof 137 Bennenhiel; 262 Bennen hoofdeloose; Tr. Corn. 1213 bennen hier (apogr. : binnen); 1369 moete[n] [haest] vande; Andr. 79 voeren hem. Vóór d soms -n in de eerste periode; vóór het encliticum der blijft ze tot het einde toe, maar niet steeds: Paraphr. 2 hebben dat; Vr.-lof 261 seggen die; Twee -derh. 17 'tbenne dick; Roose 41 seyden d'ouwe; Hofw. 2261 Die 't lake doen ; 1174 geve dan; 1380 moete dangse; 1438 komme dichter; 1540 [weete] wete datter; Andr. 99 quamen duijsent.

Tr. Corn. 1001 hongeder; 1418 geuender; 1552 meughender.

Vóór t; meestal -n vóór encliticum of procliticum 't; overigens niet, tenzij eenmaal in het begin: Vr.-lof 309 hebben trappen; Hofw. 1809 wete te; Andr. 137 raecke[n] [tot>in].

Afgescheiden door een leesteken: Tr. Corn. 1453 nædre,Trijn.

Vr.-lof 270 Hebben 't; Boer 53 lengen 'tsopp; 128 maecke 'tbackhuijs; Hofw. 1808 hebbenter (apogr. : hebbenfer); 1830 willent; 2219 laden 't; Tr. Corn. 354 benne t'ongsent; 838 hebbent; 962 hebben <h>'t>; 1024 mochtent; 1375 sellent; 1532 moete 'tvolck; Andr. 100 liepen 'thuijs; 105 sluijte 'thijlick.

Vóór b geen -n: Boer 115 benne bouwens; Tr. Corn. 260 benne beij; 883 benne Boxe; 1245 sochte bij; 1308 benne bræue.

Vóór andere medeklinkers geen -n, behalve enkele keren in Grilligh. Vóór enclitisch se handhaaft ze zich echter occasioneel tot het einde toe.

Vóór m: Boer 74 hoore mijn; Hofw. 1751 worde[n] mack; 1787 hebbe mijn; 1829 hange me (110); 2271 hebbe me.

Vóór n: Vr.-lof 177 Kenne nouw; Hofw. 2243 verslooue natt; Tr. Corn. 1117 hebbe nou; 1539 kreghe noch; Andr. 125 trecke na.

Vóór l: Grilligh 47 bennen <s>L>ichges; Vr.-lof 284 Schele lick (apogr.:Scheelen); Roose 42 worde leewen; Hofw. 2219 kome langs; 2225 moete leeghe; Tr. Corn. 106 lijcke licht.

Vóór s-z: Grilligh 48 bennen schichgies; 49 bennen smout; 51 benne staeltgies; Tr. Corn. 1152 worde strack; Voor-hout 597 mochte zoo; Hofw. 1753 moete suer. Het encliticum -se beschermde de -n; toch viel ze nogal eens af: Hofw. 1810 bennesser; 1810 m[o>eu]ghense; 2244 wetense; 2245 tije;n;ise; Tr. Corn. 124 haddens'hier; 1167 meugheset; 1171 voerdes'oorlogh; 1171 maecktese; 1246 hebbens'ons; 1472 wærense (111); 1537 meughe<n>s>e; Andr. 85 noemdese.

Vóór v: Boer 70 benne voort; Tr. Corn. 1023 loope vroogh; 1369 moete[n] [haest] vande.

V66r w: Vr.-lof 285 Selle wij (apogr. : Sellen); 370 Hebben wijse luy; Boer 132 worde Wijue; Qua Neel 1 moete we; Hofw. 1760 benne[wə]w' ; 1802 meughewer; 1831 ginghen w' ; 1833 mostewe; 2222, 2224 krije we; 2225 moete we; 2227 moete;w<e>'> inde; 2229 vinde we; 2252 worde wij; 2253 erue wij; Tr. Corn. 424 spannew' ; 840 læte we; 845 benne wijfs; 1014 bennew' ; 1189 hebbe we; 1248 wære wij (112); 1316 ville;we; 1490 hebbe;we; 1508 [hebbewer>krijghewer] ; 1549 rækewe; Andr. 162 scheide we; 186 laetew'et.

N. B. Hofw. 1802 souw'we.

V66r j: Vr.-lof 146 Moete jou (apogr. : Moeten); Boer 87 selle you; Tr. Corn. 1002 Betoovre i;jou (113).

V66r p: Tr. Corn. 1521 benne plat.

V66r k: Grilligh 52 benne craeltges; Tr. Corn. 59 loope[n] kaerssen; 808 benne kout; 866 benne klaer.

V66r g: Grilligh 50 benne gout; Hofw. 2218 hebbe God; Tr. Corn. 1417 geue gien.

In rijmpositie: in de beginperiode nog -n.

Grilligh 8 ontvillen x meerv. grillen; 28 bennen x inf. kennen; 64 leggen x inf. seggen; 72 deughen x leughen (meerv.); 83 vinnen x meerv. Goddinnen; Vr.-lof 8 ontrucken x meerv. Prucken; 20 droomen x meerv. boomen; 24 stueren x meerv. bueren; 277 keven x sen leven; 305 geraecken x te naecken; 365 behoeven x te beproeven; 381 we lesen x te vreesen; Hofw. 2261 verwijte x inf. spi;te;Tr. Corn. 427 luitsde x 3sg. verhu;ds; 903 wensse x de mense; 943 leue x meerv. Teve; 952 verkeere x meerv. Heere; 1000 name x bij name; 1068 benne x inf. kenne; Andr. 49 wete x inf. ouerete[n] ; 73 klincke x an het hincke; 180 strecke x inf. ondecke[n] .

IV.7. Het deelwoord op -e(n), predikatief gebruikt (114).

V66r klinker en h: Vr.-lof 192 eschreven as; Roose 80 beschreven as; Hofw. 1787 ontsteken en; 1804 beslagen in; Tr. Corn. 962 etrocken uijtter.

Vr.-lof 292 eschoten hadd' ; Tr. Corn. 1153 verkurven heijt.

V66r t en b: Roose 38 besnede tot; Tr. Corn. 868 etrocke bij; 1533 bedroghe bent. Afscheiden door een leesteken; Andr. 18 vergete, Baes.

V66r andere medeklinkers: Tr. Corn. 886 ebore noch; Vr.-lof 54 v;leghe late ;Tr. Corn. 846 verdroncke wær; 1145 [ewasse was] ; Andr. 154 esproke waer. Afge-

scheiden door een leesteken: Grilligh 18 e schreven, quaet; Tweederh. 36 genomen, 'kquam; Tr. Corn. 890 eworde l Claes.

De afwijkingen vallen in de beginperiode. Toen bleef de -n gemakkelijk staan, zelfs vóór een rust. Later niet meer, getuige Tr. Corn. 1106 E/stoke. K. In.

In rijmpositie viel de -n weg; in de beginperiode bleef ze echter meestal staan; sinds Tr. Corn. niet meer.

Grilligh 32 ebooren x inf. hooren; 75 epresen x inf. wesen; Paraphr. 15 eboren x inf. toe/behooren; Vr.-lof 16 eresen x inf. wesen; 60 elesen x inf. wesen; 373 epresen x inf. wesen; Roose 18 evangen x het (...) v~langen; 25 v~goten x meerv. coten; 49 onsteke x te spreke; 82 uyt/elesen x inf. wesen; 86 ontvallen x 't mallen; 109 eschreve x partic. bedreve; 114 onthouwen x meerv. vrouwen; 129 esteke x inf. spreke (104); 154 begrepen x meerv. Vrouwe-nepen; Voor-hout 581 bedolven x meerv. golven; 589 bedropen x partic. ecropen; Request 3 adjectief onbewoghe x gesubstantiveerde infinitief vermoge; 7 egoten x partic. esproten; Boer 144 espanne x meerv. <p>P>anne; Hofw. 1782 besproken x te soken; 1805 ekeke x selleweke[n]; Een Boer sprack 3 eboden x meerv. geboden; Tr. Corn. 218 overstreke x meerv. weke; 443 onthouwe x Nassouwe; 876 <g>e>bore x te vore; 884 beloope x meerv. knoope; 900 ewese x inf. wese; 955 ewonde x meerv. wonde; 1048 bedroge x meerv. øoge; 1155 eslæpe x inf. gæpe; 1163 estoke x te koke; 1231 e trede x enkelv. rede; 1243 vernome x ekome; 1275 ebleve x enkelv. Teve; 1335 esteke x 'tpreke; 1359 verlore x te hoore; 1427 onthouwe x bijw. trouwe; 1472 eschonke x Antw. gekloncke; 1548 evalle x te verkalle; Andr. 22 beualle x alle (zelfstandig, zaken); 25 vergete x inf. wete; 95 espanne x inf. vermanne; 116 ekeghe x inf. beweghe; 124 op elese x inf. wese; 147 [evalle] x inf. [kalle]; 159 vernomen x enome; 167 vooreschreue x inf. leue.

N. B. Bij syncope van d valt de -n niet af: Boer 149 versneen x Steen; Andr. 63 eleen x zeen; 127 besneen, soo; 188 overstreen waer x te vreen waer.

IV.8. Het substantief enkelvoud op -e(n) (115)

Vóór klinker en h; Grilligh 29 den bouwen en; 70 leughen en; Vr.-lof 247 reden en; Boer 71 Molen of; Tr. Corn. 1083 lantaren uijt; Andr. 187 Lieuen al; Tr. Corn. 109 Geritsen hier.

N. B. Elisie: Tr. Corn. 1033 Gerrits' hiet.

V66r d: Andr. 183 Om Lieue [goet>dienst] te doen.

V66r t: Paraphr. 3 het Varcke trouwde; Vr.-lof 46 't clouwen (= kluwen) toe.

N.B. Tr. Corn. 1542 Antwerpentje; Andr. 73 redentjes.

V66r b: Tr. Corn. 908 Gerrtse blijve; 999 Gerritse bij. Als eerste lid van een samenstelling: Tr. Corn. 415 Corebloem; 933 kussebuijl. Afscheiden door een leesteken: Tr. Corn. 410 Gerrtse, ben; 1514 varcke, ben_ije; 1551 Gerrtse,ben_ije (116).

V66r m: Vr.-lof 203 rede meer (apogr. : reden); Roose 39 men leve mens; Voorhout 606 Coren met; Hofw. 1794 bouwe met; 2257 kusse mit; Tr. Corn. 902 men leue mocht; Andr. 98 sijn leve mé. Afscheiden door een leesteken: Tr. Corn. 236 Gerritse, mijn.

V66r n: Paraphr. 2 der leven niet.

V66r l: Vr.-lof 356 rede leijen (apogr. : reden); Hofw. 1758 Die molen liep; Tr. Corn. 840 'tkusse legge. Als eerste lid van een samenstelling of afleiding: Tweederh. 43 redeloose; Roose 145 leve-loos.

V66r s-z: Vr.-lof 260 der leven schier; Hofw. 1749 Gerritse seit; Tr. Corn. 294 Gerrtse soëckt; 914 Trijnse zijn. Afscheiden door een leesteken: Boer 115 Gouertse, segt.

V66r v: Hofw. 2237 'tmidde van; Tr. Corn. 244 ['tgoedje>'tCore] vanden; 1546 Gerrtse van. Als eerste lid van een samenstelling: Andr. 135 Sijme-vaer. Afscheiden door een leesteken: Tr. Corn. 1180 Gemeurghe, vrouw (117).

V66r w: Vr.-lof 95 sen leve waer; Tr. Corn. 1356 de rede wel; Andr. 133 men leue was. Als eerste lid van een (semi-)compositum: Roose 175 weste Windt (118); Tr. Corn. 105 Tore-wachter.

V66r j, afscheiden door een leesteken: Tr. Corn. 880 Gerrtse, j'hadd; 1093 Krijnsse. K. læ.

V66r k: Tr. Corn. 1120 deke quam. Afscheiden door een leesteken: Tr. Corn. 871 Varcke. 'tlegg (bedoeld is: 'klegg); 890 Gerrtse ['tḡ] 'kwouw; Tr. Corn. 1238 ete, kint.

V66r g: Vr.-lof 214 reden gheven. Als eerste lid van een samenstelling: Vr.-lof 27 <*>W>aghe-grauw.

In rijmpositie: de -n verdwijnt in de latere periode.

Vr.-lof 27 Leyen x inf. weyen; 134 't suyen x adv. huyen; 213 men leven x inf. gheven; 278 sen leven x keven; 405 koren x inf. *bekorten (4); Roose 102

't wesen x te wesen; Boer 51 en Oue x inf. stoue; Hofw. 1742 'tSuijen x te beduijen; 1790 en deghe x tegen; 2257 een wape x inf. schrape; Tr. Corn. 367 'tete[n] x inf. wete; 896 'tgevoele x inf. koele; 1104 ete x inf. wete; 1172 rede x vrede; 1192 't kusse x te kusse; 1232 rede x partic. e trede; 1340 m[eu>ö]rghe (matutinum) x meerv. s[eu>ö]rghe; 1383 dat gære x iij, wære; 1504 Beme x Antw. inf. neme; Andr. 18 [leue] x [geve] ; 164 rede x inf. bestede.

N.B. 1. Roose 95 schoe (enk.) x toe .

N.B. 2. Boer 75 men hecke x inf. strecke: kan enkelvoud of meervoud zijn ; vgl. Voorhout 2-heck; Boer 27 heck; Beul 40 'theck; Worp VII 281: 4 het heck; meervoud: Hofw. 2305 mijn'hecken; maar Worp II 25 : 5 heckens (**119**).

N.B. 3. Deze substantieven op -en eindigen in het meervoud op -ens; zo ook in de genitivus enkelvoud en het gerundium.

Meervoud: Grilligh 35 leughens (**120**); Boer 115 bouwens x gerundium houwens; Hofw. 2222 varckens; 2250 torens; Tr. Corn. 954 Heijens; 955 dekens; 965 varckens; maar Tr. Corn. 854 lakes.

Analogievormen (dubbel meervoud): Vr.-lof 285 baggens x vlaggens; Hofw. 2229 breggens x gerundium A. B. N. seggens (vgl. enk. Tr. Corn. 232 bregge x segge); Tr. Corn. 1025 jonghens; 1539 jongens; Andr. 82 jongens (**121**).

Genitivus:

Paraphr. 14 slevens; Vr.-lof 129 smerghens x erghens; 184 'S morphens (**122**); 388 [S'morghens>Ksaghse] (...) ['savens>'ksaghse] (**5**); Roose 176 Huijgenskindt (**123**); Hofw. 1800 Velsens; Tr. Corn. 1239 hoop etens; Andr. 94 Lieuens; 159 Sijmens.

Gerundium:

Vr.-lof 368 Sprekens waerdich; Boer 116 houwens x meerv. bouwens; Andr. 155 straffens waerd; Bijslapen 4 bijslapens werck, bij/waeckens (**124**) was het (apogr. : waecken).

IV.9. Het verbogen substantief, vrouwelijk enkelvoud (**125**)

Vóór klinker en h: Vr.-lof 103 ter liefden al(veranderd in eeren*, en dat weer doorgestreept; apogr. : liefde, al); Roose 47 louwenhalven hebb'; Voor-hout 595 Jouwenhalven jck; Andr. 130 na de camenieren heen (waarschijnlijk geen meervoud).

V66r d: Andr. 174 te deghe doen.

V66r andere medeklinkers: Andr. 173 Ter liefde van.

Afgescheiden door een leesteken: Roose 55 ter schande, mijn; 141 Mijenthalve, laet.

In rijmpositie: Grilligh 99 jn deucht en eeren x inf. ackirderen; Paraphr. 7 opter straeten x te praten; Vr.-lof 40 ter sije x inf. leijen (apogr. : zijen); 234 opper eer en waerden x meerv. baerden (apogr. : waerde); Roose 61 ter sijen x glijen; Hofw. 1745 ter eeren x te vermeerden; Tr. Corn. 847 ter zije x gesubst. lije; 1007 mit vrede x inf. trede; 1023 te kercke x inf. mercke.

N.B. Bij syncope van d met verlies van syllabe blijft de n: Tr. Corn. 1355 te vreen, ten; 1149 te vreen x heen; Andr. 187 te vreen waer x overstreen waer. Maar Andr. 7 Met stae begriipe.

IV.10. Bijwoorden en voorzetsels

V66r klinker en h: Vr.-lof 55 even as; 420 Boven an; 432 merghen op; 460 van binnen is; Roose 136 Samen alle; Boer 50 van binnen en; 140 bouen op; 144 Van binnen as; Tr. Corn. 916 gistren ochtent; Andr. 21 bouen alle; 31 van voren an; 76 bouen en; Grilligh 22 Tussen heur. Afgescheiden door een leesteken: Tr.

Corn. 854 bove| n| — en; 1430 gusteren [en>. K.] En; Andr. 115 gaeren; en.

V66r d: Andr. 106 te<*>u>ge dan. Afgescheiden door een leesteken: Grilligh 106 Trouwe, doet; Tr. Corn. 865 gustere, dat 's; 1532 bouen. — dits.

V66r t: Roose 113 [Teghe 'tschepsel]; 173 tussen tijen.

V66r b: Vr.-lof 108 tussen beye; Tr. Corn. 1085 buijte boord.

V66r r: Roose 65 buyte roem; Boer 143 van buijte rood.

V66r m: Roose 139 effe mé; 163 merghe mach; Tr. Corn. 897 tuske Mans.

V66r n: Tr. Corn. 1353 g<i>u>stere niet.

V66r l: Vr.-lof 455 tussen liefd'. Afgescheiden door een leesteken: Andr. 54 teghe, noijt.

V66r s=z: Tr. Corn. 828 gustre stong; 1192 eue [swaer>staegh]; Andr. 104 teuge staen; 193 binne stappe; Grilligh 90 geere saegh; Roose 79 Teghe sijn; Tr. Corn. 428 gaere saeght; 1122 gustre soo; Andr. 34 gaere sagh; 161 Daer; tege zaid.

Als eerste lid in een compositum: Vr.-lof 126 eve-staech (apogr. : evenstaegh).

V66r v, afgescheiden door een leesteken: Tr. Corn. 1388 van binne, van.

V66r w: Grilligh 9 Tusse waeck; Vr.-lof 323 selde *wordt* (126); Andr. 9 henen

wil. Als eerste lid in een compositum: Grilligh 110 evewel; Vr.-lof 231 tegeweer (apogr. : tegenweer); Tr. Corn. 199, 1004, 1015, 1317 evewel; 912 EVE WEL; 1332 euewel; 1568 EVEWEL (Hollands citaat); Andr. 150 euenwel.
 Vóór k: Vr.-lof 169 ²K¹wilme trouwe niet (127); 338 Buyte comperaci (apogr. : Buijten); Roose 29 Merghe[n] com<t>p>ter; 30 Merghe compt; Tr. Corn. 1214 te vore quam. Afgescheiden door een leesteken: Vr.-lof 91 Trouwe *, 'k wilder*(128); Tr. Corn. 251 trouwe, kindertjes.
 In rijmpositie: Vr.-lof 31 buyten x inf. tuyten; 133 huyen x 't suyen; 201 binne x meerv. sinne; 361 binnen x inf. vinnen; Roose 38 huyen x meerv. buyen; Boer 128 van buijte x inf. fluijtte[n]; Hofw. 1789 tegen x en deghe[n]; 2245 buijte x meerv. kluijtte; Tr. Corn. 875 te vore x <g>e>bore; 915 even//Ast x inf. ontgeven; 1016 van buijte x ick fluijtte; 1428 trouwe x partic. onthouwe; Andr. 1 binne[n] x meerv. sinne[n]; 171 trouwe x te trouwe;

N. B. 1. Bij syncope van d met verlies van syllabe blijft de n; de meeste voorbeelden betreffen de positie vóór klinker of h: Tr. Corn. 1130 beneen in; 1168 beneên het; 1189 beneên, hebbe; 1177 beneen x meerv. leen.

Bij syncope van e in gaern kan de n niet wegvallen: Hofw. 1748 gaern, jou; 1826 gaern onbeere.

N. B. 2. Paraphr. 8 buytens huys; Vr.-lof 41 erghens; 247, 248 Teughens; 254 nerghens; Hofw. 1818 neffens; Tr. Corn. 1030, 1257 eurghens; 1172 trouwens; Andr. 14 trouwens; 55, 180 nergens; 59 huijdens; daegs.

IV.11. Zeven en negen

Boer 70 De neghen benne; Vr.-lof 324 seuve bet (apogr. : seuvē); Tr. Corn. 1475 neghe mannetjes; 1482 neghe man; Vr.-lof 277 seuve stede; Hofw. 2260 seuve grende le.

V. De -n wordt gehandhaafd vóór klinker en h.

V.1. Zelfstandig gebruikte attributiva, mannelijk enkelvoud (129).

Vóór klinker en h: Tr. Corn. 947 Den [andren>aeren] an (obj.) (...) den dorden an (obj.); Roose 43 De gerusten heyt (subj.).

Vóór d en t: Vr.-lof 381 Vande longhe die (130); Tr. Corn. 1287 le Lieste dus (obj.); Vr.-lof 404 en aere *t is*(4) (subj.); Tr. Corn. 1141 voor den ouwe (nl. dienst) toe. Afgescheiden door een leesteken: Andr. 85 den iene, dan (obj.).

V66r andere medeklinkers: Roose 44 de [quade>myter] lust (obj.); Tr. Corn. 1306 ei| lieue lætet (id.).

Boer 126 den andre slim (onderwerp, terugslaand op Neus); Vr.-lof 402* D'aer*se seyt (4); Vr.-lof 244 de minste zijn. Vr.-lof 239 Bijde simpelste (nl. man)van al; Roose 100 sijne (nl. mondt) waert; Tr. Corn. 899 de wijste wese (naamw. d.); Tr. Corn. 370 alderlieste [komt>keumt] (subj.). Afscheiden door een leesteken : Tr. Corn. 1203 lieue, lett (voc. of loze uitroep).

In rijmpositie: Tr. Corn. 1384 jij, wære x dat gære (=dat garen); Andr. 85 den andre x malkandre.

N.B. V66r het diminutiefsuffix kan de -n wegvallen: Andr. 83 jongetje; 145 liestentje.

V.2. Selve(n) zou onder dezelfde regel kunnen vallen, maar de bewijsplaatsen zijn ontoereikend.

V66r h, afscheiden door een leesteken: Andr. 80 bi| men seluen, hij.

V66r n: Vr.-lof 150 Van men selve niet; Roose 128 sen selve niet (obj.); Tr. Corn. 880 me selue niet.

V66r l, afscheiden door een leesteken: Tr. Corn. 893 ye selue. licht.

N.B. Hofw. 1827 bi| men selfs; Vr.-lof 213 selver al (aansluitend bij subj.); Hofw. 1805 men seluer* dood (of -n ? Apogr. : -r) (obj.); Tr. Corn. 963 seluer segge (vr.); 964 seluer niet (vr.); 1106 seluer stont (vr.); 1419 seluer niet (m.); 1296, 1321 self (vr.).

V.3. De 1e persoon enkelv. van doen, gaen, staen, slaen, sien (131).

De gegevens voor de afzonderlijke werkwoorden zijn niet toereikend voor duidelijke conclusies; nergens blijkt echter dat ze verschillend behandeld werden.

V66r klinker

Inversie: -n in staen, sien en doen.

Vr.-lof 240 Staen ick (apogr. : Stæ); Voor-hout 564 Staen jck; Tr. Corn. 859, 863, 1427 sien ick; 1156 doen ick. .

N.B. Elisie: Tr. Corn. 199 slæ'ck; 940 slæ'ck; Andr. 126 sie'ck.

Buiten inversie: geen -n in het eenzame voorbeeld: Vr.-lof 34 v~stæe as.

V66r h geen gegevens.

V66r andere klanken geen -n in doe, gae, stae en sie: Boer 58 Ga dorre[n]; Tr. Corn. 865 Ksie daer; 1175 Ick sie dat; 1465 Kverstae dat; Andr. 192 Ick [verstae] begriip den; Boer 76 Ick sie't; Tr. Corn. 863 ick siët; (865) ksiet; Andr. 85 'Kverstaet; Vr.-lof 430 jck gae men; Tr. Corn. 1154 kgae legge; Vr.-lof 254 'Ksiese; Tr. Corn. 143 ick verstaese; Vr.-lof 426 'Ksie wel; Hofw. 2256 Ick sie wel; Tr. Corn. 95 'kverstae;je; Andr. 4 'Kverstae ije (132); Tr. Corn. 1208 gæ [*je gins*] goeds; 1422 ick sie ginder. Afgescheiden door een leesteken: Boer 70 ick stae, God; Tr. Corn. 1144 ick stæ [> —] Kossje; 1358 sie; kom. In rijimpositie heb ik geen -n aangetroffen: Tr. Corn. 870 'ck sie x die (demonstr. vr.); 1378 stæ x jæ.

V.4. Het onbepaald voornaamwoord me(n)

V66r klinker en h: Vr.-lof 331 Wijstmen ien; 419 Asmen al; Tweederh. 2 Selmen uyt; Tr. Corn. 1198 Datmen om; Vr.-lof 97 diemen hiet; 327 Wijstmen hondert; Tr. Corn. 818 men hoefde.

V66r andere medeklinkers geen -n: Boer 136 datme't; Hofw. 1775 weetme t'Hongslaerdijck; Tr. Corn. 949 mæck<t>m)e 'tvolck; 1518 datmet; Roose 15 Daerme[n] rontom; Tr. Corn. 938 seiime Rooverij; Roose 16 Daermen Engels mannen (133); Andr. 50 Me moet'em (134); Vr.-lof 179 Kenme nouw; 216 Dieme nouw (apogr. : men); Paraphr. 18 vontme liever; Tr. Corn. 438 kenme lustigh (135); Hofw. 2241 me speulter; Vr.-lof 42 Zoome zeyt (apogr. : men); 193 Zouwme su<l>c)ke; 313 sietme sommes; Tr. Corn. 223 Men souw (136); 888 me sou; 1274 vanghme sucken; Vr.-lof 101 Doeme vijf (apogr. : men); 379 Dieme van; 421 Asme voor (apogr. : men); Tr. Corn. 940 me vertelt; Andr. 52 watme wouw; Tr. Corn. 1196 Watmeje; 1250 hadme jouluij; 1284 soumejer; Roose 27 [wordtme sat, achtme quaet] (5); Tr. Corn. 1248 me[n] kon (134).

N. B. 1. men = me en: Hofw. 1826 men wilt niet.

N. B. 2. Elsie in Tr. Corn. 819 asmer = as me er.

V.5. Het diminutiefsuffix

V66r klinker en h: Vr.-lof 85 goetgen js; 212 dinghetien eseyt (apogr.: dingheties); 401 ooghje<s>n) as; 403 keeltgen as; 411 meysgien om (apogr. : Meijssje); Roose 31 treckjen inde; 84 Maeyken aller; Voor-hout 590 deurtgien jn; Boer 49 stickgien Ys; 88 Heertgien of; Doublet 3 gifjen en; Hofw. 1795 schoentjen as (apogr. :

schoentjes); 2226 kangsien onder; Tr. Corn. 175 Mortje[n>hiet] Anne; 449 <|>L>ietjen of; 826 't;glaesjen en; 906 Clasiyntjen is; 1103 'twijfjen is; 1132 Troortjen op; 1164 Beesjen uijt; 1210 streeckjen uijt; 1387 voetjen onger; 1389 stickjen in; 1533 'tkleetjen an; 1535 mutsjen op; Andr. 51 Knechjen an; 103 Meissjen an; 163 Meisjen an. Afgescheiden door een leesteken: Tr. Corn. 289 nichjen, en; 1105 keesjen, in. Twee maal valt de -n weg vóór een leesteken: Tr. Corn. 1326 Brandemorisje, en (cesuur); Andr. 33 leuentje, en (cesuur).

N.B. In enkele gevallen treedt er elisie op, zelfs over een leesteken heen :

Tr. Corn. 957 ghelletje (137) uijt; 1039 vrouwtje (<'> ?) H. Øch (138).

Vr.-lof 60 'Tvolckgen heyt; 139 stickgen heyt (apogr. : stickje heeft); Boer 116 'goetgien houwen; Hofw. 1766 'thoopjen hebbe[n]. Afgescheiden door een leesteken: Voor-hout 569 Dirckgien (hoor jck. . .). Drie maal valt de -n weg vooreen leesteken: Hofw. 1786 Troosje, hoorje; Tr. Corn. 448 nichje, heit; 1455 Kloostergoetje. hæl.

N.B. Elisie: Tr. Corn. 175 Mortje[n>hiet] Anne.

Vóór d slechts een keer -n, in de eerste periode: Vr.-lof 97 meysgen diemen ; Request 6 Rekessje draeght; Boer 64 hieltgie drilt; Tr. Corn. 823 'tbookje der; 1257 thujsje daer; Andr. 68 prijtje daer; 116 kennisje dat. Afgescheiden door een leesteken: Vr.-lof 45 'Tdrægte, dochtmen; 407 Neeltge, *docht ick*(4); Roose 45 Bietgie, de; 108 Bietgie, datte; Tr. Corn. 201 Nichje, dat; 1416 vollickje l [d] — deuse; Andr. 161 vreemdelingetje. Daer; tege.

Vóór t slechts een keer -n, in de eerste periode: Grilligh 95 meysgen te; Vr.-lof 96 [dichge>rijmpge] te; 200 Kintge Tweede; Voor-hout 599 waghentie t'ontrollen; Hofw. 1821 hartje te; Tr. Corn. 55 Bessje thujs; 1136 Troortje toe; 1536 pijtje toe; Andr. 77 koopje toe; 112 't;hartje te. Afgescheiden door een leesteken : Boer 60 Meijsgie, Trijn; Tr. Corn. 189 Nichje, 'twordt; 443 liedje ? 'tis. Vóór b: Grilligh 28 goedtge bennen; Doublet 7 sieltje beswaer; Een Boer, die 7 ereijsje braken; Hofw. 2236 praetje bijde; 225 Troortje barst; Tr. Corn. 1476 vijfentwintighje bij; Andr. 25 broodje brengt; 69 d'ingetje begon; 109 Griet|je| \buer/; 126 meissie bijde. Afgescheiden door een leesteken: Tr. Corn. 1550 volckje, benje.

Vóór r: Roose 20 deurtgie rase.

Vóór andere medeklinkers geen -n, behalve één maal bij volledige assimilatie.

Vóór m: Vr.-lof 14 deuntgie mitje; Boer 87 Vrouwtegie maken; Hofw. 2246

't;Roosenobeltje moet; Tr. Corn. 445 'tfluijtje moet; 811 <k>K>eessje maet; 841 soopje[n] met; 1551 Trijntje moer; Andr. 46 werckje maecke. Afgescheiden door een leesteken: Andr. 35 Soosje, met; 187 Soosje, mick.

V66r n: Vr.-lof 117 'tliefje noch; 282 'tgoetjen noch (apogr. : goetje); Hofw. 1752 Nachtegaeltje neemt; Tr. Corn. 106 Volckje niet; 294 kunsie niet; 428 Trijntje nicht; Andr. 163 knechje niet. Afgescheiden door een leesteken: Boer 48 Troosje, noch; 147 biertgie, neen't.

V66r l: Grilligh 15 kunsge leeren; Qua Neel 1 Neeltje lief; Tr. Corn. 891 huysje legge; 1234 'twijntje liep; 1411 hachje leiter; Andr. 114 traentje late. Afgescheiden door een leesteken: Vr.-lof 175 Haechgie, lieve; Roose 13 Troosje, laetje; 132 Peerel-bietgie, [soete>lieve]; Tr. Corn. 921 Clasiijntje, lijck.

V66r s-z: Vr.-lof 304 punt<ij>gi)e staeter; Voor-hout 578 Troosgie stoor; Tr. Corn. 841 pijpje smoocks.

Vr.-lof 123 'Tschrijfe selver; 433 lutgie seker; Roose 105 woortje sel; Voor-hout 573 mutsge zoo; 575 rockje zoo; Hofw. 1748 Vaertje saghet; 1782 monkje soet; Tr. Corn. 1284 paertje schencke; 1389 'tscheepje sitt; Andr. 170 [v<ij>si]nnetje soo (18). Afgescheiden door een leesteken: Roose 3 H<δ>eu)nich-bietge, [Toover >suyster]-tong; Vr.-lof 59 Caertge, seyse; 299 Kintgie, seyde jck; Voor-hout 561 Trijntgie, seydt; Boer 134 Wagentgie, sen; Andr. 139 Susje, soo; 144 Soetje, sei<t-d'> hij; 151 vaertje, sou.

V66r f, afgescheiden door een leesteken: Tr. Corn. 431 Troijte, Frans.

V66r v: Grilligh 53 halsge[n] van; Vr.-lof 141 fleurte van; 211 deunte van; 362 puntgie vinnen; Hofw. 1752 koiitie voor; 1770 goedje vrij; 2269 handje voll; Tr. Corn. 62 poosje voor; 244 ['tgoedje>'tCore] vanden; 448 schellevisse vleugele; 451 fluijtje vander; 847 tooghje van; 1294 soentje voor; 1366 geltje voor; 1373 goedje voort (139); Andr. 55 'tkattje van-; 67 't[hartje>fleurte] vander; 160 diertje voor. Afgescheiden door een leesteken: Boer 143 Man|g|teltegie, van; Tr. Corn. 1219 nichje, vrouw; (1509) ['t]laddertje |,| van (140); 1513 Laddertje, van; Andr. ' '5 liestentje, verdoet.

V66r w: Grilligh 14 rimppe was; Vr.-lof 42 aeltge was; 418 kangse wou<d>w>er; Roose 18 cosje wordt; Hofw. 1748 Mortie weeter; 1828 wijfje word; 2241 Hoeghe weeter; Tr. Corn. 452 paertje wachte; 1543 sackje was; Andr. 97 waterpassie wegh. Afgescheiden door een leesteken: Voor-hout 586 hartgie, wel; Tr. Corn. 929 lijfje <?>?—> waer (141); Andr. 83 jongetje, wie.

V66r j, afgescheiden door een leesteken: Andr. 166 *vaertje*, je.

V66r k: Roose 74 *cleurtgie comt*; Tr. Corn. 60 *'tvolckje knielter*; 765 *bekertje klein*; 912 TRYNTIE KERNE(Š>L)IS; 1004, 1332 Trijntje Kernelis; 1568 TRYNTIE (CÖ>KE)RNELIS (142); Andr. 64 *Vrouw<j>t>je* quam. Afgescheiden door een leesteken: Tr. Corn. 833 *vrouwtje*, Kees; 959 Trijntje, Claes; 1452 *volckje*, 'k'heb; 1542 *Antwerpentje*, 'kdanckje.

V66r g: Grilligh 81 *'Tgoetge geeft*; Tr. Corn. 1548 *Ebbetje gaet*.

In rijmpositie geen -n: Vr.-lof 87 *'tbriefje x lieffje*; 105 *Venis-seuntgie x deuntgie*; 181 **cluch*gie (126) x genuchgie*; 197 *Vaertge x paertge*; 357 *reysge x meysge*; 441 *partge x hartge*; Roose 29 *daeghe x vraeghe*; 33 *gesighje x dichgie*; Voorhout 585 *Agnietgie x liedtgie*; 603 *Oompgie x A. B. N. boompgie*; Boer 71 *'tKadijckgie x slijckje*; 119 *hieltgie x flenter-sieltgie*; 147 *tuytgie x Schuyltgie*; Hofw. 1749 *Keesje x beesje*; 1769 *hartje x partje*; 1777 *meutje x reutje*; Tr. Corn. 263 *vcheepje x 'tsleepje*; 423 *tooghje x booghje*; 431 *Fransje x hansje*; 469 *Kelaesje x gelaesje*; 831 *Touwtje x vrouwtje*; 923 *Toovervrouwtje x vrouwtje*; 1135 *goetje x Bloetje*; 1227 *huijsje x Cluijsje*; 1259 *bro(e>o)ckje x ho(e>o)ckje*; Andr. 5 *'tgoetje[n] x dat moetje*; 103 *hijlick,goetje x ick doetje*; 143 *mijn soetje x je moetje*.

N. B. 1. Het meervoud eindigt op -es: Grilligh 39 *Meysges*; 47 *ooghjes*; 47 (s>L)ichges x schichgies; 48 *lonckjes*; 49 *borsges*; 50 *tuytges*; 51 *coontgies*; 51 *staeltgies x craeltges*; 52 *lippgies*; 54 *Taetges*; 55 *Haetges*; 56 *Bientges*; 57 *Voetges*; 58 *Treetges*; 79 *reysges x meysges*; 80 *Anechges*; Vr.-lof 39 *weeckges*; 82 *meysjes*; 101 *troosjes x roosjes*; 153 *oortgies x oortgies*; 273 *Vrouwtgies*; 353 *dichgies x adv. lichgies*; 440 *Bijetges*; 445 *maetges x praetges*; Tweederh. 9 *Vrouwtges*; Roose 1 *lipgies x knipgies* (apogr. : *lipgie x knipgie*) (143); 5 *leur(en>tgies) x cleur(en>tgies)*; 11 *lichgies*; 12 *ooghgies*; 36 *voet(e>gies)* (144); 60 en *Meyssies Advocaet (86)*; 94 *regeltgies*; Voorhout 572 [xsuc*]woordtgies; Request 2 *Meyss<i>jes* (145); 3 *hartjes*; Boer 52 *suchjes*; 53 *tr[ae>æ]ntgies*; 55 *Niertg|i|e|s| x viertgies*; 76 *ampgies*; 131 (w>W)iijfgies; 132 *Wijfgies*; 134 *lockgies*; 139 *laeghies x kraeghies*; 149 *snippertgies*; Hofw. 1753 *meisjes*; 1783 *kaeckjes*; 1783 *ooghjes*; 1784 *borssjes*; 1815 *ceeltjes*; 2237 *lussies x adv. gerussies*; 2244 *koffertjes*; Tr. Corn. 251 *kindertjes*; 429 *bekertjes*; 842 *ooghjes*; 943 *plaijsiertjes*; 1095 *wooretjes*; 1122 *soopjes*; 1123 *smoockjes*; 1150 *kunsjes*; 1271 *perdeeltjes*; 1273 *wætertjes x*

praetertjes; 1357 ribbetjes; 1363 luijtjes x adv. luijtjes; 1377 vrouwtjes (2x); 1475 mannetjes; 1544 mattjes; Andr. 30 brockjes x om 'tjockjes; 30 stickjes; 35 jaertjes; 37 luijtjes x buijtjes; 73 redentjes; 76 lussjes.

Vr.-lof, apogr. 408, 409 Meijssens (2x); meissens; de autograaf is door waternivalekken onleesbaar, maar in 409 komt de benedenhaal van de g van *Meysges* duidelijk te voorschijn.

N.B. 2. De genitief eindigt ook op -es: Voor-hout 602 moertgies; Andr. 39 vaertjes; 131 Grietjes.

Tr. Corn. 1198 om 'tjockjes (apogr. : 'tjockes); Andr. 29 om 'tjockjes x brockjes; Dit is geen genitief van jok, maar een verbastering van jokkes Lat. jocus.

N.B. 3. De adverbia eindigen eveneens op -es: Vr.-lof 15 Speciaaltges; 48 soetges; 79 [Stille>Soetges], soetges; 158 Flusjes (apogr. : Flussjens); 354 lichgies x mv. dichgies; Voor-hout 591 dichgies; Hofw. 2238 gerussies x mv. lussies; Tr. Corn. 200 slordighjes; 822, 1247 goelickjes; 832 'tmoijtjes; 895, 1325 moijtjes; 914, 1236, 1422 soetjes; 1044 goelickjes; 1254 allengsjes; 1364 luijtjes x mv. luijtjes; 1364 græghjes; 1421 Soetjes; 1471 grijnichjes; 1543 platjes x mv. mattjes; Andr. 13 sachtmoedichjes; 22 [moijtjes>gunstich]; 47 middelmatighjes; 63 goelickjes; 66 pouertjes; 70 suiijnichjes; 127 Moijtjes; 128 zedighjes; 130 soetjes; 148 vrijtjes.

VI. De -n vervalt (waarschijnlijk) in alle posities.

VI.1. Het betrekkelijk voornaamwoord die (in de vroege gedichten die(n) in objectfunctie, onafhankelijk van geslacht of getal) (146).

—Vóór klinker en h:

. Mannelijk enkelvoud

Subject: Vr.-lof 164 de ~~f~~(i>ij)losoop//Die al; 339 Gheus//[Beer>]wergh] off Reus, //Tijgher, Luyper, Aep (...) Die in (...) creegh; 438 Die uyt (betr.vnw. "met ingesloten antecedent"); 439 Die uyt (idem); Andr. 155 hem(...) die ien; Tweederh. 15 Die het (betr.vnw. "met ingesloten antecedent").

Object: Vr.-lof 288 de man//Dien en wijff (apogr. : Die);

N.B. In Scheeps praet 36 ook het naamw.deel: Bin ick anders dien ick bin.

Dit gedicht is echter buiten het materiaal gehouden, omdat het slechts enkele duidelijke dialectische elementen bevat.

•Vrouwelijk enkelvoud

Subject: Vr.-lof 148 de cloecke hangt//Die [ongs'haters>de spotter]; Tweederh. 10 Die he(^{m>r}); Boer 135 en [^{*vro*}] vrouw die half.

Object: Grilligh 101 en meysgen(...) Dien jck; Roose 6 Peerel(...)//Dien jck (147); 46 de quellaedgie//Dien jck; 119 D'eerste (nl. Vrijster) dien jck.

Maar: Grilligh 96 en meysgen(...) Die [jck>me](...) Meer behaeght;vervolgens nogmaal gewijzigd: Die ick (...) Liever sie. Tr. Corn. 201 men slaepste die ick.

•Meervoud

Subject: Grilligh 72 sucke leughen//Die al (148); Vr.-lof 258 die aere quan(<t>g)ten (149)//Die in; 259 Die jn; 290 ooghe//Die al; Vr.-lof 110 'tvolck (...)//Die her poot(...) v~senghe; Roose 10 de Maeyen//Die het.

Object: Roose 11 lichgies, dien jck; 112 de woorden (...)//Dien jck; Vr.-lof 367 'Kweeter dien het cleynste beest//Sprekens waardich js eweest (indirect object).

—V66r andere medeklinkers

•Mannelijk enkelvoud

Subject:

V66r d: Vr.-lof 276 en blinde man//Die de; 317 Dieder (betr.vnw. "met ingesloten antecedent"); 360 dieder (idem); Hofw. 2256 dieder (idem).

V66r t: Tr. Corn. 345 hem (...)//Die 'teerste.

V66r b: Andr. 89 die blij was (betr.vnw. „met ingesloten antecedent“).

V66r m: Boer 122 Die moi is (betr.vnw. "met ingesl.ant"); Hofw. 2272 die maer (idem); Tr. Corn. 1221 en Monsieur, die mé; Andr. 95 die met (betr.vnw. "met ingesl. ant. "); 178 Dou, dieme.

V66r n: Hofw. 1764 die niet (betr.vnw. "met ingesl. ant. ").

V66r s-z: Vr.-lof 272 ien die sprack; Andr. 156 Die scha (betr.vnw. "met ingesl. ant. "); Roose 22 en prater, //Die sen; 54 den brodder (...)//Die sen; 110 Diese (betr. vnw. "met ingesl. antec. "); 128 iemanden (...)//Die sen selve; Andr. 44 En ander die sen sin; 101 seun <, > > (150) [die soo verstandigh waer].

V66r v: Vr.-lof 32 knecht(...)//Die van; Tr. Corn. 396 Die veul drinckt (betr. vnw. "met ingesloten antecedent"); Andr. 57 hockeling, die vrienden.

V66r w: Hofw. 1834 die wat heit ("met ingesloten antecedent"); Tr. Corn. 1303 en slaeprich mens die wat.

V66r j: Roose 140 hem (...)//Die je.

V66r g: Tr. Corn. 828 de Paep (...)//Die gustre.

Object:

V66r d: Grilligh 64 en [ander>wilsert] (...) Die de.

V66r w: Vr.-lof 381 Vande longhe die we.

•Vrouwelijk enkelvoud

Subject:

V66r d: Vr.-lof 148 de cloecke hangt//Die [ongs'haters>de spotter]; Tweederh.

27 Die der selve (betr. voornaamw. "met ingesloten antecedent"); 41 Dieder (idem).

V66r j: Request 6 de morje Maeght//Die je.

V66r w: Vr.-lof 265 'tnettuer//Die wel (151); 316 paerel (...)//Die wat (147).

Object:

Vr.-lof 97 en meysgen diemen.

•Meervoud

Subject:

Vr.-lof 375 allegaer die 't;leest; Hofw. 1809 daer hebbenter begost, //Die 'tniet;

Andr. 49 luij die 'tbeter; Vr.-lof 8 Vande Cappen en de Prucken, //Die [jou>je](5)

Object:

Vr.-lof 343 gecken//Die de; Andr. 8 kunste (...)//Die jij.

Na voorzetsel: Hofwijck 1819 En songder die (nl. versorgers) je sturft.

N.B. Enkelvoud of meervoud: Andr. 61 inden haet van die 'twaer; segge seer doet.

VI.2. Het aanwijzend voornaamwoord die, zelfstandig mannelijk enkelvoud (152).

V66r h: subject: Andr. 97 die heit; 160 Die had.

V66r andere medeklinkers

Subject: Vr.-lof 283 sey die, de; Andr. 88 die toe; 102 en [die] boo; Hofw. 1764 die moet; 1835 Die macker; Tr. Corn. 1241 die most; Andr. 188 die niet; Tr. Corn. 1034 Die lei; 1279 die lei; 1470 Die lagh; 1266 Die sprackme; Andr. 158 Die schreewde; Boer 145 die preeckten.

Object: Andr. 156 die dan (indir. obj.).

VI.3. Het vragend voornaamwoord wie (152)

-V66r klinker en h

Mannelijk enkelvoud

Subject: Vr.-lof 84, 410 Wie en; Roose 129 Wie hey; Andr. 83 wie heiter.

Object: Vr.-lof 406 Wie en.

-Vóór medeklinkers

Mannelijk enkelvoud

Subject: Vr.-lof 228 Wieder; Roose 53 Wie mach; Tr. Corn. 1080 wie's;taer; Boer 59 Wie wenst; Tr. Corn. 452 wie wildr.

Object: Tr. Corn. 1091 Wie sou'cket.

N.B. Tr. Corn. 1017 genit.enk. Wiens.

Vrouwelijk enkelvoud

Subject: Tweederh. 12 Wie de; 9 wie wil.

Meervoud

Indirect object: Tr. Corn. 964 wien dat.

VII. De -n wordt toegevoegd vóór klinker (en h).

VII.1. Het persoonlijk voornaamwoord me(n) (153)

Vóór klinker: Vr.-lof 53 Selmen ommers; 176 'Kstootmen an; 433 men al; 447 men in; 448 men in; Roose 63 'Kstoor;men an; 162 men jene; Boer 50 men aers; 61 lett;men an; 69 men an; Hofw. 2265 hielmen uijtét; Tr. Corn. 907 houwmén a(e>n); 1024 asmen imment; 1214 men en; 1216 nammen inder; 1292 men in; Andr. 132 sloegh;men om; 150 dochtmen euenwel; 194 selmen ontsnappe.

N.B. 1. Elisie: Tr. Corn. 1279 m' imme; 1334 geefm' en; 1472 m' eschoncke; Andr. 4 m(>e) [ijets>wat].

N.B. 2. Vr.-lof 113 me iens = mee eens (apogr. : mê) (154).

Vóór h: Grilligh 31 men hooren (155); 42 men hoort; Vr.-lof 45 dochtmen, hadd'; Tr. Corn. 897 men heught; 1021 help;men hier; Andr. 27 me|n| hebbe (156).

Vóór d: Vr.-lof 57 Gaffme drie mael; 64 zouw'kme daer;in; 124 Gheeftme dubbel; 191 me docht; Voor-hout 565 [mij>me] drave n; Boer 46 me denckt; 47 Me denckt; Doublet 5, 6 me die; Hofw. 1773 me dat; Tr. Corn. 142 me docht; 868 Me docht; 1021 Lientme die; 1242 dunckme datti; 1264 Doeme de; 1350 me dunckt; Andr. 1 me daer; 154 [Mij>Me] dunckt.

Vóór t: Vr.-lof 169 'Kifme trouwe niet; Tr. Corn. 1097 me te; 1266 sprackme troostigh; 1338 me t'Saerdam; Andr. 119 me ter; 169 laetme toch.

Vóór b: Andr. 68 maeckme bang.

V66r r: Vr.-lof 217 me rappirtere.

V66r m: Vr.-lof 237 me mit; Doublet 8 Eerme men; Tr. Corn. 1007 me mit; 1524 [me mé] (= me mee) (157).

V66r n: Vr.-lof 169 'Kwilme² trouwe¹ niet; 173 selme niment; Hofw. 2262 me niet; Tr. Corn. 446 Volghme nae; 447 volghme nae; 916 ick'tme niet; 1102 me niet; 1178'thanghtme noch; 1184 kenme niet; 1315 me niet; 1358 geefme noch; Andr. 23 'tmoetme niettemin.

V66r l: Grilligh 8 me[n] lestereys; Vr.-lof 461 me leeren (apogr. :mij); Hofw. 2269 me late; Tr. Corn. 851 me luste; 920 Vergeef!tme, Lieuen; 1362 oftme lust.

N. B. Tr. Corn. 991 Men lust niet = me en.

V66r s-z: Voor-hout 566 [mij>me] [vlieghe>stappen]; 567 [mij>me] schencken; Tr. Corn. 925 dientme seper; 1187 'tbegonme schier; Grilligh 96 [ick>me>ick] sonder; Roose 48, 49 me soo; Tr. Corn. 873 hadme soo; 908 me saligh; 1217 Nichtme soo; 1351, 1368 staetme soo; 1361 me soo; Andr. 5 moetme soo; 24 me soo.

N. B. In men selve zal wel een bezittelijk voornaamwoord bedoeld zijn; zie I. 2.

V66r v: Vr.-lof 40 [zoo wat>dochtmen] van; 384 Dieme van (apogr. : men); Tr. Corn. 1001 me voor; 1038 me van; Andr. 8 me verghe; 19 Dat'sme van; 102 me voor; 167 me vooreschreue.

V66r w: Tr. Corn. 850 me wat; Andr. 4 m<'>e> [ijets>wat].

V66r k: Voor-hout 567 [mij>me] coopen; Tr. Corn. 1196 me krijghe; 1259\me/ koud.

V66r g: Hofw. 1773 me gien; Tr. Corn. 1217 kusteme goed; 1235 'tgeefme gien; 1353 hebme g<i>u>stere; Andr. 92 me gerust; 100 me geluck.

In rijmpositie: Tr. Corn. 807 [deckme,] —deck— me x Antw. begeckme.

N. B. Het beklemtoonde voornaamwoord is steeds mijn. zie I. 2, N. B. 2.

VII. 2. Het zwakke preteritum enkelvoud

V66r klinker: Vr.-lof 55 'Tbeurden even; 160 je tasten an; 441 'Kleerden uyt; Boer 145 die preeckten op; Hofw. 1823 ick tasten in; Tr. Corn. (865), 867 droomden ick; 901 wensten om; 1179 schrickten ick; 1211 'kverwarden ongeder; 1220 Se <k>n>oemden all; 1222 Se [noemden em>hietem all]; 1226 sleepten ons; 1346 Ick doolden as; Andr. 82 pasten op; 90 [Ick>soo] past[en>'ick] op; 146

146 merckten ick.

N.B. Elisie (ook v66r gespelde h): Vr.-lof 65 Wordd'ick; Doublet 9
Raeck|t'|ick; Hofw. 2264 versuft' en; Tr. Corn. 828 preeckt' , ô; 1122 Ick
preeckt' <h>e>m; 1337 seïd ick; Andr. 36 Schickt ickët; 90 post[en>'ick];
140 miende'r; Hofw. 2239 tæld[e>'hij] na; Andr. 52 hij voegd'hem 143
vat|t'|hijs:

V66r h: Vr.-lof 166 Maeckten heel.

V66r d: Vr.-lof 40 Khoorde [zoo wat>dochtmen]; Hofw. 2238 kooselde die rent;
Tr. Corn. 829 schommelde die rent; 1170 Naeck merckte[n]deur; 1266 maeckte
dat; 1292 Hij voelde [dat>men]; Andr. 158 Die schreewde dat. Afscheiden
door een leesteken: Tweederh. 44 jck seyde, Dat's.

V66r t: Grilligh 13 giste t'jouwer.

V66r het proclitisch lidwoord: Vr.-lof 151 'Kstelde 'tlichum; 282 Maecte
'tgoetjen (apogr. : Maeckten); Boer 62 kreuckte 'tgras; Andr. 122 volgde 'tlijck.
V66r het enclitisch voornaamwoord 't: Tr. Corn. 1333 bekendët; Andr. 132
maeckté; 195 mercktët.

N.B. In de opvatting van Huygens is er dus geen apocope van de -e. Wel
kiest hij deze interpretatie bij een verandering: Andr. 71 Verdiend'[h]et;
onduidelijk blijft de opbouw van Tr. Corn. 346 naeijdet.

V66r m: Vr.-lof 113 'Kmiende me; 220 Koelde mé; 349 miende mé; Tr. Corn.
869 tornde mijn; 1214 moette men; 1217 kusteme; 1217 Nichteme; 1292 Hij
voelde [dat>men].

V66r n: Paraphr. 6 [hi|>se] raeckte noyt; Vr.-lof 243 raeckte noyt. Afschei-
den door een leesteken: Tr. Corn. 1244 tælde. T[R]. Niet ?

V66r s-z: Vr.-lof 46 'Kpeurde strack; Tr. Corn. 861 ick droomde strack; 1199 je
vraeghde strack; Vr.-lof 40 Khoorde [zoo wat>dochtmen]; 56 die'ck wordde
ziende; 167 Noemde self; Andr. 113 'kmerckte sommes.

V66r v: Vr.-lof 58 jck wachte vande; 102 Schelde voor; Hofw. 2264 dwaelde
van; Tr. Corn. 898 'tmaeckte veul; 1262 sitterde van; Andr. 110 ick grouwde
voor.

N.B. Andr. 196 [Hij *schrickte*] zou waarschijnlijk gevolgd zijn door
voor, als de zin was afgemaakt.

V66r w: Vr.-lof 202 je miste wel; Andr. 131 vraegde wiese.

V66r j: Vr.-lof 158 baerde je; Tr. Corn. 1016 mæck[t]je>teje; Andr. 164 leerdeje.

V66r g, afgescheiden door een leesteken: Andr. 131 sij zeide, Grietjes.
 In rijmpositie: in de eerste periode enkele keren -n. Paraphr. 3 trouwde x
 berouwde (beide 3sg.); Vr.-lof 43 spoochte x roockte (beide 3sg.); 55 jck miende
 x partic. ziende; 92 je (...) stelden x inf. melden; 414 kende x meerv. lenden
 (apogr. : kenden); Tweederh. 42 setten (3sg.) x meerv. sletten; Tr. Corn. 105
 klaerde x van aerde; 201 ick zayde x ick (...) laiide; 428 verhuijdsde x ofwe
 luijsde; 1015 ick fluijtte x buijtte; 1128 hi| (...) morde x inf. worde; 1264 an
 rangde x meerv. tangde; Andr. 34 betrachte x gedachte.

VII.3. Het bijwoord op -e(n)

V66r klinker: Tr. Corn. 1353 quaelicken etoeft.

V66r andere klanken: Boer 61 kedare, dat's; Tr. Corn. 922 leêlicke ter; Grilligh
 34 belachelijcke slecht; Roose 69 simpelicke seggen; Hofw. 2264 lijdighe versuft';
 Vr.-lof 5 Sonderlinghe jy.

N.B. Daarnaast: degelick, meugelick, mackelick, omstandelick, wijsselick,
 lichtelick e.d. : Hofw. 1771; 1808; 1809; Andr. 31; 56; 74.

VII.4. Het voegwoord of bijwoord doe(n)

V66r klinker: aanvankelijk -n. Vr.-lof 149 Doen en (bijw.); 205 Doen jck
 (voegw.); 219 doen op (bijw.); Hofw. 1759 [doe>as] ick'er (voegw.); Andr. 86
 doe eigentl~(bijw.).

N.B. Elisie: Hofw. 2263 doe'k (voegw.); Tr. Corn. 1139 Doe'ck (voegw.);
 1192 Toe'ck (voegw.); 1544 <D>T>oe'ck|t| (voegw.); Andr. 99 Doe'ck (voegw.).

V66r h: geen -n in het eenzame voorbeeld; Andr. 92 Doe hiel (bijw.).

V66r andere klanken: geen -n. Tr. Corn. 217 doe 'tpas (voegw.); Vr.-lof 101
 Doeme (voegw.); Tr. Corn. 1264 Doeme (voegw.); Vr.-lof 208 doe noch (bijw.);
 Tr. Corn. 901 doe voorde (bijw.); Tr. Corn. 1248 <D>T>oe wære (bijw.); 1329
 Toe wast (bijw.); 1335 doe wast (bijw.); Vr.-lof 90 Doe je (voegw.).

In rijmpositie: Vr.-lof 45 doe (bijw.) x toe.

VII.5. Het substantief op -e(n)

Nergens heb ik een -n gevonden. Het materiaal is echter te schaars voor een con-
 clusie. Tr. Corn. 1414 Xeranje, hael (rust); Vr.-lof 322 Dierte blindt; Vr.-lof 146
 de moeyte loonen; Roose 72 schande noch; Vr.-lof 147 Eere zij; Vr.-lof 414

waerde kende; Hofw. 1765 webbe x inf. hebbe[n]; Tr. Corn. 232 bregge x Antw. segge (158); 443 Nass<a>uwe x partic. onthouwe; 920 van gewente x ſakerelemente; 1091 jou funne x inf. gunne; 1100 moete x meerv. voete; 1327 bedde x inf. wedde; 1419 Yeranje x Spanje; 1424 en flebbe x inf. hebbe.

VII.6. De datief, mann. en onz. enkelvoud op -e(n)
Vóór klinker: Andr. 61 Ten minsteñ inden (159).

N.B. Roose 127 iemanden eraeckt is een objectsvorm.

Vóór andere klanken: Vr.-lof 196 te tije benje (160); Andr. 19 van harte lief; Tr. Corn. 97 ten minste spreke; Vr.-lof 446 ten ende van; Tr. Corn. 1350 te bedde gæn; Grilligh 16 ten quaetste keeren; Vr.-lof 185 Buers-gewijse quam.
In rijmpositie: Vr.-lof 206 ten princ<i>e>palen(101) x inf. malen; Hofw. 2226 onder weghe x inf. verdreghe; Tr. Corn. 999 bij name x indic.mv. name; 1160 van verstande x meerv. tande; 1211 ongder weghe (37) x meerv. steghe.

N.B. Hofw. 1774 Bij gurcke, 'tmoetër; Tr. Corn. 449 Y gurcke, 'kweet; 1158 Y gurcke, watten; 1282 Y gurcke, Knelis (161).

NOTEN

- (1) Lezing onzeker: t en s vallen ongeveer over elkaar heen.
- (2) Doorhaling onleesbaar door watervlek.
- (3) Aan de twee laatste letters van Oue is geknoeid.
- (4) Watervlek.
- (5) De eerste lezing is onderstreept, niet doorgehaald.
- (6) Een doos en een deksel is emmers een paer: de vorm een is verklaarbaar door de woordspeling met 3 eenpaer (adjectief).
- (7) Door watervlek moeilijk leesbaar. De m heeft echter een inzet tegen de schrijfbeweging in (Traditioneel schrift, type 1); daardoor staat het vast dat er twee woorden staan.
- (8) luffer- en Meyssies beide bovengeschreven; alleen luffer- is niet onderstreept.
- (9) 437^b, 438 en 439^a zijn toegevoegd in de apograaf, door Huygens zelf.
- (10) In het eerste deel van het vers is een verandering aangebracht; daar stond aanvankelijk: En dan e (of en ?) mes op z.
- (11) De t staat verborgen onder een klad $\langle t \rangle$?
- (12) weynich-waerde is onderstreept. De streep kan betekenen dat H. een verbetering in overweging nam.
- (13) Dit en is geen voegwoord: een polysyndetische constructie lijkt me niet mogelijk in de mond van een boerendochter.

(14) Voor het Hollands is de spelling euij ongewoon; het Antwerpse rijmwoord djeuijt kan als verklaring dienen.

(15) Eerst stond er leughen (met finale n). De s is toegevoegd.

Waarschijnlijk is de n in een mediaal type veranderd; maar doordat de staart-s van 34 slecht op dezelfde plaats is terecht gekomen, is het moeilijk te zien wat er precies gebeurd is. Het lijkt me onwaarschijnlijk dat de n geschrapt is.

(16) SLAG = soort

W. N. T. slag m., in sommige betekenissen ook onz. Huygens' A. B. N. : m. in alle betekenissen: Voor-hout 122; C. Mall 438; Oogen-tr. 121; Zee-str. 53; 388; 488; 887; 951.

Maar in de betekenis soort ook onzijdig: Worp IV 178 : 6. Huygens' Hollands: onz. in de betekenis slagnet: Tr. Corn. 1439; Andr. 80; mann. of onz. in de betekenis soort: Hofw. 2252 Uijt iene slag; Tr. Corn. 429 Suck slag.

Het onz. genus kan ontstaan zijn door analogie ('t soort, 't net) of langs fonetische weg: d'slag>'tslag.

(17) Ondanks de watervlek is men duidelijk leesbaar.

(18) Wegens een klad is ſi opnieuw geschreven. Of stond er eerst so ?

(19) De n van meⁿ is niet zichtbaar door een kladje van de ommezijde, v. 134.

(20) Het lijkt me niet uitgesloten dat er langts-gesellen staat (apogr. : langts gesellen); dan is de laatste t van langtst in feite een uithaal van de staart-s van 176 schangt; de horizontale streep van de t is dan in feite een koppelteken; in 257 quan<t>g>ten x <p>P>lan<t>g>ten (waarbij de genoteerde verandering onzekker is) hebben we een dergelijk mysterieus geval; misschien is de uiteindelijke lezing wel: quantgten x Plantgten.

(21) n lijkt op r; apogr. : r.

(22) Eerst stond de apostrof meer naar rechts.

(23) Het betreft hier geen fonetisch proces: het is niet het persoonlijk voornaamwoord met toegevoegde n. W.L. van Helten, Vondel's taal, Groningen 1883, pag. 122, denkt aan de invloed van de genitiefvorm mijns, zijns. Naar die vormen werd de dat. acc. mijn, zijn gefabriceerd.

C.G.N. de Vooys, Ned. Sprkk., Groningen ²1949, pag 72, verklaart het personale mijn door invloed van het possessivum.

(24) In gæn is geknoeid. Was er eerst een aanzet tot æ ?

(25) † tussengevoegd; vervolgens is de scheidingsstreep tussen 't en soo aangebracht.

(26) Het woord esien is getroffen door een watervlek; bovendien zijn e en sgrotendeels afgescheurd, waardoor de e onleesbaar geworden is. Er kan echter niets anders gelezen worden; in ieder geval staat er geen ge.

(27) TRAP

Huygens' A. B. N. : m. : Voor-hout 726; C. Mall 187; 420; Worp VII 315:1.

Huygens' Hollands: Tr. Corn. 108 een smalle trap staat naast Vr.-lof 359 Opten eeren-trap.

(28) NEUS

Huygens' A. B. N. : m. : Worp II 70:9; II 74:2; IV 163:1; IV 189:1; IV 206:3; Tr. Corn. 99; Zee-str. 677; Worp VIII 17:1; VIII 17:4 (hem).

(29) ARBEID

Ook in Huygens' A. B. N. : m., bij voorbeeld Worp I 155:255; II 44:74; Tr. Corn. I den [arbeid>uijtslagh]; VIII 49:1; Cl.-werck 60.

(30) HAAG

oorspr. mann. woord op -e. Als toponymicum steeds mannelijk gebleven. Huygens' A. B. N.: Voor-hout 784 (in de betekenis omheining, maar tevens een toespeling op de stadsnaam); VIII 346:1, 2 Den Hoegh (...) Hij.
Het Hollands kent nog veel toponiemen met Den.

(31) De -n is waarschijnlijk.

(32) Die [jck>me] (...) Meer behaeght as alden dach.

Daarboven geschreven (zonder doorhaling of onderstreping): Die ick (...) Liever sie.

(33) DONKER

Het mannelijk geslacht is ontstaan uit misvatting van de 3e naamval: in den donker(e), met den donker(e). Vgl. Worp I 162:25 jnden doncker; VII 291 : 53 met den doncker; VIII 282:72 in dien doncker; II 76:35 tot den Duyster. Zonder voorzetsel: Voor-hout 535 den [avondt] doncker; IV 207:27 de doncker. Maar (in) 't doncker: Oogen-tr. 367; VIII 33:3; VIII 104:1; VIII 270:7; VIII 271:11.

(34) DEUN

Vgl. Worp I 311:52 van desen deun; IV 170:2 om den deun. .

(35) TUIT. Vgl. C. Mall 360 Dien tuyt.

(36) TIJD

Oorspr. vr. woord; de genitief-s was de oorzaak van de vermannelijking; daar het substantief niet op -e eindigde, was er geen beletsel.

In Huygens' A. B. N. vinden we een aantal vr. relicten: Worp I 158:342 t'syner tydt; I 196:70 t'eener tydt; IV 261 :35 inder tyd; Tr. Corn. 1570 met der tijd; VIII 6:5 metter tijd; VIII 14:4 metter tyd; VIII 39:2 inder tijd; VIII 40:4 t'aller tyd ; VIII 78:8 metter tijd; VIII 241:12 uijtter Tyd; Cl. -werck 218 t'eener tijd.

Overigens steeds mannelijke vormen: Worp I 118:55 mynen tydt; I 127:86 den tydt; I 156:281 haeres tydts; Voor-hout 174, 706 vanden tijd; C. Mall 431 den middeltydt; Zee-str. 211 van den tijd; 857 de Rivierdes Tijds; 889 sijn' dieren tijd; Oogen-tr. 107 uijt den Tijd; 633 van den ouden tijd; 643 tot onsen tijd; 861 gheen en tijd; Hofw. 1839 inden vnoey-tijd; 1851 van dien tijd; VIII 39:1 met den tyd; 104:3 Hoe loopt de tijd I hoe wil hij loopen ?

Voor Huygens' Hollands zijn mijn gegevens niet overvloedig: Hofw. 1751 metter tijd; Tr. Corn. 241 goe tijd; quae tijd; Andr. 67 vander tijt.

(37) WEG. Van Heule I, 105 m.

In Huygens' Hollands vinden we geen beslissende vormen: Hofw. 1763 bijde wegh; 2239 van;de bekende wegh; 2226 onder weghe; Tr. Corn. 1211 ongder weghe; 1322 de wecht; 1509 uijtte weegh; zelfs 1375 jouws weeghs geldt niet als bewijs: casusvormen kunnen versteend zijn.

In Huygens' A. B. N. komen mannelijke en vrouwelijke vormen voor.

Mannelijk: Oogen.-tr. 130 bijden wegh; 460 vanden wegh; 639 de rechten wegh; Worp IV 163:3 byden wegh; 182:88 den wegh; IV 184:1 inden weghe; IV 201:3 ghenen weg, dan desen; VIII 107:1, 3 Een goed stuck weeghs; VIII 116:1, 3, 5 Wat (...) weghs.

Vrouwelijke vormen vooral in uitdrukkingen: C. Mall 435 halver wech; II 21:19 bijder wegh; Oogen.-tr. 616 ter haluer wegen; IV 163:4 halver-wegen; VII 297:27 halver wegh; 312 : 1 halver weegh; VIII 132:10 ter halver weghe; VIII 254:3 halver weegh; VIII 325:4 halver weegh.

Onbeslist: I 299:163 bij de wech; I 301:30 bijde wegh; Oogen.-tr. 388 in haer wegh; Tr. Corn. 1563 onder;weegh; VII 291:59 inde Weegh; 60 in de weeg; 303:9 onderweegh; VIII 52:4 inde weegh.

(38) RIJN

Van Heule 2, pag. 19 e. v. : Namen van rivieren zijn vr., behalve de Rijn m.

(39) ROEF

W. N. T. vr., maar met verschillende citaten die voor 't mann. genus pleiten.

(40) MODDER

Genus onzeker. W. N. T. vr., maar verschillende citaten pleiten voor mann.; overigens ook enkele keren onzijdig. Vgl. voor Huygens' A. B. N. : II 14:116 'tmodder; II 89:13 't modder.

(41) Uitgespaarde flexie; ik vermoed dat het lidwoord bij Speulmans hoort.

(42) STAART

Van Heule I, pag. 103 staert v.; W. N. T. : m. Huygens' A. B. N. VIII 38:3 desen schoonen start x Mart.

(43) PRIJS

Vgl. Voor-hout 114 uwen [loff>prijs]; Zee-str. 972 Ten prijse.

(44) PEIS

W. N. T. : vr. en m. (mnl. pais, peis m.; peise vr.); veel citaten m. De waarde van sommige andere is twijfelachtig. Van Heule 1, 101 Paey's m.

(45) KLEI

Genus onzeker. W. N. T. : vr.; ook wel m.; voorheen ook onz. Oogen.-tr. 20, 21, 997 kunnen niet gelden als een zeker bewijs voor 't femininum; van een' kleij die; van die kleij; de kleij (indir. obj.). Huygens hield zich nl. niet aan de humanisten-grammatica.

Nergens is mij gebleken, dat 't Hollands in de 17de eeuw stofnamen reeds vr. maakte.

(46) KOST

Vgl. C. Mall 274 Op den versnoepten cost; Zee-str. 150 Voor onbesorgden kost.

(47) KELDER

Van Heule 1, 99v.; W. N. T. : m.

(48) GIS

W. N. T. : vr. (soms ook m.).

(49) REGEL

Van Heule 1, pag. 102: m; W. N. T. : m; eertijds, zoals in 't mnl. ook vr.

(50) OORD

W. N. T. : onz.; tot het begin dezer eeuw gewoonlijk m.; Van Heule 1, 101: onz.

(51) NOOD

W. N. T. : m., oorspr. vr.; Van Heule 1, 101: m. Huygens' A. B. N. : Oogen.-tr. 33 inden nood.

(52) BOLK

W. N. T. : Bolk (l) m. (ook vr., als er een hoeveelheid wordt bedoeld) = zekere zeevis.

Negens blijkt dat het 17de-eeuwse Hollands onderscheid maakt tussen voorwerpsnaam en stofnaam.

(53) MOLEN

Oorspr. vr.; W. N. T. : m., ook wel vr. (met 17de-eeuwse citaten). Ook J. Heinsius, Klank- en buigingsleer van de taal des Statenbijbels, diss. Amsterdam (Groningen 1897), geeft voor de 17de eeuw beide geslachten op (Statenbijbel m.); Van Heule 1, 101:v.

(54) SLINGER

mnl. vr.; in de 17de eeuw m. en vr. (cfr. Heinsius, Taal des Statenbijbels); Van Heule 1, 103:m.

(55) WIJN

Van Heule 1, pag. 106:m.; Worp IV 195:4 den wyn.

(56) TROM

Hoogstraten:v. De t staat verborgen onder een kladje; is er een verandering $\langle \text{t} \rangle \text{T} \rangle$?

(57) Dit kan ook een combinatie zijn van twee substantieven, waarvan het eerste preattributief fungeert.

(58) Het streepje onder de s betekent voor Huygens, dat doorhaling misschien gewent is.

(59) Aan de combinatie *Id* is geknoeid. Stond er eerst *Il* ?

(60) De betekenis is niet tuin maar residentie. In de eerste betekenis is het woord in Huygens' gedichten mannelijk (behalve kerkhof: Cluys-w. 381, 382); in de tweede betekenis is het substantief onzijdig. Een aardige tegenstelling vinden we in RYSWYCK (Worp II 67): *lck noeme mij sijn Hoff, ten minsten sijnen Hoff.*

(61) Afwijkingen ook in een andere apogr. : The 6 jen beschreven glas; 31 't schreeven glas.

(62) Het lijkt nogal vreemd, dat de genus-n in twee groepen uiteenvalt. Maar het materiaal dwingt daartoe: die, deuse en onse komen alleen vóór klinker met -n voor. Er moet echter bij gezegd worden, dat het materiaal geen sterke bewijskracht heeft.

Het is schaars: van die(n), deuse(n) vóór d, t, r zijn er geen voorbeelden; onse(n) ontbreekt vóór t, b, r; vóór d staat onse trouwens alleen in de combinatie onse Domene (misschien krijgt dit substantief wel een aparte behandeling; vgl. E. Nuytens, De tweetalige mens, Assen 1962, 5.7.3.).

In Hst. V, II + III laat ik duidelijk zien, dat de afbraak ook bij het adjectief reeds gaande was. De overgang van II naar III is dus niet abrupt.

(63) JOOL

is mannelijk of vrouwelijk, respectievelijk als aanduiding van een onbeduidende kerel of een onnozele vrouw (W.N.T.).

(64) NACHT

De oude genitief-s was oorzaak van vermannelijking. Daar het substantief niet op -e eindigde, was er geen beletsel. Heinsius: in de 17de eeuw m. en vr. vormen; Van Heule:m. Huygens' A. B. N. kent nog vr. relictien: Worp IV 198:1 inder nacht. Overigens m. : Worp IV 199:7; Voor-hout 250; C. Mall 491. Huygens' Hollands m. : Tr. Corn. 889 in iene nacht.

(65) FEEST

Vanaf de middeleeuwen werd dit woord vooral in 't noorden onzijdig (samen met beest).

Mijn materiaal bevat geen duidelijke aanwijzingen voor het onzijdige genus (Worp I 162:14 myn feest); wel voor het vrouw. genus: Worp I 65:31 de feest; 291 :231 dese Bruyloft-feest; Oogen-tr. 303 vande feest; IV 13:1 dijn' hooghe Feest; V 248:1 de feest, VIII 69:2 de Feest; 72:1 uw' Feest; 281:47 een' Feest.

Het bez. vnw. in Tr. Corn. 1286 (deuse feest, met all sen achternæ) is geen zeker bewijs voor het mann. geslacht: de verwijzende pronomina zijn minder afhan-

kelijk van het betrokken substantief dan attributiva: ze raken gemakkelijk betrokken in een versteende uitdrukking (op zijn minst e.d.).

(66) KOEK

Van Heule: kouk v.; W. N. T. :m., maar vr. als stofnaam (latere onderscheiding); Zee-str. 714 in een' blancken Boekweij-Koeck.

(67) Over de volgorde van de verandering zie Dl. I, Hst. II, III.2b.

(68) In margine toegevoegd; leesteken vergeten. Apogr. : komma.

(69) Aan de \angle is geknoeid. $\langle l \rightarrow L \rangle$?

(70) De verzen 83 en 84 zijn twee maal veranderd; een gedetailleerd verslag daarvan is hier niet opgenomen.

(71) Waarschijnlijk is dit oorspronkelijk een 3e naamval meervoud.

(72) De laatste verandering in $\langle p \rightarrow P \rangle \text{lan} \langle t \rightarrow g \rangle \text{ten}$ is niet zeker. Worp las Plantgten x quantgten. Vergelijk noot 20.

(73) Door een watervlek is betoghe nauwelijks leesbaar.

(74) Bij beide woorden is de verandering $t \rightarrow g$ niet zeker; Worp las quantgten x Plantgten.

(75) De v van vassen heeft de initiale vorm. Er staat dus zeker geen visevasen. Het koppelteken tussen de twee woorden is in de autograaf niet helemaal uitgesloten.

(76) jck gae men straten; dit kan ook een enkelvoudige vorm zijn; mnl. mijner straten.

(77) Dichten is geen infinitief maar het meervoud van dicht; vgl. Roose 155 $\langle \star \rightarrow L \rangle \text{euren-dicht}$; Vr.-lof 353 dichgies; Tweederh. 2 dicht.

(78) Eensluitende rijmparen worden door Huygens als een kunstig spelletje gehanteerd. Zuiver identieke rijmwoorden behoren tot verschillende woordsoorten of (en dat is hier het geval) ze zijn semantisch verschillend.

(79) De n in kralen^{*} is zeer waarschijnlijk.

(80) De doorhaling van de n in deele[n] is niet zeker.

(81) Waarschijnlijk is dit een oorspronkelijke 3e naamval meervoud.

(82) Ofschoon het oorspronkelijke meervoud in deze verbasterde vorm nauwelijks nog te herkennen valt, heb ik het woord hier toch opgenomen.

(83) pijp en trommele kan ook twee infinitieven bevatten; vgl. Oogen-tr. 12 knorr en kijven; Cl.-werck 226 tier en tierelieren; Grilligh 9 waeck en slaepe . Bij substantieven komen dergelijke elisies echter evenzeer voor: Voor-hout 179 werck en wonderen (Otia 1625 werck' en; K₁ en K₂ wercken, wond'ren). Ook bij adjectieven (met samengetrokken -er): Cl.-werck 447 sterck en stracker snaer ; Worp I 310:18 wack en weecker vellen; waarschijnlijk ook C. Mall 330 oud' en jongher eew; Voor-hout 675 Oud en jongher Nassau-broeders.

(84) Of is stræte enkelvoud ?

(85) Zie hierover: Dl. I, Hst II, III 2b.

(86) Eerst Vrouwen; daarboven luffer-; daarnaast Meyssies; alleen luffer- is niet onderstreept.

(87) Afleidingen met -loos zijn hier ook opgenomen.

(88) De lezing Biestemart is niet zeker; het kan ook zijn: Biestenmart, Bieste-mart of Biesten-mart.

(89) Mnl. schelle=schilfer.

(90) Aan de combinatie *ld* is geknoeid. Stond er eerst *ll* ?

(91) De gesubstantiveerde infinitief is hier opgenomen voorzover het werkwoordelijk karakter overheerst.

Zie Hst. II Materiaal Antwerps, II.9.

(92) Het is niet zeker dat er eerst *u* stond.

(93) Op het eerste gezicht lijkt er ook in de autograaf *bin* te staan, maar het vermeende puntje is de aanzet van de *e*, die onduidelijk is geworden doordat de inkt niet liep; het papier vertoont echter een duidelijke kras.

(94) Misschien staat er geen uitroepteken maar een vraagteken.

(95) Bij de verandering is er erg geknoeid: de lezing zonder *-n* is niet helemaal zeker; apogr. : voeren.

(96) De verandering $\langle u \rangle o$ is niet zeker; misschien is het alleen maar een gevulde *o*.

(97) Toegevoegd vers in apogr.; Huygens' handschrift.

(98) *Weetje* doorgehaald, *Denck* jij erboven geschreven; vervolgens het bovengeschreven *Denck* jij doorgehaald, evenals het op de regel staande *wis*. Daarachter kwam op de regel de nieuwe versie: *Segh...*

(99) Na *grimmen* zou er een komma moeten staan: na *grollen* 107 ontbreekt ze niet. Overigens heeft de komma meestal geen invloed op de spelling met of zonder *n*. Vgl. noot 68.

(100) Het is niet te zien of de *n* is doorgehaald of toegevoegd; de overloop naar de klinker maakt het laatste het meest aannemelijk.

(101) Het is niet zeker dat er eerst i stond.

(102) Het is niet helemaal uitgesloten, dat er vise-vasen staat; zie hierover Dl. I, Derde Hst., l. 1a, noot 1.

(103) Een watervlek laat alleen het laatste stukje van bekoren duidelijk zichtbaar.

(104) Na esteke lijkt een doorgehaalde n te staan; dat is echter een kladje van de andere kant.

(105) Het is niet helemaal duidelijk of de n is doorgehaald of toegevoegd. De haal van de finale e sluit echter het natuurlijkst aan, zodat deze het eerst gevormd schijnt te zijn.

(106) Dit fragment uit Voor-hout was eerst in A. B. N. geschreven. Door enkele veranderingen maakte Huygens er Hollands van; de n'etjes bleven echter staan.

(107) Doorhalingen onzeker.

(108) De n van steken is onduidelijk, maar ik meen toch dat ze er staat.

(109) Worp interpreteert de aanloop van de e als een koppelteken. Dat lijkt me onjuist op grond van Dl. I, Hst. II, III 5: scheidbaar samengestelde werkwoorden worden zelden verbonden genoteerd.

(110) Het is mogelijk dat er mé staat; dan is de accent aigu op de j van wijffe uit het vorige vers terecht gekomen; apogr. : me. Overigens laat Huygens het dia-kritisch teken gemakkelijk weg; zie het volgende citaat.

(111) Aan de æ lijkt geknoeid te zijn; misschien stond er eerst oe.

(112) Eerst aanzet tot ae ?

(113) Misschien staat er you.

(114) Het predikatief gebruikte participium op -en moet gescheiden worden van het attributief gebruikte (II.3).

(115) Gesubstantiveerde infinitieven zijn hier opgenomen als ze niets meer van een handeling hebben: eten= voedsel; 'tgevoele = tastvermogen, wesen= uiterlijk, gezicht. Vergelijk Hst. II , Materiaal Antwerps II.9.

(116) Rechts boven de t van Gerrtse staat een puntje dat een verkeerd terechtgekomen apostrof zou kunnen zijn; apogr. : Gerrtse.

(117) Vermoedelijk voelde men in Gemeurghe nog het substantief; zie ook Tr. Corn. 1340 m[eu>ð]rghe; niet in de tijdsbepaling merghe(n), die daarom opgenomen is bij de bijwoorden (IV.10).

(118) De mogelijkheid bestaat, dat Huygens weste als een adjectief opvatte.

(119) Tegenwoordig zegt men in de Zaanstreek steeds het hekke(n) van een moltenroede; meervoud hekkes. Boekenooogen, § 119, Opm., vermeldt het bij de woorden die in de uitspraak van sommigen de n altijd bewaren: eigen, hekken , regen, teken, doorn, Hoorn, toren, voorn.

(120) Maar Grilligh 71 leughen, naar analogie van breggen e.d.

(121) Jonge is een gesubstantiveerd adjectief; vgl. voor Huygens' A. B. N. : Worp VIII 101:4 Toen ick een Jonge was; maar VIII 254:1 Mijn longen werdt'er stout op.

(122) Eerst stond de apostrof na de S.

(123) De naam Huygens is een dubbel patronymicum. Het ligt voor de hand dat deze eigennaam geen verandering onderging bij dialectisch gebruik. Dit voorbeeld is dus slechts voor de volledigheid opgenomen.

(124) Er lijkt geknoeid te zijn: bij/waecke<ns>n> ?

(125) Er is slechts een locus om te bewijzen dat de -n niet vóór de groep d, t, b, r voorkomt. Daarom is deze naamvalsform hier met grote aarzeling ondergebracht.

(126) Watervlek, tevens afgescheurd.

(127) Met de cijfers gaf H. aan, dat de volgorde veranderd moest worden.

(128) Watervlek. Er staat zeker geen -n.

(129) In het IIe Hst., II. 14, N.B. 2, noot 115 kan men de reden vinden waarom dit onderdeel hier is ondergebracht.

(130) De latere vorm jongen is een verstard sandhi-produkt. Andere substantieven op -en ondersteunden dit woordbeeld; onze spelling handhaaft echter nog steeds het diminutief jongetje.

(131) Is de -n gehandhaafd of toegevoegd ? Zie Materiaalverzameling Antwerps II.10, N.B., noot 102 .

(132) Of staat er ye ?

(133) Met de cijfers gaf Huygens aan, dat de volgorde moest veranderen; hij vergat echter de n door te strepen.

(134) Hier had men kunnen staan: het ontkenningspartikel is mogelijk.

(135) Toegevoegd vers in de apogr. ; Huygens' handschrift.

(136) Er zit geen ontkenningspartikel in verborgen: Men souw wat min verloops in Schippers huijse sien.

(137) Het hedendaagse Zaanlands kent geen verbindende ə in de vormen als Ned. mannetje, bolletje, lammetje, jongetje (Boekenoogen I pag. LXI; K. Heeroma, Holl. Dialektstudies, Gron. 1935, pag. 121 e.v.).

In Tr. Corn. vinden we deze eigenaardigheid niet: 1548 Ebbetje; zelfs 957 ghelletje (naast 1366 geltje); 1095 wooretjes.

(138) Dit kunststuk is in de dialoog moeilijk te verwezenlijken. De verandering <,>?> bewijst, dat Huygens eerst Trijn wilde laten doorspreken.

(139) <t>d> ?

(140) De komma vóór laddertje is zeker toegevoegd nadat het lidwoord geschrapt was. De komma na laddertje waarschijnlijk ook; maar als de verandering meteen na de voltooiing van laddertje is aangebracht, is de tweede komma niet achteraf tussengevoegd.

(141) Vermoedelijk is de toedracht nog gecompliceerder. Eerst stond er waarschijnlijk: waer is men lijfje, waer men klet ? Vervolgens is de komma in een vraagteken veranderd; tenslotte is dit vraagteken weggestreept en vervangen door ? —

(142) Hier citeert Huygens (in het NAEBERICHT) de bekende woorden van Trijn. Het is dus een Hollandse vorm.

(143) Door de onderstreping van de s'en geeft Huygens aan dat doorhaling in overweging genomen wordt. De gegevens van de apogr. heb ik ontleend aan Worp, dl. 9, pag. 19.

(144) Oorspronkelijke en uiteindelijke lezing niet helemaal zeker.

(145) Misschien staat er niet y maar 11.

(146) In het 11^e Hst., III.2, noot 119 is de vraag beantwoord, waarom het betr. vnw. opgenomen is bij de groep gehandhaafde -n.

In het Ve Hst., VI.1 is de vraag beantwoord, waarom het betr. vnw. niet opgenomen is in afd. V (De -n wordt gehandhaafd vóór klinker en h).

(147) PAREL. Het hele vers luidt: Dien jck, mettercleur<en>tgies>. W. N. T.

vr.; Van Heule 1, 101 Pærlē v.

(148) Leughen is hier meervoud: de persoonsvorm bewijst het. Overigens schrijft Huygens, ook in zijn Hollands: leughenen of leughens: Roose 61; Grilligh 35.

(149) Van de verandering <t>g> ben ik niet zeker. Worp las quantgten x Plantgten. Vgl. noot 20.

(150) Het is ook mogelijk dat er eerst geen leesteken stond; in dat geval is de notering };

(151) NATUUR

Vreemd is hier het lidwoord: 264 't;nettuer. (De apogr. laat het lidwoord weg.) Huygens vervolgt in 266: Costser altijd toe geraecken.

Vermoedelijk had natuur in het Haags het lidwoord van het onz. genus. Het vr. pronomen is dan te verklaren door personificatie. Bij de pronominale aanduiding besliste de sexe, evenals in Vr.-lof 97 en meysgen diemen; 117 'tliefje (...) Dieje.

In Huygens' A. B. N. heb ik uitsluitend indicaties voor het vr. genus gevonden: C. Mall 219 de Natuer; Worp IV 206:6 de natuer; Oogen.-tr. 457 een' Natuer; 459 grootemoer Natuer; Zee-str. 877 de Natuer.

(152) In het IIe Hst., III. 2, noot 119 is de vraag beantwoord, waarom dit voornaamwoord opgenomen is bij de groep met gehandhaafde -n.

(153) Uit het feit dat de -n uitsluitend verschijnt in hiaatpositie blijkt dat we hier te maken hebben met het persoonlijk voornaamwoord me, niet met een vervanging door het bezittelijk vnw. zoals bij mijn (zie I.2, N.B. 2.). Het bez. vnw. is immers in alle posities men.

(154) De circumflex valt gedeeltelijk over de j van -jeughdigh uit de vorige regel, waardoor ze onduidelijk is; accent aigu is onwaarschijnlijk.

(155) De -n is onduidelijk; er is echter een kleine eindkrul (Traditioneel schrift, n 3a).

(156) Aan de m is geknoeid; misschien stond er eerst wel een ander woord.

(157) Het diakritisch teken in mé is niet helemaal zeker; ik meen het te zien onder de e van het bovengeschreven te.

(158) bregge is enkelvoud; vgl. Een Boer docht 4 de Bregg'.

(159) De -n is waarschijnlijk.

(160) Te tije= op tijd; 364 bij tijen oock is meervoud.

Voor het genus, zie noot 36.

(161) Het W.N.T. tekent i.v. gurk aan: "het kan best de in scherts of als verbloeming gebezigde meervoudsvorm van gurk, augurk wezen; verg. gort, grut, gortelingen (zie GOD, kol 230)."

Deze eventuele bijgedachte doet natuurlijk niets af aan het feit dat bij gurcke een verbastering is van bij Gode.

VIERDE HOOFDSTUK

SAMENVATTING VAN HUYGENS' GEDRAGSLIJN IN HET ANTWERPS VERGELIJKING MET HET HEDENDAAGS ANTWERPS

Opmerking 1

Een vrij uitvoerig overzicht van de sandhi-n in het Antwerps van Huygens is geleverd door A. P. de Bont, *Dialekt van Kempenland*, dl. I, pag. 207-221. In mijn opstel over de -n in Huygens' Antwerps (Uit de school van Michels, Nijmegen 1958) had hij reeds een globaal overzicht van Huygens' gedragslijnen gevonden.

Hij heeft echter twee fundamentele fouten gemaakt.

1° Zijn citaten zijn onbetrouwbaar. Zijn bron is de uitgave van J.H.Eymael, Zutphen 1912; varianten ontleent hij aan de editie van A. Bolckmans, 's-Gravenhage 1960. Eymaels tekst is een gebrekkige kopie van Worp, waarin de talrijke fouten met een aantal vermeerderd zijn (b.v. 158 beentjens werd beentjes; 738 bieentjens werd bieentjes). Bolckmans heeft een slordige weergave van K2 geleverd (Zie de kritiek van P. J. H. Vermeeren, L. T. april 1962). Drie maal corrigeert De Bont deze gegevens met citaten uit mijn genoemd artikel. Het handschrift heeft hij niet geraadpleegd.

2° Hij brengt onvoldoende ordening in het materiaal, zodat de nuances en overgangen niet duidelijk worden.

Voor alle gevallen (1) wil hij bewijzen dat de -n bleef of toegevoegd werd vóór klinker, h, b, d, r, t, (z). Op pag. 208 en 209 somt hij een reeks voorbeelden op, waarbij de genus-n, het meervoud van substantieven, de infinitief, de indicatief plur., het preteritum sg. van het zwakke werkwoord, het voorzetsel, het bijwoord, het substantief op -en en andere gevallen in een bonte mengeling naast elkaar staan. Enkele willekeurige verschijnselen krijgen een grondige behandeling: het lidwoord van bepaaldheid m. en onz.; geen m. en onz.; mijn en zijn m. en onz.; het voorzetsel van.

Door deze behandeling kan de lezer onmogelijk ontdekken welke lijn er loopt van het 17de-eeuwse naar het hedendaagse Antwerps. De Bont wil Huygens' taal ombuigen naar het tegenwoordige „Oerles“. Hij vermeldt nergens dat de Antwerpenaar thans slechts in twee gevallen de -n handhaaft vóór de medeklinkers d, t en b: als het gaat om de genus-n en de apocopeerbare -n van

het onzijdig enkelvoud.

De uitzonderingen die hij vindt bij het meervoud, de infinitief, het diminutief en de indicatief sg. (2) verklaart hij voor het grootste deel door de functie van het ritme, de rustpauze en het rijm. Vooral aan de ritmische constructie -vvv- schrijft hij een belangrijke invloed toe: daar blijft de -n gemakkelijk weg. Voor deze stelling geeft hij de volgende bewijzen (de ordening is van mij, de spelling van De Bont).

meervoud: 208 De teeckene dooraf; 786 haylige believe (3);

infinitief: 306 nôije deur gewelt; 394 blincke deur er vell; 694 segge damme die; 1406 segge da behoirt; 1446 treê den heele nônoen (dit laatste voorbeeld is ten onrechte in de reeks opgenomen: treê beslaat één lettergreep; het ritme is -v-v-v-);

diminutief: 682 'tklieeke dach ghe siet; 982 e Posike te zaijn;

indicatief sg.: 723 vrieesde dat ick oick.

Hij noemt slechts een uitzondering: 271 Vergaeijeren de Lien (indic. mv.).

Ik heb niet de moed alle loci te controleren, maar bij een vluchtig onderzoek noteerde ik als uitzonderingen: 717 gangen dan, ast ommers; 361 hōnekammen toe; 670 duren da<t>dick weet; 188 moetel n| dese nacht; 561 valle|n| deur 'tgeweir.

De mening van De Bont dat de afval van de -n iets te maken heeft met ritmische factoren is het overwegen waard.

Mijn voornaamste bezwaar tegen zijn bewijsvoering is echter, dat hij meer suggereert dan waartoe de gegevens hem het recht verschaffen. Hij gaat nl. uit van een vooroordeel, hij stelt als zeker voor wat uiterst onzeker is, hij ontnemt de lezer de kans zijn bewering te controleren.

Ik heb nog een ander bezwaar tegen zijn formulering van de ritmische feiten: de opvatting van Huygens aangaande het alternerend metrum wordt helemaal niet in het betoog betrokken (zie mijn stelling in Dl. II Hst. I, 1.5). De voorbeelden zijn niet gelijkwaardig: de afval van de -n geschiedt soms in de eerste, soms in de tweede "onbeklemtoonde" lettergreep. Vergelijk: segge da behoirt; teeckene dooraf. Zodra we metrisch gaan lezen volgens Huygens' bedoeling, blijkt hoe misleidend een dergelijke ordening van het materiaal is: sêggè dà bēhōirt; tēēckēnē dōōrāf. In het tweede voorbeeld geschiedt de afval van de -n in een lettergreep met bij-accent (semi-fortis).

Opmerking 2.

Het Antwerps vertoont de neiging tot liaison (4). Daarbij is niet alleen de *n* als overgangsklank betrokken, maar ook de *w* en de *j* (5). De tendentie tot woord - verbinding blijkt bovendien uit de "close juncture" waar het Noordnederlands "open juncture" vertoont (6). De hoorder krijgt zelfs de indruk dat de slotmedeklinker als beginmedeklinker naar het volgende woord verspringt (7).

Mijn onderzoek strekt zich slechts over een gedeelte van de Antwerpse liaison uit: voorzover die tot stand wordt gebracht door de nasaal; van de andere verschijnselen zijn bij Huygens zo goed als geen sporen te vinden.

Bij de indeling van de stof kan men als ordeningsprincipe de hedendaagse toestand aanvaarden (8). Men kan echter ook de gegevens van Huygens rangschikken volgens een schema dat uit het materiaal zelf te voorschijn springt. De eerste methode heeft als voordeel dat ze van een zekere situatie uitgaat, waardoor allerlei vage gegevens uit het verleden gestalte kunnen krijgen. Maar dit voordeel wordt een nadeel als de objectiviteit eronder lijdt.

Met het kiezen van de 17de-eeuwse situatie als norm van indeling heb ik me voor grote moeilijkheden geplaatst. Het materiaal dringt nl. geen zekere verdeling op. Om niet op een dwaalspoor te raken heb ik dus steeds het verleden en de toekomst geraadpleegd. De oud-Nederlandse toestand gold als criterium voor de indeling in drie groepen: gehandhaafde, afgevallen en toegevoegde *n*. De praktijk van Huygens dwong me tot een splitsing van de gehandhaafde *n* in twee groepen: de *n* die onafhankelijk en de *n* die afhankelijk van de fonetische situatie was; de praktijk van Huygens ook besliste bij de verdeling van de woordsoorten over deze groepen. De hedendaagse toestand tenslotte werd voorzichtig geraadpleegd als het materiaal schaars of onduidelijk was; bovendien diende hij om de evolutie vast te stellen: de algemene tendentie is de afval van de *n*, maar in bepaalde gevallen werd ze hersteld. Hierbij geldt echter een belangrijke restrictie: als Huygens het Antwerps van zijn tijd juist noteerde. In grote lijn heeft hij dat zeker gedaan (9); op enkele plaatsen zal ik echter voorzichtig kritiek op zijn spelling leveren.

Uit onderstaand overzicht kan men de overeenkomsten en de verschillen tussen de twee systemen aflezen.

I. DE -N WORDT GEHANDHAAFD ONAFHANKELIJK VAN DE VOLGENDE KLANK

I 1 en, g(i)een, men, mijn, schoon, vr. enk. en alle gesl. mv.	—
I 2 infin. zijn, sien, doen indic. mv. zijn (sien, doen, goon, staan) gegoon, gestaon, gedoon (gesien) dan, oon	ook goon, staan — — —
I 3. alleen; ieen mann. + vr. zelfstandig	vr. + onz.

II DE -N WORDT GEHANDHAAFD VOOR KLINKER,
H, D, T, B, R

VOOR KLINKER (+H), D, T, B

- II 1. De genus-n van het mann. enk. de(n), dese(n),
die(n), ene(n), ieene(n), mene(n), lieve(n)
II 2. gegete(n), droncke(n)
roystenbraij
II 3. De apocopeerbare -n van het onz. enk;
e(n), ee(n), me(n), schoo(n)

—
In het mann. enk. volgens de regels van de genus-n;
in de andere gevallen volgens de regels van de hiaat-
vullende n.

VOOR KLINKER (+H)

- II 4. Bijwoorden en voorzetsels op -e(n): sôme(n), tege(n)
II 5. niee(n)
II 6. iee(n), onz. zelfst.
II 7. va(n)

neje(n)
in alle situaties -n
in alle situaties -n

AARZELING EN ONZEKERHEID:
VOOR KLINKER, H, (D, T, B, R)

- II 8. oighe(n)
II 9. inf. winne(n)
II 10. inf. gō(on), stō(on)
N. B. ick gō(on), stō(on), slō(on), doe(n), sie(n)
II 11. indic. mv. hange(n)
II 12a. gebore(n), predikatief
12b. ope(n), predikatief

—
—
in alle situaties -n
in alle situaties -n
—
—
—

WAARSCHIJNLIJK VOOR KLINKER, H

- II 13. nichteke(n)
II 14. vercke(n)
N. B. 1. te schande(n)
N. B. 2. zelfst. gebruikte attributiva mann. enk.:
kreupele(n), eene(n), de mijnne(n)

III DE -N VERVALT IN ALLE POSITIES

- III 1. Onbep. vnv. me
III 2. Betr. vnv. die
III 3. Aanw. vnv. die, zelfstandig
III 4. Wie

bestaat niet
hiaatv. n in het mann. enk.
hiaatv. n in het mann. enk.

IV. DE -N WORDT TOEGEVOEGD WAARSCHIJN-
LIJK ALLEEN VOOR KLINKER, H

VOOR KLINKER (+ H)

- IV 1. pret. sg. beefde(n)
IV 2. Roime(n)
IV 3. te minste(n)
IV 4. Het bijwoord op -e(n)
N. B. Steeds me, we, ge, se, te; soa, hoe.

—
—
—
—
—

In het moderne Antwerps blijft de genus-n en de -n van het onz. enkelvoud vóór klinker , h, d, t en b; niet meer vóór r (10). Een middenpositie wordt ingenomen door de groep II.2 gebroken + beestentroep: thans is het mannelijk enkelvoud geheel overgelopen naar de genus-n zoals we die kennen in vuile(n), maar in het vr. en onz. enkelvoud en het meervoud past men de regel van de hiaatvullende n toe. Waarschijnlijk hanteerde Huygens hier de gwone fonetische regel, onafhankelijk van geslacht en getal.

Interessant is de vergelijkende lijst vooral, doordat ze duidelijk demonstreert hoezeer de invloed van d, t, b (r) (11) geslonken is: alleen de genus-n en de apocopeerbare -n van het onz. enk. zijn in deze positie tot nu toe gehandhaafd; in de andere gevallen is de -n uitsluitend in hiaatpositie gebleven. De afbraak blijkt in Huygens' Antwerps reeds begonnen te zijn.

De positie van de hiaatvullende n is echter niet verzwakt; integendeel, ze is versterkt doordat het voornaamwoord die, zelfstandig gebruikt, zich bij de rij heeft aangesloten.

I. De -n wordt gehandhaafd, onafhankelijk van de volgende klank.

I.1. en, gieen, men, maijn, schoon en klaijn vóór het vr. enk. en alle geslachten meervoud. In de meeste van deze gevallen beschermde de oorspronkelijke buigings-e de n (12).

I.1a. Het lidwoord en, vr. enk. : 342 en Toiveraij; 487 en Princers; ook het enclitisch lidwoord: 984 sulcken liueralj; het encliticum na adjectief wordt blijkbaar nog als zodanig begrepen: 1076 sulcken goeijen grôci; uit de toevoeging in 1486 wa<t>d>en grootel n| schuijt, blijkt dat Huygens wist wat hij deed. Tegenwoordig zegt men: zo'n goei vrouw; wat 'n grote vrouw (13).

I.1b. G(i)een vr. enk.; het telwoord ieen is niet vertegenwoordigd.

Het moderne Antwerps laat hier een tweeklank [i²] horen. Ik neem aan dat Huygens' spelling iee dezelfde tweeklank vertegenwoordigt.

Een schijnbare uitzondering is er in 471 gee noit; er werd in feite maar één n gesproken, die volgens de Brabantse liaisonwetten nauw aansloot bij de volgende klinker.

I.1c. Het bezittelijk voornaamwoord men, sen vr. enk. : 584 men doot; 397 sen vriijchajjt. Merkwaardig is 387 me\m/me Nicht. Waarschijnlijk werkt hier het-

zelfde motief als in gee noit. Men zou ook kunnen denken aan de onzijdige vorm van de verwantschapsnamen (zie II.3f), maar daar bestaan bezwaren tegen (14).

I.1d.Het bezittelijk voornaamwoord maijn vr.enk. : 786 maijn point; saijn is niet vertegenwoordigd.

I.1e.Het lidwoorden, meerv. : 1012 wat en sotte cure. Thans zegt men: wassotte kure.

I.1f.G(i)een, meerv. : 738 heechgieen bieentjens.

I.1g.Het bezittelijk voornaamwoord men, sen, meerv. : 622 sen blauwe schene ; 170 men kinders.

I.1h.Het bezittelijk voornaamwoord maijn, saijn, meerv. : 969 maijn dinge; 279 279 saijn señores.

I.1i.Schoon en klaijn voor het vr.enkelvoud en het meervoud. In Tr. Corn. komen geen gevallen voor waaruit dit onderdeel te bewijzen valt (in 1396 schoon oogske<n>s staat de n vóór een klinker). Maar omdat Huygens het onzijdig enkelvoud correct behandelt (II.3e), kunnen we veilig aannemen dat voor hem het volledige hedendaagse systeem gold (15).

N. B. Bij zelfstandig gebruik blijft thans de n ook in het onzijdig enkelvoud:

[dazənsχu^ən] dat is 'n schoon.

I.2. Dit geldt vervolgens voor een aantal gevallen waarin de apocope van de -n moeilijk kon optreden doordat er geen ə voorafging (16).

I.2a. De infinitieven zaijn, sien, doen: 280 zaijn gekent; 1011 sien wass' in; 304 doen maije.

Merkwaardig is de behandeling van gôon en stôon, afwijkend van zaijn, sien en doen. Het hedendaags Antwerps behandelt deze infinitieven gelijk: het nasale element blijft in alle gevallen. Wel valt het mij op, dat er dikwijls reductie optreedt; misschien is Huygens' notering daaruit te verklaren. Maar omdat ik het materiaal geen geweld mag aandoen, heb ik gôon en stôon een eigen plaats gegeven: II.10.

I.2b.De indicatief meervoud zaijn (sien, doen)

Voor zaijn beschikken we over genoeg voorbeelden (675 zaijn men; 539 zaijn soo; 237 zaijn van; enz.), maar van sien en doen kunnen we slechts vermoeden dat ze hier thuis horen.

Vóór het encliticum we (met bilabiale w) liet Huygens de n vervallen: 168 zaij wet; 1522 sie we; en ook: 388 doeme; 707 sieme[^{*}r] ; 553 souwe[me] ; 503 Soume de (17).

N.B. 1. Het is waarschijnlijk dat gôon en stôon hier moeten worden ondergebracht. Maar het materiaal is schaars; 494 stôon so<i>ð> is de enige bewijplaats; met volledige assimilatie: gôwe of gôwe.

N.B. 2. Sloon is niet vertegenwoordigd. Thans zegt men slôge (18).

1.2c. De deelwoorden gegoon, verstoön, gedoon

Alle voorbeelden staan in rust- of rijmpositie. Het materiaal is dus ontoreikend voor een stringent bewijs.

Het hedendaags Antwerps handhaaft de nasaal in alle posities.

1.2d. Dan en oon.

1.3. Tenslotte nog een geval waarin de n volgt op vocaal +a: allieen; ieen m. en vr. zelfstandig (19).

Het hedendaags Antwerps heeft [i^ana(n)] voor het mannelijk en [i^an] voor het vrouwelijk en onzijdig: ze make d'r iëne kapot; gelijk gij d'r iën zijt, Anneke. Huygens schrijft voor het mannelijk en vrouwelijk (i)een: 561 een te schande; 554 |i|ee|n| verdwelme (beide m.); 534 |i|een, das (vr.).

Een moeilijk geval is Tr. Corn. 349 geenens bloet (...)//As ghaij en zaijt. Diten kan moeilijk ontkenningsspartikel zijn. Het ligt voor de hand dat we er de onbeklemtoonde vorm van het mann. ieen in moeten zien. Tegenwoordig zegt men echter: [ʔalak ʔai d^ari^anaze].

N.B. Voor het onzijdige zelfst. gieen: zie II.6.

II. De -n wordt gehandhaafd vóór klinker, h, d, t, b, r

De gegevens die hier bijeengebracht worden, zijn niet gelijkwaardig: vanaf II. 8 worden ze steeds onzekerder; de ontwikkeling naar de hedendaagse hiaatvullende n was in volle gang.

II.1. De genus-n van het mannelijk enkelvoud, bijvoeglijk (20).

De moderne Antwerpenaar laat de n horen vóór klinker(th), d, t en b (21). Hij maakt, evenals Huygens, nooit onderscheid tussen subject en object (22).

II.1a. De(n)

Het materiaal is overtuigend. Er is slechts één duister geval: Tr. Corn. 453 en 716 de duvel (onderwerp) staat naast 401 den duuel (voorwerp). Het naamvalsverschil is echter toevallig of een vergissing van Huygens: nergens vinden we in zijn Antwerps enig spoor van casusonderscheid. De emfaze zou iets te maken kunnen hebben met het wegvallen van de n (23). Mijn proefpersoon zei echter

in alle omstandigheden: den duvel.

N. B. Ten (datief onz.) verliest de *n* in te minste (totale assimilatie), te leste; maar er zijn geen vindplaatsen die de handelwijze vóór *d*, *t*, *b*, *r* aantonen.

In het hedendaags Antwerps bestaan er niet veel relicten, zodat ik daarin geen steun heb gevonden (24).

II.1b. Dese(n), die(n), di je(n)

II.1c. Ene(n), eene(n), (g)ieene(n)

Het materiaal is overtuigend: 337 ene vuijlen brass; 983 ene kôlen Don; 1446 den heele [veurnoen > nōnoen]; 790 di jen botte Frans. Het onzekere geval 278 [Den bedelenden mun'ck] zou te verklaren zijn door de perseverende invloed van het lidwoord.

N. B. 1. Voor de verbogen vorm van het onz. adjectief geldt waarschijnlijk dezelfde regel: mieestendieel.

N. B. 2. Adjectieven als eerste, beste nemen in het hedendaagse Antwerps een aparte plaats in: ze krijgen een hiaatvullende *n* in het onz. enk.: het schoonsten huis, het besten eten (25). Bij Huygens is geen materiaal te vinden dat deze regel bevestigt of ermee in strijd is.

II.2. Gevallen die, in tegenstelling tot het hedendaags Antwerps, onafhankelijk lijken van het woordgeslacht

II.2a. Het attributieve bijvoeglijk naamwoord op -en

Het moderne Antwerps laat de *n* horen vóór enkelvoudige mannelijke substantieven, beginnend met klinker, *d*, *t* en *b*.

Het heeft er dus een genus-*n* van gemaakt (26).

Het schijnt deze adjectieven op één lijn te stellen met eerste, beste e. d. zodat in het onzijdig enkelvoud de hiaatvullende *n* kan worden gehandhaafd: e stenen huis, e gebroken asbakske (27).

Bij mijn proefpersoon heb ik echter aarzelingen opgemerkt (ze zijn op de band vastgelegd). Het vrouwelijk enkelvoud en het meervoud der drie geslachten kan volgens hem ook met hiaatvullende *n* worden uitgesproken. Bij veel voorbeelden kon hij moeilijk tot een besluit komen.

De gegevens van Huygens zijn schaars. Ze kunnen echter maar in één richting geïnterpreteerd worden: de -*n* bleef vóór klinker (+h), *d*, *t*, *b* en *r* in alle geslachten, enkelvoud en meervoud; de meervoudsvormen gescheten d'ruijve en s'rijen bôse dwingen me tot deze conclusie.

Als Huygens de toestand juist weergaf, is er dus een ontwikkeling geweest: de adjectieven op -en, die in de 17de eeuw hun vorm in de gunstige fonetische situatie bewaarden, zijn in het taalbewustzijn afgegeleden naar de adjectieven op -e (eerste, beste). De aarzeling van de hedendaagse dialectspreker kan een herinnering aan de oude toestand of een invloed van het geschreven Algemeen Beschaafd zijn.

II.2b. De verbindings-n in samenstellingen uit twee substantieven treedt in het tegenwoordige Antwerps onder dezelfde voorwaarden op als de n in versleten of open; het eerste lid heeft dus adjectivische functie (28).

In ieder geval kunnen we dus de genus-n verwachten in mannelijke enkelvoudige substantiva, en de hiaatvullende n in het onz. enk. (29).

Volgens mijn zegsman komt er thans een genus-n vóór een enkelvoudig mannelijk substantief, beginnend met klinker, d, t, b; een hiaatvullende n niet alleen in het onzijdig enkelvoud maar ook in het vr. enkelvoud en het meervoud van alle geslachten. Toch aarzelde hij wel eens bij de voorbeelden:

Genus-n : boerenhangar, tandentrekker, ruitenbreker.

Hiaatvullende n : 1) onzijdig enk. : boerenuis (naast tandetrekkerke); 2) vrouwelijk enk. : paard'oog of paardenoog (?) = spiegelei; vrouwenorloge of vrouw'orloge (??), soldatenoer; 3) meervoud: mannenorloges; konijnenoren, herenuizen.

De gegevens in Tr. Corn. zijn te schaars voor een zekere conclusie. Het is mogelijk dat Huygens de -n handhaafde vóór klinker (-th), d, t, b en r van alle substantieven, enkelvoud en meervoud. Het is evenzeer mogelijk dat we onderscheid moeten maken tussen genus-n en hiaatvullende n.

Op grond van de behandeling van gescheten en Jaijen (II.2a) acht ik de eerste veronderstelling waarschijnlijk.

II.3. De apocopeerbare -n in het onzijdig enkelvoud (30).

II.3a. Het lidwoord e(n): 372 En urken; 436 en taxke; maar 1074 e mirôkel; 441 e Lieken; 527 e woord.

Interessant is Huygens' aarzeling vóór de r: 1497 en Roer; 558 e rapier, e. a. Het afbraakproces was dus reeds begonnen: de gereduceerde n vóór r stond zwak. De hedendaagse Antwerpenaar zegt: e ratteke (31).

Van het enclitisch lidwoord achter het adjectief heb ik maar één voorbeeld genoteerd: 660 sulcken tieere laijf. Volgens Corn. -Vervl. I, pag. 64 zijn daarvan nog sporen in het Antwerps van de twintigste eeuw; hij spreekt van de mannelijke

vorm in: "zoo e slechte vleesch; zoo'n dunne garen; wat e slappen bier". Voor mijn proefpersoon waren dit onmogelijke vormen.

II.3b. Het telwoord of voornaamwoord *ee(n)*, *g(i)ee(n)*: 1070 *gieen danckens*; 564 *ee mes*; 607 *giee lieet*; 390 *gee verlies*. Vóór de *r* liet Huygens de *n* ook vervallen: 557 *gee rapier*.

II.3c. Het bezittelijk voornaamwoord *me(n)*, *se(n)*: 170 *men hoot*; 1520 *men bloed*; 1515 *Men rapier*; 145 *me lief*; 269 *se vrouwe*.

II.3d. Het bezittelijk voornaamwoord *maij(n)*: 272 *maijn huijs*; 572 *maij muntie*; 523 *maij werck*.

Er zijn twee onregelmatige vormen: 1402 [*mijn*, *maij*] *bevel*; 253 *maijn noster* *bloed*. De laatste is echter niet meer dan een spellingvariant; de eerste is niet verontrustend: de labialisering ontnam aan de *n* haar duidelijkheid (32).

II.3e. *Schoo(n)* en *klaij(n)*.

De voorbeelden zijn correct: 784 *klaijn urke*; 1407 *schoo weer*; 612 *klaij kômerken*. In *fijn* laat Huygens de *-n* niet afvallen: 485 *faijn laijnwaijke*.

In het hedendaagse Antwerps (33) geldt dezelfde fonetische wet nog steeds voor klein en schoon. Volgens mijn zegsman verliest *fijn* (weinig gebruikt) de *n* in dezelfde situatie. Ook gewoon rekende hij tot de betrokken woorden. *Bruin* behoudt steeds de *n*asaal. *Rein* en *schuin* zijn in het Antwerps niet bekend.

Volgens hem is er echter een tweede fonetische voorwaarde: de klinker voorafgaande aan de *n* moet diftongisch worden uitgesproken: [*fa^ə*] , [*ɣawu^ə*] , [*sχu^ə*]. Monoftonische uitspraak is echter uitgesloten in klein en *fijn* (34), en niet altijd mogelijk in schoon en gewoon.

II.3f. Het lidwoord *e(n)* en het bezittelijk voornaamwoord *me(n)* vóór bepaalde verwantschapsnamen luidt thans *ə(n)*, *mə(n)*, *zə(n)* , geheel volgens de regel die voor het onzijdige geldt.

Bij Huygens heb ik slechts één echte verwantschapsnaam genoteerd met een onzijdig attributivum: 265 *ons Cozain*.

Wel verschijnen *man* en *mens* verschillende keren, voorafgegaan door *e*, het laatste eenmaal in de betekenis "iemand".

Met het onzijdige bez. vnw. *men* worden verbonden: *hieer* (35) en *joncker*, alleen als aanspreekvorm.

Diachronisch gezien kunnen het vertegenwoordigers zijn van de sterke klasse; synchronisch gezien sluiten ze zich volledig aan bij de onzijdige vormen (36).

In Corn.-Vervl (I pag. 64 en 65) worden in dit verband niet alleen verwant - schapsnamen genoemd (vader, moeder, bruur, zuster, oom, zwager, nonkel, matant, kozijn, maseur met hun samenstellingen), maar ook man, mens en meester.

Pauwels (37) vermeldt naast de eigenlijke verwantschapsnamen ook: man, mens, vent.

Mijn zegsman constateerde in zijn Antwerps verschillende afwijkingen van de lijst van Cornelissen-Vervliet. Blijkbaar is er fluctuatie in de betrokken woorden. Maar dat doet niets af aan het feit dat Huygens het verschijnsel juist heeft weer- gegeven.

Moeilijk te beantwoorden is de vraag waarom man en mens bij Huygens soms door het mannelijke ene, soms door het onzijdige e worden voorafgegaan. Pauwels(37) beweert dat het onz. lidwoord vóór man vooral voorkomt als er een adjectief bij staat: 'n aardig man (= een rare kerel); overigens is het onzijdige ge- nus vastgekoppeld aan een bepaalde betekenis van het substantief: das ene man (kranige kerel, durver); das e man (iemand die opvalt door slimheid of sluwheid, snelheid, aanpassingsvermogen e.d.).

Bij Corn.-Vervl. vinden we geen verklaring van het verschijnsel; wel de vage mededeling: Bemerck nog: de hond kent ze meester; 't is e man! Ik heb gee mensch gezien, enz.

Smout behandelt de kwestie niet. Wel drukt hij in zijn Proeve de mannelijke vormen af; pag. 125: Zə kynə nə mɛɲs noh ni haryst lɪtən ɛtə, ze kunnen een mens nog niet gerust laten eten; pag. 140: ɣîna mɛɲs ɣaf əm ər ɪt fən, geen mens gaf hem er iets van.

De Bont (pag. 215) ziet als mogelijke verklaring voor e man, e mens: da- ling van „psychologische waardering” in het naamwoordelijk deel (vgl. hij is het) (38). Dezelfde psychologische waardering ziet hij in 978 Siem'eens oôn as e man (= flink).

Deze laatste theorie is wel aantrekkelijk: e man of e mens komt 3x als naamw. deel voor: 475 e nobel man; 557 e kraijsman; 973 emens. In 1013 betekent e mens = iemand. Als we daarmee de plaatsen vergelijken waar ene man of ene mens staat, ontdekken we geen enkele afwijking: 203 heddene man|n|; 662 S'hêet ommers ene man; 666 ge souter ene man// Deur 't vier om draijve; 366 All en tracteerde mōor ene mens draij of vier.

Me(n) komt bij Huygens alleen in aanspreeksvormen voor: 745 Men Hieer; 747 me joncker. Men nicht zal wel vrouwelijk zijn.

11.4. Bijwoorden en voorzetsels op -e(n)

Thans is de n in het Antwerps hiaatvullend (39), zoals trouwens in het hele zuidoostelijk gebied (40).

Huygens laat ze ook staan vóór d, t en b (vóór r geen voorbeelden): 741 gistren denck; 446 buijten twaijffel; 712 gæren baij; 993 tussen baije; e. a.

11.5. Níee(n)

Thans heeft dit woord verschillende vormen, afhankelijk van het zinsverband (41). Mijn zegsman deed me de volgende gevallen aan de hand; daarbij treedt ten hoogste hiaatvullende n op:

Hij komt vandaag — Nē (of Nēje), dat is niet waar.

— Nēnē, dat is niet waar (2x nē, maar korter).

— Niët, dat kan niet (nadruk) (42).

Krijg ik ook een bolleke ? — Nēj(en) Anneke, daar moet ge afblijven.

Mag ik ook komen ? — Nēj(en) Eddy, dat zal niet gaan.

Hij zei nēj(en) op die vraag.

Huygens' nieen [ni^hn] is ontstaan uit germ. *ne ainan (43).

In zijn taalbewustzijn had het Antwerps hier een latente n, die te voorschijn kwam vóór klinker, h, d, t, b, r. Dit concludeer ik uit de gegevens, al zijn ze onvolledig, b.v. 634 nieen, hoere-po<o>i>rt; 651 nieen trouwe; 1065 Nijjeent; 603 Níee, Níee, sen.

11.6. Het onzijdig voornaamwoord (i)ee(n), zelfstandig

Hiervoor schijnt (in afwijking van het hedendaags Antwerps, zie 1.3) de regel te gelden die Huygens ook volgt voor nieen: 594 een dat; 616 van ee gesplete.

11.7. Va(n)

Thans hoort dit woord, dat als voorzetsel en bijwoord gebruikt wordt, bij categorie I, net als dan en aan. De nasaal wordt dus steeds uitgesproken, met inachtneming van de gewone (volledige of onvolledige) assimilaties (44).

Huygens laat consequent de n weg, behalve vóór klinker, h, d, t en b (vóór r geen gegevens). De uitzonderingen zijn schijnbaar: 749 van me laiif is een spellingvariant van 399 va maij (in beide gevallen was er volledige assimilatie, getuige 750 vamme læve[n]); hetzelfde geldt voor 648 van noiij. De enige afwijking is 256 van <*>c>ondicij. (Bewerkte het bij-accent op van een uitdrukkelijker articulatie ? Of is de verklaring te zoeken in de oorspronkelijke versie ?) Overigens zijn er enkele aarzelingen: 324 va[n] spaijsen; 1466 Va[n] wôêr;

623 va[n] patientie.

De discrepantie tussen Huygens' Antwerps en het hedendaagse is vreemd. Er zijn twee interpretaties mogelijk:

1. Het 17de-eeuwse Antwerps liet vóór de meeste klinkers een gereduceerde n horen. Huygens interpreteerde dit vañ als va (45).
2. De -n in dit veelgebruikte, onbeklemtoonde woord was inderdaad vóór bepaalde medeklinkers verdwenen. Vreemd is dan echter, dat ze thans is weergekeerd (onder invloed van de spelling ?).

In het voorafgaande is gebleken dat de -n in Huygens' Antwerps vaster stond dan tegenwoordig: waar de moderne Antwerpenaar hiaatvulling toepast, handhaaft de Huygens de -n vóór klinker, h, d, t, b en r.

Het lijkt me onwaarschijnlijk dat hij het systeem onjuist weergeeft. Eerder moeten we aannemen dat we hier voor verschillende fazen in een steeds verder gaande ontwikkeling staan. De -n stond het sterkst vóór klinker en verwante medeklinkers. Van de occlusieven behoorden de dentalen tot de beschermende factoren, ook de stemloze; de combinatie mb heeft ook lang stand gehouden; de dentale combinatie nr bleek niet in staat de eeuwen te trotseren. Tot nu toe hebben deze medeklinkers, bijna even goed als de klinker, de -n in attributieve woorden gered; maar andere, niet-verbonden woorden hebben de -n nog slechts vóór een klinker (en h) kunnen handhaven (46). In Huygens' Antwerps zien we de eerste tekenen van deze langzame afbraak. Uit de volgende gegevens kunnen we ze aflezen.

11.8. Het meervoud van zelfstandige woorden

De Antwerpenaar handhaaft de meervouds-n alleen als er een hiaat moet worden opgevuld: vóór klinker (en h) (47).

Het meervoud van gesubstantiveerde attributieven wordt volgens dezelfde regel behandeld (48).

Op verschillende plaatsen in Tr. Corn. blijkt dat Huygens de meervouds-n ook voor sommige medeklinkers handhaafde, evenals de genus-n; 466 Sinternellen doet; 717 gangen dan; 361 hônekammen toe; 416 Boinen toe; 985 schoenen toe; zelfs 675 droghen, droogh. De regel wordt echter niet feilloos toegepast: 208

teeckene d<æ>ô>raf (49); 278 beursen licht: 539 liärsen [wôren>zaijn]. Huygens blijkt niet helemaal zeker van zijn zaak te zijn.

N.B. Het gesubstantiveerde adjectief meervoud is schaars vertegenwoordigd: (142) sotten'en ondanckba[e]r[e>lie] vergete; 786 Gods hailige believe (49); 538 de gro<i>o>te comparere. Men zou eruit kunnen concluderen dat de n hier zuiver hiaatvullend was evenals bij het enkelvoud, (II.14, N.B. 2), maar het lijkt me riskant, een regel te formuleren, berustend op een minimaal aantal voorbeelden (50).

II.9. De infinitief op -e(n)

Het hedendaags Antwerps handhaaft de -n alleen ter opvulling van een hiaat(51). Het materiaal van Tr. Corn. levert het beeld van een labiele toestand: de -n wordt gehandhaafd vóór klinker, h, d, t, b (vóór r geen gegevens), maar dat gebeurt niet consequent.

De gevallen met n behoren bijna steeds tot het speciale geval van de dubbele infinitief (52): 670 duren da<t>d>dick; 782 lieere[n dansse]; 795 sitten telle; 316 lôten brôie; 530 lôten blaije; 700 lôten brôie. Maar 306 nôije deur; 394 blincke deur; 694 segge damme; 1406 segge da (53); ook vóór een leesteken (dat niet steeds een rust betekent) vervalt de -n bijna altijd; b.v. 266 sl[o]ôpe, daer; 373 segge, te; 693 baije, Bloet.

Vóór het encliticum se zat ze echter vast: 300 leerense, e.a. Ook in de genitivus bleef ze: 1070 danckens wærd, e.a.

In rijmpositie is de -n zeldzaam. Rijm dwang of overloop naar klinker kan bijna steeds als verklaring gelden.

Merkwaardig is 1446 trêe den. Bij syncope met verlies van syllabe viel de -n af, evenals in het meervoud lie (zie Materiaalverzameling II.8) (54).

Er bestaat voor Huygens geen vormverschil tussen de infinitief met of zonder te. Ook de gesubstantiveerde infinitief wijkt niet af van het schema, evenmin als in het hedendaags Antwerps (55).

II.10. De infinitief gô(on), stô(on)

Het tegenwoordige Antwerps handhaaft de nasaal in alle posities. Wel viel het me op, dat mijn zegsman bij snel spreken een gereduceerde n, m, ŋ of ɲ liet horen. Misschien ligt hier de verklaring voor Huygens' merkwaardig gedrag: zaijn, sien en doen verliezen hun n niet (I.2a); gôon en stôon (56) bewaren ze slechts vóór klinker en bepaalde medeklinkers, alsook in rijm- en rustpositie (57).

Merkwaardig is dat de twee infinitieven niet helemaal gelijk behandeld worden:

	GÔON	STOÛON
V66r b	653 gôon besuken e. a.	geen gegevens
V66r d	636 gô n drincke e. a.	geen gegevens
V66r t	536 go trecken e. a.	647 Staen trillen
V66r r	626 g<a>ô>[e] rure	374 stoôn rôse
V66r andere medeklinkers	549 g<a>ô> m<a>ô>ke 580 gô leggen 592 Gô slæpen 699 gô verrôije 702 Gô wandle, e. a.	631 stae schildre 633 st<a>ô>[e] wachte 633 stô proncken 177 stae kaute[n]

Waarschijnlijk sprak de 17de-eeuwse Antwerpenaar v66r bepaalde medeklinkers een gereduceerde n, die de voorafgaande ôo nasaal kleurde, maar die zelf moeilijk hoorbaar was. Deze nasalering van de klinker had niet plaats bij zaijn, sien en doen, zodat de n daar gemakkelijk waar te nemen was. Fonologisch, dat is voor het Antwerpse taalbewustzijn, was er in beide gevallen een n, maar Huygens' fijn gehoor merkte een fonetisch verschil op.

Als deze veronderstelling juist is, heeft Huygens (niet ondanks, maar juist door zijn scherp waarnemingsvermogen) orthografisch een misgreep gedaan: gôon en stoôn horen thuis bij zaijn, sien en doen (1.2a).

N. B. Het tegenwoordige Antwerps heeft in alle posities een nasaal in de 1e pers. enk. van gaan, staan, doen, zien (58); slaan bestaat niet meer, het is steeds slagen (59).

Dus niet alleen: gôon ik, zien ik, doen ook, maar ook doeng da, zieng da, zieng weinig.

De gegevens van Huygens wijken hiervan af. We moeten bij hem uitgaan van de vormen zonder -n (60): 1526 doe x toe; 193 sie verschaijne; 454 sie wel ; e. a.

Vóór klinker, en dat niet alleen bij inversie, wordt een -n toegevoegd: 810 'Kgoon ick; 480 sloôn ick; 664 sien ick; 748 'Kstoon en; 1060 sien om, e. a. Een afwijking heb ik genoteerd in het begin: 158 sie ou.

Of Huygens vóór de bekende medeklinkers ook -n zou noteren, staat niet vast; in ieder geval deed hij het wel vóór het voornaamwoord of lidwoord 't: 333 'ksient; 741 sien 'tspecktôkel. Van gaan, staan, slaan en doen zijn er in deze positie geen voorbeelden, maar wat voor zien opgaat, geldt a fortiori voor de andere werkwoorden.

II.11. De indicatief meervoud op -e(n)

Tegenwoordig is de -n zuiver hiaatvullend: vóór klinker (en h). Huygens schrijft -n vóór klinker en h, maar ook vóór d en t (vóór b en r geen gegevens). Opvallend is dat hij de -n soms aarzelend aanbrengt: 188 moete[n] dese; 561 valle[n] deur. Zijn gedragslijn vóór t blijft wegens gebrek aan bewijs twijfel -achtig: de gevonden voorbeelden betreffen steeds de indicatief + enclitisch of proclitisch 't: 388 leeren; 686 [senden 'tgoet] (61). In deze positie stond de n vaster, zoals ook vóór het encliticum se: 403 sullense, e. a. (62).

In rust- en rijmpositie is de -n twee maal blijven staan: 156 voeren ? maer; 256 plachten x te vernachte[n].

Even heb ik gedacht dat de rustpositie de -n beschermde (63). Maar het eerste voorbeeld zegt niet veel: het is uit het begin van de Antwerpse tekst, toen Huygens zijn houding nog niet gevonden had (vgl. 759 hieete: 'tis); het laatste voorbeeld staat ook eenzaam (vgl. 707 schille x wille; 1011 vure x cure).

N. B. Huygens schrijft steeds we in enclise: 731 kome we, e. a., zelfs 780 gôwe. Maar 553 souwe[me]; 388 doeme; 707 sieme[^{*}r]; onzeker ben ik van 1503 Soume (= zou men ?) (64).

II.12a. Deelwoorden op -e(n), predikatief (?)

Tegenwoordig is de -n zuiver hiaatvullend. Het materiaal van Tr.Corn. is ontoereikend voor een conclusie die verder gaat: er zijn geen voorbeelden bij van -e(n) vóór d, t, b of r. Ik kan slechts vermoeden dat het deelwoord hetzelfde behandeld werd als de infinitief.

II.12b. Bijv. naamwoorden op -e(n), predikatief (?)

Ook hier zijn Huygens' gegevens schaars. Het ene geval waarin de b betrokken is, verliest zijn kracht door het leesteken dat voorafgaat: 508 ope. baijt. Vermoedelijk behoorde deze woordsoort tot dezelfde categorie als het deelwoord op -e(n); de -n zou dus nog gehandhaafd kunnen zijn vóór klinker, h, d, t, ben r, maar de afbraak was al begonnen.

Nog labieler wordt de -n in de volgende nummers: het diminutiefsuffix en het substantief op -en.

Omdat er te weinig duidelijke bewijsplaatsen zijn, heb ik echter afgezien van een derde afdeling met als opschrift: De -n wordt gehandhaafd vóór klinkeren h.

II.13. Het diminutiefsuffix

Thans komt er alleen vóór klinker (+h) een -n (65).

Voor Huygens' Antwerps zijn de gegevens onvoldoende. Ze schijnen echter erop te wijzen dat de regel van de hiaatvullende -n hier al werd toegepast: 982 pôsike te; 682 'tkl(e>i)eeke dachge (66). De onduidelijke lezing 248 Nichtekeⁿ, behouwens (apogr. : Nichtekeⁿ) kan niet als tegenargument worden gehanteerd.

N. B. In het meervoud (157 oogskens, e. a.) ontbreekt de n zelden; in het bijwoord (402 suetjens; e. a.) ontbreekt ze nooit. Het is mogelijk dat het 17de-eeuwse Antwerps ze inderdaad in deze combinatie handhaafde, evenals in 733, 803 trouwens; 1402 neffens; 248 behouwens, e. d.; zie ook de tweede naamval van de infinitief (II.9), en de combinatie infinitief + encliticum (II.9), indicatief meerv. + encliticum (II.11). Thans valt ze in deze gevallen steeds uit (67). De tweede mogelijkheid is, dat Huygens ervoor terugschrok, zijn fonetische spelling te ver door te voeren; uit 1396 oogske(n>s) e. a. blijkt, dat de uitspraak van de n niet zo zeker is.

II.14. Het substantief enkelvoud op -e(n)

Tegenwoordig is er nog slechts een hiaatvullende n; voorbeelden: De reden is duidelijk; de toren is af; de deken heeft gepreekt. De rede die hij opgaf; Antwerpe doet niet mee; ik heb een veule te veel; we gaan een kieke braden; ik moet dit naar Leuve brengen (68). Zelfs in teken en regen (69) verdwijnt de -n.

Huygens' materiaal is ontoereikend voor een zekere conclusie. Toch zijn er aanwijzingen dat hij (aarzelend) de n reserveert voor de hiaatvulling.

— In 750 schrapt hij de -n vóór t: vamme læve[n] toe.

— Als de -n vastzat, dan zou het leesteken niet noodzakelijk een hindernis zijn geweest. Vgl. 1071 rôken. T. Ho ; 675 droghen, droogh; 238 kreupele|n|, hoe; e.a. Zo kunnen we dus een zwakke aanwijzing zien in 505 lôke, das; 619 om rede: d'ander; 1492 Béme, deur.

N.B. 1. De vrouwelijke datief enkelvoud op -e(n).

Thans zijn er weinig voorbeelden te vinden; de -n isten hoogste hiaatvullend. Huygens zou wellicht geschreven hebben: met ieeren doen, te schanden ben, enz., maar uit het materiaal valt niets te bewijzen. Als contra-argument kan niet gelden: 1449 te vreë, doors. De komma valt nl. samen met de cesuur.

N.B. 2. Zelfstandig gebruikte attributiva, mannelijk enkelvoud

De Antwerpenaar maakt geen onderscheid tussen geslacht of getal: hij voegt een hiaatvullende n toe vóór klinker. Van enkele vrouwen zegt hij: Die lelijken heeft enen hoed, die galante niet; en van paarden: Staat het grootsten in de stal en het kleinste bij de andere ? (70)

Bij Huygens zijn er slechts weinig gegevens te vinden: 608 Den doi|en is; 238 kreupele|n|, hoe; 215 eenen is; daarnaast: 229 de maijne zaijn. Een onregelmatigheid ontmoeten we in 653 onsen doi|en goôn.

III. De -n vervalt in alle posities

III.1. Het onbepaald voornaamwoord me

Het moderne Antwerps kent geen men (71). Dat van Huygens wel. Maar de -n valt steeds af, zelfs vóór h en enclitisch 't: 562 me|n| heet (72); 328 soomet. De vorm met -n bevat steeds het versmolten ontkenningsspartikel: 638 men heettoch; 752 Men rôckt.

N.B. me=we: 388 doeme; 707 sieme[*r]; 1503 Soume de (?) (73).

III.2. Het betrekkelijk voornaamwoord die

Tegenwoordig is het mannelijk enkelvoud in subjects- en objectsfunctie: dieën vóór klinker (en h). Bij het vrouwelijk enkelvoud en het meervoud die wordt de hiaat opgevuld door j (74).

Huygens' Antwerps kent voor het mannelijk enkelvoud uitsluitend het monoftonische die, ook vóór klinker. Klaarblijkelijk werd de liaison tot stand gebracht door een palatale overgangsklank.

Als object heb ik het mannelijk die alleen gevonden buiten hiaatpositie, b.v. 796 Die't kunstjen.

De vraag of Huygens, evenals in zijn vroege Hollands, onderscheid maakt tussen subjects- en objectsvorm, is op grond van het materiaal niet te beantwoorden. Het lijkt echter wel uitgesloten dat de 17de-eeuwse Antwerpenaar dit onderscheidkende (75). De objectsvorm dien vinden we in het Hollands trouwens alleen maar in de eerste periode, in de precieuze Haagse gedichten.

III.3. Het aanwijzend voornaamwoord die, zelfstandig

De tegenwoordige Antwerpenaar zegt voor het mannelijk enkelvoud (den) dieën in hiaatpositie.

De toevoeging van den is aan subtiële wetten gebonden (anaforsch of deiktisch; meer of minder klemtoon; modale geladenheid)(76).

De tweelettergrepige vorm is te verklaren door analogie met deze. Toen deze vorm er eenmaal was, lag de weg open voor de hiaatvullende n. In Huygens'tijd was de uitspraak van het zelfstandig mannelijk die blijkbaar nog monoftongisch, zodat de hiaatvullende n niet aan bod kwam: 694 die <e>i> eens.

Het vrouwelijk enkelvoud en het meervoud is monoftongisch gebleven: (de) die (vergelijk: (de) dees); daarbij wordt de hiaat opgevuld door een palatale overgangsklank.

III. 4. Het voornaamwoord wie

Tegenwoordig zegt men steeds wie, ook voor het mannelijk enkelvoud. De hiaat wordt opgevuld door een palatale overgangsklank (77). Hiaatvullende n is immers slechts mogelijk na ə. Het verschil met het aanwijzend voornaamwoord is merkwaardig. De verklaring zal gezocht moeten worden in het feit dat het vragend vnw. uiteraard geen genusonderscheid kent: „Wie (welke man of vrouw) heeft het gedaan ?” De dader is nog onbekend. Het antwoord „Die(n) heeft het gedaan” impliceert echter kennis van de schuldige, man of vrouw. Daardoor ontstond dieē(n)—die, naast deze(n)—dees.

De (karige) gegevens uit Tr. Cornelis rechtvaardigen de bewering dat Huygens ook nergens een -n noteerde, niet vóór 't enclitisch voornaamwoord (563 van wie't oick) en niet vóór een klinker (703 [wie>wat] haſt is).

Ik vermoed dat in zijn tijd dezelfde regel gold voor het betrekkelijke, het aanwijzende en het vragende voornaamwoord. Ik kan me nauwelijks voorstellen dat Huygens hier door zijn scherp observatievermogen in de steek werd gelaten.

Het mannelijke die diftongeerde in de volgende eeuwen, zodat de overgangsklank j vervangen werd door n; in wie veranderde niets.

IV. De -n wordt toegevoegd, waarschijnlijk alleen vóór klinker en h.

De -n wordt toegevoegd aan een functioneel beschermde -e.

Waarschijnlijk gebeurde dat alleen in hiaatpositie, maar de bewijsplaatsen zijn niet talrijk genoeg voor een zekere conclusie.

IV.1. Het zwakke preteritum, enkelvoud.

Thans krijgt het preteritum -den of -ten vóór klinker: maakten ik; maakten em (= maakte hij); gij maakten een fout (78).

Het 17de-eeuwse Antwerps volgde dezelfde regel. Maar het materiaal van Tr. Corn. bevat weinig bewijsplaatsen: 552 spoorden opde; 684 stelden ick; 723 vrieesde dat; e. a.

Merkwaardig is Tr. Corn. 1060 ick vertelden x inf. melden, // All. In het rijmwoord is er ondanks de komma een overloop naar de klinker. Dit motief geldt niet in 744 p[eu>ɔ]rde x w[eu>ɔ]rden.

IV.2. Het substantief enkelvoud op -e(n).

De Antwerpenaar zegt: Roeëmen is niet op één dag gebouwd; de diepten is nog niet gemeten; maar: zijn kolère begint weer; is die orloge duur. Hij voegt duseen hiaatvullende n toe.

Voor Huygens' praktijk is er slechts één zwakke aanwijzing: 572 Ro<ɔ>i>me, dōr. Het leesteken vermindert de waarde van deze plaats; het neemt ze echter niet helemaal weg; het leesteken verhindert de sandhi alleen als het een duidelijke rust aanduidt, en dat doet het hier beslist niet.

IV.3. De datief mannelijk en onzijdig enkelvoud op -e(n)

Het materiaal is ontoereikend. Vermoedelijk zou Huygens geschreven hebben: te minsten hoirt, enz. , zoals hij ook schreef: 325 Met eenen oick. Wel is er een zwakke aanwijzing dat de bekende groep medeklinkers niet voorafgegaan werd door -n: 1492 Te minste, denck (geen rust ondanks de komma).

IV.4. Het bijwoord op -e(n)

De genoteerde plaats (732 qu<ɑ>ô>laijke verhandel't) is niet in strijd met de regel.

N. B. 1. Het persoonlijk voornaamwoord maij krijgt geen -n (79). De e in me wordt vóór klinker gewoonlijk geëlideerd (zoals thans); maar in 584 helptme euijt gebeurt dat niet (80). In het begin wordt de hiaat eenmaal opgevuld met

een -n: 148 schéûrtmen in. Dat zal wel een vergissing zijn. Het hedendaags Antwerps voegt hier nooit een n tussen.

Tr. Corn. 556 Men lust nie is niet tegen de regel: men = me en.

Ook we, ge, ze en te krijgen nooit een -n, evenmin als thans (81). Misschien is de homoniemevrees mede oorzaak van deze constante afwezigheid: wen = we en; ten = te den.

N. B. 2. In overeenstemming met het tegenwoordige Antwerpsschrijft Huygens geen n na soi, soo of hoe.

Het voegwoord of bijwoord doe(n, toe(n komt in het Antwerps van Huygens niet voor; wel het bijwoord 684 toen; s;.

NOTEN

(1) De woorden waarin de -n gehandhaafd wordt onafhankelijk van de volgende klank, laat hij welbewust achterwege; hetzelfde doet hij met de woorden waarin de n in alle posities vervalt. De resterende gegevens behandelt hij niet volledig.

(2) Andere onderwerpen waarvoor weinig materiaal te vinden is, laat hij onbesproken.

(3) De Bont verklaart niet de uitzonderingen aan de andere kant : 278 beursen licht; liærsen [wôren > zaijn]. Het is niet juist in dit laatste geval de dentaal z verantwoordelijk te stellen: in de eerste versie volgde een w.

(4) Over dit verschijnsel zie J. Leenen, *Liaison in het Frans en in het Nederlands*, Album Blancquaert, Tongeren 1958.

(5) Smout, pag 48: "Alle vocaal, uitgezonderd \bar{a} en \hat{u} , gevolgd door een andere vocaal, ontwikkelt een onduidelijken j-klank: amēra ka j en spañā (...). De \bar{a} en \hat{u} ontwikkelen een w-klank, om den overgang tot de volgende vocaal te vergemakkelijken: kâw en ita (koude en hitte); zehť sŭw is (zeg zoo eens)".

(6) Over deze termen: zie Cohen e.a., *Fonologie van het Nederlands en het Fries*, 's-Gravenhage ²1961, pag. 52, 53, 131.

(7) Smout noteert deze merkwaardigheid, b.v. pag. 133 laatste regel: want i ka nakik (want ik kan ik ik); pag. 135 1e regel v.b. Dā gîs tî neftā dā stî nup (De geest die hefte de steen op); pag. 135, 12^e r.v.b.: Dā gîs tî nolda dā dray pota noy tā pyt, en zē me jā nola stem (De geest die haalde de drie potten uit de put en zei met een holle stem).

Op pag. 51 formuleert hij de regel: "Indien de lettergreep op een consonant uitgaat, en de volgende lettergreep met een vocaal begint, dan wordt de slotconsonant naar de volgende lettergreep overgetrokken".

(8) Zie Pauwels, *n Zuid-Nederland*, pag. 49-64. Hij komt tot het volgende schema:

1. Genus-n: vóór vocaal, d, t; facultatief vóór b, r.

2. Apocopeerbare onzijdige n: vóór vocaal; facultatief voor d, t.

3. Hiaatvullende n: alleen vóór vocaal.

Zie ook Smout en Corn. -Vervl. De Heer F. Beersmans, student in de Germaanse filologie te Leuven, Antwerpenaar, heeft me veel belangrijke gegevens verschaft.

(9) F. de Tollenaere heeft erop gewezen dat onze 17de-eeuwse kluchten geen zui-
vere bron voor volkstaal zijn: Ts. 75 (1957), 129.

Voor mij is het echter duidelijk, dat Huygens het ideaal van de trouwe weergave
zeer dicht benaderd heeft.

Smout (Aanhangsel III, pag. 143) constateert, dat er om zo te zeggen geen ver-
andering in de Antwerpse taal is gekomen gedurende "de twee volle eeuwen" die
sinds Huygens' werk verstreken zijn. En pag. 147 wijst hij erop, dat van de 17de-
eeuwse Hollandse schrijvers Huygens het dichtst bij het moderne Antwerps staat.
Wanneer ik wel een ontwikkeling constateer in de behandeling van de -n, is dat
niet in tegenspraak met Smouts bewering: hij bedoelde het dialect in het alge-
meen. En daarvan kan men zeggen, dat de Antwerpenaar van nu het als het zij-
ne herkent. Mij is het tenminste opgevallen, dat de heer Beersmans, die de Ant-
werpse stukken uit Tr. Corn. voor mij heeft gelezen (ze zijn op de band vastge-
legd), meestal zijn eigen Antwerps kon spreken bij het lezen van Huygens' ver-
zen.

(10) Smout vermeldt ook m en n (steeds met volledige assimilatie).

Hetzelfde doet De Bont voor het dialect van Kempenland (DI. I pag. 197). Corn.
-Vervl. , Idioticon I, pag. 63: vóór vocaal, d, t, b en r; bij velen echter niet
vóór r; in het zuiden en zuidoosten der Kempen ook niet vóór b.

(11) Dit zijn de medeklinkers die in een of meer opzichten met de n verwant zijn.
De d (stemhebbend en dentaal evenals de n) stond het sterkst; vervolgens de t
(dentaal); maar de b (stemhebbend) en de r (stemhebbend, dentaal) staan thans
zeer zwak. Vergelijk De Bont pag. 196 e.v., die erop wijst dat de b voldoende
Anklang had, maar de p niet. Hij ziet in de n een occlusief, waardoor hij de af-
val vóór z verklaart.

(12) J. van Ginneken, Het onbepaald lidwoord en het geslacht. O. Tt. V.

(13) Over het bijwoord van graad te: zie Pauwels, Bijwoord te.

(14) Pauwels, Aarschot I, pag. 262: nicht is vrouwelijk gebleven; ə nicht werd opgevat als ən nicht.

(15) Zie Smout, pag. 53: "V66r vrouwelijke substantieven en in het meervoud blijft de n: shûn vrāwə, ən shûn floyt, klayn slōtə". Pag. 117, 2e regel, drukt hij af: də klay mart; daarbij is volledige assimilatie genoteerd.

(16) De veronderstelling dat de Antwerpse volkstaal in de 17de eeuw de toonloze klinker in onbeklemtoonde lettergreep algemeen kende, lijkt me niet gewaagd. Vergelijk Hst. V, Samenvatting Hollands, Opmerking vooraf.

(17) Buiten de enclise schrijft Huygens gewoonlijk we; maar 606 me moetens'. Volgens Smout (pag. 69, 71) en Corn.-Vervl. (Idioticon I, pag. 57 en in verbo me) heeft het moderne Antwerps in alle posities me als onbeklemtoonde vorm, zowel voor als achter het werkwoord. In Corn.-Vervl., Bijvoegsel i.v. me, staan de volgende voorbeelden: Amme = als we; damme = dat we; hemme = hebben we; doeme = doen we; zijme, zemme = zijn we; gomme = gaan we; stomme = staan we; zoume = zouden we. De heer Beersmans verzekerde me echter dat hij (onder invloed van het A. B. N.) in alle posities we zegt: [dʊŋwi:r] doen we hier, [ziŋwə] zien we, [ɛməwə] hebben we; alleen oude mensen zeggen volgens hem : me.

(18) Smout pag. 97 noemt het een "analogievorm naar het verleden deelwoord".

(19) Vgl. Pauwels, n Zuid-Ned. pag. 55 : dooriën, biën (= been) buën (= boon) e.a.

(20) Het is me gebleken dat Huygens' keuze tussen mann., vr. en onz. zo goed als altijd overeenkomt met het hedendaags Antwerps. Mijn Antwerpse zegsman heeft me in twijfelgevallen belangrijke hulp geboden. Bovendien stonden voornamelijk de volgende publikaties tot mijn beschikking: Corn.-Vervl.; Smout; Van Beughem; Pauwels, Gesl.; J. L. Pauwels, Substantieven met een dubbel grammatisch geslacht, Leuv. Bijdr. XXIII (1931).

(21) Smout vermeldt ook m en n (volledige assimilatie); Corn.-Vervl. : v66r vo-
caal (+ h), d, t, b en r; bij velen echter niet v66r r; in het zuiden en zuidoosten
der Kempen ook niet v66r b.

Voor Pauwels (n Zuid-Nederland, pag. 57) is de n v66r b en r twijfelachtig, of-
schoon ze daar vroeger zeker gesproken is.

(22) G. Royen, De jongere veranderingen van het Indogermaanse nominale drieklas-
sensysteem, 's-Hertogenbosch 1926, pag. 82: "... deze -n-eksponenten bij man-
nelijke woorden zijn van oorsprong de akkuzatief-vormen, die na het formele sa-
menvallen van de subjekt-en objektvormen onder bepaalde fonetische omstandig-
heden als funktieloos sandhi-verschijnsel zijn blijven bestaan".

(23) G. Royen, Emphasis zonder -n, N.Tg. 31 (1937): om de duvel niet; de em-
fatische uitspraak van duvel bewerkt een korte pauze, zodat de sandhi vervalt.
De Bont I, pag. 201, schrijft de dúúvel in het moderne dialect van de Kempen
toe aan ritmische invloed. V66r de b verdwijnt de -n immers ook gemakkelijk in
een "choriambische konstruktie": (-vv-), b.v. zedebederf. Ditzelfde argument
wil hij pag. 210 voor Huygens hanteren: De duvel aan het begin van de zin ver-
liest de n; midden in de zin gebeurt dat niet. Ook pag. 211 tracht hij een aan-
tal uitzonderingen te verklaren door de ritmische constructie -vvv-.

(24) Pauwels, n Zuid-Ned, pag. 54: Het ligt voor de hand dat in ten < te den de
n ook bewaard blijft. Behalve in ten eerste, ten tweede, ten derde enz. komt
ten in het dialect echter zelden voor. Andere uitdrukkingen met ten klinken boekachtig.

(25) Aldus de heer Beersmans; Corn.-Vervl. I, pag. 64: "De bijvoeglijke woor-
den, die op eene toonlooze e uitgaan, nemen in 't onzijdig enkelvoud n bij, tel-
kens zij onmiddellijk van h of eenen klinker gevolgd zijn. Het eersten huis, het
besten eten. Bij velen ook, wanneer het aanstonds volgende woord met b, d, r of
t begint. Het hoogsten boomken, e zilveren ringesken, het tweeden deurken; het
dunsten taksken". Dit laatste is volgens Beersmans onmogelijk.

(26) Zie P. Peters, De Geslachtsvormen van het adjectief in de Nederlandsche
dialecten, O.Tt. V, (1936-'37). Corn.-Vervl. I pag. 64: nen ijzeren band, 'en
zilveren horlogie, ijzere kettingen.

(27) Vgl. Pauwels, n Zuid-Ned., pag. 61: 'ne stenen tore, een stene (h)ut, e gebroken asbakske, e verslete doekske. Waar in het mann. enk. genus-n optreedt, kan in het corresponderende vr. enk. en meerv. drie gesl. geen hiaatvullende n optreden, wat echter wel gebeurt in het onz. enk. Maar pag. 64 noteert hij toch (met enige aarzeling) vóór d of t: e versleten doekske, e gebroken takske.

(28) Zie Pauwels, n Zuid-Ned. pag. 61 e.v.

(29) De formulering van Corn.-Vervl. I pag. 28 wordt niet waar gemaakt door de voorbeelden: "N als verbindingsletter wordt maar gehoord in samenstellingen, waarvan het tweede lid een mannelijk of onzijdig zelfst. naamwoord is, dat met b, d, h, r, t of eenen klinker begint: ossenboer, peerdendief, boerenhuis, vrouwenraad, beestentroep, eendenei; peerdestal, voddeman, boereschuur, heerekoets, armegoed (...) osseboeren, boerehuizen, eendeieren". Geen enkel voorbeeld bevat een n vóór een onzijdig enkelvoudig woord beginnend met d, t, b of r.

De Bont I pag. 199 e.v.: In de Kempen blijft de -n- vóór een enkelvoudig mannelijk en onzijdig znw., niet alleen als dat met klinker of h, maar ook als het met de andere bekende medeklinkers begint. Hetzelfde geldt voor woorden als papieren, rieten, strooien: enen böerenóuve(n), enen böerentróep, 'n böerendērp; ene papieren balk, e rieten dak; maar böerehám, de böerebóuter; de ezere eig (de ijzeren eg); 'n floere broe^wk; böerehās (meerv.); papiere balke(n).

(30) De n werd niet beschermd door een volgende e.

(31) Het viel me op dat mijn zegsman vóór de r dikwijls aarzelde, als ik hem vroeg of het ook [əŋ] kon zijn.

Pauwels, n Zuid-Ned., pag. 64: de apocopeerbare onz. n treedt op: altijd vóór vocaal, facultatief vóór d, t, niet vóór b, r.

(32) Corn.-Vervl. I pag. 63: in 't zuiden en zuidoosten der Kempen spreekt men de n niet vóór b uit.

(33) De literatuur biedt nogal verwarde gegevens: Corn.-Vervl. I, pag. 64: De

n valt in het onz.enk. weg vóór alle medeklinkers, uitgezonderd b, d, h, (r) en t. Dit geldt voor de adjectieven waarin een lange klinker aan de n voorafgaat, in feite klein en schoon (zie Bijvoegsel i.v. klein en schoon).

Pauwels, Bijwoord te, pag. 92, vermeldt voor het Aarschots vijf adjectieven op lange klinker of tweeklank + n: klein, schoon, groen, bruin, fijn. Alleen de eerste twee kunnen de n verliezen. De verklaring van dit zonderlinge feit zoekt hij in het frequentieverschil: schoon en klein komen veel vaker voor dan de andere drie.

P. Peters, O.Tt. V, pag. 378, vermeldt ook gewoon, rein en bruin (voor sommige streken).

Smout, pag. 53, neemt onder de voorbeelden op: ə fay snöčə (een fijn snuitje). Volgens hem is de p uitgezonderd van de causale medeklinkers. De heer Beersmans verzekerde me echter dat hij zegt: [əʔəʋu^əpɛ:rt] of [ʔəʋu.mɛ:rt].

(34) Beersmans noteerde zijn eigen uitspraak van ei en ij als [a^ə] : [əfa^əli.f], [əkla^əpɛ:rt], [əfa^əʋerəkə], [əfa^əsnætʃə]. Bij het beluisteren van de band kan ik niet goed horen of hij het inderdaad zo zegt; het lijkt op [ai]. Vgl. Smout pag 53 : ə fay snöčə.

(35) De Bont noemt ook 984 sulcke|n| Heere. Ik meen echter dat dit meervoud is (zie l.le).

(36) Zie P. Peters, De vormen en de verbuiging der pronomina in de Nederlandse dialecten, O.Tt. VI (1937-'38); Pauwels, Aarschot I, pag. 262.

(37) Pauwels, Aarschot I pag. 262.

(38) Hij verwijst naar Ph. J. Simons, Langs en op de rand van de zelfstandigheid, N. Tg. 6 (1912) en A. A. Verdenius, Een onveranderlijk relatief dat, N. Tg. 35: een substantief in de positie van predikaatsnomen kan zijn substantivisch karakter ten dele (of geheel) verliezen, kan tot kwaliteitswoord naderen.

(39) Smout, pag. 117: tēge dīn; vanonɔdəɾə tud bōvə; pag. 121 tēgə dan ôvət; e.a.

(40) Pauwels, n Zuid-Ned., pag. 51: tegen u, tege Jan, boven ons, bove de winkel; pag. 53: tege de muur.

(41) Volgens Smout, pag. 107, is het uitsluitend tweelettergrepig: nējə. Pauwels, n Zuid-Ned. pag. 56: in één enkel woord ontwikkelde iə tot eje:neje.

(42) Bij ja zijn er dezelfde mogelijkheden:

Zou dat nu niet kunnen ?	Jō, dat kan zeker (zangerig gerekt).
	Jōjō, dat kan zeker (2x korter).
	Jot, dat kan zeker (nadruk).

(43) Fr.-V.W. Etym.Wb.; Pauwels, n Zuid-Ned., pag. 56 voetnoot, beschouwt de vorm zonder n als oorspronkelijk; anders zou dit het enige geval zijn van apocope der n na een tweeklank (vgl. bien = been, dooriën = dooreen, waar de -n nooit afvalt).

(44) Smout, pag. 108 : af wordt gebruikt zoals in het Nederlands; het vervangt nooit van in uitdrukkingen als: daar weet ik niets van, daarvan, waarvan. Pag. 115 van sin̥tə Pītər; 119 fan̥ gəwest (van geweest); 129 van̥ Got; 133 va may.

(45) Het viel mij op, dat mijn zegsman soms ook een vage nasaal liet horen. De Bont I, pag. 202: In de Kempen luidt het van vóór klinker, h, b, d, t (m, n en r), alsmede in absolute auslaut.

(46) Het proces is nog niet voltooid: Corn.-Vervl. I Nalezing pag. 93: "No-pens de n in den toonloozen uitgang en dient nog opgemerkt, dat deze letter in 't W. der Kempen ook dikwijls -niet altijd- door velen wordt uitgesproken, wanneer h, d, r of t er onmiddellijk op volgt: De kinderen blijven hier. De jagers achtervolgden den haas. Ze hiel(d)en raad. Wij zullen dezen avond komen. De soldaten trokken deur de stad". Voor de stad Antwerpen zijn deze voorbeelden onmogelijk (Beersmans).

(47) Corn.-Vervl., I pag. 27. Deze regel geldt trouwens voor heel Zuidoost-Nederland: Pauwels, n Zuid. Ned.

(48) Corn.-Vervl. I, pag. 70. : de n in het meervoud is een "welluidendheids-n": De rijken hebben veel voorrechten; enigen uit de stad; sommigen uit het dorp. Smout en Corn.-Vervl. bevatten geen duidelijke regel voor de meervouds-n. Zekerheid heb ik verkregen van de heer Beersmans.

(49) De Bont zoekt hiervoor een ritmische verklaring; zie Opmerking vooraf aan het begin van dit hoofdstuk.

(50) Zie Hst. V Samenvatting Hollands IV.2, waar blijkt dat Huygens in zijn A. B. N. de gesubstantiveerde attributieven anders behandelde dan de substantieven.

(51) Corn.-Vervl. I, pag. 27.

(52) Corn.-Vervl. I, pag. 27 ; "Doch wanneer twee infinitieven onmiddellijk op elkander volgen, dan wordt in 't W. der Kempen de eind-n van den eersten infinitief uitgesproken, als de tweede met b, d, r of t begint". Onder de voorbeelden treffen we aan: ge zult nog wel leeren danse(n); ge moet het peerd laten drinke(n); maar: ze kunne teekene. Deze eigenaardigheid komt niet voor in de stad Antwerpen (Beersmans).

(53) De Bont zoekt de verklaring in ritmische factoren; zie Opmerking vooraf aan het begin van dit hoofdstuk.

(54) De Bont verklaart de afval door ritmische factoren; hij interpreteert het metrum van dit woord echter verkeerd; zie Opmerking vooraf aan het begin van dit hoofdstuk.

(55) Vooral op de Zuidhollandse en Zeeuwse eilanden vinden we -n in de infinitief na te en in gesubstantiveerde infinitief: M. A. van Weel, Het dialect van West-Voorne, Diss. Amsterdam 1904, § 178 en 181; H. C. Landheer, Klank- en vormleer van het dialect van Overflakkee, Diss. Leiden 1951, § 70; A. de Vin, Het dialect van Schouwen-Duiveland, Diss. Utrecht 1952, § 33; Ha. C. M. Ghijsen, Kenmerken van het Zeeuws accent, Taal en Tongval 14 (1962) pag. 68;

G. Karsten, Het dialect van Drechterland, Purmerend 1931-1934, dl. I pag. 90; A. R. Hol, De -N na de toonloze vocaal in werkwoordsvormen, Opstellen De Vooy's, Gron. 1940, en Hand. Comm. Top. en Dial. 21 (1947). In het laatste opstel betreft mej. Hol het Zuidnederlandse taalgebied meer dan in het eerste.

(56) Sloôn komt in mijn materiaal niet voor; wel de 1e pers. enk. 480 sloôn ick. Het Antwerps is thans slôge (Smout, pag. 97; Corn.-Vervl. i. v. slagen).

(57) Uit dit laatste blijkt dat goôn en stoôn niet op één lijn gesteld mogen worden met de werkwoorden op -en.

(58) Corn.-Vervl. I.72 en Smout, pag. 83, vermelden alleen vormen op -n of η.

(59) Smout pag. 131: slög akik.

(60) Het is niet helemaal zeker dat de -n in ik doen, gaan, staan, organisch is; zie Hst. II, Materiaalverzameling Antwerps, noot 102.

(61) De heer Beersmans zei: lerenet, zendenet.

(62) De heer Beersmans zei: weteze, enz.

(63) Corn.-Vervl. I, pag. 28: "Wanneer een woord dat op den toonloozenuitgang en eindigt, den zin sluit, dan wordt de n ook door velen in 't W. der Kempen, vooral door bejaarde menschen uitgesproken: Da' zijn schoon' bloemen; hij ga' ginder wijd hennen; kunde vandaag nie' komen ?"

(64) Het onbeklemtoonde pronomen is volgens Smout, pag. 30, steeds mæ. De m is ontstaan door assimilatie in enclise. Later heeft ze overal de w verdrongen, ook vóór de persoonsvorm. Corn.-Vervl. I, pag. 74, bevat alleen gegevens over het encliticum: game, doeme, zijme, haddeme (of hamme) zouweme (of zoume, zomme). De heer Beersmans zei echter wemme (= we hebben), komewe, zouwe (dat wel doen). zouw' (op vakantie gaan); ziengwe, doengwe. De historische ontwikkeling zal wel zijn: in de 17de eeuw was -me alleen mogelijk bij werkwoorden als doen; vervol-

gens is -me door analogie de gebruikelijke vorm geworden bij inversie; daarna werd het zelfs mogelijk in de rechte woordorde; onder invloed van het algemeen beschaafd Nederlands is we tenslotte teruggekeerd.

(65) Corn.-Vervl. I, pag. 40, met een verwijzing naar de algemene regel op pag. 27. W. Pée, Dialectgeographie der Ned. diminutiva, Tongeren 1936, bevat slechts occasionele gegevens over de -n.

(66) De Bont wil de afwezigheid van de -n vóór t en d verklaren door ritmische factoren. Zie hierover: Opmerking vooraf aan het begin van dit hoofdstuk.

(67) Smout, pag. 103, 104: *zohčas, stilačkas, wētaz en wilas, miḡstas, ūhstas, sâvas, snūnas*; 123: *zilčaskuk*. Corn.-Vervl. I pag. 28: *loopes, stillekes, verkes*.

(68) De gegevens heb ik van de heer Beersmans; zie ook Pauwels, n Zuid-Ned. pag. 51.

(69) Pauwels, n Zuid-Ned., pag. 54, noemt teken, regen, zegen bij de gevallen waarin niet geapocopeerd wordt (de n werd beschermd door een -e die vrij lang bewaard bleef). Hij vermeldt er echter bij dat deze woorden meegesleept dreigen te worden in het algemeen apocoperingsproces.

(70) Pauwels, n Zuid-Ned. pag. 51. Beersmans bevestigde deze gegevens.

(71) Zo verzekerde mij de heer Beersmans. Corn.-Vervl. I, pag. 59: Men (ook me) wordt niet veel gebruikt. Het wordt vervangen door ge, ze, ne mens, de mensen, een passieve constructie.

Smout, pag. 74. § 100: "Men komt slechts voor in enkele spreuken, zooals in al *duḡdā lîrt men*". Het is echter duidelijk dat die spreuken voor de Antwerpenaar een papieren oorsprong hebben; dit blijkt alleen al uit de klinker die Smout noteert.

(72) Zonder elisie I

(73) Zie II.11, N. B.

(74) Aldus de heer Beersmans. Smout, pag. 74, vermeldt alleen de „monoftong“ $d\hat{n}$ (n); zie ook pag. 115: Snuf, $d\hat{n}$ nup (Snuf die op...); pag. 117: $n\hat{a}$ $g\hat{f}$ st, $d\hat{n}$ nat oys (een geest, die het huis...) pag. 119: $d\hat{n}$ oyt (die uit.); pag. 133: $n\hat{a}$ n ayzare ring, $d\hat{n}$ nar in vast was (een ijzeren ring, die er in vast was). Zie echter mijn noot 76. Corn.-Vervl. I pag. 58: de betrekkelijke voor-naamwoorden zijn die en wie (zonder beschrijving van de precieze uitspraak). P. Peters, De vormen en de verbuiging der pronomina in de Nederlandsche dialecten, O. Tt. VII (1938 - '39), pag. 237 e.v. (Het betrekkelijk vnw.) geeft weinig duidelijke en zekere gegevens over de -n.

(75) De renaissance-grammatica heeft de -n in objectsfunctie hersteld nadat ze sinds de middeleeuwen verdwenen was: G. S. Overdiep, Zeventiende-eeuwsche syntaxis, Groningen 1932, pag. 189; C. G. N. de Vooys, Nederl. spraakkunst, Groningen² 1949, § 36.

(76) Aldus mijn zegsman. Corn.-Vervl. I pag. 65: "Die, bijvoeglijk woord en voornaamwoord (bedoeld is: zelfstandig gebruikt voornaamwoord) krijgt in het mann. enk. meest overal \underline{en} bij en wordt zo $d\hat{ie}\ddot{e}$ (n, $d\hat{e}$ \ddot{e} (n, $d\hat{e}\ddot{e}$ (n, $d\hat{e}\ddot{e}$ (n." Zie ook P. Peters, O. Tt. VII.

Bij Smout heb ik alleen monoftongische notering gevonden, maar ik vermoed op grond van zijn behandeling van \hat{u} en \hat{i} (§ 10, 18; vooral pag. 159) dat hij als monoftong interpreteerde wat voor iedere buitenstaander als diftong klinkt: pag. 119 $d\hat{n}$ \hat{i} te (die heette); $d\hat{n}$ od (die had); pag. 126 $d\hat{n}$ \hat{s} höt (die schoot); $d\hat{n}$ telt (die telt); pag. 133 $d\hat{n}$ bagos (die begon) e. a. Merkwaardig is wel zijn diakritisch teken $d\hat{n}$, naast $w\hat{i}$ j (§ 101). Ik meen dat het eenlettergrepige $d\hat{ie}$ (n) alleen mogelijk is bij zeer geringe nadruk.

(77) Aldus mijn zegsman. Ook Smout, § 101, vermeldt uitsluitend $w\hat{i}$; met als voorbeeld: van $w\hat{i}$ iz $d\hat{i}$ n \hat{u} t ?

(78) Corn.-Vervl. I, pag. 74; Smout, pag. 86.

(79) Corn.-Vervl. I, pag. 68: Mij n, datief + accus. is meest te horen langs de polderstreek: Hij heeft het mij n gezeid; dat is van mijn. De heer Beersmans bevestigde dit voor Kapellen, 12 km. ten noordwesten van Antwerpen, waar hij het uit de mond van zijn "kozijs" geregeld hoorde.

(80) Huygens paste de elisie niet zo consequent toe als de hedendaagse Antwerpenaar; vgl. 584 gh'het; 584 Ghe helptme; 722 de hoere; 259 de hand; 511 botte Hollanders.

(81) Vgl. Pauwels, n Zuid-Ned., pag. 54.

VIJFDE HOOFDSTUK

SAMENVATTING VAN HUYGENS' GEDRAGSLIJN IN HET HOLLANDS VERGELIJKING MET HET HEDENDAAGS HOLLANDS

Opmerking vooraf

Het materiaal bevat niet alleen de -n na "toonloze vocaal". Het is trouwens mogelijk dat de betrokken Hollandse dialecten de kleurloze vocaal niet kenden, althans niet in alle gevallen waarin wij die laten horen. Wellicht moeten we eerder denken aan een [ɛ] als in dik (afgezien van het dynamisch accent).

Van Ginneken, I pag. 348, wijst erop dat de toonloze -e in Monniken -dam dikwijls een [ɛ] is. Hetzelfde zegt Boekenooen (pag. XXXVI) van het Zaaens.

Voor het verschil tussen Noord- en Zuid-Nederland, zie B. v. d. Berg, De svarabhaktivokaal als dialektcriterium, en Koelmans' reactie (1).

Caron (2) citeert Ten Kate (3) en Montanus (4) om te bewijzen dat de beschaafd sprekenden in Holland de kleurloze vocaal niet kenden; zij spraken in te, de en wandelen een vocaal die verlengd een klinker opleverde als in het substantief week (Ten Kate) of die gelijk was aan de inzet van de lange e-vocaal in eer, een, cleet, ree (Montanus). Wel geeft Caron toe, dat de spraak van het volk de e reeds vroeg kan hebben gekend.

De grammatici disqualificeren dan deze uitspraak.

Meer gegevens, met literatuuropgave, kan men vinden bij A. A. Weijnen, Nederlandse dialectkunde, Assen 1958, § 99.

Voor het Algemeen Beschaafd van Huygens vinden we merkwaardige aanwijzingen in het rijm:

Worp IV 205:3wederkeerd x seer dé; VIII 127:4 vermaende x aen dé; II 187:1 Groll dé x ontstolde; VIII 30:3 luij sendt x duijsend; 313:231 schotelen x ben. Het voegwoord en, rijmend op werkw. of meerv. is zelfs een geliefde figuur: II 291:3 sand, en x planten; III 54:185 schipp, en x lippen; 65:590 gewicht, en x berichten; 67:674 wicht, en x lichten; 68:710 locht, en x mochten; 69:721 ongenucht en x luchten; 72:846 hemm, en x swemmen; 73:878 tirannij, en x bedijen; 79:1110 berend, en x lenden; 81:1166 hoogh, en x beooghen; 85:1306 gewicht, en x dichten; 89:1426 behaegh, en x draghen :

96 : 1690 papp, en x klappen; 99 : 1781 penn, en x gewennen; 107 : 2021 dack, en x packen; 107 : 2025 gewicht, en x lichten; IV 42:8 hoiij, en x-roijen; 86:69 Lampen x quamp, en; V 122 : 5 steerten x verveert, en; VIII 310 : 77 betracht en x verkrachten.

Het tegenwoordige Hollands vertoont in de behandeling van de -n een opvallend verschil met het Brabants; de afstand tussen de twee dialecten blijkt op dit punt bij Huygens veel geringer te zijn.

Huygens' materiaal is interessant doordat het een beeld geeft van de oude toestand en tevens de afbraak-in-volle-gang laat zien (5). Het proces heeft zich daarna snel voltooid; in de achttiende eeuw verschilde de toestand niet veel van de tegenwoordige (6); thans is de genus-n voor het grootste deel verdwenen, de hiaatvullende n is zeldzaam, vooral in het Noordhollands (7).

Het beeld van Huygens' Hollands is minder markant dan dat van zijn Antwerps: de afdelingen zijn minder duidelijk, ze vloeien in elkaar over. Het beeld wordt nog gecompliceerder doordat het materiaal genomen is uit verschillende gedichten, geschreven in verschillende tijden en stijlen. De twee dialecten (Haags-Delflands en "Waterlands" (8) schijnen in dit opzicht geen verschil op te leveren (9). Er bestaat echter een (kleine) mogelijkheid dat Huygens het bestaande verschil niet zag.

Van het Antwerps hebben we een momentopname (Tr. Cornelis) maar het Hollands vertoont zich in zijn ontwikkeling, zo niet in de realiteit dan toch in Huygens' weergave. Het eerste beeld is dus statisch, het tweede dynamisch. Hierdoor komt het dat ik meer afdelingen nodig had dan bij het Antwerps. De middengroep (III, IV) vertoont de aarzelende en onzekere overgang naar de zuivere hiaatvullende -n.

HET HOLLANDS VAN HUYGENS

HET HEDENDAAGSE HOLLANDS

I. DE -N WORDT GEHANDHAAFD ONAFHANKELIJK
VAN DE VOLGENDE KLANK

-N GROTENDEELS VERDWENEN

- I. 1. en, gien (bijvoeglijk alle geslachten) ien (10)
(bijv. onz.; ook vr ?) ien, gien (zelfstandig alle
geslachten); allien
I. 2. men, mijn, alle gesl. enk. + meerv. (10)
I. 3. inf. zijn, sien, doen, staen, gaen, slaen.
I. 4. indic. meerv. zijn, sien, doen, staen, gaen.
I. 5. participia esien, edaen, gegoen.
I. 6. neen
I. 7. onz. datief ten
I. 8. ick overreken

In het lidwoord is de -n vaak dubieus of afwezig

gewoonlijk me

—

—

—

nee

te minste, te slotte

De -n kan verdwijnen

II. DE -N WORDT GEHANDHAAFD VOOR KLINGER,
H, D, T, B, R (11)
Genus-n in de(n), iene(n) groote(n)

GENUS-N ZO GOED ALS HELEMAAL VERDWENEN

III. DE -N WORDT GEHANDHAAFD VOOR KLINGER
EN H (NIET VOOR D, T, B, R ?)
Genus-n in die(n), deuse, onse(n)

IV. DE -N WORDT GEHANDHAAFD VOOR KLINGER
EN H (aanvankelijk ook vóór D, T, B, R en ANDERE
MEDEKLINKERS (12)

DE -N KOMT NOG ZELDEN VOOR ALS HIAAT
VULLER.

- IV. 1. meervoud ooghe(n)
IV. 2. meervoud van gesubstantiveerde attributieven (?)
IV. 3. meervoud van preattributief gebruikte substantieven:
Leuren yver (?)
IV. 4. verbindings-n in samenstellingen: vrouwen-hoofd (?)
IV. 5. infinitief segge(n)
IV. 6. indicatief mv. segge(n)
IV. 7. deelw. ebore(n), predikatief
IV. 8. varcke(n)
IV. 9. ter schande(n)
IV. 10. bijwoorden en voorzetsels: eve(n), tusse(n)
IV. 11. seuve(n), neghe(n)

V. DE -N WORDT GEHANDHAAFD VOOR KLINGER EN H

- V. 1. zelfst. gebruikte attributiva, mann. enk.: en aere(n),
lieve(n).

- V. 2. selve(n) (?)

- V. 3. doen ick, staen ick, gaen ick, slaen ick, sien ick.

← De vormen met -n komen ook voor buiten inversie,
zelfs buiten hiaatpositie

- V. 4. onbep. vnv. me(n)

← bestaat niet meer

- V. 5. knechje(n)

VI. DE -N VERVALT (waarschijnlijk) IN ALLE POSITIES (13)

NOOIT -N

- VI. 1. betr. vnv. die (maar in de vroege gedichten die(n) in
objectsfunctie onafh. van geslacht of getal) (14).

- VI. 2. aanwijzend vnv. die zelfst. mann. enk.

- VI. 3. vragend vnv. wie

VII. DE -N WORDT TOEGEVOEGD VOOR KLINGER EN H

ZO GOED ALS NOOIT -N

- VII. 1. pers. vnv. me(n)

- VII. 2. pret. sg. maecte(n)

- VII. 3. bijwoord op -e(n)

- VII. 4. voegw. of bijw. doe(n) (alleen in de eerste periode)

meestal -n

- VII. 5. schande(n) (?)

- VII. 6. ten minste(n) (15)

Op enkele onderdelen na vertoont dit overzicht alle tekenen van betrouwbaarheid. Zelfs het vloeiende en onzekere lijkt typisch 17de-eeuws Hollands, in tegenstelling tot het Brabants.

Bij Huygens zit de *genus-n* vooral nog vast in het lidwoord van bepaaldheid; daar heeft ze zich gehandhaafd in dezelfde situatie als in het Antwerps; in de andere attributiva zien we een geleidelijke verzwakking. De hiaatvullende *n* staat nog stevig, zowel de oorspronkelijke als de toegevoegde.

Het 17de-eeuwse Hollands blijkt in de afbraak van de *-n* al iets verder te zijn dan het hedendaagse Antwerps. Misschien zal het Antwerps met zijn neiging tot *liaison* nooit het Hollandse stadium bereiken (16). De hiaatvullende *-n* is sinds de 17de eeuw in het Antwerps eerder versterkt dan verzwakt; de *n* vóór bevoorrechte medeklinkers heeft echter terrein verloren.

Ik heb de verdeling van het materiaal na lang aarzelen en na verschillende mislukte pogingen vastgesteld. Op verschillende punten is er twijfel aan de juistheid mogelijk. Mijn schema is bedoeld als een hypothese. Misschien kan het aan andere 17de-eeuwse auteurs getoetst worden.

1. De *-n* wordt gehandhaafd onafhankelijk van de volgende klank

1.1a. Het lidwoord (e)en, mann. vr. en onz.: en prater, en vrouw, en stickjen. De gewone vorm is en; de afwijking een komt vooral voor in Hofw., het begin van Tr. Corn. en Andria. Vermoedelijk is het een vergissing, berustend op de schrijfgewoonte in het algemeen Nederlands; in Hofw. 2228 staat zelfs: een' korte pijn.

De bedoeling blijkt uit het overweldigende aantal en-vormen en uit een enkele verandering: Voorh. 566 [een ball>en tell] (17).

len komt als lidwoord niet voor, wel in sommige afschriften (The passim, Hofw. 1779). Zeker is het dat de *-n* in het taalbewustzijn steeds aanwezig was (18). Bij volledige assimilatie wordt ze enkele keren niet gespeld: e man, e mes, e muijs, e nacht; in Hofw. 1825 e/mens kan bovendien de woordversmelting, gepaard gaande met isolering van betekenis, hebben meegewerkt (vgl. ereijs).

Het enclitisch lidwoord treffen we aan na su(l)ck: Tr. Corn. 122 sulcken veugel; 889 sucken Tooverij; 449 sulcken (l>L)ietjen, e. a. Uit Tr. Corn. 1160 sucke pijn blijkt nog niet, dat dit encliticum de *-n* kon verliezen: er zit waarschijnlijk geen lidwoord in verborgen (vgl. Tr. Corn. 824 Sulck goed; 1545 suck goed; 1150

sulcke kunsjes; 1273 sucke wætertjes).

Het lidwoord wordt na su(l)cken en watten herhaald in het adjectief (19): Grilligh 21 [Watten grooten onderscheyt]; Vr.-lof 435 Sucken elequenten tong, e. a. Hieruit blijkt dat in Tr. Corn. 1239 sucken swijdighen hoop geen genusuitgang behoeft gezien te worden; ook niet in Voor-hout 604 Wat (...) een rijcken bloet; zeker niet in Vr.-lof 434 sucken cloken spreker; Andr. 101 sulcken lieuen >wijsen] seun; Tr. Corn. 1186 Alsucke[n] moiien fielt.

N.B. De afwijking in Tr. Corn. 1260 sucken stincken(d>t) ho(e>o)ckje is verklaarbaar door de metrische behoefte. Misschien wilde Huygens eerst stinckenden schrijven.

De combinatie met soo bevat echter slechts één lidwoord, meestal na het adjectief: Vr.-lof 204 zoo schandeleusen stick; 387 zoo vreemden rasernij; Tr. Corn. 1344 soo neuen dingh; in combinatie met Ghien: Vr.-lof 94 Ghien zoo costelicken D'; 235 Ghien zoo weteloosen man. De twee gevallen waarin het lidwoord onmiddellijk op soo volgt, zijn te verklaren: Tr. Corn. 1437 soo en langhe prij beantwoordt aan een metrische behoefte; 1185 soon kluchtighe guijt van een Bedelær is een uitbreiding van het syntagma: soo'n guijt van een Bedelær.

Na al te wordt het ene lidwoord aan het adjectief gekoppeld: Roose 91 Al te lompen leepicheyt.

De manier waarop Huygens dit verschijnsel noteerde, is kenmerkend voor zijn waarnemingsvermogen en inzicht. Het lijkt wel zeker dat hij de constructie doorzag, in tegenstelling tot de kopiist die de volkomen correcte n vaak liet wegvallen. Tr. Corn. 1186 Alsucke[n] moiien fielt wekt wel even onze verbazing: waarom streepte hij de n door? Waarschijnlijk noteerde hij bij nader inzien de volledige assimilatie, evenals in Tr. Corn. 882 watte mislickheit.

Opvallend is het meervoud zonder n: Roose 90 Al te tastelijcke trecken; Vr.-lof 193 su(l>c)ke blaeuwe bloemen. Het Hollands had de n hier blijkbaar verloren; maar als in Tr. Corn. 1203 watijte besuckte streke de tweede t is toegevoegd (het lidwoord stond eerst duidelijk geïsoleerd), dan was Huygens zich nog bewust van de oorspronkelijke situatie (20).

Het hedendaagse Hollands heeft, voorzover ik weet, niets meer van deze eigenaardigheid bewaard; wel het Fries (21).

N.B. Andr. 90 En andren dagh: geen lidwoord; gewoonlijk ziet men hierin

de toonloze vorm van het voorzetsel in; vgl. W. N. T. III 4111 : en Sundagh, en Saterdagh.

Pauwels (22) verklaart voor zijn eigen gebied de uitdrukking *ə zɔndax* uit *də*; de verkeerde scheiding in een vaak voorkomende uitdrukking als *tɔtə zɔndax* (tot de zondag) zou de oorzaak zijn.

1.1b. G(h)ien bijvoeglijk, mann. vr. en onz., enkelvoud en meervoud: Tr. Corn. 1086 ghien *stockvis*; 1505 gien *langhe reis*; 1321 gien *kint*; Grilligh 35 ghien *leughen|s*. Ook thans horen we hier in de Hollandse dialecten steeds een n.

1.1c. Ien, bijv. telwoord, onz. : Roose 33 ien *gesighje*; e. a.

Waarschijnlijk geldt dezelfde vorm voor het vrouwelijk, maar er zijn geen voorbeelden om deze veronderstelling te bevestigen. Het mannelijk is *iene(n)*: zie II.

1.1d. Ien, gien zelfstandig gebruikt, alle geslachten; *allien*

ien: Het genus heeft geen enkele invloed, b. v. .mannelijk: Tr. Corn. 946 d'ien an; 1055 ien is; Vr.-lof 272 ien die; 815 ien der; 267 ien te; Tr. Corn. 842 ien sen; Boer 69 ien van; vrouwelijk: Andr. 128 gien ter; Boer 126 D'ien magh; Tr. Corn. 1212 ien van; Roose 120 ien x zien; Andr. 129 geen x heen; onzijdig : Een Boersprack 3 ien eboden; Tr. Corn. 1469 ien henochtent; Een Boer sprack 7 ien x thien.

Allien: Tr. Corn. 1045 allien deur; Boer 70 allien x tien; Tr. Corn. 1014 allien x Antw. sien.

1.2. Het bezittelijk voornaamwoord *men*, *mijn*, alle geslachten enkelvoud en meervoud.

De gewone vorm is *men*, *sen*: *Men sleutel*, *men Vrouw*, *sen lijf*, *men praetges*. *Mijn* en *sijn* kunnen bijzondere klemtoon hebben, maar ze staan ook op plaatsen waar dat beslist niet het geval is, vooral in *Andria*.

Vreemd is de apostrof voor de historische apocope in *Andria*; met klemtoon: 33 *mijn'* gedachte; 53 *sijn'* sincliekheit; 179 *Sijn'* streke; zonder klemtoon: 35 *sijn'* kindse jaertjes. Nog vreemder is Andr. 113 *miyne quant* (sterke emfaze). De burgerlijke stijl van het stuk maakt dergelijke papieren vormen mogelijk.

De spelling *mijn*, *sijn* staat soms voor gevallen waarin de uitspraak [mən] voor de hand ligt. We kunnen echter beslist niet beweren dat de volle klinker alleen maar in emfaze mogelijk was.

In *men* valt de n enkele keren af. Vóór m (volledige assimilatie; merkwaardig-gerwijs gebeurt hetzelfde niet vóór n): *Me mægh*, *me meutje*, *me muts*, *me man*

(interessant is Boer 143 se|n| Man|g|teltgic); dikwijls vóór g: me gat (3x) me goet, imme gedachte, me goe maets; zelden vóór k: me compas, me kliere; eenmaal zelfs voor t: Tr. Corn. 1263 me tangde (naast Tr. Corn. 1433 men tanden). Het genus oefent hierbij geen invloed uit. Waarschijnlijk zijn er wel ritmische invloeden in het spel: als men tussen twee duidelijke heffingen staat, verliest het de -n niet. Nadere precisering lijkt me onmogelijk; mijn indruk is, dat de nasaal in allerlei situaties vervaagde, zodat hij ook in de spelling gemakkelijk wegviel. Maar een consequente gedragslijn heb ik niet kunnen ontdekken.

De ontwikkeling naar het hedendaagse me was reeds begonnen, maar de n stond in het taalbewustzijn nog sterk, ook daar waar ze gereduceerd werd.

De voorbeelden tonen aan, dat de behandeling van het lidwoord en en het persoonlijk voornaamwoord men niet helemaal hetzelfde was: het eerste verloor alleen bij volledige assimilatie zijn -n.

Ook thans staat de -n van het lidwoord sterker dan die van het bezittelijk voornaamwoord. In veel Hollandse plaatsen komt tegenwoordig naast m'n en z'n ook me en ze voor. Men zegt zowel z'n zeun als ze zeun, m'n oge als me oge, zonder dat er een vaste regel voor het gebruik te geven is. Waarschijnlijk is er een subtiel verschil in accentuatie als oorzaak aan te wijzen, waardoor m'n zeun een positie inneemt tussen mijn zeun en me zeun; vgl. z'n zeun kwam ook en hij kwam mit ze zeun (23).

N.B. 1. In men selve zal wel een bez. voornaamwoord zitten; vgl. Roose 128 sen selve. De -n ontbreekt hier een keer: Tr. Corn. 880 me selue.

N.B. 2. De niet-enclitische objectsvorm van het persoonlijk voornaamwoord 1 sg. is steeds mijn, in navolging van het bezittelijk voornaamwoord: mijn is, Mijn hoort, mijn die, mijn ter, mijn beklijve, mijn leeftse, enz. Zelfs nootert Huygens zonder volledige assimilatie: mijn me, mijn men (24). Ook thans is alleen mijn bekend (25).

1.3. De infinitieven zijn, sien, doen, staen, gaen, slaen
Het materiaal is overtuigend.

1.4. De indicatieven zijn, sien, doen, staen, gaen
Het materiaal is niet overvloedig, maar toch voldoende: de -n blijft in alle situ-

aties, maar v66r het enclitisch we wordt ze geassimileerd in de zeldzame voor -beelden: Tr. Corn. 1522 sie/we; 836 gaewe (optatief) (26). Waarschijnlijk waren staewe en doe we ook mogelijk, sijwe niet (Tr. Corn. 878 sinwêr). De verlengde vorm vinden we in Tr. Corn. 922 stænewe. Vermoedelijk waren de verlengde vormen in inversie reeds bij alle betrokken werkwoorden mogelijk, naast de gewone korte vormen (27).

Het pronomen me heb ik bij Huygens niet genoteerd (28).

1.5. De deelwoorden esien, edaen, gegaen

Het materiaal is niet overvloedig, maar dat is ook niet nodig: vormen zonder -n zijn wel onmogelijk.

1.6. Neen

De -n was nog nergens afgefallen: neen werentigh e. a. Thans kent de Amsterdammer of Hagenaar uitsluitend nee (sterk diftongisch).

1.7. Ten, datief onzijdig

Thans zegt men te minste, te slotte. Huygens schrijft ten minste, ten princepalen, ten quaetste. In het eerste voorbeeld was er volledige assimilatie. In hoever de andere gevallen beantwoorden aan de taalwerkelijkheid, is niet na te gaan. Wel kunnen we vaststellen dat ten principalen en ten quaetste voorkomen in een precieze tekst, die nergens herinnert aan de taal van "het volk". Invloed van de geschreven taal is dus niet onmogelijk. In zijn Antwerps schrijft Huygens: te leste.

1.8. Tr. Corn. 935 ick(...) overreken x inf. steken is de enige vertegenwoordiger van de groep ik teken, reken, zegen.

II. De -n wordt gehandhaafd in het mannelijk enkelvoud vóór klinker h, d, t, b en r.

De genus-n

In de pronominale aanduiding maakt het tegenwoordige Haags en Amsterdams -afgezien van speciale gevallen zoals sommige stofnamen- nog slechts onderscheid tussen het mannelijke en vrouwelijke genus bij persoonsnamen (29).

Het is echter mijn vaste overtuiging dat de Hollandse dialecten in de 17de eeuw drie genera kenden, niet alleen in de pronominale aanduiding maar ook in de adnominale woorden.

Als C.G.N. de Vooy en R. A. Kolléwijn in hun opstellen over onze oude grammatici (30) steeds opnieuw concluderen: het Hollands kende in de 17de eeuw geenge-

nusonderscheid meer, dan is deze conclusie tendentieus (31), voortgekomen als ze is uit hun enthousiasme voor een rechtvaardige zaak. Uit het materiaal mogen ze ten hoogste concluderen:

1. het Hollands kende geen onderscheid tussen subjects- en objectsvorm, evenmin als het Zuidnederlands;
2. het Hollands kende minder vormkenmerken van het genus dan het Zuidnederlands; de afbraak was dus reeds in een vergevorderd stadium;
3. de Hollandse dialecten waren niet eenstemmig in de verdeling van de substantieven over de drie genera, evenmin als het Zuidnederlands.

In zijn Inleiding op Christiaan van Heule's "Nederduytsche Grammatica ofte Sprac-konst" (32) stelt W. J. H. Caron op pag. L vast: "Het gevoel voor geslachtelijke onderscheiding der nomina is algemeen in de zeventiende eeuw". Het is onjuist te menen dat Van Heule (2e druk 1633) het genusonderscheid gecreëerd heeft: hij trachtte alleen ordening te brengen in de tegenstrijdigheid der dialecten, door algemene regels en door een "Tafel der Zelfstandige woorden/welker geslacht in de voorverhaelde regelen niet aengeteykent en is" (33). Hij en zijn opvolgers hebben daarbij meer geordend dan het levend taalmateriaal te ordenen gaf, maar ze zijn uitgegaan van een feitelijk gegeven: het onderscheid der drie genera. Het casusonderscheid hebben ze kunstmatig tot leven gewekt; zo ook de "rijkdom" van genuskenmerken in zelfstandige en bijvoeglijke woorden.

Het staat vast dat Huygens in zijn Delflands en Waterlands het onderscheid tussen mannelijk en vrouwelijk in acht nam, bijna even consequent als in het Antwerps. G. C. van Santen vertoont in zijn kluchten ook wel enig systeem, maar volgens Crena de Jongh wekt hij de indruk, dat dit berust op een vroeger onderscheid dat niet meer levend was (34).

Voortdurende omgang met Huygens' teksten heeft bij mij de indruk gevestigd, dat Huygens tot de beste taalwaarnemers van zijn tijd behoorde. Voor mij is zijn behandeling van de genus-n dan ook een duidelijke getuigenis voor het bestaan van de drie woordgeslachten in het Delflands en het Waterlands van de eerste helft der 17de eeuw (35).

Wanneer de grammaticale vormen de keuze tussen mannelijk en vrouwelijk onzeker lieten (de genus-n komt slechts in bepaalde fonetische situaties te voor-schijn), heb ik eerst zekerheid gezocht in Huygens' teksten zelf: daar waar hetzelfde substantief in een gunstiger situatie stond.

Daarnaast heb ik een kritisch gebruik gemaakt van Van Heules lijst. Nog voorzigtiger moest ik zijn met onze 18de-eeuwse taalkundigen, waarvan Van Hoogstraten wel de voornaamste is (36).

Het Mnl. Woordenboek levert overwegend Zuidnederlandse gegevens; het Woordenboek der Nederlandsche Taal bewijst occasioneel goede diensten.

De latere grammatica's engeslachtslijsten berusten vooral op Vondel en Hooft, die beiden te zeer aan taalordening hebben gedaan om volledig betrouwbaar te mogen heten. Bovendien zijn de conclusies van Van Hoogstraten e. a. niet vrij van willekeur. Hun bewijssplaatsen missen vaak iedere bewijskracht: uit het ontbreken van de buigings-n in de fonetisch ongunstige situatie volgt nog niet dat het betrokken woord vrouwelijk is; uit de aanwezigheid van een genitief-s volgt evenmin dat het woord niet vrouwelijk is (37). Overigens hebben de lexiconologen slechts een klein gedeelte van het materiaal gebruikt, en de citaten wettigen dikwijls verschillende conclusies, of liever: geen conclusie.

Het is bekend dat Huygens slechts enkele concessies heeft gedaan aan de taalregelaars (38). Bij hem hopen we dus voor de -n, ook voor de genus-n, de authentieke Hollandse gegevens te vinden: onafhankelijk van de functie noteert hij de genus-n vóór klinker, h, d, t, b en r.

II. 1. De(n)

Het materiaal is overvloedig en overtuigend: den arbeit, den Hemel, den doeck, den toom, den brodder, den Roef e. a.; vóór andere medeklinkers zonder -n.

Afwijkingen:

- Hofw. 1826 De Duijuel (subj.); Tr. Corn. 960 de Duijvel (subj.). Vergelijk wat hierover gezegd is voor het Antwerps: Vierde Hst. II. 1a.
- Andr. 168 De tijt is misschien wel vrouwelijk bedoeld.
- Hofw. 2239 van/de bekende wegh; Andr. 105 de Brulloft-dagh.

Het eerste substantief is niet zeker mannelijk.

N.B. Voor de verbogen vorm van het onz. lidwoord de(n) geldt waarschijnlijk dezelfde regel. Het materiaal is schaars (39).

Het tegenwoordige Hollands kent geen genus-n meer, tenzij in enkele relicten (40).

II.2. Het telwoord iene(n)

De voorbeelden zijn schaars: lenen encklen, ienen reghel; naast iene nacht, iene slaghe, iene will.

11.3. Het bijvoeglijk naamwoord (41).

Vóór klinker en h zijn de voorbeelden overtuigend: elcken oort; grooten Heer, e. a.; vóór d staat Andr. 178 schelmsche Dou alléén tegenover tien gevallen met -n, waaronder Tr. Corn. 1069 groote grooten danck, en zelfs: 1099 En blancken Juijvel (42).

Vóór t, ben r staat de -n niet vast; jammer genoeg is het materiaal schaars. De afwijkingen bewijzen echter toch wel, dat de afbraak reeds begonnen was: smalle trap; drooghe Bolck, besuckte Reu, Rijcke Rochelaer.

N. B. 1. Evenals thans is de onverbogen mann. vorm bij het kwalitatieve adjectief mogelijk na het lidwoord van onbepaaldheid: Eneerlick Klapperman e.d.

N. B. 2. Voor de verbogen vorm van het onz. adjectief geldt waarschijnlijk dezelfde regel; alleen het woord meestendeel is er om dat te bewijzen. Dergelijke uitdrukkingen kwamen in volkse taal waarschijnlijk niet voor; het geciteerde voorbeeld is afkomstig uit enkele precieuze gedichten.

N. B. 3. Voor het stoffelijk adjectief kan ik niet tot een duidelijke regel komen. Misschien werd het behandeld als een gewoon adjectief: -n in het mannelijk enkelvoud vóór klinker h, d, t, b, r; dan dient men uit te gaan van vormen als goud, sulver.

In ieder geval werd de -n niet gehandhaafd vóór klinker h, d, t, b, r, onafhankelijk van het geslacht: pampiere trom, si je bon|g|t. Behandeling van de -n als hiaatvuller is niet uitgesloten; Tr. Corn. 54 suijckr'Amandelen is daarmee niet in strijd: de elisie is een tweede mogelijkheid tot hiaatvulling.

De regel die Van Heule (43) geeft, herinnert aan de Zuidnederlandse praktijk (44): mann. aerden, vr. aerde, onz. aerden. Hij vermeldt er echter geen fonetische voorwaarden bij; in een aantal Zuidnederlandse dialecten komter -n in het mann. enk.vóór klinker,(h), d, t, b, (r) en in het onz. enk. vóór klinker (en h).

Huygens'voorbeelden zijn ook met deze laatste formulering niet in strijd. Het hedendaags Amsterdams of Haags is: 'n zilvere horloge, 'n stene huis, 'n glaze oog, 'n gouwe oorring.

N. B. 4. Eigen en open (45) worden in ieder geval niet behandeld als gewone adjectieven, die alleen maar een genus-n krijgen (Vr.-lof 454 eyghen hoofts; Tr. Corn. 262 eighen hout). Dat is trouwens niet mogelijk: vgl. een mooi huis, een eig huis.

Tegen zuivere hiaatvulling pleit Vr.-lof 13 eyghen baet.

Als hier de -n gehandhaafd werd vóór klinker h, d, t, b, r, onafhankelijk van het geslacht, dan is Tweederh. 23 eyghe boogh misschien alleen maar een bewijs dat de b zwakker stond dan enkele andere medeklinkers.

De Brabantse praktijk (genus-n in het mann. enk. en hiaatvullende -n in het onzijdig) is evenzeer mogelijk; ook dan is Tweederh. 23 eyghe boogh de enige afwijking (de b stond zwak).

Thans zegt men in Amsterdam en Den Haag: 'n ope auto.

N. B. 5. Vermoedelijk vielen sterke participia, attributief gebruikt, onder dezelfde regel als eigen en open; maar het materiaal is, evenals in de zojuist genoemde gevallen, alleen maar in negatieve zin overtuigend: vóór v, p of g enz. komt er in ieder geval nooit een -n.

Van Heule, dl. 2 pag. 24, geeft hier ongeveer dezelfde regel als bij de "materiale By-woorden": mann. gebonden; vr. gebonde (of gebondene); onz. gebonden.

Thans zegt men in Amsterdam: e ferlore uur.

III. De -n wordt gehandhaafd vóór klinker en h (niet voor d, t, b, r ?).

De genus-n

In II is reeds gebleken dat de mannelijke -n sterk stond in het lidwoord. In het adjectief bleef ze niet altijd vóór b, t, r.

In de twee volgende gevallen wordt de afbrokkeling bevestigd.

III.1. Die(n) deuse, bijvoeglijk.

Er is maar één plaats waar de -n gehandhaafd wordt: Tr. Corn. 1242 dien ævent. Vóór b vervalt ze in de drie aangetroffen gevallen. Omdat de situatie vóór d, t of r niet voorkomt, mogen we hieruit slechts met het grootste voorbehoud concluderen dat deze n alleen in hiaatpositie voorkwam (de b stond immers bij het lidwoord en het adjectief ook al niet sterk).

III.2. Onse(n), bijvoeglijk.

Hier schijnt de -n vóór d zeker te vervallen: naast onsen Oest staat drie maal onse Domene (Domine). Het bewijs zou echter pas duidelijk geleverd zijn, als er ook andere substantieven bij betrokken waren. Het is immers mogelijk dat Domene een aparte behandeling genoot.

De voorbeelden vóór t, b en r ontbreken.

IV. De -n wordt gehandhaafd vóór klinker en h (aanvanke-
lijk ook vaak vóór d, t, b, r en andere medeklinkers).

IV.1. Het meervoud van zelfstandige woorden

Bij alle substantieven is de meervouds-n latent aanwezig.

Vóór klinker en h valt ze niet af. Vóór d, t, b, r zien we iets merkwaardigs ge-
beuren: in de eerste periode liet Huygens de -n vaak staan, later apocopeerde
hij ze. In Tr. Corn. is ze in deze positie verdwenen (56 Capittelstocken toe mag
niet zwaar tellen: in de eerste dialectische verzen van Tr. Corn. had Huygens
zijn koers nog niet bepaald).

Hieruit zou men mogen concluderen dat de invloed van d, t, b, r in de eerste
helft van de 17de eeuw nog werkzaam was, ware het niet dat Huygens in die-
zelfde periode de -n vaak handhaafde vóór andere medeklinkers en vooral in rijm-
positie (een gedeelte van de gevallen is verklaarbaar door overloop naar klinker).
In de periode van Vr.-lof (1620) zijn de -n's daar vrij talrijk; in Boer en Hofwijck
worden ze dikwijls weggestreept; in Tr. Corn. (1653) zijn ze zo goed als verdwe-
nen (58 bellen langs mag niet zwaar tellen: het is te wijten aan de onzekerheid
van het begin; de zeldzame rijmen op -en zijn te verklaren: rijmdwang, onzeker-
heid van het begin, overloop naar klinker).

Het lijkt er dus op dat de -n in de eerste periode een papieren vorm was. Of was
er verschil tussen burgerlijk en "plat" taalbewustzijn? Daarmee zou Andr. 57
vrienden soeekt ook verklaard zijn.

N. B. 1. Bij syncope van d met verlies van syllabe blijft de -n, evenals in de
infinitief of het deelwoord.

N. B. 2. Het is niet zeker dat in veulderhan(g)de of allerhande nog een sub-
stantief gezien werd; deze woorden staan nergens vóór klinker of h.

IV.2. Het meervoud van gesubstantiveerde attributieven (?)

Het blijkt niet dat meervoudige woorden als ongdere(n), aere(n), alle(n), beye(n),
de beste(n), de rijke(n) anders behandeld werden dan substantieven. Evenmin
blijkt uit de voorbeelden dat de behandeling gelijk was. Waarschijnlijk was de
-n zuiver hiaatvullend.

N. B. Gecke(n) en witte(n) (geldstukken) zijn bij de substantieven opgeno-
men (IV.1).

In zijn A. B. N past Huygens de volgende regels toe:

1. Het meervoud van de geck (46) is steeds gecken: Worp I 282:6 gecken om; VII

274:2 de Gecken, om; VIII 63:2 Gecken of; VIII 64:1 Gecken een; VIII 89:7 gecken half; VII 276 : 4 de gecken moeten; VII 284:1 De gecken seggen; VIII 107:3 Gecken geven; VIII 26:1 de Gecken, wijs; VII 275:4 Gecken x trecken; VIII 50:2 Gecken x strecken; VIII 89:1 gecken x te gecken; VIII 173:3 gecken x verstrecken; VIII 248 : 8 Gecken x strecken.

2. Gesubstantiveerde attributieven krijgen normaliter geen -n (47): Worp I 297: 52 De boose meestendeel; II 38:10 de snoodste; 94:230 andre voor; 94:241 quadere dan; 95:258 andere van; Boer 169 Geleerde spreken; II 77:71 All' de dwase zijn; 77:72 de wijze blijven; 85:103 Voor de boose, voor; Oogentr. 124 De blinde gae; 279 De <g>G>ierighe zijn; 293 De Quistighe zijn; 325 D'<e>E>er-suchtighe zijn; 373 De Nijdighe zijn; 401 De Vrolicke zijn; 409 De Treurighe zijn; 417 De besighe zijn; 493 De moedighe zijn; 601 d'oude zijn; 874 onnoosele , door; 950 [En>De] lompe walgh; 951 De Wijze schrick (...) de groote sien; 1002 de vrome sullen; VII 262: 1 Geleerde seggen; 267:1 inde booste laeckt; 282:2 sommighe, die; 282:3 Veel andre vind; 282:4 Meer andre seggen; 282:4 de geleerdste leeren; 284:1 de bloode zyn; 291:56 andre, die; 301:5 and're na; 305:30 alle die; Zee-str. 327 sommighe, die; 341 onkundighe stond; 412 Onwijze gaen(...) wel-wijze sien; 864 De Blinde voelden; VIII 4:2 verstandighe voor; II:1 edle, schoone, wyse en rijcke; 14:2 onder menighe de schoonste; 19:1 De Rijcke wandelen; 21:1 in and're sien; 26:1 De Wijze noemen; 66:23 de blinde die; 93:1 de nuchtere, die; 107:4 de wijze zijn; 115:4 menighe die ; 175:9 onderhoorighe zijn; 244:2 alle wisten; 245:3 Beminde , sprack; 257:5 de kleine dreight(...) de groote vrij; 282:96 blinde deen; 297: 19 sommige gebeurt; 338:3 andre doen; 338:9 andre moeten.

3. Gesubstantiveerde attributieven krijgen een -n:

a) Bij rijm dwang: Voor-hout 59 de Vaghevijs gesinden x te vinden; Worp I 294: 64 twee blinden x onderwinden; Oogentr. 129, 873, 945 blinden x vinden; Zee-str. 210 Rijcken x gelijcken.

b) Ter delging van een hiaat: Worp I 282:8 kalen om; II 84:55 de Boosen op; 94: 226 der boosen onverstand; Oogen-tr. 131 blinden in; Zee-str. 210 Armen en; VIII 274:1 de Wijsen, om; 290:34 velen om; VIII 5:1 d'Engelschen haer; 248 : 8 Wijsen en.

N. B. Een andere mogelijkheid is de elisie: I 282:8 grijs om; 9 maghere om (...) arme om; 10 boose om; 11 dorstighe om; (...) leckre om; 12 droeve om (...)dolle om; Oogen-tr. 949 klein'en; VIII 107:3 wij verslaefd', als; 125:1

Mijn' allerliefste, in; 343:24 andere om.

c) Ter voorkoming van een verkeerd begrip: Zee-str. 233 O dooden die so leeft.

d) In de dativus meervoud (48): Worp II 83:11 den eenen van; 12 Andren van; VIII 132:10 andren meest. Rijm dwang kan een bijkomende factor zijn: II 84:53 bij den Goeden x vermoeden.

e) Bij syncope van d met verlies van syllabe.

In het ene voorbeeld dat ik gevonden heb, is er tevens rijm dwang: Worp II 85:103 de goen x doen. Het is echter duidelijk dat de goe als meervoud ook in andere situaties uitgesloten is.

f) In een aantal gevallen die als substantief worden aangevoeld: Worp IV 165:3 de wilden sagh; Oogen-tr. 129 Meer blinden, meer; 497 'Tzijn blinden diemen; 945 noch blinden meer. Meer blinden ? ja; 948 Blinden vind; VIII 126:2 Hoogduytschen zijn; 328:2 terwijl het wijsen laecken.

Uit de voorbeelden blijkt, dat de spelling van Huygens niet helemaal vrij van willekeur was: vgl. II 77:72 de wijze blijven; Oogen-tr. 124 De blinde gae; 951 De wijze schrick; Zee-str. 412 Onwijse gaen(...)wel-wijse sien; 864 De Blinde voelden; VIII 26:1 De Wijse noemen; 66:23 de blinde die; 107:4 de wijze zijn; 282:96 blinde deen.

De spelling blinden is in Oogen-tr. echter wel te begrijpen: de voorbeelden staan in de onmiddellijke nabijheid van hetzelfde woord, dat onder rijm dwang met -n geschreven is. Voor de andere gevallen zijn er ook wel subtiële verklaringen aan te voeren, maar dan blijft toch de moeilijkheid dat dezelfde motieven niet gewerkt hebben op andere plaatsen waar ze even veel kansen hadden.

IV.3. Het meervoud van substantieven, preattributief gebruikt of als eerste element in een semi-compositum (?)

Vóór klinker en h ontbreekt de -n nooit. Het ene voorbeeld vóór b heeft een -n: Kees 7 't;Elsen bossje. Op één geval durf ik echter geen theorie te bouwen.

Vóór l, s, w, k en g ontbreekt de -n; maar in de vroegste gedichten verschijnt ze wel eens in deze situatie.

IV. 4. De verbindigs-n in samenstellingen (?)

Huygens' materiaal is niet overvloedig genoeg voor een zekere conclusie. Het Brabantse onderscheid: genus-n voor het mannelijk enkelvoud, hiaatvullende n voor het onzijdig enkelvoud (eventueel ook voor het vrouwelijk enkelvoud en het meervoud) is uitgesloten (velleblooter, Vrouwen-dier).

Bruikbaar is de formule: de -n wordt steeds gehandhaafd vóór klinker en h, aanvankelijk ook vóór d, t en andere medeklinkers.

IV.5. De infinitief op -en

Het voorzetsel te oefent geen invloed uit op de vorm van de infinitief; het substantivisch gebruik evenmin (49).

We krijgen hier hetzelfde beeld als bij het meervoud. Vóór klinker en h verschijnt steeds een -n, behalve bij een duidelijke rust. Vóór d, t en b bleef de -n vaak in de eerste periode (de t is meestal een cliticum). Maar hetzelfde gebeurde wel eens vóór sommige andere medeklinkers, niet alleen vóór m en n (volledige assimilatie), maar ook vóór l: Tweederh. 18 hooren laten; vóór s-z: Grilligh 68 Vrijen staet; Vr.-lof 38 ontsteken sucken; Tweederh. 10 stooren sel; 30 willen [melden>schelden]; Voor-hout 568 weyghren [sal>sel] (aanvankelijk niet als dialect bedoeld); vóór v: Grilligh 30 lijen vande; Tweederh. 34 pruylen van~; vóór w: Vr.-lof 36 dencken watter; Roose 104 segghen wel; Hofw. 1757 schuijven wouw; vóór k: Grilligh 77 wesen cost; 108 grimmen 'k/laetje; Hofw. 1836 dragen kapp; Grilligh 107 grollen, 'klaetje; vóór g: Roose 62 bijten glijen.

Ook in rijmpositie bleef de -n in de eerste gedichten gemakkelijk staan.

Instructief is de overgangsperiode met een aantal doorgehaalde n's: Roose 32 hate[n] volghet; Boer 58 dorre[n] lick; Hofw. 1793 'tsteke[n] vande; Boer 59 verwarne[n] x darne[n]; 127 fluijte[n] x buijte; Hofw. 1766 hebbe[n] x webbe; 1797 lese[n] x wesen; 2218 te dancke[n] x plancke[n]; onzeker: 2250 dee[n] x Castele[n].

In Tr. Corn. staat de -n uitsluitend in hiaatpositie (behalve twee maal in het begin: 104 wagen sou; 293 sturen ? soetjes).

De correcties (vooral in het begin) demonstreren duidelijk de bedoeling: 60 late[n] Trijn; 58 mi[n] x bi[n] tij[n]; 61 te verneme[n] x neme[n]; 109 prijse[n] x 't'onderwijse; 368 wete x 'tete[n]; 894 hebbe[n] Claes; 1238 hoore[n] [*] puf (50).

Twee gevallen in Tr. Corn. zijn aan Huygens' aandacht ontsnapt: 122 te singen x dingen; 1319 huijlen x pruijle (apogr. : huijle (51)). Enkele andere gevallen in rijmpositie zijn te verklaren; rijm dwang: Tr. Corn. 936 steken x ick (...) overreken; enjambement naar klinker: Tr. Corn. 835 en 916 (52).

In Andr. zijn de doorgehaalde n's weer talrijk: het burgerlijke karakter van het stuk was blijkbaar een beletsel voor spontane "platte" notering. Gebleven is Andr. 62 swichten, vriend.

N.B. 1. In geval van syncope met verlies van syllabe blijft de -n: bestêen, gediĳn, voen.

N.B. 2. De tweede naamval van de infinitief eindigt op -ns; zie IV.8.

IV.6. De indicatief meervoud op -e(n)

Wat we bij het meervoud en de infinitief hebben gezien, herhaalt zich hier. V66r klinker en h: steeds n. V66r d, t bleef de -n gemakkelijk in de eerste periode. Later (Tr. Corn., Andr.) gebeurde dat alleen v66r het encliticum der en het pro- of encliticum 't, en dan nog niet eens altijd.

V66r b heb ik geen -n genoteerd,

V66r de andere medeklinkers is de -n zeldzaam, ook in de eerste periode: Grilligh 47 bennen <s>L>ichges; 48 bennen schichgies 49 bennen smout.

Het encliticum se beschermt de -n tot het einde toe. Toch valt ze in Tr. Corn. (en Andria) zelfs in deze positie nogal eens af; misschien mogen we daaruit concluderen, dat de n hier een papieren vorm was.

In rijmpositie is de -n onwrikbaar tot aan Hofwijck; dan verdwijnt ze voorgoed. Een gedeelte van de gevallen uit de eerste periode is verklaarbaar door overloop naar klinker. Een gedeelte van de gevallen uit de laatste periode mist de -n ondanks de overloop naar klinker. Het materiaal geeft de indruk dat de -n bij de infinitief iets sterker stond dan bij de indicatief, maar we moeten voorzichtig zijn met een conclusie: het materiaal van de eerstgenoemde vorm is veel uitgebreider dan dat van de tweede.

IV.7. Het deelwoord op -e(n), predikatief gebruikt

In Trijntje Cornelis staat de -n alleen v66r klinker, niet v66r b, niet in rijmpositie (zelfs niet als de overloop naar klinker als verklaring zou kunnen gelden).

In de eerste periode zijn er weer afwijkingen: Grilligh 18 e schreven, quaet; Tweederh. 36 genomen, 'kquam; verder bijna twintig maal in rijmpositie (Grilligh, Paraphr., Vr.-lof, Roose, Voor-hout e.a.)

In Andria is in rijmpositie nog één n binnengeslopen: 159 vernomen x enome.

N.B. Bij syncope van d valt de n niet af, evenmin als in de infinitief en het meervoud: eleen, besneen, versneen, overstreen.

IV.8. Het substantief enkelvoud op -e(n)

Thans is de -n in alle posities verdwenen (53).

Huygens schrijft v66r klinker en h steeds -n, afgezien van de elisie in Tr. Corn. 1033 Gerrit'hiet. V66r d en b: geen -n, v66r t eenmaal in de beginperiode: Vr-

lof 46 't clouwen toe. In de oudste gedichten vinden we echter ook: Paraphr. 2 leven niet (volledige assimilatie, dus spellingvariant); Voor-hout 606 Coren met (idem); Vr.-lof 260 leven schier; 214 reden gheven. Zelfs in Hofw. 1758 treffen we aan: Die molen liep. In diezelfde periode staat de -n ook sterk in rijmpositie (Vr.-lof, Roose, Hofw.).

In Tr. Corn. en Andr. is de -n zuiver hiaatvullend. In rijmpositie verschijnt ze zelfs niet bij een overloop naar klinker.

N. B. 1. Samenstellingen als kussebuijl, Sijme-vaer, leve-loos verliezen steeds de -n; het tweede lid begint geen enkele keer met klinker of h.

N. B. 2. Vóór het diminutiefsuffix zit de -n vast: Tr. Corn. 1542 Antwerpentje; Andr. 73 redentjes (54). Vergelijk andere gevallen met inlauts-n: duysent (Vr.-lof 128, 144, 145, 314, 340, 385, 456; Tweederh. 6; Andr. 60, 99, 102); nimmert, nimmend (Vr.-lof 91, 173, 328, 329, 458; Tweederh. 30; Boer 138, 142; Andr. 54); 'Savents (Grilligh 10); avendt (Voor-hout 588); louwenthallen, Mijnenhalve, om sijner wil (Roose 47, 141; Voor-hout 595; Andr. 122); eigentl- (Andr. 86); genegentheit (Andr. 120) (55).

N. B. 3. Ook in het meervoud, in de genitivus enkelvoud en het gerundium bleef de -n: leughens, s'merghens, straffens, e. a.; jong(h)ens, breggens, baggens en vlaggens zijn analogievormen.

Maar Tr. Corn. 854 lakes; hierin kan men een aanwijzing zien dat leughens e. d. papieren vormen zijn. Tegenwoordig zegt men niet alleen gare, mole, zege, Sijme, maar ook harses, moles, enz. (56).

IV.9. Het verbogen substantief, vrouwelijk enkelvoud

Vóór klinker en h ontbreekt de -n nooit: ter liefden al; louwenthallen hebb'.

Wel in het ene voorbeeld vóór d: Andr. 174 te deghe doen.

Ondanks de schaarste van het materiaal kunnen we vaststellen dat Huygens vóór geen enkele medeklinker (behalve h) de -n liet staan. Als contra-argument kan men niet aanvoeren: Tr. Corn. 1355 te vreen, ten. De syncope van d bevoor- derde immers het handhaven van de n, evenals in de infinitief, het participium en het meervoud (zie IV.5). In rijmpositie treffen we aan: Tr. Corn. 1149 en Andr. 187 te vreen. Maar Andr. 7 Met stoe begrijpen (homoniemevrees).

Of Huygens in de eerste periode de -n gemakkelijk zou geschreven hebben vóór allerlei medeklinkers is bij gebrek aan bewijsplaatsen niet uit te maken. Toch wordt dit waarschijnlijk als we naar de rijmparen kijken: tot in Hofw. toe staat de n hier vast.

IV.10. Bijwoorden en voorzetsels

Vóór klinker en h: steeds -n, zelfs vóór rust: Tr. Corn. 854 bove[n] — en.

Vóór t en b blijft de -n in de eerste periode enkele keren (Roose 173 tussen tijen; Vr.-lof 108 tussen beye). Maar hetzelfde gebeurt vóór een andere medeklinker: Vr.-lof 455 tussen liefd'.

In rijmpositie staat de -n trouwens sterk tot in Hofwijck toe. In Tr. Corn. vinden we één afwijking: 1532 bouen. — dits. Tr. Corn. 915 even x ontgeven is verklaarbaar door overloop naar klinker. Andria wordt, evenals in andere aangelegenheden, gekenmerkt door een neiging tot papieren vormen: 9 henen wil; 150 euenwel (vgl. Tr. Corn. 110, 199, 912, 1004, 1015, 1317, 1332, 1568 ewewel). In rijmpositie staat daar echter nergens -n, al heeft het maar een haartje gescheeld: 1 binne[n] x sinne[n].

In het tegenwoordige Zaaans gaande met een voorzetsel samenhangende bijwoorden van plaats uit op -ene: van binnana, nê buitana, van bóvana, van òndara, van achtera, van vorana (57).

N.B. 1. Bij syncope van de d vervalt de -n niet: beneen; bij syncope van e in gaern zou ze zelfs niet mogen afvallen.

N.B. 2. In teughens, buytens, (n)erghens, neffens, trouwens, huidens blijft de n evenals in leughens, smerghens, straffens (zie IV.8).

IV.11. Zeven en negen

Het materiaal is schaars. Dat de -n zou blijven vóór klinker en h mogen we wel veronderstellen. In de eerste periode ontmoeten we nog: Boer 70 De neghen benne. Daarnaast staat echter Vr.-lof 324 seuve bet. Vóór andere medeklinkers staat nergens -n.

V.De -n wordt gehandhaafd vóór klinker en h.

V.1. Zelfstandig gebruikte attributiva, mannelijk enkelvoud

Onafhankelijk van de functie handhaven woorden als aeren, dorden, gerusten in het mannelijk enk. hun -n vóór klinker en h (58). Dit gebeurt zelfs in de oudste gedichten niet vóór d en t en natuurlijk ook niet voor andere medeklinkers.

N.B. 1. Vr.-lof longhe is hier opgenomen omdat de vorm met -n nog niet gestabiliseerd was. Vergelijk voor Huygens' A.B.N.: Worp VIII 101:4 een Jonge was (daarnaast VIII 254:1 Mijn longen werdt). Het Hollandse meer -

voud noteerde Huygens echter met *-ens*, naar analogie van *leughens* e.d. (zie IV.8). In Andr. 83 jongetje ontbreekt de *-n*, maar in Andr. 145 liestentje blijft ze.

N.B. 2. Voor het vrouwelijk enk. heb ik onvoldoende materiaal: Roose 119 D'eerste (nl. Vrijster) dien jck gram sel zien. Vermoedelijk kwam hier ook vóór klinker geen *-n*.

V.2. *Selve(n)* (?)

Met enige vrijmoedigheid veronderstel ik dat *selve* een *-n* krijgt vóór klinkeren h. Er is echter maar één bewijspplaats: Andr. 80 bij *men seluen*, hij. Vóór d, t, b, r komt het woord niet voor; wel vóór n en l, steeds zonder *-n*.

Overigens ontmoeten we de vormen *selver*, *selfs* en *self* (59).

V.3. *Stae n ick enz* (60).

Huygens' materiaal rechtvaardigt slechts de conclusie dat de 1e persoon enk. van *staen*, *doen* en *sien* zijn n bewaart bij inversie. Voor *gaen* en *slaen* zal wel dezelfde regel gelden, maar dat is niet te bewijzen (Tr. Corn. 199 *slae'ck* is geen contra-argument, daar dezelfde elisie voorkomt bij *sien*: Andr. 126 *sie'ck*).

Waarschijnlijk verviel de *-n* vóór klinker buiten inversie, maar er is slechts één voorbeeld om dat te bewijzen: Vr.-lof 34 *vustae as*. Vóór de medeklinkers (d en t inclus) vinden we nergens *-n*; ook niet in rijmpositie.

Ook het tegenwoordige Hollands vertoont de *-n* bij inversie (61).

Buiten deze positie komt ze echter ook voor (62).

V.4. Het onbepaald voornaamwoord *me(n)*

Alleen vóór klinker en h treffen we *men* aan; niet vóór t en r. Een keer moest Huygens een vergissing corrigeren: Roose 15 *Daerne[n] rontom*. Een andere keer vergat hij na een omwisseling van woorden de correctie aan te brengen: Roose 16 *Daermen Eng²els man¹nen hiet*. Overigens is deze nalatigheid niet storend: de volledige assimilatie neutraliseert de *-n*.

In het begin van Tr. Corn. vergist Huygens zich een keer (223 *Men souw*), maar dat verwondert ons niet: omstreeks vers 220 begint de dialectschrijver nog maar net op gang te komen.

In Tr. Corn. 1248 *me[n] kon had* de *n* kunnen blijven: het ontkenningspartikel kan erin verborgen zitten evenals in Hofw. 1826 *men wilf niet*.

De tegenwoordige Hollandse volkstaal kent dit voornaamwoord niet (63).

V.5. Het diminutiefsuffix

V66r klinker en h schrijft Huygens -n, behalve enkele keren bij een duidelijke rust.

V66r d, t, b, r valt de -n weg. In de eerste periode zijn er twee afwijkingen : Vr.-lof 97 meysgen diemen; Grilligh 95 meysgen te. V66r andere medeklinkers nooit; Vr.-lof 282 'tgoetjen noch is niets anders dan een spellingvariant. Kenmerkend zijn de veranderingen in Grilligh 53 halsge[n] van; Tr. Corn. 841 soopje[n] met.

Ook in rijmpositie vinden we nergens een -n. Hierdoor onderscheidt het verkleinwoord zich duidelijk van de groep meervoudig subst., infinitief, indicatief mv., sterk voltooid deelwoord e.a. (IV).

Ook de uitgang -es in het meervoud (Meysges), de genitief (vaertjes) en het adverbium (soetges)(64) is opvallend naast -ens in het gerundium (etens), het meervoud van substantieven op -en (leughens) en de genitief van deze substantieven (smerghens).

N. B. Voor de palatale inzet van het suffix kent Huygens in zijn Hollands verschillende spellingen. In Grilligh schrijft hij bijna steeds -(t)ge (goedtge, kunstge, Bientges, meysgen, rympege, knechges, Toetges e. a.)(65); slechts enkele keren wordt er in het meervoud een i tussengevoegd: coontgies, lippgies; twee keer rijmend op -ges: 47 <s>L>ichges x schichgies; 52 craeltges x staeltgies. De vorm -ies komt niet voor, wel twee maal -jes: ooghjes, lonckjes. In Vr.-lof zijn de vormen op -ge en -gie ongeveer gelijk verdeeld: er is nog slechts een geringe meerderheid voor het eerste achtervoegsel. Het suffix -je (nergens -tje) komt voor in 20 % van de gevallen; de variant (t)ie is zeldzaam (212 dinghetien; 82 meyssies). Verschil in uitspraak is niet de oorzaak van het verschil in spelling: 85 goetgen; 282 'tgoetjen.

Roose bevat nog slechts eenmaal -tge (3 -bietge); deze vorm is verdrongen door -(t)gie (Bietgie, dichgie e. a.); in bijna de helft van de gevallen staat er -je (nergens -tje); slechts eenmaal de variant -ie (60 Meyssies).

In Voor-hout is het suffix -ge voorgoed verdwenen; -(t)gie is bijna de enige vorm (deurtgien, Troosgie, dichgies e. a.); slechts een keer ontmoeten we -je (nergens -tje): 575 rockje; een maal de variant -tie: 599 waghentie.

In Boer is de praktijk ongeveer hetzelfde als in Voor-hout: bijna steeds -(t)gie (stickgien, hieltgie, Meysgie, Wijfgies, e. a.); slechts enkele keren ontmoet-

ten we -je (nergens -tje): 52 suchjes; 48 Troosje; met de variant -ie in 139 laeghies x kraeghies. Dit spellingverschil heeft niets te maken met verschil in uitspraak: 71 'tKadijckgie x slijckje; wel streeft Huygens naar een consequente spelling: 55 Niertg[i]e[s] x viertgies.

In de dialectische fragmenten van Hofwijck heb ik geen enkele g meer aangetroffen; de spelling is daar -(t)je (schoentjen, Vaertje, goedje, meisjes, e.a.), met als zeldzame variant -(t)ie: 1748 Mortie; 1752 koijtje; 2226 kangsen; 2237 lussies x gerussies.

Hetzelfde beeld in Tr. Corn.: steeds -(t)je, maar 912 en 1568 TRYNTIE; 832, 895, 1325 moijtjes; 441 fluijtien staat naast 445 'tfluijtje.

In Andria is de ie-variant talrijker (126 meissie, 160 diertje; 97 waterpassie; 166 vaertje; 66 pouerties; 127 Moijtjes; 148 vrijtjes. Dat er geen verschil in uitspraak bedoeld is, blijkt uit 37 luitjes x buijtjes (66).

De ontwikkeling blijkt dus te zijn: -(t)ge → (t)gie → (t)je (zelden -(t)ie) (67).

VI. De -n vervalt (waarschijnlijk) in alle posities.

VI.1. Het betrekkelijk voornaamwoord die (in de eerste periode blijft de -n onafhankelijk van geslacht, of getal in objectfunctie) (68).

Dit onderdeel levert de grootste verrassing op. Het tegenwoordige Hollands kent geen dien (69).

Huygens' praktijk in de eerste periode kan niet beantwoorden aan de volkstaal. De betrokken gedichten (Grilligh, Vr.-lof, Roose) zijn dan ook in de precieze sfeer getrokken, de zinsbouw is veel onnatuurlijker dan in Tr. Corn. (70).

Het materiaal levert het volgende beeld:

1. Vroege periode

V66r klinker en h: die als subject, enkelvoud (mann., vr.) en meervoud;

dien als object, enkelvoud (mann., vr.) en meerv.

Afwijking: Grilligh 96 en meysgen(...) // Die ick.

V66r andere medeklinkers nooit -n.

2. Latere periode (Tr. Corn., Andr.)

V66r klinker en h: subject, enkelv. mann.: die (Andr. 155 hem (...) die ien);

voor het vr. enk. en voor het meervoud geen gegevens;

object enk.: voor het mann. geen gegevens; vr. die (Tr.:

Corn. 201 men slaepste die ick); meerv.: geen gegevens.

Vóór andere medeklinkers: nergens -n. Het mannelijk en vrouwelijk enkelvoud is echter als object niet vertegenwoordigd.

Het is jammer voor de filoloog (maar geheel overeenkomstig de taalwerkelijkheid) dat de betreffende voornaamwoorden zeldzaam zijn in de volkse stukken (Boer, Tr. Corn.).

Het blijft dus een vraag wat Huygens ermee gedaan zou hebben. Mijn overtuiging is dat er geen enkele -n verschenen zou zijn. Het lijkt erop, dat dien een papieren vorm was; vergelijk Huygens' A. B. N. : Worp II 97:364 (Een wijs Hoveling): de welgeruste vroomheit, // Dien op haer hittighste de Reden bij den toom leidt; VII 306:62 Die Anna, dien geen lof uyt allen lof genomen // Haer' waerd' opwegen kan.

VI.2. Het aanwijzend voornaamwoord die, mann. enk. zelfstandig

Met de schaarse gegevens is het niet uit te maken of Huygens onderscheid maakte tussen subject en object; daar ik geen gegevens heb genoteerd voor het vrouwelijk enkelvoud en het meervoud, kan ik ook niet uitmaken of geslacht en getal invloed uitoefenen (71).

De meeste van mijn gegevens zijn uit de latere werken. Vóór h krijgt die als subject mann. enk. geen -n. Wat er met die als object vóór klinker en h gebeurde, blijkt niet: het enige voorbeeld staat vóór d: Andr. 156 die dan. Ik veronderstel echter dat diedezelfde behandeling geniet als wie (VI.3).

VI.3. Het vragend voornaamwoord wie

Ook hier is de gedragslijn niet duidelijk doordat de gegevens zo schaars zijn.

Het mannelijk enkelvoud wie als subject krijgt zeker nooit -n, ook niet vóór klinker en h; daarvoor zijn de bewijzen overtuigend. Mijn materiaal bevat slechts één enkelvoudig object vóór klinker; ondanks het mann. genus ontbreekt daar de -n: Vr.-lof Wie en. De regel die we bij het betreffende voornaamwoord voor de eerste periode hebben gevonden, gaat hier dus niet op.

Met de vereiste voorzichtigheid formuleer ik de regel: wie krijgt in het enkelvoud nooit -n, zelfs niet als mann. enkelvoudig object.

De vr. genitief lijkt springlevend in de uitdrukking: Tr. Corn. 1017 Wiens lijktent d<a>i)t [goed>spull] best (72). Hetzelfde zou ik niet durven beweren van de dativus pluralis: Tr. Corn. 964 All weet ick seluer niet wien dat ick 'topsel legge. Dit is de enige plaats waar wien voorkomt. Ik veronderstel dat hier het meervoud

bedoeld is, vanwege de volgende verzen: O schelme, wie je bent, ô varckens ,
waer;je w<eu>oo>nt, // I'hebt en verraders hart an Knelis kind etoont.

VII. De -n wordt toegevoegd voor klinker (en h).

VII.1. Het persoonlijk voornaamwoord me(n)

Het materiaal is overtuigend: Selmen ommers, men hoort, e.a.; me docht, me te ,
maeckme bang, me rappirtere, me mit, me niet, me[n] lestereys, me soo, me voor,
me wat, me krijghe, me gien. Bij een verandering vergist Huygens zich een keer :
Vr.-lof 40 [zoo wat>dochtmen] van.

Thans bestaat nog slechts me.

N. B. 1. Elisie vóór klinker is mogelijk: m'imme, e. a.

N. B. 2. Tr. Corn. 991 Men lust niet = me en.

N. B. 3. Men selve is geen uitzondering: hier hebben we een bezittelijk
voornaamwoord (zie I. 2). Helemaal zeker is Huygens hier echter
niet: Tr. Corn. 880 me selve.

VII.2. Het zwakke preteritum enkelvoud

De -n komt in de drie personen enkelvoud vóór klinker en h.

Het materiaal is overtuigend: 'Tbeurden even, Maeckten heel, e. a. Daarnaast is
de elisie veelvuldig (ook vóór gespelde h): versuft'en, voegd'hem, e. a.

Voor andere medeklinkers geen -n, zelfs niet vóór het encliticum of procliticum
't. Een keer moest Huygens een vergissing herstellen: Tr. Corn. 1170 Naeck
merckte[n] deur; of wilde hij eerst schrijven: merckten an ?

In rijmpositie komt de -n alleen in de eerste periode twee keer voor, in combina-
tie met subst. meerv. of infinitief (waar de -n vast zat; zie IV.1, IV.5). In geen
van deze gevallen is er een overloop naar klinker. Een keersleept het meervoud
de indicatief enk. niet mee: Vr.-lof 414 kende x meerv. lenden.

Thans voegt de Amsterdammer of Hagenaar nooit een n tussen.

VII.3. Het bijwoord op -e(n) (73)

Het enige voorbeeld vóór klinker heeft -n: Tr. Corn. 1353 quaelicken etoeft. Vóór
medeklinkers ontbreekt de -n: leâlicke e. a., lïjdighe, Sonderlinghe.

N. B. Ook het voegwoord (ge)licken volgt de regel: Boer 57 licken as engras;
74 gelicken ick. Meestal schrijft Huygens echter (ge)lick: Boer 58 lick en hoï;
lick en ass; Boer 77 Gelick sen Miester; 86 lick Druique-sopp; 140 gelick men;
148 lick 'tvoorste.

VII.4. Het voegwoord of bijwoord doe(n) (in de eerste periode)

De -n komt alleen vóór klinker, en dan nog slechts in Vr.-lof, niet in Hofw.en Andr. Wel ontmoeten we in latere werken vaak doe'ck of toe'ck. In Vr.-lof reeds ontbreekt de -n in rijmpositie: 45 doe x toe.

VII.5. Substantief op -e(n) (?)

Het enige geval dat in aanmerking zou komen voor -n, wordt door een leesteken gedwarsboond: Tr. Corn. 1414 *Yeranje, hæl*. Overigens staan de woorden Dierte, moeyte, schande, Eere, waerde, vóór medeklinkers. Wat er vóór klinker en hgebeurde, kunnen we slechts voorzichtig veronderstellen.

Thans zijn er in het Zaans geen substantieven op -e meer (74).

VII. 6. De datief, mannelijk en onzijdig enkelvoud op -e(n)

De positieve bewijzen zijn zwak: Roose 127 *iemanden eraeckt*; Andr. 61 *Ten minsteñ inden*. Een versterking van ons vermoeden levert het rijm: Vr.-lof 206 *ten princ(i>e)palen x inf. malen*. Daaruit blijkt in ieder geval dat de -nmogelijk was. Vóór medeklinkers is ze nergens te voorschijn gekomen.

NOTEN

- (1) Album Blancquaert, Tongeren 1958; N.Tg. 53 (1960).
- (2) W. J. H. Caron, *De reductievocaal in het verleden*, inaug. rede, Amsterdam 1952 (Groningen 1952).
- (3) *Aanleiding Tot de Kennisse van het verheven deel der Nederduitsche sprake*, Amsterdam 1723, I, 109.
- (4) *Spreeckonst* 1635.
- (5) Zie ook J. H. Kern, *Over de taal van de brieven van Huygens' zusters en Dorothea van Dorp*, Ts. 48 (1929). De waarde van dit artikel is op dit punt echter gering doordat de auteur te weinig aandacht besteedt aan het fonetisch milieu van de -n. Hetzelfde geldt van J. te Winkels artikel, *De tongval van Delfland bij Huygens*, Ts. 18, (1899).
- (6) Zie G. G. Kloeke, *Haagse volkstaal uit de achttiende eeuw*, Ts. 57 (1938), pag. 37.
- (7) *Boekenooogen I*, § 119: De n van de toonloze uitgang -en wordt nimmer uitgesproken (met verderop enkele restricties); § 134, c: De Zaankanter is niet bang voor een hiaat: ze hebbe em; we geve et niet; 't hep en gulde ekost; kippe-ei; teuge-op. De hiaat wordt zelden opgevuld. Alleen in de Wormerente Assendelft wordt doorgaans een n ingevoegd; te Jisp geschiedt dit van tijd tot tijd. Overigens is *Boekenooogens* materiaal voor ons doel waardeloos: hij noteert zijn zinnen zo veel mogelijk volgens de regels van De Vries en Te Winkel. De genusaanduiding bij de substantieven is wel zijn opvallendste merkwaardigheid.
- Katwijk is in de Hollandse dialecten een relictgebied. Overdiep, pag. 92, vermeldt enkele restanten van de genus-n; de hiaatvullende n is volgens hem gebruikelijk in het meervoud, de infinitief, het preteritum sg. e. a., zelfs na je, we, me. Voor Beierland, zie A. Opprel, *Het dialect van Oud-Beierland*, Deventer z. j.,

§65: den vóór klinker, h, b, d, t. In Waterland zijn er nog overblijfselen van de hiaatvullende n. Zie Van Ginneken I, pag. 348: "Verder valt de n geheel weg in alle onbeklemtoonde slotlettergrepen op -en. Voor vocalen wordt die n, althans op Marken weer hersteld".

(8) Trijn is afkomstig van Waterland (Tr. Corn. 152 e.a.), van Zaandam (Tr. Corn. 61 e.a.: Saerдам). Thans is de naam Waterland gereserveerd voor de streek van Monnikendam, Volendam en Marken. Zaandam ligt in de Zaanstreek. De naam Delfland is overgenomen van Te Winkel, die hem ontleend heeft aan Hofw. 819 en 1768.

(9) De precieze Haagse gedichten uit de eerste periode blijken meer papieren n's te bevatten. Dat heeft echter niets te maken met dialectisch maar met stilistisch verschil.

(10) Het opvallend verschil met het Antwerps is te vinden in de behandeling van de genera: het lidwoord van onbepaaldheid 'n en het bezitt. vnw. m'n zijn in het Hollands onafhankelijk van genus en getal; in het Antwerps zijn ze gebonden aan het vr. enk. en alle geslachten mv. Het Hollands onderscheidt het mann. enk. niet door een buigingsuitgang (Antwerps: enen ove) en het onz. enk. niet door apocope van -n (Antwerps: e kind).

(11) In de genus-n constateren we al een begin van afbraak: vóór b maar vooral vóór t en r zit de -n niet vast. De aparte situatie van III die(n), deuse, onse(n) is misschien alleen maar toe te schrijven aan de schaarsheid van het materiaal. Men moet hier geen abrupte breuk in de indeling zien.

Vgl. voor het Delflands van ± 1680: J. I. H. Mendels, Leeuwenhoek's Taal, N. Tg. 41 (1948) pag. 125: "Om de naamvals-n bekommert Leeuwenhoek zich in het minst niet. Hij schrijft gewoonlijk "de" bij alle woorden, wisselt dit echter bij sommige mannelijke woorden met "den" af, maar ook in de nominatief, en op enkele uitzonderingen na alleen bij volgende klinker, h, of in staande uitdrukkingen".

Bij de voorbeelden vinden we: geringen dienst. Maar over de invloed van d, t, b en r wordt niet gesproken.

(12) Misschien kunnen we deze afdeling onderbrengen bij de zuivere hiaatvullende n (V): de aanvankelijke n vóór allerlei medeklinkers (niet alleen vóór d, t, b, r) en zelfs in het rijm lijkt een papieren vorm. Ik heb het materiaal echter geen geweld willen aandoen. Daar komt nog bij dat de gegevens in deze afdeling hier en daar schaars zijn, zodat mijn indeling niet helemaal vast staat. Er is hier een duidelijke tendentie naar afdeling V: uiteindelijk handhaaft Huygens de -n bij al deze woorden alleen in hiaatpositie.

(13) De gegevens zijn hier schaars, voor die beslist onvoldoende.

(14) De latere gegevens zijn onvoldoende voor een duidelijke conclusie (betrekkelijke bijzinnen zijn vooral in Tr. Corn. relatief zeldzaam: de klucht bevat zuivere volkstaal). Het is waarschijnlijk dat we in de eerste (precieuze) gedichten met een papieren vorm te doen hebben.

(15) Weinig materiaal.

(16) Tenzij de invloed van de algemene omgangstaal in het proces ingrijpt.

(17) L. Koelmans, Teken en klank bij Michiel de Ruyter, Diss. Utr. 1959 (Assen), pag. 71 § 111: "De Ruyter spelt het lidwoord een meermalen met en(...) Dat kan verschrijving zijn, maar bij dergelijke kleine, veelgebruikte woordjes is dat bij hem toch zeldzaam. Liever veronderstellen we, dat dit en erop wijst, dat het lidwoord een—waarvoor we in het Nederlands van de zeventiende eeuw wellicht nog een volle klinker mogen aannemen— De Ruyter ook in gereduceerde vorm in of meer vertrouwd was". Bij Huygens blijkt en de dialectische vorm te zijn. In zijn algemeen Nederlands spelt hij een, hetgeen niet noodzakelijk op een fonetisch verschil behoeft te wijzen: het behoort tot de psychologie van de dialectschrijver dat hij de fonetische realiteit tracht te benaderen ook in die gevallen waar het A. B. N. dezelfde klank heeft.

(18) Boekenooogen, I § 120, constateert hetzelfde: het toonloze en schijnt zijn -n te behouden, tenzij deze door assimilatie verdwijnt. Interessant is daarbij zijn formulering met het modale hulpww. schijnt. Het is immers vaak moeilijk uit te

maken of een Hollander de -n laat horen; in gevallen als e(n) liedje, e(n) les, e(n) schoen, e(n) jonge man lijkt ze afwezig te zijn, maar bij nauwkeurig luisteren hoort men vaak een genasaleerde a (mededeling Centr. Comm. voor Onderzoek van het Ned. Volkeigen, afd. Dialectologie te Amsterdam).

(19) A. A. Verdenius, Over de vormen van het adnominale adjectief en het lidwoord van bepaaldheid in de 17de-eeuwse Amsterdamse volkstaal, N. Tg. 33 en Studies over zeventiende eeuws, Amsterdam 1946. Hij spreekt over intensieve adjectiefvormen, die ontstaan kunnen zijn door de neiging tot perseveratie, los van Brabantse of andere invloeden.

(20) Bij informatie bij de Centr. Comm. van het Ned. Volkeigen, afd. Dialectologie, te Amsterdam, kreeg ik als mededeling: "Hoe het met de n voor h staat (watte(n) hoed) is moeilijk te zeggen; waarschijnlijk is hier een n hoorbaar. Zeker is dat men zegt: zukke pijn, vogel, toverij, liedje, etc."

(21) A. A. Verdenius, Over de vormen van het adnominale adjectief(...) Studies zeventiende eeuws, pag. 243.

(22) Pauwels, Bijwoord te, pag. 93.

(23) Deze gegevens zijn ontleend aan Boekenoogen, § 120. Ook P. Peters, De vormen en de verbuiging der pronomina in de Nederlandsche dialecten, O. Tt. VI, (1937-38), pag. 214, heeft geen duidelijke systeem kunnen ontdekken. Schönfeld, Hist. Gramm., Zutphen, ⁴1954, § 97: "mede onder invloed van jē en van 't gelijkkluidend pers. vnw. ontstond uit het proclitische m'n mē".

(24) De onbeklemtoonde vorm men is het personale met een toegevoegde -n; de -n verschijnt uitsluitend in hiaatpositie; zie VII.1.

(25) Boekenoogen I, § 148.

(26) Vgl. A. A. Verdenius, iets uit de geschiedenis van de bilabiale w in het Nederlands, Studies over zeventiende eeuws, pag. 136 e. v. (gauwe als optatief).

Overdiep, pag. 96: Gae^uwe is een oude adhortatief bij vertrek.

(27) Overdiep, pag. 157: Het Katwijks kent de verlengde vorm doenewe, gaenewe etc. alleen of in hoofdzaak bij inversie. "Het spreekt vanzelf dat naast de vormen doenewe, gaenewe ook korte vormen voorkomen: doe-we, gae-we".

(28) Boekenooogen I, pag. XL: De m wisselt met w in het pronomen we: mæbennæ mæ ganæ enz. naast wæ moetæ, zellæ wæ. De mkan het eerst ontstaan zijn in vormen als toemmæ, gaammæ en andere waar de w op de n volgde, en zich later hebben verbreid.

(29) C. B. van Haeringen, Genus en geslacht, Amsterdam 1954.

Boekenooogen voegt steeds m. of v. toe, volgens de lijst van De Vries en Te Winkel, maar hij verzekert zelf in Deel I, §144, dat het Zaaans geen onderscheid meer kent tussen mannelijk en vrouwelijk tenzij "het mannelijk of vrouwelijk geslacht duidelijk wordt gevoeld". Hij bedoelt klaarblijkelijk de persoonsnamen, want van een kat vermeldt hij de Zaanlandse mededeling dat hij gejongd heeft.

(30) C. G. N. de Vooys, Verzamelde Taalk. Opst. I. R. A. Kolléwijn, Opstellen over spelling en verbuiging, Groningen³ 1916.

(31) J. van Ginneken ging in zijn ijver voor het tegenovergestelde uiterste zover dat hij zelfs het casusonderscheid in het tegenwoordige Brabants nog wist te ontdekken: De geschiedenis der drie geslachten in Nederland, O. Tt. III, (1934).

(32) Trivium Nr. I, Groningen 1953.

(33) Trivium Nr. I, Deel I, pag. 93.

(34) A. C. Crena de Jongh, G. C. van Santen's Lichte Wigger en Snappende Siitgen. Utr. diss., Assen 1959, pag. 94 e.v.

(35) Voot het Waterlands klinkt deze bewering misschien ongelooflijk. Huygens' weergave laat echter geen twijfel over. Men kan ten hoogste twijfelen

aan zijn kennis van dit dialect. Het zou de moeite waard zijn, Huygens' Waterlands ook op andere punten te onderzoeken: dan zouden we een oordeel kunnen vormen over de authenticiteit.

(36) Van Hoogstratens geslachtslijst verscheen in 1700 en werd in 1758 door Adriaan Kluit herzien en aangevuld (5^e druk).

(37) Zie Inleiding van Caron op Van Heule, pag. L.

(38) C. G. N. de Vooy, De renaissancespraakunst in de zeventiende eeuw, V. T. O., I; N. Tg. 1918.

(39) Van Ginneken, pag. 55: "In vrij gebruik vertoont het bepalend lidwoord alleen de vormen *də* of *ət*, en nooit *dən*. Onze dialecten hebben nog enige relictten van de lidwoordverbuiging bewaard na voorzetsels. Zo horen wij in Voerlandam: *ð. tən ó. stə*, *ð. tən westə*, *ð. tənó. rdə*, *ð. tənžö. jə*".
Overdiep pag. 133: *uitten-ððge*, *op ten ete*, *onder den ete*.

(40) Boekennoogen I, pag. LI, vermeldt de uitzondering den *deuze* (*deze*). Het Katwijkse heeft nog enkele relictten bewaard; zie Overdiep, pag. 92: "De buigings-n treedt(...) hoofdzakelijk op in nadrukkelijke of affectieve uiting(...)" Hij vermeldt: *Wáss tan tòch foordan dág əkommə*; *mittən òrəloch*. Op pag. 135 lezen we: *Dən ien zee dut*, *dən âar dat*.

(41) Hierbij worden ook ondergebracht attributiva als *elcke(n)*, *encklen*, *andren*, *ierste*.

(42) Vgl. de *duijvel*.

(43) De Nederduytsche grammatica ofte spraec-konst, uitgegeven door W. J. H. Caron, Trivium, Groningen 1953, Nr. I, Deel 2, pag. 24.

(44) Zie samenvatting Antwerps II.2a; P. Peters, De geslachtsvormen van het adjectief in de Ned. dialecten, O. Tt. V (1936-'37), pag. 357 e.v.

(45) Boekenooogen, I pag. LI, vermeldt eigen bij de woorden die in de uitspraak van sommigen hun -n behouden; hij spreekt niet over verschil in fonetische situatie.

(46) Worp VIII 12:1 een laetdunckend geck; 50:6 groot geck; 50:1 een groote Geck; 91:1 den Geck; 26:1 een Geck. Vgl. VIII 64:5 een geleerde Sot.

(47) Slechts in enkele van de opgenomen voorbeelden is een substantief samgetrokken; slechts in enkele gevallen heeft het gesubstantiveerde adjectief betrekking op zaken. Beide omstandigheden blijken geen invloed uit te oefenen op de spelling.

(48) Niet altijd: Worp VIII 297:19 Als sommige gebeurt.

(49) Vgl. Hst. IV, Samenvatting Antwerps, II.9.

(50) In 894 wilde Huygens misschien eerst hebben hem schrijven; in 1238 zal de -n eerst wel in hiaatpositie bestaan hebben.

(51) Onzuiver rijm is zeldzaam. Als twee rijmwoorden niet bij elkaar pasten, werden ze gewoonlijk passend gemaakt, b.v. Oogen-tr. 333 hitten x besitten. Overtuigend zijn gevallen als Worp VI 198 boven: (wij) name' x Madame; VIII 240:2 inf. sitte' x ditte x hitte.

(52) Ik beschouw alleen die gevallen als overloop, waar geen syntactische pauze kan zijn. Als men dat niet doet, is het aantal enjambementen bij Huygens zeer groot. Men noemt een enjambement volmaakt, als het overloopt naar een zware middenpauze in het volgende vers. Dat doet het hier in beide gevallen.

(53) Boekenooogen, I pag. LI, maakt voor enkele woorden, althans in de uitspraak van sommigen, een uitzondering: hekken, regen, teken, doorn, Hoorn, toren, voorn (vis).

(54) Andr. 83 jongetje mist terecht de -n (zie V. 1).

(55) Boekennoogen, I pag. LIV, zegt dat de n in deelwoorden als levend en lopend steeds gehoord wordt.

(56) Boekennoogen I, pag. LI.

(57) Boekennoogen I, pag. LXXI.

(58) Deze woorden worden ondergebracht bij de gehandhaafde -n, omdat de buigings-n reeds vóór de 17de eeuw tot genus-n geworden was. Ze was steeds latent aanwezig; bij fonetisch ongunstige omstandigheden werd ze echter niet gerealiseerd.

(59) Boekennoogen I, pag. LXVI : Voor zelf hoort men ook zelfs en zelvrs.

(60) Het is niet met zekerheid uit te maken of de -n van staan ik, gaan ik, doen ik een gehandhaafde of een toegevoegde klank is; slaan ik en zien ik zijn analogievormen, die hier worden ondergebracht omdat het materiaal beter niet gescheiden kan worden.

Vergelijk: Materiaalverzameling Antwerps, noot 102.

(61) Van Ginneken, I pag. 135 (staan, slaan), 140 (doen), 149 (zien); Overdiep pag. 157: zie kan bij inversie een -n krijgen; op pag. 92 zegt hij hetzelfde van sla, ga, sta en doe.

(62) Boekennoogen I pag. LXIX: ik zien, waarschijnlijk naar analogie van doen, gaan enz.

(63) Boekennoogen, § 120: in plaats van me(n) zegt de Zaanstreek: ze of je. Overdiep pag. 128: Het voornaamwoord je wordt "onbepaald" gebruikt als "men" (dat in Katwijk niet voorkomt).

(64) Boekennoogen I, pag. LXXI: Verkleinvormen van adverbia zijn in ons dialect zeer gewoon. Zij gaan uit op -jəs of op -ies naar gelang van de voorgaande consonant. Vgl. b.v. gladjes, effies, (effen) passies (pas), strakkies(straks), saampies (samen).

(65) Misschien zegt de spelling van enkele Franse leenwoorden iets aangaande de klank van het diminutiefsuffix: Vr.-lof 417 paed(g,j)es (verandering onduidelijk; apogr. : paerden); Roose 45 quellaedgie x c'raedgie (eerst stond de apostrof na de r); Tr. Corn. 423 Keraedje.

(66) Tot dezelfde conclusie komt J. I. H. Mendels, N.Tg. 41 (1948) pag. 129.

(67) -ken komt niet voor. De veronderstelling van J. I. H. Mendels, N.Tg. 41 (1948) pag. 128, dat -ken in de tweede helft van de 17de eeuw in de gesproken taal van Delft "alleen nog" voorkwam na e, m, verder ook na s, f en een enkele gutturaal als ng en r, lijkt me niet juist: -ke was al lang verdwenen. Leeuwenhoek is in zijn spelling vijftig jaar achter bij Huygens: vanaf 1680 moest hij de ontwikkeling nog doormaken van -ken→-(t)gen→-(t)jen; in 1710 overheerst dan eindelijk de j.

(68) De eerste gedichten zijn hier niet als norm van indeling genomen, omdat er nauwelijks twijfel aan kan bestaan dat dien vr.enk. en alle gesl. meerv. een papieren vorm was.

(69) Zie P. Peters, O.Tt. VII, pag. 237 e.v.

(70) Franck, Mnl. Gramm., Leipzig ²1910, pag. 186, constateert dat in het mnl. de vormen van het masc.sing. dikwijls ook voor het fem.en plur.gebruikt werden. T. H. le Roux-J. J. le Roux, Mnl. Gramm. Pretoria ²1945 pag. 129: "Die vorm dien word ook gebruik as dat. -akk.ekv.vr. en as akk.meerv". Huygens zette dus een traditie voort.

(71) Ik weet niet of ik voorkomende gevallen vergeten heb te noteren. Als in deze gevallen ergens een -n had gestaan, zou ik het genoteerd hebben. Omdat een hernieuwd onderzoek waarschijnlijk niets of weinig zou opleveren, heb ik ervan afgezien.

(72) Vgl. Overdiep, pag. 133: "Wies hoed is-tat ?" (van een vrouw gezegd). Ook voor het mannelijk meervoud: "Wies hoede benne dat ?"

(73) Volgens W.L. van Helten, *Vondel's Taal*, Groningen 1883, pag. 150, is de uitgang -en afkomstig van de dat.plur., die reeds adverbiaal voorkomt in het ohd.; die op -e is het bekende algemeen verbreide suffix, oudtijds ô, eveneens een flexievorm.

(74) *Boekennoogen*, pag. XXXVII: na d of t wordt de æ steeds afgekapt:
armoed, bood, droogt, eerd, koud.

INHOUDSOPGAVE

	pag.
Afkortingen. Titels van boeken en tijdschriften	5
Systeem van transcriptietekens	7
Verklaring van de tekens die Huygens gebruikte	8
VERANTWOORDING.	9
EERSTE DEEL, HANDLEIDING BIJ HET LEZEN VAN DE MANUSCRIPTEN.	13
EERSTE HOOFDSTUK, HUYGENS' LETTERTEKENS	14
I. Het traditionele Westeuropese schrift	17
A - a tot H - h.	17
I - i en J - j.	23
Y - y	26
K - k tot T - t.	28
U - u en V - v.	36
W - w tot Z - z.	38
II. Het Italiaanse schrift	41
A - a tot H - h.	41
I - i en J - j.	48
Y - y	49
K - k tot T - t.	52
U - u en V - v.	64
W - w tot Z - z.	68
NOTEN	71
TWEDE HOOFDSTUK, BIJZONDERE MOEILIKHEDEN BIJ DE TRANSLI- TERATIE	73
I. DE DIAKRITISCHE TEKENS.	73
I. 1. De circumflex	73
I. 1a. Bij syncope van de d, met verlies van syllabe	73
I. 1b. Onduidelijke functie in <i>zenemêe</i> , <i>Kêes</i> , <i>sêet</i> e. a.	74
I. 1c. Bij syncope van <i>e</i> na <i>ee</i> , <i>ie</i> , <i>ij</i>	74
I. 1d. De circumflex met prosodische functie	75
I. 1e. <i>presentiê</i>	75
I. 1f. <i>êû</i>	75

I. 1g. ô, ôô	76
I. 2. De apostrof	77
I. 2a. Bij syncope van æ of andere onbeklemtoonde klinker	77
I. 2b. Bij syncope van d	77
I. 2c. Bij procope en apocope	77
I. 2d. Bij elisie	78
I. 2e. Wa komd' ons over	78
I. 3. Accent aigu en accent grave	78
II. MAJUSKEL OF MINUSKEL	80
II. 1. Huygens' keuze was afhankelijk van de positie	81
II. 1a. Aan het begin van de versregel	81
II. 1b. Bij persoonswisseling binnen het dramatische vers	81
II. 1c. Na een komma	82
II. 1d. Na een puntkomma	83
II. 1e. Na een dubbele punt	83
II. 1f. Na een punt	83
II. 1g. Na een vraagteken	84
II. 1h. Na een uitroepteken	85
II. 1i. Parenthese	86
II. 2. Huygens' keuze was afhankelijk van de woordsoort	86
II. 2a. Eigennamen	86
II. 2b. De naam van het Opperwezen	88
II. 2c. Substantiva die personen aanduiden	89
II. 2d. Zaaknamen	90
II. 3. Gecomplieerde motieven	90
II. 3a. Eersterangsgegevens	90
II. 3b. Opsomming	90
II. 3c. Tegenstelling	91
II. 3d. Bepaalde letters	91
N. B. De apograaf	91
II. 4. Conclusie	91
III. VERBONDEN OF GESCEIDEN NOTERING VAN WOORDEN EN WOORDDELEN	92
III. 1. Reële en intentionele verbinding; spatie	92
III. 2. De grens tussen samenstelling en woordgroep is vloeiend	93

III.2a. Samenstellingen	93
III.2b. Losse notering: genitiefverbinding, woordgroepen met preattributief geplaatst substantief, uitgespaarde flexie	95
III.3. Afleidingen	98
III.4. Voornaamwoordelijke bijwoorden	98
III.5. Scheidbaar samengestelde werkwoorden	99
III.6. Pro- en enclise	99
III.6a. Het voorgeplaatste 'K of 'k; het achtergeplaatste 'ck .	99
III.6b. De objectsvorm me(n)	100
III.6c. Het onbeklemtoonde pers. voornaamwoord 2 enk. . .	102
III.6d. Het onbeklemtoonde pers. voornaamwoord mann. 3 enk.	103
III.6e. Het onbeklemtoonde pers. voornaamwoord vr. 3 enk. .	104
III.6f. Het lidwoord of voornaamwoord (h)et of 't	105
III.6g. Het onbeklemtoonde pers. voornaamwoord 1 mv. . .	108
III.6h. Het onbeklemtoonde pers. voornaamwoord 3 mv. . .	109
III.6i. Het onbepaald voornaamwoord men	109
III.6j. Het bezittelijk voornaamwoord me(n)	110
III.6k. Het bezittelijk voornaamwoord je	110
III.6l. Het bezittelijk voornaamwoord se(n)	111
III.6m. Het bezittelijk voornaamwoord (d)er	111
III.6n. De oude genitiefvorm (e)s.	111
III.6o. De persoonsvorm 's.	112
III.6p. Het bijwoord (d)er	112
III.6q. Het ontkenningsspartikel	112
III.6r. Het lidwoord de na voorzetsel	113
III.6s. Het lidwoord de na dat, wat en as	114
III.6t. Het lidwoord en na voorzetsel, wat, pv. + vnw. . .	115
III.6u. Het lidwoord e als grafisch procliticum	116
III.7. Nog enkele gevallen waarin assimilatie de verbinding bevordert	116
III.7a. Persoonsvorm + toch	116
III.7b. Dippotteken, dibbroexken	116
III.7c. Diffolck, niefvan	116
III.7d. Dacche, dachge	119
III.7e. Daschip, wassienick	120
III.8. Conclusie.	121

IV. TWIJFELACHTIGE VERANDERINGEN	122
IV.1. Twijfelachtige veranderingen in afd. III	122
IV.2. <t>c> of <c>t>	122
IV.3. <t>d>	122
IV.3a. d vóór klinker in het Antwerps	122
IV.3b. Assimilatie vóór klinker in het hedendaags Antwerps	122
IV.3c. De orthografische weergave bij Huygens	123
IV.4. <a>o>	125
IV.5. <o>i> of <i>o>	125
IV.5a. De dalende diftong in woorden als <i>doit</i>	125
IV.5b. De dalende diftong in het hedendaagse [<i>du^at</i>].	126
IV.5c. De orthografische weergave bij Huygens	126
NOTEN	131
DERDE HOOFDSTUK, SAMENVATTING EN CONCLUSIES	139
I. OBJECTIVITEIT EN EERLIJKHEID	139
I.1. De trouwe weergave van de tekst als principie	139
I.1a. De studie van de schrijfgewoonten van de auteur	140
I.1b. De rol van analoge gegevens	141
I.1c. De apograaf als laatste controlemiddel	141
I.1d. De drukken als occasioneel hulpmiddel	141
II. DE GEVALLEN WAARIN DE TRANSLITERATIE (VOORLOPIG) EEN TWIJFELACHTIG KARAKTER DIENT TE DRAGEN	141
II.1. De onzekere majuskel of minuskel	141
II.2. Onzekere verbondenheid	142
II.3. Onzekere lettertekens	142
II.4. Onzekere toevoeging van letter(s)	142
II.5. Andere onzekerheden	142
II.6. Verschillende tekens voor I-i en J-j	142
II.6a. Traditioneel schrift	142
II.6b. Italiaans schrift	143
II.7. Verschillende tekens voor Y-y (IJ - ij)	143
II.7a. Traditioneel schrift	143
II.7b. Italiaans schrift	144
II.7c. De praktijk van de kopiist van Tr. Corn.	144
II.7d. De praktijk van K1 en K2	145

II.7e. De systemen van auteur, kopiist en drukkers	146
II.8. Verschillende tekens voor U-u en V-v	146
II.8a. Traditioneel schrift	146
II.8b. Italiaans schrift	146
II.8c., De praktijk van de kopiist van Tr. Corn.; K1 en K2	147
II.9. Abbreviaties	147
II.10. Vrije varianten; positioneel gebonden varianten	147
NOTEN	149
TWEDE DEEL, DE -N IN HET ANTWERPS EN HET HOLLANDS VAN CONSTANTIJN HUYGENS	151
EERSTE HOOFDSTUK, HET MATERIAAL	152
I. ORDENING VAN HET MATERIAAL	152
I.1. De woorden die met h beginnen	152
I.2. De woorden die met c beginnen. De woorden die met s of z be- ginnen; spelling van [s] en [z]	152
I.3. Assimilatie, voorzover niet in de spelling uitgedrukt, wordt bij de materiaalverzameling niet vermeld.	154
I.4. De gevallen waarin een leesteken betrokken is, worden bij de materiaalverzameling apart gehouden.	154
I.5. Bij de interpretatie der gegevens wordt het metrum gerespec- teerd.	155
I.6. Chronologische volgorde bij de citaten	157
I.7. Bij de materiaalverzameling is naar volledigheid gestreefd.	157
I.8. Van een overzicht bij Huygens' handelwijze in het A. B. N. is afgezien	157
II. DE MANUSCRIPTEN	158
II.1. Hollandse en Antwerpse teksten	158
II.2. De teksten die in het materiaal verwerkt zijn	158
II.2a. Grilligh	158
II.2b. Paraphr.	158
II.2c. Vr. -lof	158
II.2d. Tweederh.	159
II.2e. Roose	159
II.2f. Voor-hout	159

II. 2g. Request	160
II. 2h. Boer.	160
II. 2i. Doublet.	160
II. 2j. Qua Neel	160
II. 2k. Een Boer, die	161
II. 2l. Een Boer docht	161
II. 2m. Hofw.	161
II. 2n. Tr. Corn.	162
II. 2o. Kees	164
II. 2p. Een Boer sprack	165
II. 2q. Andr.	165
II. 2r. Bijslapen	165
II. 3. De teksten die als niet bruikbaar ter zijde zijn gelegd . . .	165
II. 3a. Grill	165
II. 3b. The	166
II. 3c. Scheeps praet	166
II. 3d. Ian en Griet	166
II. 3e. Ian was	167
II. 3f. Neel	167
II. 3g. Twee Taerten	167
NOTEN	168

TWEDE HOOFDSTUK,
DE -N IN HET ANTWERPS VAN
HUYGENS, MATERIAALVERZAMELING

VIERDE HOOFDSTUK,
SAMENVATTING VAN
HUYGENS' GEDRAGSLIJN IN
HET ANTWERPS. VERGELIJKING
MET HET HEDENDAAGS
ANTWERPS

	II	IV
I. DE -N WORDT GEHANDHAAFD ONAFHANKELIJK VAN DE VOLGENDE KLANK	173	282
I. 1. En, gieen, men, sen, maijn, saijn, schoon, klaijn, vóór het vr. enk. en het meerv.	173	286
I. 1a. Het lidwoord <u>en</u> vóóreen vrouwelijk substantief, enkelvoud	173	286
I. 1b. G(i)een vóór een vrouwelijk substantief, enkel- voud	174	286

	II	IV
I.1c. Het bezittelijk voornaamwoord <i>men</i> , <i>sen</i> vóór een vrouwelijk substantief, enkelvoud . . .	174	286
I.1d. Het bezittelijk voornaamwoord <i>maijn</i> vóór een vrouwelijk substantief, enkelvoud . . .	175	287
I.1e. Het lidwoord <i>en</i> vóór het meervoud van alle geslachten . . .	175	287
I.1f. <i>G(i)een</i> vóór het meervoud van alle geslachten	175	287
I.1g. Het bezittelijk voornaamwoord <i>men</i> , <i>sen</i> vóór het meervoud van alle geslachten . . .	175	287
I.1h. Het bezittelijk voornaamwoord <i>maijn</i> , <i>saijn</i> vóór het meervoud van alle geslachten . . .	175	287
I.1i. <i>Schoon</i> en <i>klaijn</i> vóór het vrouwelijk enkelvoud en het meervoud . . .	176	287
I.2. Gevallen waarin geen <i>ə</i> aan de -n voorafgaat . . .	176	287
I.2a. De infinitieven <i>zaijn</i> , <i>sien</i> , <i>doen</i> . . .	176	287
I.2b. De indicatief meervoud <i>zaijn</i> (<i>sien</i> , <i>doen</i>) . .	176	287
I.2c. De deelwoorden <i>gegoôn</i> , <i>verstoôn</i> , <i>gedoôn</i> . .	177	288
I.2d. <i>Dan</i> , <i>ôn</i> (<i>oôn</i> , <i>oon</i>) enz.	177	288
I.3. <i>Allieen</i> ; <i>(i)een</i> mannelijk en vrouwelijk zelfstandig .	178	288
II. DE -N WORDT GEHANDHAAFD VOOR KLINKER, H, D, T, B, R	178	288
II.1. De <i>genus-n</i> van het mannelijk enkelvoud, bijvoeglijk .	178	288
II.1a. <i>De(n)</i>	178	288
II.1b. <i>Dese(n)</i> , <i>die(n)</i> , <i>di je(n)</i>	179	289
II.1c. <i>Ene(n)</i> , <i>eene(n)</i> , <i>(g)ieene(n)</i>	180	289
II.1d. <i>Mene(n)</i> , <i>sene(n)</i> , <i>heure(n)</i> , <i>onse(n)</i> , <i>ouwe(n)</i> .	181	
II.1e. Het bijvoeglijk naamwoord	181	
II.2. Gevallen die, in tegenstelling tot het hedendaags <i>Antwerps</i> , onafhankelijk lijken van geslacht en getal . .	182	289
II.2a. Het attributieve bijvoeglijk naamwoord op -en.	182	289
II.2b. De verbindings-n in samenstellingen uit twee substantieven	183	290
II.3. De apocopeerbare -n in het onzijdig enkelvoud . . .	183	290
II.3a. Het lidwoord <i>e(n)</i>	183	290
II.3b. Het telwoord of voornaamwoord <i>ee(n)</i> , <i>g(i)ee(n)</i>	184	291

	II	IV
II. 3c. Het bezittelijk voornaamwoord me(n), se(n) . . .	184	291
II. 3d. Het bezittelijk voornaamwoord maij(n) . . .	185	291
II. 3e. Schoo(n) en klaij(n)	185	291
II. 3f. Het lidwoord e(n) en het bezittelijk voornaam- woord me(n) vóór bepaalde verwantschapsnamen	185	291
II. 4. Bijwoorden en voorzetsels	185	293
II. 5. Níee(n)	186	293
II. 6. (I)ee(n), onzijdig zelfstandig	186	293
II. 7. Va(n)	186	293
II. 8. Het meervoud van zelfstandige woorden	188	294
II. 9. De infinitief op -e(n)	189	295
II. 10. De infinitief goôn (gô), stoôn (stô)	192	295
N. B. De 1e pers. enk. van doen, goôn, stoôn, sloôn en sien	193	296
II. 11. De indicatief meervoud op -e(n)	194	297
II. 12. Twee onzekere gevallen	194	
II. 12a. Deelwoorden op -e(n), predikatief	194	297
II. 12b. Bijv. naamwoorden op -en, predikatief	195	298
II. 13. Het diminitiefsuffix	195	298
II. 14. Het substantief enkelvoud op -e(n)	196	298
N. B. 1. De vrouwelijke datief enk. op -en	197	299
N. B. 2. Zelfstandig gebr. attributiva, mann. enk.	197	299
III. DE -N VERVALT IN ALLE POSITIES	197	299
III. 1. Het onbepaald voornaamwoord me	197	299
III. 2. Het betrekkelijk voornaamwoord die	198	299
III. 3. Het aanwijzend voornaamwoord die, zelfstandig	198	300
III. 4. Het voornaamwoord wie	198	300
IV. DE -N WORDT TOEGEVOEGD, WAARSCHIJNLIJK ALLEEN VOOR KLINKER EN H	198	301
IV. 1. Het zwakke preteritum enkelvoud	198	301
IV. 2. Het substantief enkelvoud op -e(n)	198	301
IV. 3. De datief mannelijk en onzijdig enkelvoud op -e(n)	199	301
IV. 4. Het bijwoord op -e(n)	199	301
N. B. Het persoonlijk voornaamwoord me, maij	199	301

	II	IV
NOTEN	200	303
DERDE HOOFDSTUK, DE -N IN HET HOLLANDS VAN HUYGENS, MATERIAALVERZAMELING	VIJFDE HOOFDSTUK, SAMENVATTING VAN HUYGENS' HOLLANDS. VERGELIJKING MET HET HEDENDAAGS HOLLANDS	
	III	V
I. DE -N WORDT GEHANDHAAFD, ONAFHANKELIJK VAN DE VOLGENDE KLANK	214	315
I. 1. En, ien, gien, allien	214	
I. 1a. Het lidwoord (e)en, alle geslachten. De schijn- bare buigingsuitgang -en van het enkelvoudig adjectief	214	318
I. 1b. Het bijvoeglijk gebruikte gien, alle geslachten	218	320
I. 1c. Ien, als bijvoeglijk gebruikt telwoord, onzijdig (en vrouwelijk?)	219	320
I. 1d. Ien, gien zelfstandig alle geslachten; allien .	219	320
I. 2. Het bezittelijk voornaamwoord men, mijn; sen, sijn .	220	320
N. B. Het persoonlijk voornaamwoord mijn	223	321
I. 3. De infinitieven zijn, sien, doen, staen, gaen, slaen .	223	321
I. 4. De indicatieven zijn, sien, doen, staen, gaen . . .	224	321
I. 5. De deelwoorden esien, edaen, gegaen	225	322
I. 6. Neen	225	322
I. 7. Ten, datief onzijdig	225	322
I. 8. Ick overreken	225	322
II. DE -N WORDT GEHANDHAAFD IN HET MANNELIJK EN- KELVOUD VOOR KLINKER, H, D, T, B, R.	225	322
II. 1. Het lidwoord de(n)	226	324
II. 2. Het telwoord iene(n)	228	324
II. 3. Het bijvoeglijk naamwoord	228	325
N. B. Het onverbogen adjectief; meestendeel; het "stof- felijk bijv. naamwoord"; eigen, open; oorspronke- lijke participia op -en	229	325
III. DE -N WORDT GEHANDHAAFD VOOR KLINKER EN H (WAARSCHIJNLIJK NIET VOOR D, T, B, R)	230	326

	III	V
III.1. Die(n), deuse, bijvoeglijk mannelijk enkelvoud . . .	230	326
III.2. Onse(n), bijvoeglijk mannelijk enkelvoud	231	326
IV. DE -N WORDT GEHANDHAAFD VOOR KLINKER EN H (AANVANKELIJK OOK VAAK VOOR D, T, B, R EN ANDERE MEDEKLINKERS).	231	327
IV.1. Het meervoud van zelfstandige woorden	231	327
IV.2. Het meervoud van gesubstantiveerde attributieven . .	235	327
IV.3. Het meervoud van substantieven, preattributief gebruikt of als eerste element in een semi-compositum	236	329
IV.4. De verbindings-n in samenstellingen	236	329
IV.5. De infinitief op -e(n)	237	330
IV.6. De indicatief meervoud op -e(n)	244	331
IV.7. Het deelwoord op -e(n), predikatief gebruikt	246	331
IV.8. Het substantief enkelvoud op -e(n)	247	331
IV.9. Het verbogen substantief, vrouwelijk enkelvoud . . .	249	332
IV.10. Bijwoorden en voorzetsels	250	333
IV.11. Zeven en negen	251	333
V. DE -N WORDT GEHANDHAAFD VOOR KLINKER EN H . . .	251	333
V.1. Zelfstandig gebruikte attributiva, mannelijk enkelvoud	251	333
V.2. Selve(n)	252	334
V.3. De 1e persoon enkelvoud van doen, gaen, staen, slaen, sien	252	334
V.4. Het onbepaald voornaamwoord me(n)	253	334
V.5. Het diminutiefsuffix	253	335
VI. DE -N VERVALT (WAARSCHIJNLIJK) IN ALLE POSITIES . .	257	336
VI.1. Het betrekkelijk voornaamwoord die (in de vroege ge- dichten die(n) in objectsfunctie, onafhankelijk van ge- slacht of getal)	257	336
VI.2. Het aanwijzend voornaamwoord die, mannelijk enkel- voud zelfstandig	259	337
VI.3. Het vragend voornaamwoord wie	259	337
VII. DE -N WORDT TOEGEVOEGD VOOR KLINKER (EN H) . .	260	338
VII.1. Het persoonlijk voornaamwoord me(n)	260	338
VII.2. Het zwakke preteritum enkelvoud	261	338

	III	V
VII.3. Het bijwoord op -e(n)	263	338
VII.4. Het voegwoord of bijwoord doe(n)	263	339
VII.5. Het substantief op -e(n)	263	339
VII.6. De datief, mannelijk en onzijdig enkelvoud op -e(n) .	264	339
NOTEN	265	340

C O L O P H O O N

DE ZEER GEOMPLICEERDE TEKST VAN DEZE DISSERTATIE
WERD DOOR MEVROUW H. J. E. HERMKENS-VERMEEREN
OP DE IBM-TEKSTZETMACHINE GEZET
EN DOOR DE SCHRIJVER ZELF IN MODEL GEBRACHT.
DE MODELLEN WERDEN LANGS FOTOMECHANISCHE WEG
OP OFFSETPLATEN GEREPRODUCEERD
EN GEDRUKT DOOR THOBEN OFFSET NIJMEGEN.

STELLINGEN

1. G.J.Buitenhof doet Constantijn Huygens onrecht aan door te beweren dat voor hem het formele in de kunst het voornaamste was. (Bijdrage tot de kennis van Constantijn Huygens' letterkundige opvattingen, diss. Groningen 1923, pag.65.)
2. S.J.Lenselink veronderstelt zonder enige grond, dat in v. 852 van Huygens' zee-straet (O kostelicke Tyd; wat soecktm'? u te verdrijven?) het eerste vraagteken als een drukfout beschouwd moet worden (De Nederlandse psalmberijmingen in de 16e eeuw van de Souterliedekens tot Datheen met hun voorgangers in Duitsland en Frankrijk, diss. Utrecht 1959, stelling IX).
3. De veronderstelling van G.G.Kloeke, dat de verbetering ulefeltje voor uilevelletje in het Haagsch Nederduitsch Woordenboekje door J.A.v.H., School- en Taalmeester in s Gravenhage, op een vergissing berust, is onjuist (Haagse volkstaal uit de achttiende eeuw, Ts. 57 (1938) pag.42).
4. De emendatie in Bredero's Sp. Brabander v. 953 de Man zijn hoverdy is aantrekkelijk op grond van paleografische gegevens.
5. In A.Cohen e.a., Fonologie van het Nederlands en het Fries, 's-Gravenhage 21961, Hst.IV, wordt bij het vaststellen van de medeklinkerverbindingen in het Nederlands de svarabhaktivocaal in woorden als sterkst ten onrechte genegeerd.
6. Het is voor het geestelijk welzijn van onze leerlingen van groot belang, dat ze onder leiding van hun leraren in contact worden gebracht met de realistische en cynische literatuur die ze na (of waarschijnlijk reeds gedurende) hun schooltijd zullen lezen.

